

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**İSLÂM'IN İLK EMRİ OKU DERGİSİ'NDE KADIN
ALGISİNİN DÖNÜŞÜMÜ (1961-1979)**

Mustafa TAŞ

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet AKGÜL**

KONYA - 2021

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mustafa TAŞ		
	Numarası	138102013055		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Sosyolojisi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet AKGÜL		
Tezin Adı	İslâm'ın İlk Emri Oku Dergisi'nde Kadın Algısının Dönüşümü (1961-1979)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Mustafa TAŞ

(İmza)

.....

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mustafa TAŞ		
	Numarası	138102013055		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Sosyolojisi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet AKGÜL		
Tezin Adı	İslâm'ın İlk Emri Oku Dergisi'nde Kadın Algısının Dönüşümü (1961-1979)			

ÖZET

Kadın, her toplumun ve her dönemin tartışılan konularından biridir. Kur'an kadın konusunu önceki dönemlerde örneğine pek rastlanmayan bir tarzda ele almış; kadın ve erkeği birbirlerinin velisi ilan etmiştir. Ancak toplumların ve dönemlerin mevcut kültürleri naslara yaklaşımı etkilediğinden pek çok konuda olduğu gibi kadının durumunu da etkilemiştir. Lakin modern zamanlara kadar bu etkinin sınırları kısıtlı kalırken, İslam dünyasında pek çok aydın da kadının değişen durumuna karşı direnç göstermiştir.

1960'ların egemen kadın anlayışı, kadının kocasına sadakati, itaati ve uyumuyla özdeşleşir. Kadının temel hedefi bir aile kurmak ve aileyi çekip çevirmektir. Fedakâr ve yapıcı özellikleriyle aile içi yaşamın düzenini sağlayan kadındır, aile reisi imajıyla ailesini dış tehditlerden koruyan erkektir. Genel olarak kadın, şefkati ile gösterdiği sabırla, durumu idare etmektedir ve ev işlerinde babanın yardımcısı rolünü üstlenir.

Çalışmamıza konu olan İslamın İlk Emri Oku dergisi, 1961 yılından 1979 yılına kadar yayınlarını sürdürür. 209 sayı yayınlanan derginin, 109 sayısından, kadınla ilgili 171 müstakil metin inceleme konusu yapılmıştır. Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde derginin çıkış amacı, ele alınan konular, üslubu, teknik özellikleri, yazarları ve yapılan tercüme hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde ise; moda, tesettür, evlilik, eğitim, kariyer, eşitlik, kamusal alan, doğum ve aile konuları kadın merkezli ele alınmıştır.

Derginin kadına bakış açısı; sadakat, namus ve erkeğe itaattir. Erkeğe yüklenen sorumluluk ise karısının ve çocuklarının ihtiyaçlarını temin etmek, onlara kol kanat germektir. Bu aile içi hiyerarşik düzenin toplumsal yansıması, düzenli bir cemiyet ve müreffeh bir toplumdur. Kadının eğitimi ile kısmen meslek hayatı konusunda bir dönüşüm gözlenmiştir. Diğer başlıklarda kayda değer bir değişim bulgusuna rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: İslamın ilk emri oku, Kadın, Değişim, Kamusal alan, Kadın-erkek eşitliği, Aile.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

Author's	Name Surname	Mustafa TAŞ		
	Student Number	138102013055		
	Department	Philosophy and Religious Studies / Sociology of Religion		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Mehmet AKGÜL		
Title of the Thesis/Dissertation	The Transformation of Women's Perception in Read the First Order of Islam (1961-1979)			

ABSTRACT

Women are one of the discussed topics of every society and every period. The Qur'an dealt with the subject of women in a way that was not uncommon in previous periods; declared men and women as protectors of one another. However, since the existing cultures of societies and periods affect the approach to en nas, it has also affected the situation of women, as in many other issues. But, while the limits of this influence remained limited until modern times, many intellectuals in the Islamic world showed resistance to the changing situation of women.

The dominant woman understanding of the 1960s is identified with the loyalty, obedience and harmony of the woman to her husband. The main aims of women are to start and manage a family. It is the woman who ensures the order of domestic life with her unselfish and constructive features, and the man who guards her family from external threats with the image of the leader of the family. In general, the woman manages the situation with her mercy and patience and takes on the role of the father's helper in the housework.

The journal of İslamin İlk Emir Oku, which is the subject of our study, continued its publications from 1961 to 1979. Of the 109 issues of the journal, which was published in 209 issues, 171 individual texts about women were examined. Our work consists of two parts. In the first part, information is given about the purpose of the journal, the topics covered, its style, technical specifications, authors and translations.

In the second part; fashion, hijab, marriage, education, career, equality, public space, birth and family issues are discussed in a woman-centered manner.

The journal's perspective on women; loyalty, virtue and obedience to man. The responsibility imposed on the man is to provide for the needs of his wife and children and to take care of them. The social reflection of this hierarchical order within the family is a proper and wealthy society. A transformation has been observed in part about professional life because of the education of women. No significant change was found in other titles.

Keywords: İslamın İlk Emri Oku, Woman, Change, Public space, Gender equality, Family.

İÇİNDEKİLER

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU	ii
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	24
2. Genel Bilgiler	26
3. Araştırmanın Yöntemi	28
4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	29

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM'IN İLK EMRİ OKU DERGİSİNE AİT GENEL BİLGİLER

1.1. Derginin İsmi	46
1.2. Derginin Yayın Hayatına Çıkış Felsefesi	48
1.3. İşlenen Ana Konular	53
1.4. Dil ve Üslup	76
1.5. Dergi Editörleri.....	80
1.6. Derginin Yazar Kadrosu	82
1.7. Dergide Bulunan Tercüme Yazılar.....	89
1.8. Derginin Karakteristik Özellikleri.....	90
1.8.1. Kapak ve İç Düzen.....	90
1.8.2. Sayfa Yapısı	92
1.8.3. Basıldığı Yer ve Abonelik Sistemi	93

İKİNCİ BÖLÜM
İSLÂM'IN İLK EMRİ OKU DERGİSİ'NDE KADIN ALGISİNİN
DÖNÜŞÜMÜ

2.1. Moda Estetik ve Tesettür Tartışmaları	103
2.2. Kadın-Erkek Eşitliği	129
2.3. Kadının Kamusal Hakları	149
2.4. Kadının Eğitim Hayatı	164
2.5. Kadının Emeği ve Çalışma Hayatı	178
2.6. Evlilik, Boşanma ve Çok Eşlilik	202
2.7. Doğum, Doğum Kontrolü ve Kürtaj	216
2.7. Aile Yapısında Algısal Değişim	227
SONUÇ	253
KAYNAKLAR	261
EKLER	288
Ek-1: Dergi Yazar Tablosu	288
Ek-2: Dergide Bulunan Tercümlere Ait Tablo	300
Ek-3: Dergi Şairleri Tablosu	307

KISALTMALAR

M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
DP	: Demokrat Parti
M.B. K.	: Milli Birlik Komitesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
BM	: Birleşmiş Milletler
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
Edit.	: Editör
s.	: Sayfa
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Vesaire
yay.	: Yayın
haz.	: Hazırlayan

ÖNSÖZ

Kurum ve kuruluşları ile gelenekselliğin yüzyıllardır hamisi olan Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan yeni Cumhuriyet, dönemin bir gereği ve gerçeği olarak modernleşmeyi elzem görmüştür. Ancak Batı tipi modernleşme tipini tek çıkar yol ve süreci hızlandırma adına devlet eliyle kotarılmaya çalışılan yeni anlayış, toplumda yerleşik pek çok yapıyı yerinden oynatmıştır. Devlet modern bir hayatın toplumsal karşılığını yaratma adına çok partili döneme kadar hemen her alanda tavizsiz politikalar uygulamada kararlı iken II. Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyayı saran özgürlük anlayışına ilaveten Türkiye'nin komünizmi bir tehdit olarak görmesi, devletin bu konuda kararlılığını sekteye uğratmıştır.

İslâm'ın İlk Emri Oku dergisi böyle bir dönemin ürünü olarak yayın hayatına girme şansını yakalamıştır. Derginin konu seçiminde özenli olduğunu iddia etmek güç görünmesine rağmen tahmin edileceği gibi fazlaca durulan konulardan biri komünizmdir. İmam Hatip Okullarının memleketin manevi kalkınmasında ihmal edilmesi mümkün olmayan bir güç olduğuna inanç ile komünizm için en etkili yöntem olduğu iddiası hemen her sayıda görülür.

Kadın mevzusu komünizmle ilişkilendirilse de toplumsal sorunların merkezini oluşturan müstakil bir konu olarak ele alınmıştır. Tezin konusunu oluşturan kadın algısının dönüşümü, derginin yayın hayatında olduğu dönem içerisinde yaşanan darbeler gibi siyasi ve göç gibi sosyal hadiseler dikkate alınarak farklı grupların görüşleri çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır.

Tez, dergiye ait genel bilgilerin ele alındığı birinci bölümle, kadın konusunun işlendiği ikinci bölümden oluşmaktadır.

Tezin tecessüm edip bu hale gelmesinde ilgilerini esirgemeyen, kıymetli görüşleriyle çalışmaya yön vermekle kalmayıp bir bakış açısı kazandıran başta danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Akgül olmak üzere, Prof. Dr. Hayri Erten, Prof. Dr. Ahmet Koyuncu ve Prof. Dr. Bünyamin Solmaz'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Mustafa TAŞ

Konya, 2021

GİRİŞ

Dünya kültür tarihini cinsiyetler üzerinden değerlendirmek isabetsiz bir olguymuş gibi görünmüyor. Çünkü günümüzde dahi, toplumsal hayatla ilgili değerlendirme, insan olma paydasından değil, kadın ve erkek cinsleri, yani cinsiyet dilemması üzerinden yapılabilmektedir. Modern öncesi medeniyetlerin kadın algısı aslında erken dönem Hristiyanlık dönemine kadar tavır olarak farklı görünmesine rağmen temel anlayış birbirleriyle benzeştir. Kadim Çin geleneğinde, kadın kocasının kölesidir ve öyle ki; kocası ve çocuklarıyla birlikte sofraya oturamaz, çünkü köleliğin gerektirdiği gibi hizmet etmeyle meşgul idi. Mısır'da bu durum devlet erki tarafından kotarılır; kadın, firavunlar tarafından köleleştirilir.¹ Ahlaki bozulmanın müsebbibi olarak kadınların görüldüğü Fars kültüründe, kızıyla veya kız kardeşe evliliğin teşvik edilmesi tezat bir durumu ortaya çıkarır. Kız çocuğu doğuran kadının kocası tarafından öldürülmesi bir hak olarak görüldüğü Roma'da, kadının şahitliği de kabul edilmezdi. Hint örfünde kadın birey olarak görülmez. Çünkü o zayıf bir karaktere sahiptir ve ahlaki olarak müptezeldir, mutlaka bir erkeğe raptedilmesi gerekir. Bu durumda; 'manu' kanunu gereği çocukluğunda baba, gençliğinde koca, kocanın ölmesi durumunda oğlu veya kocasının akrabalarından bir erkeğin tasarrufuna verilmesi söz konusuydu. Encest evliliklerin yaygın olduğu, kadının kocası tarafından bir başkasına devredilebildiği, Helenistik dönemde, erkeklerin birbirlerinin karılarını satın alabildiği Yunanda, kadına seçme-seçilme gibi siyasal hakların verilmesi zaten düşünülemezdi.² Üstelik insanların sorunlardan uzak,

---

¹ Salih Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", *Journal of Islamic Research*, Vol. 10, No. 4, (Yıl, 1997), 249, 258.

² Ahmet Gündüz, "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", *International Journal of Social Science*, Vol. 5, Issue 5, (Yıl, Ekim 2012), 129, 148.

sıkıntılardan arı, huzur içinde yaşadıkları “*Altın Çağ*”ın sonunu getiren de bir kadın olan Andora’dır.³

Konargöçerliğin bir hayat tarzı olduğu İslâm öncesi Türklerde, bu kültürün doğurmuş olduğu zorunluluklar, Türk erkeğini tek eşli olmaya zorlamıştır. Oysa aynı dönemde diğer kültürler, polijini yaşam tarzını yadsımıyorlardı.⁴ Göçebeliliğin muhtemel sonucu olan poligami evliliğin toplumsal karşılığı, birlikte üretim ve kadın açısından erkeğe yakın bir kıymet olasılığıdır. Yerleşik bir hayat tarzı olmadığı için de iş bölümü ve malların taksimi gibi ekonomik hayata dair hususların sorun oluşturmadığını söylemek mümkün görünmektedir.

Geleneksel kültürde kadının değeri doğurganlığı ile paralellik arz eder. Bu vasıf millet ve devlet bekasıyla örtüştürülerek kutsanmıştır.⁵ Bu öylesine ontolojik bir kıymettir ki; Antik Yunandan Aydınlanma Çağı filozoflarına, hatta yakın döneme kadar, kadını, oyunda tutan yegâne özelliğidir. Bu konuda en marjinal örneklerden birisi Antik Yunanda, Samsatlı Lukianos (M.S 125-195) tarafından ortaya atılan Selenite toplumunun ütöpik hikayesidir. Selenite toplumu, kadın ve kadına ait olan kültürden habersiz yaşayan bir ay toplumudur. Sadece erkeklerden oluşan bu toplumda erkekler, yirmi beş yaşlarına kadar gelin olabilme niteliği gösterirler ve doğal olarak da üreme, bu erkek anneler vasıtasıyla gerçekleşir. Ancak doğum, kanonik süreçten çok uzak bir şekilde gerçekleşir. Erkek anneler baldırlarından hamile kalırlar, baldırın anatomisi gereği bir doğum kanalı olmadığından, baldırlar yarılarak henüz havayla temasa geçmediklerinden yaşamayan bebekler dünyaya getirilir. Aynı mitolojinin devamında Selenite toplumunun bir başka ırkından, “*Dentrite*”lerden bahsedilir. Bu ırkın da kadın cinsine ihtiyaçları yoktur ve üreme, ağaç metaforuyla betimlenir. Çoğalmak için erkeklerin, erkeklik organlarının küçük bir kısmını bir fidan gibi toprağa dikmesiyle gerçekleşir. Bu fidan tıpkı bir ağaç gibi,

³ Derya Karaaslan, “Antik Yunanda Kadın Olmak”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 2*, (Yıl, Nisan 2014), 159, 174.

⁴ İbrahim Tellioğlu, “İslâm Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED) Sayı 55*, (Yıl, 2016), s. 209, 224.

⁵ İlhan Aksoy, “Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını”, *Yasama Dergisi, Sayı 32, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2016 (Dünya Kadınlar Günü Özel Sayısı II)* (Yıl 2016), 9.

dalları, yaprakları ve meyveleri olan doğum ağacıdır. Olgunlaşan meyvelerin içinden bebekler dünyaya gelir.⁶

Toplumun biyolojik sistemine temelden bir itiraz olan bu mitolojide aslında, kadın figürü tüm fonksiyonlarıyla ihmal edilerek doğuran canlı yönüne indirgenmiştir. Geleneksel düşünce ve yaşam pratiklerinin artık sorun çözmediği düşüncesinden hareketle yeni değerler oluşturma çabası içerisine giren aydınlanma çağı düşünürleri, işe, orta çağın teosantrik felsefesini terk edip homosantrik görüşü benimsemekle başladılar. Artık insan, toplum ve evren, tanrı merkezli bir anlayışla değil insan odaklı yorumlanacaktır. Orta çağın geleneksel-dinsel yordama kalıpları, yerini akıl-bilimsel bilgi eksenine bırakacaktır.⁷ Ancak pek çok mevzuda rasyonel davranan ve felsefesini insan merkezli bir anlayışla inşa eden Aydınlanma filozoflarından bazıları ‘*uterus irrasyonalitesine*’ bağlılıklarından ödün vermezler.⁸ Oysa J.J. Rousseau, bedene ait uzuvlar, gereksinim ve beceriler bakımından kadın ve erkeği eşit görür.⁹ Ancak, belirlenmiş alanın dışına taşması durumunda kadın için verilen hüküm, geleneksel görüşü tekrar etmeden öte gitmez. J.J. Rousseau, akıl ile erkeği özdeşleştirip bu sayede kamusal alanı erkek egemenliğine has kabul ederken, kadını bedeniyle aynileştirir. Her iki durum doğaya eşit ve doğaldır. Öyle ki; erkek akli sayesinde, işlemiş, şekil vermiş, yönetmiş olduğu her madde ve olayda kültürlerin/medeniyetlerin mimarı olurken, kadın yine bedeni özellikleri sayesinde üreme ve aile yaşamıyla sınırlandırılmıştır. Machievelli, benzer bir anlayışla, kadının duygusallığı üzerinden meseleyi açıklamaya çalışırken, Hobbes ise, kadının evlilik sözleşmesiyle haklarını kocasına devrettiğini ileri sürer. Kamusal alana kadının dâhil

---

⁶ Karaaslan, “Antik Yunanda Kadın Olmak”, 159, 174.

⁷ A.Kadir Çüçen, “Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) Atatürk’ün doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel sayısı*, (Yıl, Muğla 2006), 25, 34.

⁸ Aysel Günindi Ersöz, “Özel Alan/ Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın ‘Doğası’ ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 18, Sayı 1 Yıl*, (Nisan 2015), 80, 102.

⁹ R. Bahar Üste, “Hegel, Rousseau, Mill ve Hayek’in Değerlendirmelerinde Toplumda Ötekileştirilen ‘Kadın’ın Konumu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 4*, (Yıl, 2014), 103, 126.

olması sistemin ontolojisine müdahaledir, sosyal düzenin istikrarsızlaşmasıdır, korkusu düşüncelerinin merkezini oluşturur.¹⁰

Aydınlanma filozoflarının çoğunun zihin dünyasını şekillendiren unsurun, geleneksel Hristiyanlığın, cinsellikte temel hedefin çocuk sahibi olmak, cinsellikten keyif almak kirlenmektir, düşüncesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.¹¹ Aslında ilk dönem Hristiyanlık öğretisinde, dönemin cinsiyetçi yaklaşımına bir reddiye niteliğinde, cinsleri kabul etmekle birlikte, yekdiğerini aşığulamadan ve küçük görmeden kaçınma olarak niteleyebileceğimiz bir yaklaşım söz konusudur.¹² Belki de bu duruma; Yahudi erkeklerin her sabah, “*Ezeli Rabbimiz, Kâinatın efendisi! Beni kadın yaratmadığın için sana hamt ederim.*” duasına, yani, kendinden önceki kutsalın beden anlayışına bir karşı duruş, yeni dinin ortaya koyduğu bir değer olarak bakmak gerekir. Yahudiliğın kutsadığı bu cinsiyetçi yaklaşımın Antik Yunanda çok daha katı bir çerçeveye oturduğuna şahit oluruz. Bu kültürde bir erkeğın dengi bir kadın olamaz, kadın her halükârda erkeğın altında yer alır. Bu bağlamda erkek bedeni de kutsanmıştır. Erkeğın vücudunu sergilemesi, bir vakar meselesidir. Erkek bedeninin böylesine yüceltilmesi ve akabinde bir erkeğın eşitinin bir başka erkek olması gerçeğini, Antik Yunanda eşcinselliğın yaygınlaşmasının ve meşruiyetinin sebebi olarak görenler vardır.¹³ Yukarıda zikredilen ve radikal bir cinsiyetçi tavır gösteren bu hakikatlerin karşısına Hristiyanlık, insanlığın karşısına Tanrı katında bütün bedenler eşittir teziyle çıkmış ve bütün coğrafyalarda zülüm gören, ezilen, köleler, yoksullar ve bedensel engellileri sahiplenerek, bedene ait tartışmaları nihayetlendirmiştir.¹⁴ Ancak ortaçağ Hristiyanlık anlayışının ruh-beden düalizmi dikkatleri tekrar bedene yöneltmiştir. Bu yarılmanın nihayetinde, Hristiyan teologları, ruhun asıl, bedenın ise ruh için bir angarya, dayanılmaz bir yük olduğunu

¹⁰ Günindi Ersöz, “Özel Alan/ Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın ‘Doğası’ ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı”, 80, 102.

¹¹ Rifat Bilgin, “Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1 (Elâzığ, 2016), 219, 243.

¹² Emel Aydın Özer, *Yeni Türk Şiirinde Beden Algısı (Tanzimat’tan Cumhuriyete)*, (İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2019), 5, 6, 7.

¹³ Akdemir, “Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerim’de Kadın”, 249.

¹⁴ Aydın Özer, *Yeni Türk Şiirinde Beden Algısı (Tanzimat’tan Cumhuriyete)*, 5, 6, 7.

ilan ederek ruhbanlığın da kapısını aralamış oldular. Bu durum aynı zamanda kutsal beden, günahkâr beden ikilemini de gündeme getirdi ki, nihayetinde çileciler ve ılımlılar olarak Hristiyanlık, müntesiplerini ikiye bölmüş oldu. İsa ve Meryem'in bedenlerine kutsiyet atfeden Hristiyan âlemi, ilk günah düşüncesinden hareketle, dünyayı çilehane, bedeni hazları da günah telakki eder. Cinsiyet ve cinselliğe karşı bariyer koymanın meşruiyeti din üzerinden ve asketizmin tavassutuyla sağlanmış gibi görünmesine rağmen, cinsellik her zaman tartışılmalıdır. Asketizm, bakirelik, çilecilik ve bekârlık temalarından kendini var etmiştir.¹⁵ Aydınlanma filozofları da beden, kadın, günah gibi tartışmalar ekseninde kadına özel alanı yani evin yolunu gösterirken, en önemli misyon olarak çocuk doğurmayı uygun görmüşlerdir.

Mill, tarihsel süreç ve kültürel öznelliğin insan ve toplum için kader, bu iki hususun kurumsal yapılar için de belirleyici olduğundan bahsederken, kadın konusunda geleneksel anlayışın en çetin eleştirmenlerinden biri olur. Dönemi için belki de siyasi bir figür olarak en yetkin ağızdan seslenen Mill, babalarından kalan mirastan pay alamadıklarından, kadına kamusal alanda yer açılmadığından, siyasal hiçbir hakka sahip olamadıklarından, çocuklarının eğitimi konusunda görüş belirtmelerinin mümkün olmadığından ve bunlar gibi diğer pek çok konuda kadınların yaşamış oldukları sorunlara dikkat çekerek çağdaşlarından ayrılmıştır. Mill, bireylerin doğuştan getirmiş oldukları sosyal statülerin, onların saygın ya da alelade telakki edilmelerinin mantıki hiçbir izahının olamayacağını ifade eder. Kişilerin davranışları yoluyla saygıyı hak etmeleri gerektiğine inanır.¹⁶ İşte bu ve benzer durumlar kadınların hak arayışlarında, gerekçelerini rasyonel bir çerçeveye oturtmalarına imkân tanımıştır.

Kendinden önceki Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi İslâm dini de pek çok noktada hayatı kavrama ve meşrulaştırma çabası içerisindedir. Adaletten siyasete, ekonomiden sosyal haklara kadar çeşitli konularda kadına dair tasarrufla

---

¹⁵ Sebat Çelik, *Geleneksel ve Modern Değerler Bağlamında Beden Algısı ve Tüketim (İstanbul Üniversitesi Örneği)*, (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2018), 16, 17, 18, 19, 20.

¹⁶ Bekir Geçit, "John Stuart Mill'de Kadının Toplumsal Konumu", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy ISSN 1303-8303, Vol. 3, Issue 2*, (December 2013), 105-127.

bulunmuştur. İlk olarak geleneksel dünyanın insanlarına seslenen İslâm dini, gelenekselliğin doğurduğu bir bakış açısıyla şekillendiğinde, sabık bütün anlayışlar karşısında, kadın ve sosyal statüsü konusunda dönem toplumları için öngörülemez sistemli ve yeni bir anlayış getirmiştir. “*Rableri onlara şöyle cevap verdi: ‘Ben erkek olsun kadın olsun sizden hiçbir çalışanın işini boşa çıkarmayacağım. Sizler birbirinizdensiniz.’*” (Al-i İmran, 3/195) ayetinin özellikle “*Sizler birbirinizdensiniz*” ifadesi ile bitmesi, iki cins arasında ontolojik eşitliği sağlamada önemli bir adım olarak görülebilir. Nisa Suresi 124. Ayette yine bu durum şu ifadelerle betimlenir. “*Erkek veya kadın, mümin olarak kim yararlı işler işlerse, işte onlar cennete girerler, kendilerine zerre kadar zulmedilmez.*” Haklar bağlamında, kadına mülkiyet hakkının tanınması, mirastan pay alması, evlilikte görüşüne müracaat edilmesi, boşanma için bir sistem önerilmesi ve tazminata bağlanması gibi haklar İslâm toplumunda cinsiyetçi yaklaşımı kontrol etmede temel belirleyiciler olmuştur. İslâm hukukunun kadına tanımış olduğu bu imtiyazların Roma ve modern hukukun tasarladığı haklardan daha insani olduğunu belirten Charles Ledit gibi düşünürler bile vardır.¹⁷

Türk toplumlarının kadına bakışlarını kültür değişimlerinden ötürü, İslâm Öncesi ve İslâm Sonrası Dönem olarak ikiye ayırarak incelemek mümkündür. İslâm öncesi döneme göçebe kültür hâkim olduğundan, toplumsal kurumların çeşitliliğinden bahsedemeyiz. Yerleşik hayatın kurumsal yapısı, geleneksellikte bile göçebelige göre daha sofistike bir durum olduğundan, göçebe kadının sosyal hayatını değerlendirme ölçütünün işlevselliği tartışma konusu olur. Çünkü çocuk emzirme, beşik sallama, ip eğirme ve un eleme gibi işleri, kadının sosyal hayata katılımı olarak değerlendirenler bile vardır.¹⁸

Öte yandan, soyun erkekten devam ettiğine inanan eski Türklerde, erkek evlada biraz daha ehemmiyet verilmesi yanında aile birliğinin devam etmesi, mirasın ailenin dışına çıkmaması gibi düşüncelerle yapılan Leviratus geleneği, yani dul kalan

---

¹⁷ Nusret Karabiber, *Medeniyetlerde Kadın ve Evlilik Hz. Peygamberin Aile Hayatı*, (Konya, Hüner Yayınevi. 1. Baskı, 2019), 34, 35, 36, 37.

¹⁸ Aksoy, “Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını, 7, 20.

gelinin kocasının kardeşiyle evlenmesi, toplumda sosyal kusurlar oluşturmalarına rağmen, Dede Korkut destanlarında, ata binen, ava giden, güreşen ve savaşan kadın temasıyla, dönemi için özgün bir kadın tavrı vardır.¹⁹ Tartışmalı bir mevzu olmasına rağmen Gökalp'in tespitlerine göre, bir emirnamenin geçerlilik kazanabilmesi için “*Hakan ve Hatun emrediyor ki;*” , diye başlaması şarttır, sadece “*Hakan emrediyor ki;*”, diye başlayan emirlerin karşılığı yoktur. Yine Dede Korkut hikâyelerinde cinsiyetçi bir söyleme rastlamak pek mümkün değildir. Hatta destan kahramanlarının anaları ve hanımları ilahi ışıktan varlıklar olarak betimlenir.²⁰

Türklerin İslâmiyet’i kabul etmesi, bir din değişikliğiyle birlikte kültür değişmesinin de kapılarını aralamış, böylelikle, toplum ilişkilerinde, kadın da dâhil, hayata dair pek çok konu tekrar inşa edilirken, toplum, yeni kültür havzası olan Arap-Fars etkisine açık hale gelmiştir. İlerleyen zamanlarda yerleşik hayatın değerleriyle kültürlenmiş ve Bizans’la temasa geçen Türkler bu medeniyetten faydalanma yolunda tereddüt göstermemişlerdir.²¹ X. Yüzyılda Selçukluların Anadolu topraklarını fethetmelerine kadar geçen sürede, Türk kadını İslâmiyet’in kültürel etkilerine rağmen İslâm öncesi karakterinden tamamen sıyrılmış değildir. XIII. Yüzyılda Ahi teşkilatının bir benzeri olan ve kadınların ticari faaliyetlerini düzenleyen Bacıyan-ı Rum, kadınların ekonomiye hâkimiyetleri konusunda fikir verir.²² Kendine bağlı ordusu olan, sultanla birlikte sefere çıkan hatunların varlığı ilk dönem Müslüman Türk toplumlarında ve Selçuklularda kadının yönetime ne denli katıldığına bir göstergesidir. Osmanlı’nın kuruluş aşamasında durum anlatılanlardan pek farklı değildir.²³ Yıldırım Beyazıt’a kadar olan dönemde kadın, dokumacılık, el sanatları ve pazarcılık gibi kamu işi yapmıştır. Ancak Beyazıt, bazı kaynaklara göre II. Murad’la²⁴ birlikte Bizans saraylarında görülen harem kültürü Osmanlıda

¹⁹ Aksoy, “Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını, 7, 20.

²⁰ İbrahim Tellioglu, “İslâm Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu”, A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED) Sayı 55*, (Yıl, 2016), 209-224.

²¹ Gündüz, “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, 129, 148.

²² Gündüz, “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, 129, 148.

²³ Sibel Dulum, ‘*Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, (Eskişehir, Eskişehir Osmaniye Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2006), 14.

²⁴ Dulum, *Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, 14.

görölmeye başlamış ve bu tarihten itibaren Türk toplumunda kadına bakış temelden değişmiştir.²⁵ Kanuni dönemine girildiğinde kadının mahrem bir hüviyete büründüğünü belirtmek gerekir. Bu mahremiyet, sadece Müslüman kadını ilgilendiren bir husus olmaktan çıkmış, zamanla gayri Müslim kadına da sirayet ederek, Yahudi ve Hristiyan kadınların Müslüman kadınlar gibi, özellikle de Ermeni Hristiyan kadınların, peçe takacak kadar tesettürü kabullendikleri bir noktaya ilerlemiştir.²⁶

Türk toplumu, İslâm, yerleşik hayat ve ilişki içinde olduğu sair toplumların etkisiyle radikal bir şekilde dönüşmüştür. Bu evrede dönüşümün seyri sekülerlikten dinselliğe doğru iken, Tanzimat'la birlikte seyir tersine dönmeye başlamış, dinsellikten sekülerliğe kaymıştır. Kadın politikaları açısından Tanzimat'ın önemi, kadının modern anlamda ilk kez bazı sosyal ve siyasal haklara sahip olmasıdır. Kızların eğitim hakkını elde etmeleri, kadınların memuriyete atanmaları, modern anlamda mirastan pay almaları bu bağlamda değerlendirilebilir.²⁷

Tanzimat'ın kadına bakışını şekillendiren Batı düşüncesi, Cumhuriyet Döneminde, Cumhuriyetin kuruluş felsefesiyle örtüştüğünden yeni devlet daha rahat hareket kabiliyeti kazanmış; eğitim, iş hayatı ve siyasal katılım gibi kamusal alanın kullanımı konusunda Türk kadını cesaretlendirmiştir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki; Cumhuriyetin yönetici kadrosu ve aydınları, modern Türk kadın tipini tahayyül ederken geleneğin buyurganlığından kurtulmuş değillerdir. Modernlikle hayaller kuran bu kesim, geleneksellelikle raks etmiş, geleneksellelikle modernlik arasında sıkışmış kalmıştır. Öyle ki; Cumhuriyetle birlikte kadınlar, teorik olarak pek çok konuda haklar kazanmış olmalarına rağmen, devlet, iş sahibi olmasını, kamusal alanda daha görünür hale gelmesini istediği kadını, organize olduklarında tedip etmeden de çekinmemiştir. 1923'te "*Kadınlar Halk Fırkası*"nın kurulma dilekçesine, sekiz ay gibi uzun bir süre sonra ret cevabı verilmiş, bunun yerine "*Türk*

---

²⁵ Aksoy, "Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını, 7, 20.

²⁶ Dulum, *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, 14, 15.

²⁷ Hasan Acar, "Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın", *İnsan&İnsan, Sayı 21*, (Yaz 2019), 395, 411.

Kadınlar Birliği” adıyla kurulması tavsiye edilen cemiyet de 1935’te Türkiye’de yapacağı uluslararası feminizm kongresinden dolayı kapatılmıştır.²⁸ Serpil Sancar’ın, Şirin Tekeli ve Yeşim Arat’tan özetlediği cümleler bu konuyu izah eder niteliktedir. “Devleti kurtarmak, Cumhuriyeti kurmak zihniyetinin beslediği bir dizi politika kurumsal uygulama ve siyasal pratiğin kadınların toplumsal deneyimlerini nasıl ve hangi bakışla değerlendirdiklerini anlamak için yapılan araştırmalar, - bu alanda çalışın birçok sosyal bilimcinin iddia ettiğinin tersine, çok da kadın-erkek eşitliğine inanan bir kurucu iradenin olmadığını bize gösterdi. Tersine, belli bir cinsiyet ayrımcılığı içeren bir bakış açısının Türk modernleşmesi sürecinin her noktasında eklenmiş olduğunu görerek bugün kadınların maruz kaldığı ayrımcılıkların nasıl köklü bir geçmişten beslendiğini gösterdi.”²⁹

Ancak dünya kadınlarının mücadelesi Türkiye’de yaşananlardan çok farklı olmamıştır. Yavaş ve fakat istikrarlı bir şekilde, toplumsal dönüşümün, sosyal hayata kadın figürünü eklemek zorunda kaldığına şahit oluruz. Geleneksel ekonominin el emeğine dayalı, standarttan uzak ve kitlesel hüviyette olmamasına karşın, modern üretimin, fabrikasyonun getirdiği standartla birlikte kitlesel bir niteliğe bürünmesi kadınların üretime dâhil olmasının yolunu açmıştır. Özellikle dünya savaşları kadınların işgücüne hâkimiyetlerini artırmış, akabinde ekonomik alanda hak arayışları, mücadelecı kadın tipini yaratmakla kalmamış, aynı zamanda ekonomik bağımsızlık, aile içerisinde kadına yeni bir statü kazandırırken, kamusal alan- özel alan dikotomisinde bağıl ilişkiyi dengeleme gayretleri, psikolojik gerilimlere yol açmış, kadın-aile-toplum ontolojisine yeni paradigmlar getirmiştir. Öyle ki; feminizm hâkim bir paradigma olurken, zamanla bu durum, çelişkili bir anlayışın da tezahürü olmaktan kendini kurtaramamıştır. 70’li yıllara gelindiğinde kadınların, mağduriyetlerini ifade etmede kullandıkları, sutyen yakma, işçi tulumu giyme, erkekler gibi kısa saç kestirme ve 20. Yüzyılda kadınlığa ait kabul edilen kozmetik

---

²⁸ Günindi Ersöz, “Özel Alan/ Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın ‘Doğası’ ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı”, 80, 102.

²⁹ Serpil Sancar, “Türkiye’de Feminizmin Siyasal Bilimlere Etkisi”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No 40, (Mart 2009), 119, 132.

malzemelerinin terk edilmesi erkek egemenliğine karşı erkek gibi davranma paradoksunu doğurmuştur.³⁰

Cumhuriyetle birlikte gündelik hayatın meşruiyet kaynağını dinin oluşturduğu geleneksel toplumda modernleşme, varoluşsal bir sorunla, toplumsal yaşamı anomikleştiren bir şok etkisi yaratmıştır.³¹ Modern zamanlarla birlikte din, toplumsal pratiklerden ziyade bireysel alana has kılınarak özelleşmiştir.³² Türk toplumunun modernleşmesi adına ortaya sürülen laiklik, devletin gerilimi azaltacak vasıtalar kullanmakta isteksiz davrandığından toplumsal hayatı ters yüz etmiştir. Çünkü bu toplumda modernlik, dini olanın radikal bir biçimde dönüştürülme çabası olmuştur. Türk modernleşmesinin seküler karakterli Batılılaşma tavrı, din de dâhil, geleneğe dair ne varsa hepsini reddeden tutumu halk-devlet çatışmasının gerekçesini oluşturmuştur.³³ Yüz yıllardır İslâmi hayat tarzının benliğini inşa ettiği Osmanlı bakiyesi Türk toplumunda gelinen nokta ne laiklikleri ne de karşıt görüşte olanları tatmin edebilmiştir. Çünkü dindarlar, toplumda kök salmış yerleşmiş düzenin muhafazası için çaba sarf ederlerken,³⁴ Batıcılar dini toplumsal gelişmenin önünde bir sorun olarak görmüşlerdir.

İslâm'ın hiyerarşik ve adaleti temel alan toplum düzeninden, modernizmin, benzeş eşitlik anlayışına doğru kayan Müslüman toplumları hem müesses nizamlarını düzenlemede hem de toplumsal örgütlenmelerde daha evvel görülmemiş bir kriz yaşamak durumunda kalmışlardır. Zihniyet değişmesinin ardından beklenen kültürel dönüşümler bir müktesebatı gerektirdiğinden, bu durum ters yüz edilmiş, kültür alanında yapılan reformlarla zihniyet dönüştürülmeye çalışılmıştır. Özellikle kamu düzeni konusunda görülen değişimler gelenekselliği içselleştirmiş Türk toplumunda

---

³⁰ Eda Er, *Moda ve Reklam: Toplumsal Değişimin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Moda Reklamlarında İncelenmesi*, (İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2013), 165, 166, 167, 168.

³¹ Necdet Subaşı, *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 12.

³² Nevin Meriç, "Sosyo-Kültürel Değişim ve Kadın Dindarlığı", *Kadın ve Aile Yazıları*, (Ankara, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 77.

³³ Ahmet Koyuncu, "Kimliğin İnşasında Kent: Konya Örneği", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, (Yıl 2013), 163.

³⁴ Subaşı, *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, 41, 46, 58.

ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Çok kültürlü Osmanlı toplumundan, yeni kurulan ulus temelli Türk toplumuna doğru geçişte homojen bir kültürün işe koşulmaya çalışılması ile toplumsal hafızadaki neredeyse her şeye yabancılaşmış, dünün doğruları bir anda yanlış olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Dün kardeş olarak birlikte cephede olduğunuz Müslüman kardeşiniz bugün ayrı milletten olduğunuzdan dolayı yabancıdır. Hukuk alanında meşruiyet kaynağınız İslâm iken, farklı ülkelerde tecrübe edilmiş modern hukuk bunun yerini almıştır. Dolayısıyla bir kimlik bunalımı, bir hafıza sorunu, ne yapacağını bilememek durumları sorunların merkezini oluşturmuştur. Baskın halinde gelişen bu durumlar, ihtiyacı karşılamaktan ziyade öykünülen Batıya bir an önce adaptasyon sağlama çabasıdır. Bu durumu toplumun derhal benimseyemeyeceği aşikârdır. Çünkü İslâm'ın hukuk anlayışının temelinde ahlak vazgeçilemez bir unsur iken, tercüme yoluyla halkın taleplerinden ziyade, Batılı yaşam tarzını benimseyerek ülkenin kurtuluşunu hızlandırmak isteyen aydınların önermiş oldukları modern hukuk, ahlak ile hukuki olanı birbirinden ayırmıştır. Muhtemel ki; Türkiye'nin hala taşımakta olduğu başörtüsü, hukuki olmadığı gerekçesiyle çözülememektedir. Örnekten de anlaşılacağı gibi Türkiye'de gerçekleştirilen bazı yenilikler, sahip olunan değerlerle çatışa gelmiştir. Geleneksel kültürde Müslümanların birbirlerinin velisi olması, iyiliği emredip, kötülükten sakındırmaları ve kötülük karşısında susmanın şeytanlıkla eş tutulduğu bir yaşam deseninde, olayların münferit kalmayıp toplumsal hareketlere dönüşmesi kaçınılmazdır. Modern hukuk inançları bozmaktadır ve önlem alınmalıdır. Bu durum bazen ayaklanmalara, bazen gizli saklı Kur'an öğretilere bazen de yazın hareketlerine dönüşür. Modern toplumun görünen yüzü kadın, kamusal alana çekilmeye çalışıldıkça görselliği sorun olmuştur. Dini hassasiyeti yüksek olan toplum ile toplumu dönüştürmeye çalışan devlet, özellikle Özal Türkiye'sine kadar alan kapmaya çalışmıştır.³⁵

Meşrutiyet döneminden itibaren toplumsal bazı sorunlara muhafazakârların ürettiği çözümler ülke gerçekleriyle uyumlu olduğu gibi olaylara bakışta

---

³⁵ Akgül, *Türkiye'de Din ve Değişim Bir Erol Güngör Çözümlemesi*, 297, 298, 299, 304, 305, 307, 314.

geleneksellikten modernizme kayış sorunları krize dönüşmemiştir. Bu durum Cumhuriyet Dönemi devrimlerine kadar devam etmiştir.³⁶ Türkiye’de kimlik, siyasal alandan bağımsız düşünülemediğinden, ya da siyaset, toplumsal kimlik üzerindeki tasarrufu kendisi için bir hak olarak gördüğünden, Batılılaşma hareketiyle birlikte geleceğin toplumunu oluşturacak değerler ve kimlik üzerinde fikir birliği sağlanamamıştır. Bu durum hep konjonktüre bağılı olarak geliştiğinden kangrenleşmiş bir sorun olarak önümüzde durmaktadır.³⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında, özellikle 1920 ve 30’larda toplumun yerleşik kültürü ihmal edilmiş, toplumsal değerler bir kenara itilmiştir. 1940 ve 1950’lerde çok partili toplum yapısına geçişle, siyasi iradede görülen yarışla birlikte halkın taleplerine kulak verilmeye başlanması, bir kenara itilen toplumsal değerlerin yeniden canlanmasına imkân vermiştir.³⁸

Cumhuriyet Dönemi’nde Batıcılar ile muhafazakârlar arasında yaşanan önemli tartışmaların biri de Batıcıların kadınlara birtakım hakların verilmesini istemeleri ve muhafazakârların bu işe karışmamaları noktasındaki ısrarlarından ötürüdür.³⁹

Türk kadını değişen siyasal, sosyal yaşamla birlikte bazı haklar elde etmiştir. Ancak bu haklar, kadınların ihtiyacını hissettikleri, mücadelesini verdikleri hatta çoğu noktada farkında oldukları haklar değildir. Kurulan yeni devlet, Batı tipi bir toplum yaratmayı düşlediğinden, kadınlara haklar vererek onları işin içine çekmiş ve böylece yeni toplumun inşasından sorumlu tutmuştur. Cumhuriyetin bu yöntemi “*devlet feminizmi*” olarak nitelendirilmiştir. Bu durum 1960’lı yıllara kadar devam etmiş, sonrasında hareketlenen siyasal hayatın bir uzantısı olarak meydana çıkan

---

³⁶ Hasan Hilmi Akın, *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye’deki Siyasal İslâmcılık Hareketinin Dış Politika Söylemlerinin Hidayet Romanları Üzerinden İncelenmesi*, (Ankara: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019), 38, 65, 69.

³⁷ Ali Yaşar Sarıbay, *Siyaset Demokrasi ve Kimlik*, (Bursa: Asa Kitabevi, 1998), 102.

³⁸ Richard Tapper (ed.), *Çağdaş Türkiye’de İslâm, Din, Siyaset, Edebiyat ve laik Devlet*, (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1991), 99.

³⁹ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 4. Baskı, 2015), 47.

sosyalist ve muhafazakâr kadın örgütleri, “*devlet feminizmine*” eleştirel yaklaşmışlardır. Bu yıllarda eleştirinin merkezini, kadının ev işleriyle birlikte çalışma hayatının yüklerini omuzlamak oluştururken, 1970’li yıllarda, yasalar önünde cinsiyet eşitliği güvence altına alınmış olmasına rağmen, kadın istihdamının artışıyla birlikte, sol söylemin de üzerinde yoğun olarak durduğu, eşitsizlik ve sömürü, tartışmanın ana odağını oluşturmuştur. Cumhuriyetin öngördüğü kadın ve toplum profiline göre, kırsal kesimde yaşayan kadın ezilmiş, mağdur edilmiş pozisyonda iken, 1970’ten sonra, sivil toplumun gelişimine paralel olarak kentlerde yaşayan işçi kadınlar, sömürünün ve eşitsizliğin kurbanı olmuşlardır.⁴⁰

Bazı araştırmacılar ise hâkim görüş olan kadının Cumhuriyetle var olmaya başladığı tezine karşı çıkarlar, hatta onlara göre Cumhuriyet sonrasında kadın hareketleri görünürlüklerini yitirirler ve 1980 sonrasında feminizmle birlikte kadınlar tekrar sosyal hayatta görülmeye başlarlar. Öyle ki; feministler politik söylem ve organize ettikleri hareketlerle kadını özel alanın dışına çıkarmayı başarmışlar ve kamusal alana eklemişlerdir. Türkiye özelinde 1950-1980 yılları arası, kadınlara ait söylem, eylem ve kadın siyasetinin olmadığı, feminizmin görülmediği yıllardır. Muhtemel ki; bu konuda yirmi yıllık süreçte Türk toplumunun yaşadığı üç darbe en belirleyici sebeptir. Göç, kentleşme, ekonomik dönüşüm, işsizlik, Kıbrıs Barış harekâtı gibi yoğunluklu konular kadınları ve kadın hareketlerini ziyadesiyle etkilemiş ya da yapılanlar toplumsal karşılık bulamamışlardır. Çünkü devlet destekli kurulan kadın derneklerinin çoğu meseleye bir kadın sorunu olarak yaklaşmanın fikri yoksunluğunu yaşamaktaydılar. Onlar daha ziyade kadının görüntüsüyle ilgileniyorlardı. Modernizmin fikri çerçevesiyle ya da felsefesiyle uğraşma maliyeti yüksek, sonuç almak süreç işi olduğundan sabredecek tahammülleri yoktu. Mesela 1949 yılında kurulan Türk Kadınlar Birliği, yoksul mahallelerde moda kıyafetler dağıtıp, geleneksel kıyafetler ve çarşafın kaldırılması için olanca mücadele verdi. Meslek Kadınları Derneği bu dernekten farklı düşünmüyor ve kadınların yaşamış

---

⁴⁰ Zülbiye Esra Avcı, *1980 Sonrası Türkiye’de Kadın Sivil Toplum Kuruluşları ve Türk Hukuk Sistemine Etkileri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2011), 25, 110.

olduğu aile içi şiddet gibi farklı bir sorunu gündemlerine almıyorlardı. Anlaşılan o ki; amaç kadının görünürlüğü üzerinden modern Türkiye hayali. Kadının modern kıyafetler içerisinde olması yeterli görünür ne düşündüğü ne yaşadığı bu noktadan sonra ele alınabilir. 1970’li yıllarda böyle düşünen, kendini resmî ideolojiye adayan, yoksul mahallelerde kronikleşmiş sorun yerine kıyafet dağıtan 27 kadar dernek olduğu kayıtlara geçmiştir. Türk kadını 1935-1980 yılları arasında kendi kimliğinin üzerinde ideolojik aidiyetlerinin bir unsuru olarak kamusal alanda var olmuştur. 1980 sonrası dünyada feminizmin yükselmesi Türkiye’de feminist hareketleri canlandırmış. Bu kez feministler Türkiye özelinde söylemden ziyade global feminist söylemlere eklenmişlerdir. Aynı zamanda bu hareket, resmî ideoloji-kadın arasındaki kararsız tutumlardan kurtulmuş, böylece kadın merkezli ve sivil toplum nitelikli oluşumlar belirmeye başlamıştır.⁴¹

Türkiye 1946 yılında devletçilik ilkesini bırakıp özel sektörü canlandırmaya çalışmasıyla birlikte sanayileşmenin göstergesi sayılan teknolojik aygıtların kullanımı yaygınlaşmış, kentlere doğru yoğun göç çarpık kentleşmeyi doğurmuştur.⁴² Bazılarına göre göçün sebebi sanayileşme değil, kırsal hayatın imkânsızlıklarına hapsolmuş insanların, görece daha fazla imkân sunan kentlere göç etmeleridir.⁴³

1950’li yıllarda Türkiye’de her alanda önemli değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Siyasal alanda çok partili hayata geçiş, iletişim imkânları ile ulaşımın artması, eğitim, özellikle büyük kentlerde görülen sanayileşme kırdan kente göçü hızlandırmış, toplumsal hareketlerle birlikte yeni kültürlenmeler sosyal dönüşüme ciddi ivme kazanmıştır.⁴⁴

---

⁴¹ Ömer Çaha, *Sivil Kadın, Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın*, (Konya: Vadi Yayınları, 1. Basım, 1996), 11, 19, 130, 132, 133.

⁴² Sibel Ezgin, *Türkiye’de Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Kadın Erkek Eşitliği Bağlamında Medeni Kanun’da Yapılan Değişiklikler Üzerine Bir değerlendirme*, (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2011), 65.

⁴³ Koyuncu, “Kimliğin İnşasında Kent: Konya Örneği”, 164.

⁴⁴ Emel Doğramacı, *Atatürk’ten Günümüze Sosyal Değişimde Türk Kadını*, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1993), 11.

Kemal H. Karpat 27 Mayıs 1960 darbesinin, Cumhuriyet müktesebatının, müesses nizamlarının zayıflamasına yol açarken, toplumsal örgütlenme ve geleneksel devlet otoritesinin ortadan kalkmasını öngören ideolojik bir hareket olduğuna inanır. Darbe aynı zamanda ekonomik savaşların, sosyal çatışmaların yüzeye çıkmasına, farklı grupların fikir dünyalarının netleşip keskinleşmesine yol açmıştır.⁴⁵

Öyle ki; eski modern anlayışı ve taraflarını değişime zorlayıp geleneksel değerlere karşı söylem ve tutumlarını yumuşatırlarken, geleneksel anlayış da değişime karşı kayıtsız kalamamış ve taraftarlarını yeni dünyanın eşğine getirmeye zorlamıştır.⁴⁶

1950’li yıllarda ülkede görülen dini alanlardaki canlanmanın nedeni Demokrat Parti’nin devletin sistemi için tehlike oluşturmayacak biçimde, dini gruplara özgürlük tanınmasıyla başlamıştır. Bu durum laik-irtica tartışmalarını gündeme getirmiştir. Laikler, irtica yanlısı olanları, kız çocuklarını okutmayı engelleme, kadının kamusal alanda varlığını hazmedememe, çok eşlilik taraftarı olma, alfabe değişikliği, köy enstitülerine karşı olma ve imam hatip okullarının açılmasını istemekle suçlarken, muhafazakârlar, laikleri, laikliği yanlış yorumlamakla itham etmişlerdir. Laikliğin, dini inançlara bir saldırı vesilesi yapıldığını, oysa gerçek laiklerin ve demokrasi taraftarlarının kendileri olduklarını iddia etmişlerdir.⁴⁷

Çok partili hayat öncesi Türkiye’de siyaset din üzerinde kontrol sağlarken, çok partili hayatta hükümetler iktidarlarını devam ettirebilmek için dini hassasiyetleri dikkate almak durumunda kaldıklarından din siyasete nüfuz etmeye başlamıştır. Buna ilaveten 1950 sonrası göçle, muhafazakâr hayat tarzı kentlere taşınmış ve görünürlüğü artan dini pratikler ve semboller kent hayatına rengini vermiştir. Bireyin dini pratikler için zaman ve mekân ayırmak durumunda olduğu kent hayatının, dini

---

⁴⁵ Kemal H. Karpat, *Osmanlıdan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, (İstanbul: Timaş Yayınları, I. Baskı, 2009), 228.

⁴⁶ Karpat, *Osmanlıdan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, 228.

⁴⁷ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, (İstanbul: Birey yayıncılık, 1988), 77, 78, 121, 125.

yaşam ve tecrübelerin zemin kaybettiği merkezler olduğu bilinmesine rağmen durum budur.⁴⁸ Ancak, özgürlükler fiili olarak mevcuttur, hukuki çerçeveden yoksundur. 1960'larda yaratılan bu özgürlük anlayışı, hukuki temeller üzerine oturtulmadığından, 1971 darbesinin sıkıyönetim mahkemeleri fiili olan ancak hukuki olmayan bu kazanımların pek çoğunu budamıştır. 1980 darbesi de ülkenin rejimini askeri demokrasi olarak belirlemiştir.⁴⁹

Bu canlanmanın vesikası olarak dini yapıların artışına bakmak yeterlidir. 1950-1960 yılları arasında, yaklaşık on yıllık zaman zarfında on beş bin cami yapılmıştır. Cami ve Kur'an Kursu yapma yaşatma türündeki derneklerin sayısı 1946 yılında yalnız 11 iken, 1960 yılında beş bin rakamını geride bırakmıştır.⁵⁰

Devrim sonrası ülkenin devlet eliyle modernleşme çabası, devletin imkân verdiği çok az dini teamüller dışında, sabık İslâm müktesebatıyla birlikte İslâmi düşünceyi sekteye uğratmıştır. Bu durum da II. Dünya Savaşına kadar devam eder. Dünyada soğuk savaşın en kesif olduğu yıllarda, Türkiye 1952 yılında NATO'ya üye olarak rengini belli etmiştir. Amerika'nın SSCB'yi kuşatma isteği, Türkiye'deki toplumsal düzeni ters yüz etmiş, aynı yıllarda iç politikada Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi sivil toplum kuruluşları için fırsat yaratmış, bu da dinin önceki dönemlere göre konuşulabilirliğini artırmıştır. Yine bu yıllara isabet eden iç göçün kentlerde oluşturduğu amorf yapıdan güç alan sol söylemin şiddeti artınca 1960'larda devlet önceki dönemlerdeki dine karşı olumsuz tavrını gevşetmek durumunda kalmıştır. 1960'larda üç ana sebep, Amerika'nın Sovyet Rusya'yı kontrol etme arzusu, Demokrat Partinin dini söylem kullanması ve seçmen kitlesinin genelinin dindarlardan oluşması ve muhafazakârların solculardan alan kapma arzusu, ülkenin ana damarı olan muhafazakâr hareketin canlandırılması ihtiyacını doğurmuştur.

---

⁴⁸ Meriç, "Sosyo-Kültürel Değişim ve Kadın Dindarlığı", 77.

⁴⁹ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Basım, 1994), 111.

⁵⁰ Yücel Demirer, "Modernleşen Türkiye'de Din", haz. Faruk Alpkaya, Bülent Duru, *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*, (Ankara, Phoenix Yayınevi, 2. Baskı, 2012), 288.

Komünizme karşı duruşun kolay ve sade anlatımlı, aynı zamanda edebi bir şekli olan hidayet romanları da bu dönemde yayınlanmaya başlamıştır. Bu türün ilk örneği olarak kabul edilen “*Minyeli Abdullah*”ın yazarı Ömer Okçu, Hekimoğlu İsmail müstear adını kullanmıştır, 1960’larda sol faaliyetlerini artırınca, halkın komünizme karşı bilinçlenip dindar kesimin oluşmaya başladığını, bu bilinçlenmenin de dini yayınlar vasıtasıyla başarıldığını anlatır. Bu noktada var olan iki soruna Hilal dergisinin ve Hilal yayınlarının müdürü İsmail Kazdal dikkat çeker. Bir taraftan komünizm insanların dünyevi ihtiyaçlarına doğrudan müdahale ederken diğer taraftan muhafazakârların tehdit olarak gördükleri bu durumu bertaraf edecekleri siyasi, sosyal ve kültürel müktesebatları yoktur. Çare olarak diğer İslâm ülkelerinin yayınlarına yönelinir. Mısır’dan *Müslüman Kardeşler*, Pakistan’dan *Cemaat-i İslâmi*, 80’lerden sonra İran İslâm devrimi ve soğuk savaş dönemi sonlarına doğru da Suudi selefiliği yakından takip edilerek bu hareketlere yön veren kitaplar ya doğrudan tercüme yoluyla ya da Türkiye’de eli kalem tutanların okumaları neticesinde yazdıklarıyla İslâm düşüncesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Tek parti döneminde dine dair unsurların filizlenmesine müsaade etmeyen devlet, komünizmi dengeleyebilecek donanımlı, hazır bir İslâmi unsur olmadığından tercüme hareketinin öncülüğünü yapar. Diyanet İşleri başkan yardımcısı Yaşar Tunagür’ün, 1961 yılında Seyyid Kutub’dan yaptığı çeviri eser, dönemin muhafazakârları için bir yol, yöntem olarak algılanır.⁵¹

Ancak bu durum bir başka soruna yol açar. Kültür birikimleri farklı milletlerden yapılan çeviriler, her zaman sorun çözücü olmaktan uzaktır. Konu aynı olsa da algı farkı problem yaratmaktadır. Kadın, zina, medeniyet gibi kavramların çerçevesinin farklı çizildiği bu eserler, toplumsal çatışmada en azından uzlaştırıcı değildirler. Mesela medeni insanın ancak İslâmi bir yaşam tarzıyla mümkün olduğunu ifade etmeleri, cinselliği düşünmenin bile zina kapsamında olduğu hükmüne varmaları bu duruma örnek verilebilir. Mevdudi bu durumu şöyle özetler: Kadın-erkek tüm insanları medeni kılacak, bu yolda insanları hedonizmden

---

⁵¹ Akın, *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye’deki Siyasal İslâmcılık Hareketinin Dış Politika Söylemlerinin Hidayet Romanları Üzerinden İncelenmesi*, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44.

arındıracak, insani vasıflarını koruma adına fedakârlığa razı edecek kuvvet dinden başkası değildir. Sağlıklı bir toplumu inşa etmek için, insanların cinselliği tatmin gibi bencil duygularını meşru bir zemine oturtma zorunluluğu vardır. Zina yalnız erkek ile kadının bedeninin birleşmesi değildir. Nikâh düşen kadın erkeğin mesela gözlerinden hoşlanıp zevk alması da zina kapsamındadır. Hatta bu tür düşünce bile zina sayılır.⁵² Tercümelemler ile ilgili en ciddi sorunlardan birisi de bu konuda seçici olunmamasıdır. Yani kültürler arası farklar dikkate alınmadığı gibi sorun tartışmaya açılması için zamanlama gözetilmemiştir. Örneğin çalışmamıza konu olan Oku dergisinin kadın algısı Mevdudi'nin *Hicab* adlı eserinin kopyası gibidir. Çoğu zaman dergi toplumsal gerçekliği gözden geçirir. “*Materyalist garbın kadın için tanıdığı hürriyet hiçbir zaman insani bir kaynaktan alınmamıştır. Ve İslâm'ın masum ve tertemiz gayelerine de uygun düşmemektedir.*” ifadeleri, Mevdudi'nin yukarıda zikrettiğimiz görüşlerinden çok farklı değildir.

Dönemin şartlarına geri dönersek, o zaman için oldukça fonksiyonel olan hidayet romanları yoğun fikri içerikten yoksun olmalarına ve özgün bir İslâm anlayışı ortaya koyamamalarına rağmen yerlidirler ve bu ülke insanının hataları için uyarı niteliği taşırlar. Mesela Amerika ve kapitalizm aleyhine hükümsüz eleştirilerine rağmen, SSCB ve komünizm hakkında ağır hakaretlerde bulunması döneme özgüdür.⁵³ Oku dergisinin 118. sayısının kapağına, orak-çekiç boynuzlu bir inek hilalin üzerine pislerken resmedilmiştir.

Çok partili dönemin başlangıcından sonuna, yani 1946-1960 yılları arası toplumun kadın anlayışına bakacak olursak; dönemin hâkim anlayışı asosyal kadın tipidir. Sosyal bir varlık olamayan kadın, sadece ev ile ilişkili bir içe dönüklük yaşamaz, bu durum onun kimliğine de sirayet etmiştir. Cumhuriyet, kadın-erkek eşitliği algısını oturtmak için yasal düzenlemelerle birlikte yoğun enerji harcamasına rağmen, bu çaba ancak büyük şehirlerde yaşayan küçük bir grup seçkin aile kızları arasında kabul görmüş, toplumun kahir ekseriyetini oluşturan diğer kesimlerde ise

---

⁵² Mevdudi, *Hicab*, (İstanbul: Hilal Yayınları, 7. Baskı, 2003), 325.

⁵³ Akın, *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'deki Siyasal İslâmcılık Hareketinin Dış Politika Söylemlerinin Hidayet Romanları Üzerinden İncelenmesi*, 3.

kadın geleneksel Anadolu kimliğiyle var olabilmıştır. Ancak şurası da bir gerçektir ki; 1960-90 arası yıllarda sol-sağ gibi farklı ideolojilerin inkâr ettiği kadının cinsel kimliği, bu dönem erkeği için geçerli değildir. Kadın apolitik dışıdır. Aynı zamanda 1960, Anadolu kadınının, Cumhuriyetin tanımıyla dezavantajlı kesimin, sorunlarının toplumsal bir olgu olarak tartışılmaya başlandığı tarih olması bakımından önemlidir.⁵⁴

Türkiye’de kadın hareketlerinin bayraktarlığını yapan lider kadınlar ve bu konuda faaliyet yürüten sivil toplum kadın örgütlerinin çalışma alanı olan ve içlerinden neşet ettikleri toplumu ne kadar tanıdıkları, onları ne kadar temsil ettikleri ve ne kadar onlarla bütünleşebildikleri yine ciddi bir sorundur.⁵⁵

Bir taraftan da 1950’den sonra ülkemizde teşekkül etmeye başlayan kadın hareketlerini Batı’dakilerden ayırmak gerekir. Çünkü bizde bu hareket kendini ifade ederken yer yer ateizmle kol kola girmiş ve modernizmin ön plana çıkardığı kadın hareketini militanlaştırarak ülkenin sosyo-kültürel anlayışından kopmuştur.⁵⁶

Diğer taraftan şehirleşme ve değişim arasındaki ilişkiyi analiz edenler, kentle bağın değişim için ciddi bir motivasyon olduğuna dikkat çekmişlerdir. Şehir yaşamından uzak olmanın, insanları yeni yaşam biçimlerine kör ettiği savından hareketle, Ö. Ozankaya’nın 1968-1969 yıllarında Erzurum-Artvin arasında bulunan ve A ve B harfleriyle işaretlediği iki köyde yaptığı anket, mobilize olmayan toplumların ne kadar yavaş dönüştüğünü göstermesi açısından önemlidir.⁵⁷ Çünkü şehir kişiyi yalnız ekonomik organizasyona dâhil etmez, o aynı zamanda kişinin düşünce ve davranışlarını uyumlulaştıran sosyal yapının adıdır. Bu durum şehre karşın oldukça yavaş dönüşüp değişen kırsal hayatta sınıf ve statülerin belirgin

---

⁵⁴ Seyit Battal Uğurlu, Macit Balık, “Nazlı Eray Öyküsünde Kentli Kadın Kimliği”, 8. *Uluslararası Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu Kitabı*, (Bartın, 2008), 445, 447, 457, 458.

⁵⁵ Abdullah Aydın, Murat Yıldız, “1950-1960 Döneminde Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yasama Dergisi. Sayı 33 (Dünya Kadınlar Günü Özel Sayısı III)*, (Yıl 2016), 52, 66.

⁵⁶ Ali Bulaç, *Din ve Modernizm*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995), 151.

⁵⁷ Bernard Caporal, *Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, 1982), 662, 663.

olmayışındandır. Bu yüzden göçmenlerin şehirli hüviyetini kazanmaları zamanla olmaktadır. Geldikleri yerle olan yoğun bağlarının zayıflaması, eğitim ve bir meslek edinmeleri gibi unsurlar göçmenlerin şehirle uyumlarını kolaylaştırmaktadır.⁵⁸ Ozankaya'nın çalışmasına dönecek olursak, bu köylerden görece ova olanında kadınların %88,7'si, dağlık olan da ise %90,6'sı köylerinden dışarı çıkmamıştır. Aynı dönemlerde ulaşım ve iletişim imkânlarının arttığını bilmemize rağmen ulaşım sınırlıdır. Durum Batı illerinde farklı değıldir. Anadolu'nun pek çok bölgesi için bu imkânlardan bahsetmek güçtür. Aynı anket Ankara'da çevre yollarına yakın C ve D köylerinde de uygulanmış, C köyünde kadınların %41,9'u kent görmemiştir. D köyü yeni kurulan göçmen köyü olduğu için köylerinden dışarıya çıkmayan kadın oranı %2,4 olarak tespit edilmiştir.⁵⁹

Modernleşmenin 1950'den sonraki aşamasında medyada görülen kadın imajı, kadın ve toplum için kusurlar oluşturmuştur. Geleneksel yaşamda her ne kadar bazıları kadının tarımsal üretimini bir çalışma olarak nitelendirmeyip yaşam tarzı olarak değerlendirseler de nihayetinde ortaya koyduğu ürün çeşitliliğı açısından kadın üretkendir. Bu tarihten sonra kentleşmenin etkisiyle kadın tarımsal üretimin dışında kalmış, tüketimin ana unsuru olmuştur. Özellikle moda ve kozmetik, modern kadının kimliğinin bir parçası haline gelmiştir. Öyle ki, kadın kişilik özellikleriyle değil, kozmetiğın belirginleştirdiğı cinselliğıyle ön plana çıkmıştır. Kozmetik ve moda, artık bir tercih değil varoluşsal bir problem olarak kadını cinsel bir ögeye dönüştürmüş ve erkeğe sunmuştur. Oysa Cumhuriyet kadını, kendi kimliğı ve cinselliğıyle toplum önüne çıkamadığı için ve kadının kamusal alanda var olması için de yoğun çabalar harcadığından eleştirilmiştir. Cumhuriyetin kadın tiplemesi maskülendir. Makyajsız, kısa saçlı, iskarpinli ve pantolonlu olarak cinsiyetsizdir. Yaklaşık kırk yıllık süreçte cinselliğini unutmuş kadından, her şeyiyle erkeğe sunulan ya da saçlarından, tırnaklarından cinsellik akan kadına dönüşmüştür. Muhafazakârların ve komünistlerin cinsiyetsiz kadın anlayışını sürdürme azim ve isteklerine rağmen kadın, cinselliğıyle toplumsal varlığına doğru ilerleyecek hatta

---

⁵⁸ Celalettin Çelik, *Şehirleşme ve Din*, (Konya: Çizgi Kitabevi, Birinci Baskı, 2002), 56.

⁵⁹ Caporal, *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)*, 663.

1970'ler dünyasında muhtemelen porno kültürünün kadınların giyimlerine etkileri de eklenmiş şekilde muhafazakârlaşmış Türk kentlerinde de kadın cinselliğiyle görünüm kazanacaktır.

İdeolojilerin her birinin kent ve yeni kentlilerden beklentisi farklıdır. Bazılarına göre kentin dindarları dönüştüreceğine dair inanç Türk toplumunda gerçekleşmemiş, 1950'lerde iç göçle birlikte kentin sunmuş olduğu eğitim, sanat ve kitle iletişim imkânlarından yararlanmasını bilen muhafazakâr kesim, kentlerin kimliklerini dönüştürmüş, dinin görünürlüğüne artırmıştır. Ancak özellikle 1960'larda yeni kentlilerin şehrin imkânlarından yeterince yararlanamaması, uyum problemi gibi sorunlar yaşamalarına ilaveten, bu yoksunlukları değerlendirme fırsatı yakalayan komünizmin, emeğin sömürsü ve eşitlik söylemlerini dillendirmeye başlaması, muhafazakârları mücadele için arayışlara itmiştir. Çünkü bireysel veya küçük dini gruplar temelinde işi kotaramayacaklarının farkındadırlar. Bunun için Cumhuriyet elitistlerinin müracaat etikleri, ideal vatandaş, anne, aile, baba, öğretmen anlayışını temsil eden ve uniform bir karakter sağlama çabasına aracılık edebilecek kolektif kimlik, kopyalanarak İslâmi anlayışa angaje edilmiştir. İslâmi kolektif kimliğin oluşturulmasında, baskın kimliği ötekileştirmede, dönemin hassasiyetleri de göz önünde bulundurularak Kemalizm hedef alınmaktan çekinilir. Bunun yerine daha geniş noktadan meseleye yaklaşılır; genel olarak Batıcılık, özelde ise Laiklik. Vücuda getirilen bu prototipin kadınlara yönelik tarafı ise, kadının bir birey olarak var olması, özgürlük düşüncesinin kıvılcımını ateşleme ihtimali taşıdığından, erkeğin kontrolünde ve cemaati için çabalayan üye formatında olmuştur.⁶⁰

1960'lar özelinde konuşacak olursak, Kemalizm, Sosyalizm ya da İslâmcılık, hepsinin amacı; Türk toplumunda kadını kendi düşünceleri uzamında faydalı bireyler olarak yetiştirme arzusudur. Dolayısıyla kadın hep bir erkek düşüncesine göre şekil almış ya da erkeklerin kurdukları kurumlarda erkeğe bağımlı çalışmışlardır. Hiçbir vakit özerk bir oluşum içerisinde olamamışlardır. İdeolojilerin kadına yüklediği

---

⁶⁰ Nesrin Aydın Satar, "Müslüman Kadının Sesi: İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Sayı 49, (Yıl Eylül-Aralık 2016), 297, 298, 302, 312.

anlam ve roller, gelişen kadın hareketleriyle birlikte değişime uğramış, zaman zaman da kadın, içinde bulunduğu ideolojik yapının kadın hakları konusunda zafiyetlerinden dolayı daha rasyonel bulduğu ideolojik bir başkasına kaymada mahzur görmemiştir. Örneğin 1960'larda Kemalist ideoloji ile Kemalist gerçeklik arasında güçlü bir bağ kuramayan Kemalist entelektüel bazı kadınlar, sosyalizmin kendilerine tevdi ettiği yeni kimliği daha makul bulduklarından, o yıllarda sosyalizm tahmin edilenin ötesinde bir gelişim göstermiştir.⁶¹ Fakat bu, sosyalist kadınların yaşanan sorunları gündeme aldıkları anlamına gelmemelidir. Onlar politik kadın mağduriyetleri yerine ideolojisini öncelikle durumda kalmışlardır. Dolayısıyla Türk kadını ancak 1980'lere geldiğinde aile içi şiddetin cezalandırılması, boşanma hakkı, kürtaj ve doğum izni gibi kadına dair sorunları konuşur ve bu konularda eylem yapar hale gelmiştir. Kadın STK'ların kurumsallaşması 1990'ları bulmuştur. Kadın hakları konusunda tarihlerin gecikmesinin sebeplerinden birisi de 1960 ve 1970'lerde bu konuda eylem yapan kadınlar, salt kadınlar için hak arayışında olmak yerine, ait oldukları ideolojinin müdafaasını yapmış olmalarıdır.⁶²

Cumhuriyetin ilk yılları ve sonrasında komünizmin toplumda yeteri karşılığı oluşturamadıklarını düşünenler vardır. Onlara göre Türk modernleşmesinin, Cumhuriyetin kurulmasından sonra, radikal tutumun bir sonucu olarak laik bir toplum oluşturmada belli bir başarı sağlasa da, zannedildiği gibi İslâm'ın modernleşme öncesi bir yaşam biçimi olmadığını, Türkiye'nin Batı tarzı modernleşmede hayal ettiği motivasyonu yakalayamamanın oluşturduğu hayal kırıklığıyla birlikte modernizmin imkânlarını kullanan muhafazakârlar, dini siyasetin tekrar hayat bulmasını sağlamışlardır.⁶³ Böylelikle İslâmcılık 1960'ların sonlarına doğru iki temel üzerinde kendini ifade etme şansını yakalamıştır. Birincisi, İslâm

---

⁶¹ Evren Karataş, "Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Edebiyatımızda Kadın Sesleri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4*, (Year 2009), 1659.

⁶² Nazlı Ateş, *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türk Siyasal Yaşamında Kadının Yeri*, (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018), 66, 90, 91.

⁶³ Haldun Gökalp, "Türkiye'de Modernleşme Politikaları ve İslâmcı Siyaset", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, haz. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 45.

konusunda diğerk İslâm ÷lkelerinin entelektüel birikimlerinin tercümesi ikincisi ise kırsal kesimden göç edenlerin dini kimlikleriyle toplumsal yapılara dâhil olmalarıdır.⁶⁴

1970'lerin sonlarına doğru yaşanan biri iç ve diğeri dış orjinli iki gelişme Türkiye'de İslâmi hareketlerin belki son otuz yılda kazanamadığı ivmeyi yakalamalarına fırsat vermiştir. Dış gelişme İran'da İslâmi devrimle biten halk hareketleri ve Ortadoğuda yükselen radikal İslâmi hareketler, içerde de siyasi ve sosyal alanda görülen krizler.⁶⁵ Bütün bu tecrübeler Müslümanların savrulmasına sebep olmuştur. Daha sonraları Ali Bulaç gibi yazarlar, İslâm Medeniyeti kadın anlayışının Kur'an'ın ve peygamberin emirleri dışında Emeviler zamanında Bizans'ın, Abbasiler Dönemi'nde ise Fars kültürünün ve Ortadoğunun diğerk kadim kültürlerinin etkisiyle şekillendiğini ifade edecektir.⁶⁶ 60'lardan sonra da Mısır ve Pakistan gibi İslâm Ülkelerinden yapılan çevirilerin Türk kadın algısına etki ettiği muhtemeldir.

Elbette yalnız dinin şekillendirdiği bir kadın tasavvurundan bahsetmek imkânsızdır. Asırlardır süregelen erkek egemen kültürün zaman zaman kadınları mağdur etmesi bir gerçek olmasına rağmen, ülkemizde geleneksel kadın anlayışına saldırılar bu mağduriyetlerin eleştirisi üzerine değil, İslâmi kültürün var ettiği kadın kimliğine tecavüze vardığından bu tutum muhafazakârlar tarafından şiddetle reddedilmiştir. Türkiye'de kadın hareketleri savunucuları, muhafazakâr kadının düşünce ve yaşam pratiklerinden habersiz, meseleye Batı kültürü odaklı yaklaşımları, hata üzerine hatayı doğurmuştur. Sonuç olarak muhafazakâr kadın, kimliğini tamamen değiştirmedikçe ortaya koyduğu hiçbir çaba ve ürün gerekli takdiri görmeyecektir. Gözden kaçırılmaması gereken nokta şudur ki; İslâm tarihi boyunca,

---

⁶⁴ Yusuf Ekinci, "1980 Sonrası İslâmcılığın Dönüşümü Bağlamında Türkiye'de Antikapitalist Müslümanlar", *Uluslararası Katılımlı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar*, haz. Muammer Tuna, (Muğla, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2013), 417, 418.

⁶⁵ Yılmaz Polat (ed.), *Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'de İslâmcı Akımlar*, (İstanbul, Beyan Yayınları, İkinci Baskı, 1990), 49.

⁶⁶ Bulaç, *Din ve Modernizm*, 158, 159.

yer yer ve dönem dönem ciddi sorunlar olsa da bu durum, sorumluluğu üzerine alan erkek, kadın merkezli aile ve ev tipolojisine hayat verenlerin muhafazakârlar olduğudur.⁶⁷

Biz bu çalışmamızda, 1961-1979 yılları arasında yayınlanan, muhafazakâr kimliğiyle bilinen İslâm'ın İlk Emri Oku dergisinde kadın algısını ele alacağız. 209 sayı olarak yayınlanan ve yaklaşık 19 yıla dayanan süreçte, ele alınan başlıklarda, kadın algısında dönüşümün varlığı sosyoloji disiplini çerçevesinde inceleme konusu yapılacaktır. Derginin kadınla ilgili görüşlerini netleştirme adına, diğer yayınlara ve farklı dünya görüşlerinden olanların, o dönem için yazdıklarını da değerlendirmeye gayret edeceğiz.

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tanzimat Dönemi'nde entelektüel boyutta tartışılan dinî toplumsal sorunlar, Cumhuriyetle birlikte rafa kaldırılmıştır. Hatta bu yeni dönemde din adına neredeyse tüm ameliyeler yasaklanmış, illegal ortamlarda din eğitimi verenler kovuşturulmuştur. Bu sebepten toplumsal yapılar alt üst olmakla karşı karşıya kalmıştır. İçeride uzun süre devam eden bu uygulamalara rağmen dünyanın altında ezildiği iki cihan harbinden sonra insanların özgürlük talepleri artmıştır. Önceki dönemlere göre kişisel özgürlüklerin artması ve komünizmin Orta Doğu için bir tehlike olarak belirmesi Türkiye iç siyasetinde dine ve muhafazakârlara bakışı yumuşatmıştır. Devlet, komünizmi muhtemelen Batı tipi modernizmden bir kopuş olarak algıladığından varoluşsal bir problem olarak görmüştür. Tehlikeyi bertaraf etmek için müracaat edilen hususlardan biri, sabık müktebatın zemin kaybetmesinden ötürü, diğer İslâm ülkelerinden din konusunda tercüme yapmak ki; ilk tercüme 1961 yılında Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Yaşar Tunagör'ün Seyyit Kutup'tan yaptığı tercümedir. Diğerisi ise çok partili hayatın muhafazakârlara sağladığı müsamaha olarak ifade edilebilir. Çok partili siyaseti deneyimleyen ilk

---

⁶⁷ Bulaç, *Din ve Modernizm*, 158, 159.

parti olan Demokrat Parti dindarların oyunu kaybetmemek için din konusunda oldukça titizlenmiştir.

Ancak, artık dindarlar için sorun yalnız meşruiyet sorunu değildir. Çünkü yasaklarla aradan geçen yaklaşık bir otuz yıl muhafazakârların pek çok konuda akamete uğramalarına sebep olmuş, din konuları entelektüel bir kıymetten, fihhi meselelerde bile zafiyet görülecek noktaya gerilemiştir. Böyle bir konjonktürde samimi bir grup İmam Hatip Okulu mezununun çıkarmaya başladığı İslâm'ın İlk Emri Oku dergisi, yazıların keyfiyetinden bağımsız, ihyacı karakterinden dolayı önemlidir.

Çalışmadaki amaç, bu karakterde bir derginin kadın konusunda dönem için ortaya koyduğu yazıları bütünlüklü bir şekilde ortaya koyup değerlendirmektir. 209 sayı, yaklaşık 19 yıl süren yazın hayatında kadın konusundaki söylemlerinde ne tür gelişmeler görülmüş onu saptayabilmektir.

Eğitimin yaşam felsefesini ciddi şekilde değiştirme potansiyeli vardır. Geleneksel hayat tarzında toplum genelinin bu imkândan faydalanması mümkün değilken modern devletler eğitimi cinsiyet gözetmeksizin bir hak olarak görmekte ve vatandaşlarını eğitim için teşvik etmektedir. 1950 sonrasında Türkiye'de köyden kente göç ile eğitim ve iş imkânlarının artıp çeşitlenmesi kadın için fırsatlar doğurmuştur. Çünkü daha iyi bir yaşam için kariyer yapmayı düşünen kadın, iyi bir evlilik için de aynı çözüme müracaat ederek, okumayı tercih etmektedir. Eğitimli kadınlar daha geç evlenip daha az çocuk sahibi olurken, sağlık alanında yaşanan gelişmelerden yararlanmayı bildiklerinden çocuk ölümleriyle daha az karşılaşmışlardır. Muhafazakâr kimliğiyle bilinen İslâm'ın İlk Emri Oku dergisinin kadınların eğitim hayatı hakkındaki görüşleri değerlendirilmiştir. Kadının, meslek ya da kadın-erkek eşitliği taleplerini derginin nasıl karşıladığı incelenmiştir.

Göçle köyünden gelen ve ücretli olarak ev işleriyle uğraşan yani doktor, öğretmen gibi ailelerin gündelik işlerini düşük ücretle gören kadının ailesini dönüştürme sürecinin çok daha hızlı olduğu bilinmektedir. Oku dergisinde, kadının

çalışma hayatındaki yerini tespit etmek, bu konudaki çekincelerini ortaya koymak, günümüz muhafazakâr kadını için bir öngörü sağlayacaktır.

Ya da geleneksel hayatta özellikle çocuk, tarımsal üretimin motoru durumunda olduğundan çok çocuk sahibi olmak bir iftihar meselesi iken modern yaşamda kadının kariyeri için tehdit olduğunu iddia edenler vardır. Buna ilaveten kent hayatının taşraya göre daha pahalı olması, eğitim masrafları, iş imkânının kısıtlılığı gibi etmenlere çocukların kendi istekleri doğrultusunda eş seçimi ve çekirdek aileden yana tercihte bulunmaları modern ailenin çocuğa bakışını değiştirmiştir. Oku dergisinin bu konulardaki yaklaşımı değerlendirilmiştir.

Dergi yazarlarının kadın konusuna yaklaşımlarının temelini kültürel müktesebat mı, yoksa naslardan kaynaklı sistematik bir duruş mu belirlemektedir, bunun tespiti de özellikle muhafazakâr kadınların hakları açısından önem taşımaktadır.

Derginin ihyacı önceki dönemlerde dini yazın ve hareketlerin oldukça zayıf olduğu göz önünde bulundurulursa Anadolu’da muhafazakâr kadınlar için bir tipoloji oluşturmaya çalışması çalışmanın önemini artırmaktadır.

2. Genel Bilgiler

Bu bölümde konu ile ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

Yasemin Özen’in hazırlamış olduğu, “*Yeşim Ustaoglu Sinemasında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın*” adlı doktora tezinde, geleneksel ve modern toplumlarda cinsiyet, Cumhuriyet Dönemi, 1950-1980 ve 1980 sonrası dönemlerde Türk kadını, filmler üzerinden incelenmiştir.

Eda Er, “*Moda ve Reklam: Toplumsal değişimin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Moda Reklamlarında İncelenmesi*”, doktora çalışması, toplumsal değişim olgusunu nedenleriyle incelemiştir. Moda ve toplumsal değişim, toplumsal cinsiyetle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

Şehriban Cenan, “*Antropolojik Açıdan Eğitim Kavramı ve Eğitimde Etik sorunsalı*”, doktora çalışmasında; eğitim tarihine genel bir bakışla birlikte, eğitim-kültür ve eğitim-etik ilişkileri değerlendirme konusu yapılmıştır.

Ersel Nail Genç, “*Cumhuriyet Dönemi Türkiye Siyasetinde Cinsiyetçilik*”, yüksek lisans çalışmasında; İslâmiyet öncesi ve sonrası kadınlar, İslâmiyet’te kadın temaları işlenmiştir. Sonrasında erken Cumhuriyet Dönemi toplumsal hayatta, 1950-1980 çok partili dönemde ve 1980 sonrası siyasi ve toplumsal yaşamda kadın ve cinsiyetçilik değerlendirme konusu yapılmıştır.

Nurcan Pınar Eke, “*Bedene Müdahalenin Bir Yolu Olarak Moda ve Medyada Sunulan Beden Algısı*”, yüksek lisans çalışmasında, beden algısının tarihsel dönüşümü, cinsiyete yönelik yayın yapan dergilerden kadın dergileri, cinsellik-cinsiyet ve güzellik algısının bedene müdahalesi çalışılmıştır.

Halime Güven Öz, “*Moda Dergilerindeki Toplumsal Cinsiyet Algısının Çoğul Modernlikler Bağlamında İncelenmesi*” yüksek lisans çalışması modernlik kavramını eleştirel bir yaklaşımla incelemiştir. Sonrasında Türkiye’de İslâmcılık, muhafazakârlık ve muhafazakâr kadın kimliği incelenmiştir.

Hülya Hamarat, “*Türk Sinemasında Çalışan Kadın İmgesi*” yüksek lisans çalışması, 1923-2002 yılları arasında Türk kadınının çalışma hayatı ve konumunu araştırmıştır.

Nesrin Aydın Satar, “*Müslüman Kadının Sesi: İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları*”, makale çalışma konusu olarak, 1970-1990 yılları arasında muhafazakâr iki kadının kaleme almış olduğu iki roman üzerinden kadın algısının dönüşümünü ele almıştır.

Dilara Koçer, “*Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmajı*” makalede, 1950-1960 yılları arasında yayınlanan 17 dergide kadın imajı, inceleme konusu yapılmıştır. Demokrat Parti’nin demokratikleşme çabalarının kadınlar üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Ramazan Güendam, “Türk Kadınının Aile İçindeki Yeri ve Rolünün Modern Türk Edebiyatına Yansıması:1960-1980”, makale, 1960-1980 yılları arasında Türk kadının aile içi rolleri ile, kadının evlilik anlayışı, doğurganlığı gibi konuları, toplumsal yönleriyle, edebi eserleri merkeze alarak inceleme konusu yapmıştır.

Celaledin Çelik, “Türkiye’de Dini Hayatın Sosyo-Tarihsel Boyutları ve Dindarlığın Dönüşen Görünümleri (1960-1980)”, makale, 1960-1980 yılları arasında Türkiye’de görülen toplumsal, siyasi, kültürel değişimlerle birlikte yoğun şekilde görülen kırdan kente göç olgusunun, şehirlerde yaşam tarzı ve dini algıya etkisini inceleme konusu yapmıştır.

Emel Doğramacı, “*Türkiye’de Kadının Dünü Bugünü*” adlı kitabında, geleneksel kültürde kadını, Türk toplumunda kadının çalışmasına etki eden psikolojik ve sosyolojik yönleri incelemiştir.

Bernard Caporal, “*Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*”, kitapta, Demokrat Parti öncesi ve sonrasında eğitim, din adamlarının 1960’larda durumu, dinin toplumsal hayata etkisi, dini bir kisve olan çarşaf konusunda muhafazakârların tutumu, konuları değerlendirilmiştir.

Richard Tapper, “*Çağdaş Türkiye’de İslâm: (Din, Siyaset, Edebiyat ve Laik Devlet)*”, kitapta; 1950’lerde çok partili hayata geçiş ve İslâmi yayıncılığın gelişmesi, aynı dönemde imam hatip okulları öğrencilerinin ciddi oranda artışı, imam hatip öğrencilerinin ve İslâmi dergilerin, kadının toplumsal varlığına bakışı, kadının ev içi ve sosyal hayatı değerlendirilmiştir.

3. Araştırmanın Yöntemi

İnsan davranışlarını mevzu eden sınırları mutlak olarak belirlenmemiş araştırmalar nitel araştırma olarak değerlendirilirler. İnsan davranışlarının kompleksliği, değişken tavrı nedeniyle, kesinlik taşımayan, davranışlara yön veren

etmenlerin ortaya çıkarılmasında bu esnek ve yorumlayıcı araştırma yöntemini kullanarak tümevarımsal sonuca ulaşmak olasıdır.⁶⁸

İçerik analizinin kullanım sahası geniştir. Yazılı ve görsel basında ortaya konan bütün içerikler, filmler, reklamlar, posterler, konuşmalar, afişler içerik analizi ile değerlendirilebilir. Bir konunun ya da objenin insanlarda çağrıştırdığı anlam farklı farklıdır. İçerik analizi ile ulaşılmak istenen, bu algıların, konunun sonuçlarıyla mümkün olduğunca tutarlı olması sağlanarak daha sağlıklı neticeye ulaşmaktır.⁶⁹

İslâm'ın İlk Emri Oku dergisi belgesel bir nitelik taşıdığından incelenirken içerik çözümleme tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte, derginin kadınla ilgili yazılarına sirayet etmiş siyasi, psikolojik ve sosyolojik sonuçlar yakalanmaya, konuyla ilgili önyargılar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca derginin kadına dair yazılarındaki kompleks ağlarda gizlenen düşünceler yakalanmaya gayret edilmiştir.

Kadınla ilgili 109 sayıdan 171 müstakil metin derinlemesine incelemeye alınmış, önceden belirlemediğimiz temaların ortaya çıkması sağlanmıştır. Yani tümevarımsal yöntem kullanılmıştır. Bunun için derginin kadınla ilgili tüm yazıları derlenmiş, yazılar tarandıktan sonra niteliklerine göre başlıklar oluşturulmuştur. Örneğin kız çocuklarının okutulmasıyla ilgili tekrar eden pek çok yazıya rastlamak mümkün olduğundan, kadının eğitim hayatı gibi bir tema ortaya çıkarken, küçük yaşta evlilikle ilgili bir sorun tartışma konusu yapılmadığından bu konuda bir tema oluşturulmamıştır.

4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Dergi, 1961-1979 yılları arasında yayımlandığından, genel olarak bu tarihlerin öncülü olarak yaklaşık bir yirmi yıl öncesine ve dönemin etkisini mümkün olduğunca iyi anlama adına yirmi yıl sonrasına odaklanılmıştır. Ancak tezin kapsamı

---

⁶⁸ Rauf Arıkan, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2. Basım, 2013), 21.

⁶⁹ Arıkan, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 51.

İslâm'ın İlk Emri Oku dergisidir. Derginin dışındaki tüm materyaller derginin kadın konusuna yaklaşımını daha iyi anlama adına kullanılmıştır.

Genel bir intiba oluşturma adına yer yer uzak tarihlere atıfta bulunulsa da hedeflenen 1940-2000 yılları arası olduğu için sair tarihlerdeki yayınlar maksadı aşmama adına sınırlı şekilde ele alınmıştır.

Dergi dini-içtimai-edebi aylık mecmua olarak çıkmıştır. Bu bağlamda dönemleri için hemen hemen ele almadıkları hiçbir konu yoktur. Dolayısıyla derginin kadın ve kadını ilgilendiren yazılarına odaklanılmıştır. Ayrıca derginin gündemine almadığı kadınla ilgili konulara da girilmemiştir. Örneğin dergi kadınların meslek sahibi olmasını değerlendirmiş ancak çalışma hayatının bir uzantısı olan sendikalaşma konusunda görüş beyan etmemişse, özel bir durum olmadıkça o konu değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bu araştırma Oku dergisinde kadın konusunun geçtiği 109 sayı ve 171 müstakil metin ile sınırlandırılmıştır.

Dergide ele alınan kadınla ilgili konularda, yazarların farkındalık düzeyleri dikkate alınmıştır. Mesela feminizmi sosyal bir hareket olarak ele almışlarsa yalnız bu çerçevede değerlendirme yapılmıştır.

Yazar kadrosu çok değişken ve yazarlar farklı görüşlerden olduğundan ve de kadın konusu sistematik olarak ele alınmadığından, yazar merkezli değil, derginin kadın konusundaki temel tavır ve görüşleri dikkate alınmıştır.

Hikâye, roman ve sinema eserleri gibi sanatsal faaliyetler dönemleri hakkında ciddi ipuçları verebilirler. Örneğin 1960-1965 yılları arasında çekilen toplumsal gerçekçi filmlerde Türk kadını itaatkâr olarak betimlenirken, 1980 sonrası filmlerde kadın kariyer sahibi özgür birey olarak resmedilmeye başlanmıştır. Bu sebeple Oku dergisinin yayında olduğu süreçte tiyatro, sinema ve roman gibi sanat içerikli eserlerin bulgularından yer yer faydalanılma yoluna gidilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM'IN İLK EMRİ OKU DERGİSİNE AİT GENEL BİLGİLER

İslâm'ın İlk Emri Oku dergisinin özelliklerine geçmeden önce, dönemlerin nitelikleriyle birlikte basın tarihine, dergiciliğe bakmak genelde, Oku dergisinin çıktığı zamanı, özelde ise kadının konumunu anlama açısından önem arz etmektedir.

Toplum teşekkülünün ana unsurlarından birisi iletişimdir. İletişimin temel elemanı da haberleşmedir ve haberleşmenin Batı lisanındaki karşılığının “*ortak*” anlamını içermesi, bu anlamın tesadüfen verilmesi ihtimalini aklen imkânsız kılar. Dolayısıyla bu kavram, bir bilginin bildirime dönüşmesini yani ortaklaşa bilgi eylemini gerçekleştirmeyi ima eder.⁷⁰ Sosyal bir varlık olarak insanın ihtiyaçları, toplumsal bir zorunluluğa işaret ederken, insanın kendini tanımlaması ve toplumda kendini inşası da iletişimi vazgeçilmez yapar.⁷¹ Çünkü insan davranışlarının tamamı bir iletişim süreci içerisinde anlam kazanır.⁷²

Toplumsal gruplar, temel dinamiklerini, aralarındaki bağları tahkim eden fikir, düşünce, kanaat ve duygu sayesinde sağlarken, bütün bunların aktarımı haberleşme vasıtalarını yani iletişimi vazgeçilmez yapar.⁷³ Birey, muhataplarını ikna, karşısındakilerin düşüncelerine nüfuz etmede, iletişimi kullandığı gibi kendi potansiyeli ölçüğünde, toplumsal karar verme tasarımına yön vermede de iletişim olanaklarını kullanır.⁷⁴

---

⁷⁰ O. Cemil Güneşdoğmuş, *Türk Basınında Kadının Toplumsal-Gündelik Yaşamda Konumlandırılması*, (İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 3.

⁷¹ Yalçın Akdoğan, *Görsel İktidar*, (İstanbul, İnsan Yayınları, 1995), 9.

⁷² Şermin Tekinalp, Ruhdan Uzun, *İletişim Araştırma ve Kuramları*, (İstanbul, Beta Basım A.Ş., 2. Baskı 2006), 1

⁷³ Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, (Ankara, Savaş Yay., 8. Baskı, 1982), 407.

⁷⁴ Yalçın Akdoğan, *Görsel İktidar*, (İstanbul, İnsan Yayınları, 1995), 10.

İletişimin yaygın unsuru olarak ifade edebileceğimiz basın, kurumsal iletişim araçlarından birisidir. Genelde muvakkat olarak basılan, farklı fikirleri, havadisleri topluma sunan yaygın unsurlarının tümüne basın denir.⁷⁵

Basın neveleri yayınlanmış oldukları dönemin politik, sosyolojik ve felsefesiyle mündemiç olduklarından devirleri betimleme adına dönem dönem ele alınmıştır. Türk basın tarihi de monarşik rejim, meşrutî rejim ve milli mücadele devri aşamalarından sonra 29 Ekim 1923 senesinde rejim değişikliği ile Cumhuriyet dönemi safhasına geçmiştir.⁷⁶ Cumhuriyet dönemini de sosyo-politik gelişmeler açısından sınıflandıracak olursak, Tek Parti Dönemi, Demokrat Parti Dönemi, ‘27 Mayıs, 12 Eylül Dönemi ve 28 Şubat ve sonrası dönem olarak tasnif etmek olasıdır. Ancak *İslâm’ın İlk Emri Oku* dergisi 1961-1979 yılları arasında yayınlanmış olduğundan Tek Parti Dönemi (1923-1946) ile Çok Partili Dönem (1946-1980) hakkında bilgi verilecektir.

Türk siyasal yaşamında, 1923-1945 yılları arasında geçen süreye Tek Parti Dönemi denir. Bu dönem, 11 Kasım 1938’de İsmet İnönü’nün reis-i cumhur seçilmesinden sonra Milli Şef Dönemi olarak anılır. Ancak dönemin genel özelliği tek parti eksenli otoriter siyasal rejim olmasıdır.⁷⁷ CHP’de yeni rejimin ilke ve inkılaplarını toplumda hâkim kılma fikrinde olan Recep Peker de dönemin söz sahibi isimlerinden olmuştur.⁷⁸ Mustafa Kemal’in 1938’e kadar uygulamış olduğu mali, siyasi ve kültürel politikaları, Batıcı-pozitivist bir karakterdedir. 1938-1950 yılları arası, Milli Şef Döneminde ise bu anlayışın dozu artırılarak devam ettirilmiştir. Bu durum kültürel bir değişimi zorunlu kıldığından yer yer toplumsal gerilimlere yol açmıştır. Çağdaşlaşma kavramı ile Batı tarzı modernleşme hedeflenmiş, asla bir başka alternatif olabileceği düşünülmemiştir. Yeni bir toplum inşa etme tasavvuru olan bu çaba, 1923-1946 yılları arasında yani Tek Parti Dönemi’nde radikal, devlet

⁷⁵ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, (İstanbul, Der Yayınları, 5. Baskı, 2005), 19, 20.

⁷⁶ Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, (Ankara, Güven Matbaası, 1969), 220.

⁷⁷ O. Murat Güvenir, *II. Dünya Savaşında Türk Basını*, (İstanbul, Erdini Basım ve Yayınevi, 1991), 29.

⁷⁸ Mustafa Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, (Ankara, Liberte Yayınları, 4. Baskı, 2003), 71.

eliyle modernleşme karakterinde olmuş, eskiye ait kültürel, mali ve siyasi ne varsa reddedilmiştir.⁷⁹

Tek parti döneminin toplumsal hayatı kurgulama söylemi Batı’da olduğu gibi modernleşme şartlarının ikame ve idame edilmesi yönündedir. Fakat modernleşmenin taşıyıcı vasıtaları olan sivil toplum örgütlenmelerinin büyük oranda yasaklanmış olması sivil inisiyatifin ve demokrasinin önünde aşılması güç bariyerler oluşturmuştur.⁸⁰

Basın tarihi açısından; Kurtuluş Savaşı döneminde başlayan ve Cumhuriyetin ilanı ile devam eden hâkim unsur, başlangıçta inşa edilmesi, ilerleyen zamanla birlikte tüm unsurlarıyla yerleştirilmesi düşünülen yeni siyasal rejimi, ekonomik ve toplumsal bileşkeleriyle tesis etmektir. Bu durum zorunlu olarak, basının devlet tarafından biçimlendirilmesine yol açmış ve aynı zamanda basının da toplumsal dönüşümde, bazen olağan bazen de dönemin kısıtlayıcı tutumu dolayısıyla, değişime istikrarsız bir katkısı olmuştur.⁸¹

Geleneksel toplum örgütlenme tarzını oluştururken referans kümesi olarak kendine dini seçerken, modern toplum profan/seküler bir anlayışla ve akli önceleyen bir mantıkla örgütlenmeyi uygun görür.⁸² Bu durum bir kozanın kelebeğe dönüşmesi gibi olağan ve herhangi bir şey değildir. Aksine bir değerler ve meşruiyet inşasında referans sorunu hatta krizidir. Diren Çakmak’ın bu konudaki görüşü durumu özetlemesi açısından önemlidir.

“Kurucu düşünce, İslâm Dini yerine akli kutsallaştırmıştır. Dindeki ilâhî varlık olan tanrının yerini, modernleşme süreci tamamlandığında, yurttaşın alacağı öngörülmüştür. Dinin alanı, aklın ve bilginin sınırlarının ötesinde olduğundan, bu alanın daraltılması suretiyle yurttaşın aşkın olarak kendini göreceği, dolayısıyla

---

⁷⁹ M. Naci Yengin, *Türkiye’de Ulus Devletin Dinamikleri*, (İstanbul, Bir Harf Yayınları, 1. Baskı, 2006), 41, 72, 73.

⁸⁰ İlyas Doğan, “Türkiye’de Tek Parti Dönemde Sivil Toplum”, *SBARD* 9. Sayı, (Mart, 2007), 1.

⁸¹ Füsun Alver, *Gazetecilik Bilimi ve Kuramları*, (İstanbul, Kaldeon Yayınları, 1. Baskı, 2011), 309.

⁸² Mehmet Akgül, *Türk Modernleşmesi ve Din*, (Konya, Çizgi Yayınevi, 1. Baskı, 1999), 73

kutsal söze dayalı değil, kendi aklına yani kendi sözüne dayalı bir anlamlandırma yapması öngörülmüştür. Bu bir kez sağlandıktan sonra ise bu zemin üzerinden dünyevi olmayan ideolojilerin sınırlandırılması söz konusu olmayacaktır. Çünkü modernleşme tamamlandıktan sonra zaten dünyevi olmayan hiçbir ideoloji yaratılan zemin üzerinden yükselemeyecektir.”⁸³

Temelde zihniyet farklılığının oluşturduğu bu hayat felsefesi, sosyal hayatta daha öncesinden tecrübe edilmemiş sorunların baş aktörü olmuş görünür. Pek çok konuda tecrübe yoluyla denenmiş olgular nedeniyle daha az sorun yaşayan toplumlar, modern zamanlarla birlikte sunî problemler yaşamaya başladılar. Örneğin pozitif felsefe, sabık tüm geleneksel din anlayışları yerine birey için alternatifsiz, biricik, tek hakikat olarak ‘insanlık’ dinini önermiştir.⁸⁴ Bir imparatorluk epistemoloji ve felsefesine bağlı Osmanlı Devleti için bu durum, sosyal bir problem değil tam da ontolojik bir sorundur.

Batı medeniyeti kendi iç dinamiklerinden yeni bir hayat tarzı oluştururken bu durum, Batı dışı toplumlar için bir baskı unsuru olmuştur. Uzunca bir süre direnmeyi bilen Müslüman toplumlar ve özellikle Osmanlı Müslüman aydınının direnci kırılınca, artık geleneğin sıkıca koruduğu toplumsal kurumlardan ödün verilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda öncelikle askeri alanda görülen zihniyet değişimi iktisadî, askerî, siyasal ve sosyal alanda şiddetli bir şekilde kendisini hissettirmeye başlamıştır.⁸⁵

Mustafa Kemal, basının, kamuoyunun yönlendirilmesinde büyük bir araç olduğunun farkındadır. Cumhuriyetin ilan edildiği sene İstanbul gazetelerinin sahipleri ve başyazarlarıyla yaptığı toplantıda, Necmettin Sadak’ın milli mücadeleyi ne ile kazandınız sorusuna “*telgraf telleri*” ile sözleri, onun bu farkındalığını açıklar durumdadır. Ayrıca Mustafa Kemal yeni rejimin halk kitlelerine benimsetilmesinin

---

⁸³ Diren Çakmak, *Forum Dergisi 1954-1960*, (Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2007), 10.

⁸⁴ Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi*, (Ankara, Hece Yayınları, 2. Baskı, 2002), 31.

⁸⁵ Mehmet Akgül, *Türkiye’de Din ve Değişim, Bir Erol Güngör Çözümlemesi* (İstanbul, Ötügen Neşriyat, 2002), 62.

en etkili ve en yaygın yolunun basın olacağını düşünmüştür. Toplantıya katılan bazı gazete sahipleri ile başyazarlarını milletvekilliğine ikna etmiş, böylece yeni devletin felsefesini topluma aktarma fırsatını yakalamıştır. Onun basına verdiği destek sayesinde, dönemin zor şartlarına rağmen, 1924 senesinde sadece İstanbul ve Ankara’da otuz kadar gazete yayın hayatını devam ettirebilmiştir.⁸⁶ Mustafa Kemal’in şu sözleri onun basına bakışını ortaya koymasından önemlidir. *“Türkiye matbuatı milletin hakiki seda ve iradesinin tecelligahı olan Cumhuriyetin etrafında çelikten bir kale vücuda getirecektir. Bir fikir kalesi, zihniyet kalesi. Erbabı matbuattan bunu talep, Cumhuriyetin hakkıdır. Bugün milletin samimi olarak müttehit (birleşme) ve mütesanit (dayanışma) bulunması zaruridir. Umumun selameti ve saadeti bundadır. Mücadele bitmemiştir. Bu hakikati milletin kulağına, milletin vicdanına lüzumu gibi isalde matbuatın vazifesi çok ve çok mühimdir.”* Bu hitaba Hüseyin Cahit’in verdiği cevap konunun nasıl anlaşıldığının açık delilidir. *“Hürriyet cebir ve şiddetle kurulur, fakat korunması ancak karşılıklı ve geniş bir müsamaha ile ve darılmamakla mümkün olur.”*⁸⁷

Mustafa Kemal’in, Cumhuriyetin ilanından sonra matbuattan beklentisi nettir: Cumhuriyetin ilke ve inkılâplarını, uygulamaya konulan hususları benimsemek ve savunmak. Dönem basınının bir kısmı beklentilere karşılık veremediğinden, yani yapılan işleri tenkit ettiklerinden, sürekli eleştiren, yeniliklere karşı ayak direyen bir tavır sergilediklerinden sıkı takibe alınmış ve matbuatın özgürlüğü de böylelikle kısıtlanmış oldu.⁸⁸ Bir başka ifadeyle, bu dönemde Cumhuriyetin basından beklediği eleştirilmek değil inkılâpların halk nezdinde karşılık bulması ve yerleşmesi için mücadele etmektir.⁸⁹ Böylece Cumhuriyet, toplumsal dönüşüm için basını kullanırken takibi noktasında Osmanlıdan daha titiz davranmıştır.⁹⁰ Bu konuda Cumhuriyetin fikri yapısına uymayan her şey bir şekilde ötekileştirilmiştir. Özellikle geleneksel düşünce ve davranış kalıpları modernleşmeye karşı bir tehdit olarak

⁸⁶ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, 233.

⁸⁷ Nurettin Güz, *Atatürk’ün 50. ölüm yılı anma konferansları*, (Ankara, 1989), 68.

⁸⁸ Güz, *Atatürk’ün 50. ölüm yılı anma konferansları*, 68.

⁸⁹ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, 233.

⁹⁰ Abdulkadir Gölcü, *Türkiye’de Demokrasi Kültürü ve Medya*, (Konya, Literatürk Academia, 2015), 37

algılandığından, muhafazakârlar önceki dönemlerle kıyaslanamayacak kadar baskı görmüşlerdir. Bu dönemde yani yirmi-yirmi beş yıllık zaman diliminde muhafazakârlar kayda değer hiçbir faaliyet içinde bulunamamışlardır. Örneğin, yeni devletin felsefesini destekleyen basın, devlet tarafından ciddi himaye görünürken, Sebilürreşad gibi dergiler çetin mücadeleler vermiştir. Yazarları, mahkeme mahkeme dolaşmış, mahkûmiyet almışlardır.⁹¹

İsmet İnönü dönemi önceki dönemden daha katı tutum içerisindedir. İnönü'nün basın hürriyetine nasıl baktığını aşağıdaki ifadeleri ortaya koymaktır. *“Memlekette matbuat olmaksızın halk idaresinin bulunduğunu farz etmek ihtimali yoktur... Matbuat hürriyetinin zararlarını, evvela arkadaşları olan diğer matbuat bertaraf etmek mecburiyetindedir. Evvela matbuat yekdiğerini murakabe etmelidir... Fena sözler, fena neşriyat memleketin efkârını fena istikamete sevk ediyorsa buna iştirak etmeyen matbuat tek cephe olarak cesurane diğerinin üzerine atılmak, mütemadiyen efkâr-ı umumiyeyi tenvir etmek, zehirden kurtarmak lazımdır... Bir milletin efkârına her gün bir fikir telkin etmek iddiasında bulunanlar birtakım murakabelere tabi olmalıdır... Bu murakabelerin başında evvela diğer matbuat gelir. Ondan sonra cemiyetin siyasi hayatında bulunanlar murakabe ederler. Kanunî murakabeler son çarelerdir... Bence bir gazetenin hasletleri şunlardır: İyi ve açık söylemek, bir hâkim gibi hükümlerinde adil olmaya çalışmak, memleketi kendi idare ediyormuş gibi mesuliyet hissi taşımak.”*⁹² İnönü döneminin basın anlayışını önceki dönemden bir yönüyle ayıranlar vardır, İnönü'nün muhalif basına karşı çok daha tavizsiz tutumu. Bu dönemde basın çok daha sıkı kontrol altındadır, düşünce özgürlüğü, basın özgürlüğü daha kısıtlıdır.⁹³ Himaye gören basın, muhalifler aleyhine göreve çağrılırken, toplumdaki, toplumsal efkârdan, yönelimlerden hiç bahsedilmez.

⁹¹ M. Talat Uzunyaylalı, *Türkiye'de Basının İslâmiyet'e Bakışı*, (Erzurum, AHD Yay., Tarihsiz), 53

⁹² Fuat Süreyya Oral, *Cumhuriyet Basın Tarihi 1923-1973*, (Ankara, Sanayii Nefise Matbaası, 1973), 130.

⁹³ Hasan Ayhan, *İnönü Dönemi Basını (1938-1950)*, (Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 97.

Türkiye’de 1940’lı yılların ortalarında belirmeye başlayan ve 1950 yılına gelindiğinde çok partili bir siyasi kültüre ve demokratikleşmeye kapı aralayan döneme, “Türkiye’nin Demokratikleşme Dönemi” ya da “Çok Partili Dönem” denir.⁹⁴ Çok partili dönemi hazırlayan ulusal ve uluslararası bileşenler mevcuttur. II. Dünya Savaşından, Almanya ve İtalya gibi faşizmle yönetilen devletler yenilgiyle ayrılmışlar oysa Fransa, İngiltere ve ABD gibi liberal demokrasiyle yönetilen devletler galip gelmişlerdi.⁹⁵ Bu durum savaş sonrasında dünya ölçeğinde liberal bir eğilimi gündeme getirmiş ve pek çok ülke gibi Türkiye’yi de etkilemiştir.⁹⁶ Bu unsur Türkiye’nin demokratikleşmesinde uluslararası en büyük sebebi oluşturur. Liberal eğilimlerin bir sonucu olarak basın-yayın organları olaylara daha eleştirel perspektifler geliştirmişler, neticede muhalefetin güçlenmesine de yardım etmişlerdir.⁹⁷ Sovyetler Birliği’nin (SSCB) savaş sonrası dönemde dünyada bir güç olarak belirmesi, Türkiye’den, Boğazlarda üs, Doğu Anadolu’da toprak talep etmesi Türkiye’yi güvenlik krizine sokmuştur. Bu sebeplerden Türkiye’nin kurulmakta olan Birleşmiş Milletlere kurucu üye olması ülkenin demokrasi taleplerini desteklemiştir.⁹⁸

11 Haziran 1945’te CHP’li dört milletvekilinin, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, bazı kanunların gözden geçirilmesi ve CHP tüzüğüne bir takım maddelerinde değişiklik istemeleri üzerine tartışmalar yaşanmış, İnönü’nün, dönemin liberalleşme beklenti ve baskıları çerçevesinde oyunu liberalleşme yönünde kullanması, CHP’ye muhalefet edecek Demokrat Parti’nin

---

⁹⁴ Esat Öz, “Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Süreci 1944-1950”, *Liberal Düşünce Dergisi* (Yaz 1996, Sayı 3), 61.

⁹⁵ Gökhan Kömür, *Türk Siyasi Hayatında Çok Partili Siyaset Uygulamalarına Geçişini Hazırlayan Sebep ve Faktörler*, (Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2015), 96.

⁹⁶ Kadir Şeker, “İnönü Dönemi Basın Hayatı ve 1948-1950 Arasında CHP ve Muhalefet Arasında Basın Alanında Yaşanan Tartışmalarda Merzifon Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Sayı 13, Yıl 2011/1), 39.

⁹⁷ Şeker, “İnönü Dönemi Basın Hayatı ve 1948-1950 Arasında CHP ve Muhalefet Arasında Basın Alanında Yaşanan Tartışmalarda Merzifon Örneği”, 39.

⁹⁸ Kömür, *Türk Siyasi Hayatında Çok Partili Siyaset Uygulamalarına Geçişini Hazırlayan Sebep ve Faktörler*, 96.

kurulmasıyla çok partili dönem başlamış oldu.⁹⁹ Türkiye'nin demokratikleşmesi ile ilgili İsmet İnönü'nün Falih Rıfkı Atay'a “Amerikalılar değil memleket istiyor. Dışarının arzusuna karşı koyarsak bize bir şey etmezler, ancak isteyen memlekettir.”¹⁰⁰ ifadesi toplumsal baskının boyutları hakkında bilgi verebilir. 1950'lerde dünyaya hâkim olan değişim istekleri Türkiye'de de hissedilmiş, 27 yıl boyunca tek parti ile idare edilen Türkiye'nin gerek iç gerekse de dış unsurların baskısıyla özgürlük talepleri uç vermiştir.¹⁰¹

1945 Haziran'ında CHP'li dört milletvekilinin, toplumun değişim taleplerine verdikleri olumlu yanıtla başlayan süreç, basının konuyu sahiplenmesiyle hızlanmıştır. Basın, değişim yönündeki iradeyi destekleyerek çok partili siyasal hayata dolayısıyla da demokratikleşme yönündeki kararlara sahip çıkmıştır.¹⁰²

Demokrat Parti döneminde basının kamuoyunu yönlendirme konusundaki gücünü kullanmak isteyen iktidar, basın ile daha öncesinde görülmeyen bir ilişki ağını tesis etmiştir. Basın da bu konuda olması gereken mesafeyi koruyamadığından zaman zaman sorunlar baş göstermiş, hükümet bu defa basını kontrol etmeye çalıştıkça sorunlar yoğunlaşmıştır.¹⁰³ Ancak hükümetlerin iktidarlarını devam ettirme isteğinin bir sonucu olarak, kritik dönemlerde, himaye edilmeye muhtaç medya sahipleri uzlaşmanın bir yolunu bulmuştur. Mesela Türkiye'nin çok partili döneme geçiş yılı olan 1946 yılında CHP hükümeti, desteğe ihtiyaç duyduğundan, basına birtakım ödünler vermek zorunda kalmıştır. Basın Birliğinin Kaldırılması, gazete kapatma yetkisinin ilgası bu kabildendir.¹⁰⁴

⁹⁹ Atiye Emiroğlu, vd., “Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal araştırmalar Dergisi*, (Sayı 8, 2012), 74, 75.

¹⁰⁰ Abdulvahap Akıncı, vd., “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* (17 (29), 2015), 47.

¹⁰¹ Emre Kaya, vd., “Demokrat Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, (Sayı 39, İstanbul, 2010), 94.

¹⁰² Kaya, “Demokrat Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri”, 94.

¹⁰³ İsmail Cem Feridinoğlu, “Çok Partili siyasi Hayatımızdan Medya Siyaset İlişkileri Bağlamında İktidar Olgusu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 44, (Haziran 2016), 1047, 1048.

¹⁰⁴ Barış Bulunmaz, “Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları”, *Öneri Dergisi*, Cilt 10, Sayı 37, (Ocak 2012), 207.

Demokrat partinin basınla ilişkisi de bu dilemmanın karakteristik özelliklerini gösterir. 1945-1950 yılları arasında basının desteğini sağlamak için Demokrat Parti basın özgürlüğünü savunmuştur. Hatta Demokrat Parti kurucularından Celal Bayar bu hususu propaganda aracı olarak kullanmış ve “*Bugünkü basın kanunu, hür basını sağlamaktan uzaktır. Hür basın kanununu biz Demokratlar yapacağız,*”¹⁰⁵ açıklamasında bulunmuştur.

Demokrat parti iktidara gelir gelmez daha öncesi dönemlerde görülmemiş ölçüde özgürlük içeren Basın Kanunu çıkarmış ancak bu, birkaç ay sürmüş sonrasında basın, amansız şekilde Demokrat parti politikalarını eleştirmeye başlamıştır. Yani Demokrat Parti iktidarı ile basın arasındaki münasebet istikrarlı bir ilişkiden ziyade her geçen gün biraz daha kötüleşen bir seyir izlemiştir. Bu muhalefetin oluşmasında Halk Partisi ve genel başkanı İsmet İnönü’nün etkisi büyüktür. Çünkü İnönü 14 Mayıs seçimlerinde halkın aldatıldığı iddiasıyla propaganda ofislerine muhalefet görevi vermiştir. Ancak hatırda tutulması gereken bir husus da Demokrat Parti iktidarını müteakiben, hükümet Komünizmle mücadeleye başlamıştır, bu durum muhalefetin ana omurgasını oluşturan Türk Komünist Partisini rahatsız etmiştir. Halk Partisi, Komünist Parti ve taraftarları basını kullanmasını iyi bildiklerinden “*Millet Aldanmıştır*”, “*İktidar Vatanı Satıyor*” söylemleriyle iktidarı yıpratmayı başarmıştır.¹⁰⁶

Demokrat Partinin basın özgürlüğü dönem dönem partiyi zor durumlara düşürmüştür. Menderes yarı çıplak kadın kılığında tepside göbek atarken karikatürize edilmiştir. Bu ve zikredilecek diğer durumlar partinin basına karşı tavrında değişime sebep olmuş, hoşgörüsüz sert bir sürecin de başlaması kaçınılmaz olmuştur. İsmet Bozdağ Temmuz 1950’de Bursa’da Menderes’e Basın Kanunu’yla ilgili “*Acaba işin ucu biraz kaçmadı mı?*” sorusu üzerine Menderes “*Basın demokrasinin lazım-ı gayri müfarikidir. Biz Demokrat Parti olarak millete demokrasi sözü verdik. Hürriyetleri kısıtlayan bütün kanunları kaldıracacağız dedik. Şimdi, bu sözü yerine getiriyoruz.*

¹⁰⁵ Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, (İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1. Baskı, Mart 1973), 170.

¹⁰⁶ İsmet Bozdağ, *Dünyada ve Türkiye’de Basın İstibdatı*, (İstanbul, Emre Yayınları, Kasım 1992), 183, 184.

*Sizin gibi bazı arkadaşlarda tereddüt var. 'Acaba basın, bu geniş hürriyeti suiistimal eder mi' diye. Edip etmeyeceğini önümüzdeki aylarda göreceğiz. Eğer basını, kendisine tanınan hürriyetleri kullanmak ehliyetinde olmadığını ortaya koyarsa; biz de kendisine verdiğimiz hakların bir kısmını geri alırız. Halk Partisi, hürriyet çeşmesi musluğunu iyice sıkmış, basını susuz bırakmıştı. Biz açtık, bol su verdik. Eğer bu su iyi kullanılmaz, çeşmenin çevresi bataklık olmaya başlarsa, musluk elimizin altındadır, kısarız, olur biter! O zaman bize –şairin dediği gibi 'Kendi elimle yontup yâre verdiğim kalem- Fetva-i hununa hakkımı yazdı iptida' der, kaderimize küseriz.'*¹⁰⁷ demiştir.

Hükümet-basın arasındaki karşılıklı anlayış, hoşgörü yalnızca iki yıl kadar devam edebilmiştir. Basında Demokrat Parti aleyhinde yer alan eleştiriler sebebiyle tonu giderek artan bir sertleşme ve restleşme görülmeye başlanır. Bu konudaki ilk gerginlik, Samim Akay'ın 1951 yılında yayınladığı "*Vur Abasıza*" adlı mizah dergisinden ötürü birkaç kez tutuklanması, 2 yıl 11 ay mahkûmiyet alması sonrasında derginin üst başlığının "*Sahibi hapishanede olmadığı zaman çıkar*" spotuyla çıkmasının sonucudur.¹⁰⁸

Demokrat Parti dönemi basın ilişkilerinin karakterini daha iyi analiz edebilmek için araştırmacılar bu devreyi üç evrede incelerler.

1. 1950-1954 Dönemi: 1950'li yılların ilk dönemleri, hükümet-basın ilişkileri liberal bir ekseninde yürüdüğünden "*Beyaz Devrim*" evresi olarak ifade edilir. 1950 seçimlerini kazanan Demokrat Partililer tesadüf ettikleri basın mensuplarına "*Siz çalıştınız, siz kazandınız, sizin eserinizdir bu bayram!*" diye iltifatlarda bulunmaları zarafetten öte bir hakikati vurgular. Öyle ki; Tek Parti döneminde çok fazla baskıya

¹⁰⁷ Bozdağ, *Dünyada ve Türkiye'de Basın İstibdadı*, 184, 185, 186, 187.

¹⁰⁸ Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, (İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1. Baskı, Temmuz 1990), 165.

maruz kalan basın, Demokrat Partinin seçim vaatleriyle birlikte bir ümit içerisine girmiş ve var gücüyle Demokrat Parti'nin kazanması için çaba sarf etmiştir.¹⁰⁹

2. 1954-1957 Dönemi: 1954 seçimlerinin hemen ardından Halkçı Gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın'ın tutuklanmasıyla birlikte basın üzerinde baskılar artmış, peş peşe tutuklamalar ve gazete kapatmalar vuku bulmuştur. Millet Gazetesi sahibi Fuat Arna, Akis Gazetesi sahibi Metin Toker, yazı işleri müdürü Cüneyt Arcayürek, Nizamettin Naif, Orhan Gökçe, hüküm giymiş basın mensuplarından bazılarıdır. İstanbul Gazeteciler Odası basının önünde duran sorunlarla ilgili bir çalıştay düzenleyerek basın kanununun aksayan taraflarını ve basın hürriyetiyle bağdaşmayacak tutumları eleştirerek basın affının çıkarılmasını talep etmiştir. Ancak o günlerde gündemi işgal eden Kıbrıs sorunu ve ardından yaşanan 6-7 Eylül olayları basın üzerindeki kontrolü daha da sıkılaştırmıştır. Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini ele aldığı Londra Konferansı devam ederken İstanbul Ekspresi gazetesinin akşam baskısında verdiği Atatürk'ün evi bombalandı haberi halkı galeyana getirmiş, daha ziyade gayr-i Müslim azınlıkların zarar gördüğü şiddet eylemlerine dönüşmüştür. Bu olayı takiben sıkıyönetim ilan edilerek basın biraz daha baskılanmıştır. Artık bu dönem basın için “*yasaklar dönemi*”nin başlangıcı olmuştur. Daha önce kapatılan Sabah Postası gazetesini Ulus, Hürriyet, Tercüman, Dünya ve Vatan gazeteleri takip etmiştir.¹¹⁰

3. 1957-1960 Dönemi: İktidar olduktan yaklaşık iki yıl sonra basın üzerinde tahakküm kuran Demokrat Partinin tutumu gün geçtikçe daha baskın bir hal almıştır. 27 Ekim 1957 yılında üçüncü kez iktidar olan Demokrat Parti siyasi istikrarsızlık ve ekonomik sorunlar, ödenemeyen dış borçlar, Türk lirasının değer kaybetmesi ve son seçimde kaybettiği %10'luk halk desteği gibi problemler sebebiyle zaten oldukça çatışmalı devam eden iktidar basın ilişkilerinin daha fazla gerilmesine sebep olmuştur. Basından beklediği ilgiyi göremeyen Demokrat Parti iktidarı, 26 Kasım 1957 yılında basının temel ihtiyacı kâğıtların tek bir elden ithali ve reklamların tek

---

¹⁰⁹ Feridinoğlu, “Çok Partili siyasi Hayatımızdan Medya Siyaset İlişkileri Bağlamında İktidar Olgusu”, 1050.

¹¹⁰ Kaya, “Demokrat Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri, 100, 101.

merkezden dağıtılmasını zorunlu tutması, gazete ve dergi sahiplerini ekonomik yönden büyük bir darboğaza sürüklemiştir. İktidar yanlısı basın desteklenmiş ve muhalifler tarafından “*besleme basın*” olarak nitelendirilmiştir. Muhaliflerin ise ilanları ve tahsisleri kesilmiş, nihayetinde de bir kısmı kapatılmıştır. Çünkü, Zaman, Ulus, Yenigün, Milliyet, Cumhuriyet, Dünya, Vatan ve Tercüman sahipleri her hafta mahkemeye çıkmak zorunda bırakılmışlardır. 14 Temmuz 1958’de Irak’ta yapılan hükümet darbesi sonucunda, muhalefet partisinin sözcüsü tarafından verilen darbeye dair açıklamalara gazetelerinde yer verenlere, ihtilali haklı görüyorlar iddiasıyla davalar açılmış ve bu dönem, basın davalarının en fazla görüldüğü zaman olarak kayıtlara geçmiştir. Bu devrenin en sansasyonel olayı ‘*Pulliam Davaları*’dır. Türkiye’ye gelen Amerikalı gazeteci Eugene Pulliam önceden planlanan ancak gerçekleşmeyen görüşmenin sonucunda ülkesine döndükten sonra kaleme aldığı ve 73 Amerikan gazetesinde yayınlanan “*Türkiye’de On İkiye Çeyrek Var*” adlı makalesinin yarattığı huzursuzluktur. Yazının ana temasını oluşturan Türkiye’de gidişatın kötü olduğuna dair düşünceleri köşelerine taşıyarak okuyucusuna duyuran Türk gazeteler şiddetli bir şekilde cezalandırılmışlardır. 27 Nisan 1960’ta gerektiğinde gazete ve dergilerin basımı ve dağıtılmasının önlenmesini, yayının durdurulmasını içeren Meclis Tahkikat Komisyonu kurulmasına dair yasanın kabulü, meseleyi kontrolden çıkarmıştır.¹¹¹

Basının bir diğer alanını da dergicilik oluşturur. Düşüncelerin kompoze edilmesinde ve genel itibariyle nitelik olarak dergiler, gazetelere nazaran daha yoğun fikri yazıları içerdiğinden, özellikle 1925-1930 yılları arasında düşünce ve fikirlerin temellendirilmesinde vasıta olarak gazetelerden çok dergilerin kullanıldığını görmek mümkündür.¹¹²

Belirli takvim dâhilinde çıkan, çeşitli konularda yazı, resim, şiir, karikatür gibi farklı muhtevaları bir araya getirerek ilgililerine sunan süreli yayınlar dergi

---

¹¹¹ Bulunmaz, “Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları”, 210, 211.

¹¹² Caner Arabacı, vd, *Konya Basın Tarihi*, (Konya Palet Yay., 2. Baskı, 2009), 205.

olarak nitelendirilebilir.¹¹³ Muayyen günlerde çıkan ve genellikle birçok sahifeden oluşan¹¹⁴ bir alanda ihtisaslaşmış ya da alanı muhtelif olan, resimli yahut resimsiz yayın olarak da tarif edilebilir.

Batıda izlerini 17.Yüzyıla kadar takip edebildiğimiz dergiciliğin Osmanlı Devleti'nde görülmesi, 1849-1851 yıllarına tekabül eden ve sadece 28 sayı çıkabilen bilimsel nitelikteki “Vaka-i Tıbbiye”dir. Batı'daki örnekleri gibi yurdumuzda da ilk çıkan dergiler bilimsel nitelik taşırlar. Derginin Fransızca nüshası da mevcuttur.¹¹⁵

1862-1869 yılları arasında yayın hayatında kalan ilk dergilerden Münif Paşa'nın çıkardığı “Mecmua-i Fünun” ele aldığı konular açısından iddialı ve çeşitlidir. Öyle ki psikoloji, sosyoloji, fizik, kimya, tarih, coğrafya ve felsefe gibi oldukça farklı ve geniş yelpazede konuları kendine inceleme alanı olarak seçebilmiştir.¹¹⁶ Ayrıca iktisadi hayata liberal bir bakış açısı getirmeye çalışmasıyla dikkatleri çeker.¹¹⁷ “Mecmua-i İbritname”de aynı dönemde ve benzer konuları işler.

“Ayine-i Vatan”, “Cüzdan”, “Takvim-i Ticaret”, “Tuhfet'üt Tıb” dergileri de aynı döneme denk gelirler ancak birkaç sayılık denemeden sonra çıkmayı başaramazlar.¹¹⁸

Yine 1862 yılında Mustafa Refik tarafından yayın hayatına sokulan “Mirat” ilk resimli dergi olma unvanına sahip olmuştur. Ancak sadece üç sayı yayınlanabilmiştir. Derginin şekli ve yayın niteliği birbirini tutmaz. Mustafa Refik,

---

¹¹³ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul, Ülke Yayın Haber LTD., 10. Baskı, 1997), 269.

¹¹⁴ Safa Kılıçoğlu vd., Meydan Larousse, (Sabah Gazetesi, 5. Cilt), 211.

¹¹⁵ Sedat Maden vd., “Türk Kültür Birliğinin Sağlanmasında ‘Türk Amacı’ Dergisi”, *KSBD, Süreli Yayınlar Özel Sayısı*, (Kış 2015, y. 7), 3.

¹¹⁶ <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/212194>. 27/03/2018

¹¹⁷ Ömer Karaoğlu, “İktisadi Düşünce Tarihimizde Bir Sayfa: Mecmua-i Fünun”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, (Yıl, 2013), 277.

¹¹⁸ <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/212194>. 27/03/2018

toplumların gelişmesinde fen ve sanayinin önemine inandığı için dergi, Osmanlı Devleti'nin dâhili ve harici siyaseti yerine fen ve sanayii alanına yönelmiştir.¹¹⁹

Türk tarihinde ilk müzik dergisi olan “Musiki-i Osmanî” 1863 senesinde sadece on sayı kadar yayımlandıktan sonra kapanmıştır.¹²⁰

Harbiye Nezareti 1864 yılında “Ceride-i Askeriye” adında askeriye ile alakalı dergi çıkarmaya başlamıştır. Kısa ömürlü olmasına rağmen, farklı isimlerle 1922 yılına kadar yayın hayatına devam eder. 1922 yılından sonra yine orijinal ismi ile tekrar neşredilmeye başlayan dergi, bugün “Silahlı Kuvvetler Dergisi”nin selefi olarak kabul edilir. Askeriye ile ilgili çıkan kanunlar, fen ve harbiye ile ilgili konular işlenmiştir.¹²¹

İlk çocuk dergisi ise 1869 yılında 49 sayı kadar çıkabilen “Mümeyyiz”dir. Sıtkı Bey tarafından yayın hayatına sokulan dergi, eğitim hedefli hikâye ve makaleler yayınlamıştır. Eğitim sorunları ile ilgilenmiş ve Batıdan çevirilere yer vermiştir.¹²²

Teodor Kasap'ın ve Namık Kemal'in birlikte çıkardığı “Diyojen” 24 Kasım 1870 tarihinde yayınlanan ilk mizah dergimiz olarak tarihe geçmiştir. 183 sayı yayınlanan dergi, dönem dönem yayın hayatına ara vermiştir. Logosunda Yunan filozof Diyojen'in resmi bulunur. Esprili konuşmalar, fıkralar, kadınlara ait mevzular, çeşitli milletlerin vasıfları, sosyal tenkit, İstanbul'da baş gösteren kolera ile eleştiri ve teklifler, derginin ilgilendiği temel mevzulardır.¹²³

¹¹⁹ Nergis Aydoğdu, “Türk Basın Tarihinde İlk Resimli Dergi: Mirat”, (Yayına Hazırlayan) Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu, ed. Merve Uğur, (Elâzığ, 19-21 Ekim 2016), 913, 919, 924.

¹²⁰ Mihalis Kuyucu, “Türkiye’de Müzik Basını Tarihi ve Hey Dergisi Örneği”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, (Eylül 2013), 33.

¹²¹ Alper Yıldırım, *Askeri Bir Süreli Yayın; Ceride-i Askeriye, (15 Aralık 1880/20 Mart 1881 Yılları Arasındaki Sayıları)*, (Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2008), 1, 9, 11.

¹²² Mihalis Kuyucu, “Çocuk Dergileri ve Reklam: Türkiye’de Yayınlanan Çocuk Dergilerinde Kullanılan Reklamlara Yönelik Bir İnceleme”, *SOBİDER*, Yıl 3, Sayı 8, (Eylül 2016), 151.

¹²³ Hüseyin Doğramacıoğlu, “Namık Kemal’in Diyojen Gazetesindeki Mizahi Yazıları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1(Winter 2012), 936, 938.

İstibdat dönemi olarak nitelendirilen Abdülhamit döneminde yayınlanan dergi sayısında bir düşüş gözlemlenmek mümkündür. Yayınlanan dergiler içerisinde en önemlisi, 1891 yılında Ahmet İhsan Tokgöz'ün haftalık olarak çıkardığı, önceleri aile dergisi hüviyetinde olan¹²⁴ “Servet-i Fünun”dur. Batı edebiyatının etkisi altında kalan dergi sonraları, edebiyat çevrelerini oldukça etkileyen, edebî bir dergi niteliğine bürünür.

Resimli Kitap dergisi Ubeydullah Esad tarafından Eylül 1908 yılında yayın hayatına sokulur ve son sayısı Ekim 1914 yılında yayınlanır. Toplamda 51 sayı çıkan dergi edebi metinlerin yanı sıra siyasî, fenni, felsefî ve içtimai alanlarda ürünler ortaya koymuştur.¹²⁵

Cumhuriyet öncesi magazin dergiciliğini Resimli Kitapla başlatmak mümkünse de içerik ve kapsam bakımından incelendiğinde moda ve kadının sosyal hayatına yönelik yazılarıyla dikkat çeken “Şehbal”i bu alanda ilk dergi kabul edenler de vardır. 15 günde bir yayınlanan derginin sahibi Hüseyin Sadeddin Arel'dir. 1909-1914 yılları arasında yayın hayatında olan derginin yekûnu 100 sayıdır. Özgürlükçü ve yenilikçi bir hüviyete sahip olan dergide her türlü yazı ve fotoğrafa rastlamak mümkündür.¹²⁶

Tek Parti döneminde, yeni kurulan devletin, misyonunu oturtma çabasıdan dolayı dergicilik için zor zamanlar olsa da fikir sanat dergileri yayınlanmıştır. Dergâh, Milli Mecmua, Resimli Ay, Hayat Mecmuası, Ülkü ve Kadro dönemin öne çıkan dergilerinden bazılarıdır.¹²⁷

¹²⁴ Gürel Tüzün vd., *Temel Britannica Cilt 5*, (İstanbul, Ana Yay. A.Ş, 1992 Baskısı , 1993), 188.

¹²⁵ Tayfun Barış, “Meşrutiyet Döneminin Uzun Soluklu Yayınlarından Biri Olarak Resimli Kitap Dergisi”, *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl 20, Sayı 31, (2016/2), 244, 254.

¹²⁶ Söğüt, Yasin, Aktaş, Celalettin, *Şehbal Dergisinden Günümüze Tüketim Kültürü ve Magazin Dergiciliği Analizi*, Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi, Cilt 11, Sayı 1, Bahar 2018, s. 177, 178.

¹²⁷ Bilgehan İhtiyar, “Türkiye’de Fikir Sanat Dergiciliği: İlk Dönem *Hareket Dergisi* Örneği”, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 31, (Yıl 2018), 191, 192.

Türkiye çok partili döneme geçtikten sonra, dini içerikli yayınlarda önemli artış görülür. Ancak bu artışın en yoğun görüldüğü yayın türü dergidir. Büyük Doğu, Selamet, Sebilürreşad dini yayın yapan önemli dergilerdendir.¹²⁸ İslâm'ın İlk Emri Oku dergisi de basına tanınan hoşgörünün sonucu olarak, Anadolu'da dini hassasiyetleri yüksek bir grup imam hatip okulu mezunu gencin çıkardığı dergi olma vasfını taşımaktadır.

1.1. Derginin İsmi

1961 yılının Mart ayında neşredilmeye başlayan İslâm'ın İlk Emri Oku dergisinin ilk sayfasında “Çıkarken...” başlığı altındaki yazıda derginin çıkış amacı şu şekilde özetlenir. “*Mecmuamızı elinize alır almaz muhakkak ki ismi dikkatinizi çekmiştir. ‘İslâm’ın İlk Emri Oku’ cümlesinin ifade ettiği manayı anlamaya çalışmanın zevkini duymuşsunuzdur. Biz de bu isim üzerinde sonsuz ufukların hür düşünceleri arasında aynı mesut anı yaşadık.*”¹²⁹

1961 yılında Konya İmam Hatip Okulu dördüncü mezunlarını verecektir, mezun olanlar, aralarında bir iletişim ağı olarak böyle bir dergi hayal ederler ve aynı zamanda duygu ve düşüncelerini kamuoyuna aktaracak bir vasıta olarak dergi neşretmeyi münasip bulurlar. Kamuoyuna karşı sorumluluklarını şu ifadelerle ortaya koyarlar. “*Okumak en iyi hasletlerimizden birisidir. Senelerden beri bağrımıza çöken cehalet, okumamamızın neticesidir. Bu afet milletimizi bir kurt gibi kemirmiş, cemiyetimizi meyvesiz, yapraksız, gölgesiz bir ağaç haline getirmiştir. Bu ağacın daima yeşil kalabilmesi için okuma pınarından sulanması icabeder. Neşir hayatına atılmamızın en büyük gayesi, durgun durgun akan bu pınara birkaç damla su ilave edebilmektir.*”¹³⁰ İslâm'ın ilme büyük değer verdiği, okumayı, öğrenmeyi teşvik

¹²⁸ Gülçin Abay, *Demokrat Parti Döneminde Türk Basınında Din (1950-1960)*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 46, 123.

¹²⁹ Halit Güler (ed.), “Çıkarken...”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 1*, (Mart 1961), 1.

¹³⁰ Güler (ed.), *Çıkarken...*, 1.

ettiği ve daima terakkiyi emrettiği belirtilerek, Allah'ın son peygamberine ilk buyruğunun da “Oku” olduğu hatırlatılmıştır.¹³¹

Hz. Muhammed'in “İlim tahsili kadın erkek her Müslümana farzdır” “Hikmet Müslümanın yitiğidir, onu nerede bulursa alır.” “İki gününü müsavi yapan aldanmıştır.” “İlim tahsili ile geçen bir saat, ibadet ve taatle geçirilen bir geceden ve yine ilim tahsili ile geçirilen bir gün, üç ay oruç tutmaktan daha hayırlıdır.” hadisleriyle okumanın, öğrenmenin önemine dikkat çekilir.¹³²

Dergi, okuma konusunda seçici olunması konusunda titiz davranılmasını ister. Dönemin siyasal karmaşası bu konuyu daha önemli kılmış görünüyor. Çünkü henüz muhafazakâr düşüncenin uyanış evresi kabul edilen bu zaman zarfında bir tarafta komünizm tehlike olarak algılanırken diğer tarafta devletin baskısı söz konusudur.

Demokrat Parti ile nefes almaya başlayan muhafazakârlar, cılız seslerini duyurabilmek için çaba sarf ederlerken muhalif gördükleri görece daha gür sesleri, yayınları da bertaraf etme eğilimindedirler. Bu durum şu şekilde ortaya konur. “Oku da her şeyi oku, kaidelerini pek kabul etmiyoruz. Dinî duygularımızla alay eden, milli benliğimizi tahkir eden eserlere itibar göstermemenin faydalı olacağını muhakkak ki, sizler de takdir edersiniz. Fakat ‘Oku’ da çıkan her yazıyı hiç tereddüt etmeden okuyabilirsiniz. Çünkü Oku mecmuası tutacağı yolu İslâmiyet’in sarsılmaz hükümleri ile tarihî geleneklerimizle sınırlandırdığı için zararlı bir fikrin, milli menfaatlerimize aykırı bir düşüncenin onun sayfalarında yer alamayacağını müjdelemenin sevinç ve gururu içerisindeyiz.”¹³³

¹³¹ Mustafa Şevki Özmen, “İlmin Dinimizdeki Üstün Yeri”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 8, (, Ekim 1961), 5.

¹³² Özmen, *İlmin Dinimizdeki Üstün Yeri*, 5.

¹³³ Güler (ed.), *Çıkarken...*, 1.

1.2. Derginin Yayın Hayatına Çıkış Felsefesi

Devlet din eğitiminin müfredatta yer alması konusunda negatif tutum takınmıştır. Bunun neticesinde tarihler 1924'ü gösterdiğinde ilk adım olarak liselerden dini tedrisat kaldırılmış, çok vakit geçmeden yani 1927'ye gelindiğinde bu defa ortaokullarda din dersi yasaklanmıştır. 1929-1931 yılları arasında ilkokullar ile öğretmen okullarının müfredatlarında artık dini eğitime yer verilmediğini görüyoruz. Köyde bulunan ilkokullar 1939 yılına kadar bu yasaktan etkilenmezler.¹³⁴ Ancak 1939 tüm yurttaki din eğitiminin tamamen ve her seviyede ortadan kaldırıldığı yıl olur. Bu tutum eğitimle sınırlı kalmamıştır. Önce din anayasadan çıkarılır, sonra halifelğin, şer'îye ve evkaf vekâletlerinin kaldırılmasını takiben, geleneksel eğitim kurumu olan medreselerin, dinin toplumsal pratiklerine mekân olan tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması izler. Türk Medeni Kanunu kabul edilir. Özellikle tevhid-i tedrisat kanunu ile açık alan bırakılmamaya gayret gösterilir.¹³⁵ Bütün bunlar dinin ihyası için uğraşanları, bilginin bilişsel yönünden ziyade aktarımı üzerine yoğunlaşmaya iter. Öyle ki, çağdaşlık ve laik bir eğitim anlayışını hayata geçirmek adına çıkarılan tevhid-i tedrisat kanununun bir uzantısı olarak Arap harfleri terkedilmiş, Latin harflerini kullanma zorunluluğu getirilmiştir. Bu kanuna muhalif olanların, Türk Ceza Kanunu'nun 526'ncı maddesi gereği üç aya kadar hafif hapis cezası veya 10 liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla tecziye edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu yasak öylesine uygulanmıştır ki; mesela Gazi Antep'te elli yaşlarında bir kadın çocuklara Arap harfleriyle dini tedrisatta bulunduğu ihbarı üzerine suçüstü yapılmış ve üç tane mevlit, beş adet tebareke, yirmi beş tane amme cüzü, bir kasedemiallah, yedi Kur'an-ı Kerim, on elif ba cüzü, iki minder, bir sıra ve bir sopa suç unsuru sayılmıştır. Namaz surelerini Arapça olarak okutmak veyahut Arap harfleriyle tedrisatta buldukları gerekçesi ile 1938 yılında Çankırı'da âmâ bir kişi, Kastamonu'da bir kadın, Bursa'da bir erkek ve Isparta, Rize, Erzurum,

¹³⁴ Mustafa Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Cilt 7, Sayı 7, (Yıl 1998), 242.

¹³⁵ Mahmut Zengin, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının Din Dersi Öğretim Programlarına Etkileri" *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, Cilt, 19, Sayı 36, (Aralık 2017), 116.

Çorum’da birden fazla kişi için hüküm verilmiştir. Milli Şef döneminde Said Nursi’nin liderliğini yaptığı Nurculuk, Süleyman Hilmi Tunahan’ın cemaati Süleymancılık ve Ticanilik olarak malum Kemal Pilavlıoğlu’nun cemaati, devletin en fazla tahkikatta bulunduğu gruplar olmuştur. Bu tarikatlarla birlikte, 1943 yılında Abdülhâkim Arvasi ve müritleri de tutuklanmıştır. Özellikle Süleymancılardan çocuklara ve gençlere Kur’an-ı Kerimi öğretebilmek için yoğun çaba harcamaları laik eğitime aykırı görüldüğünden Tunahan ve arkadaşları 1943 yılında mahkûm edilmişlerdir.¹³⁶

Yaşanan bu menfi durumlara rağmen muhafazakârlar, siyasi kırılmalıkları da fırsat bilerek İslâm’ı bir şekilde gündemde tutma gayreti içinde olmuşlardır. Bu gayretlerden birisi de Konya’da 1961 yılında yayına giren, özellikle yayınlandığı ilk zamanlarda milliyetçi kimliğiyle tanınan yazarlara da düşüncelerini ifade etme fırsatı veren “İslâm’ın İlk Emri Oku” dergisidir.

Dergi bir niyet ve ümitte, 27 Mayıs darbesini, manevi kalkınmanın bidayeti olacağı temennisiyle selamlayarak yayın hayatına girer. Yazarlarından Mustafa Ateş öncelikle emellerini ve beklentilerini şu cümlelerle ifade eder, “*Dini kültürün engin kaynaklarından cemiyete hayat usaresi vermek için ömrünü hasretmek isteyen bizler, hayallerin füsunkâr cazibesinde uçuşan ümitlerimizi, her devrin başından habersiz, cıvıl cıvıl caddeler dolusu okula giden yavrulara gıpta ediyoruz, onlardan evvel doğduğumuz için içimizi çekiyoruz. Sabrımızla haleler ördüğümüz öksüz davamıza köksüz davalar kadar ehemmiyet verilmediğini görerek kaderin sillesini yemiş mağdurlar gibi kıvrıyoruz.*”¹³⁷ Halit Güler de darbecilerden beklentisini şu cümlelerde dile getirir. “*27 Mayıs’ta milletçe bir inkılap yaptık. Başta şerefli ordumuzun mensubu genç ve dinamik subaylarımız olmak üzere, milletçe geçmiş iktidarlar zamanında yapılan işleri beğenmediğimizi, memleketi demokratik şartlar içerisinde maddi ve manevi sahalarda ileri ve yapıcı hamlelerle kalkındıracağımızı*

¹³⁶ Ali Dikici, “Milli Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 42, (Kasım 2008), 175, 176, 177, 178.

¹³⁷ Mustafa Ateş, “Bir Neslin Arzuhalisi”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 9, (Kasım 1961), 3

*haykırdık. Onun için bir toplum olarak dünya umumi eskârı önünde ikinci bir imtihanı başarmak üzere olduğumuzu unutmayalım.”*¹³⁸

*“Bugün Türk Milletinin maddi kalkınmadan daha ziyade manevi ve kültürel kalkınmaya ihtiyacı olduğu bir hakikattir. Nitekim bu sebepten dolayı eğitim seferberliği ön plana alınmış, köylerimiz öğretmen, okula kavuşturulmak için çok büyük gayret sarf edilmiştir. Bu kültürel çalışmaları takviye edecek ve kısa zamanda başarıya ulaştıracak dini faaliyetleri de hızlandırmak kaçınılmaz bir zarurettir.”*¹³⁹

Dergi yazarlarından Mustafa Akıncı da İslâm’da dini ilimler ile müspet ilimlerin çatışmadığını, Kur’an’ın ilmi teşvik ettiğini, bilen insanla bilmeyen, cahil arasında ciddi ayırım yapıldığını, dinin, ilmin her dalını teşvik ettiğini ve dolayısıyla İslâm’ın hükümlerinin din dışı olanla çatışamayacağını belirtir. Önceki ulemanın, fizik, kimya, matematik gibi pozitif bilimlerin Kur’an ilimlerine vukufiyeti artırması açısından önemine değindiklerinden bahsetmektedir.¹⁴⁰

Dini eğitimin hurafelerden arındırılması, eğitimin İslâm’ın ruhuna aykırı olmaması ve gerçeklerden koparılmaması gerekliliğine değinilir.¹⁴¹

Komünizm ve rüşvetle mücadele, imam hatip okulları ile yüksek İslâm enstitülerinin inşası ve dönemin tartışılan konularından biri olan dinde reform meselesi, derginin ilgi duyduğu konular arasındadır; bu konuda orduya açık mektup yazmaktan çekinmezler ve Halit Güler ‘M.B. K. ne Açık Mektup’ Adlı yazısında şu ifadelerle yer verir. “Şu hususu da belirtmek isterim ki; beni böyle bir mektup yazmaya ve dertlerimizi size duyurmaya sevk eden amel, manevi kıymetlere olan saygınız ve dini sahada bir şeyler yapabilmek için vuku bulan haklı çarpınışlarınız olmuştur. Takdir edersiniz ki; insanoğlu meyvesinin olgunlaştığına ve düşürebileceğine kanaat getirdiği ağaca taş atar. Ben de inandım ki; şu anda

¹³⁸ Halit Güler, “Dini Öğrenmenin Lüzumu”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 1*, (Mart 1961), 5

¹³⁹ Güler, “Dini Öğrenmenin Lüzumu”, 5

¹⁴⁰ Mustafa Akıncı, “İrfan Ordusuna” *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 1*, (Mart 1961), 7, 9.

¹⁴¹ M. Ali Yiğit, “Bugünden Yarına”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 3*, (Mayıs 1961), 5

*kahraman Türk Milletinin mukadderatını ellerinde bulunduran sizler, benim âcizane kaleme aldığım hususların gerçekleşmesini zaten istiyorsunuz.”*¹⁴²

*“Şanlı tarihimizi mertlik ve cesaretle olduğu kadar, ilim ve irfan sahasında da zenginleştiren Alparslanların, Yavuzların, Fatihlerin, Gazi Osman Paşaların, M. Kemallerin torunları olan sizler ve bizler; topyekûn Türk Milleti, memleket davalarını müşterek halletmemiz, milli menfaatlere aykırı hareket eden komünistleri, masonları, midecileri olduğu yerde boğmalıyız. Veyahut da bu şekilde yıkıcı faaliyetleri susturmaya muvaffak olacak dinine, milliyetine bağlı bir zihniyetin gerçekleşmesini sağlamalıyız. Demokrasi esaslarına hayatı boyunca sadık kalacak bir nesli, dini gerçekleri aslına uygun olarak tatbik edecek ve millete duyuracak din adamlarını yetiştirecek prensip ve müesseseleri kurmalısınız.”*¹⁴³

Derginin bir diğer yazarı olan Talip Arışahin meseleye çok daha iddialı bir giriş yapar. *“İmam Hatip Okullarından mezun olanlar çoğaldıkça ve bu çokluk birleştikçe muazzam ve önünde durulmaz bir kuvvet halini alacak. Fakat hiç kimse buna “Tehlikeli kuvvet” demeyecek, diyemeyecek ve kendileri için tehlikeli buldukları bu kuvveti, o kimseler yenmeye çalışmayacaklardır; çünkü yenemeyeceklerdir. Bu kuvvet memleket ve millet için, din yolunda, Allah uğrunda, karşısına dikilen korkunç zihniyetin tepesine bir balyoz gibi inecektir.”*¹⁴⁴

*“İmam Hatip Okulu mezunlarının yüksek tahsil yapmaları için İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü açıldı. Dört yıllık bir tahsilden sonra, buradan mezun olanlar, İmam Hatip Okullarına öğretmen olarak döndüklerinde Müslüman Türk Milleti için yeni bir altın çağ başlayacak, İmam Hatip Okullarından, İmam Hatip Okullarına dönenler yeni bir devir açacaklar... O devir, feyizli ve bereketli olacak inşallah...”*¹⁴⁵

¹⁴² Halit Güler, “M.B. K. ne Açık Mektup”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 7, (Eylül 1961), 3

¹⁴³ Güler, “M.B. K. ne Açık Mektup”, 3

¹⁴⁴ Talip Arışahin, “Tarihi Mukadderatımız ve Dini Tedrisat Müesseseleri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 7, (Eylül 1961), 12

¹⁴⁵ Arışahin, “Tarihi Mukadderatımız ve Dini Tedrisat Müesseseleri”, 12

*“Yüksek İslâm Enstitüsü mezunları Diyanet İşleri Reisliği üst kademelerinde vazife aldıkları zaman dini sahada da bir tekâmül ve parlayış görülecek. Fakat bu, bazılarının umduğu gibi, asla bir reform olmayacak.”*¹⁴⁶

Din, bilimle birlikte medeniyetin inşa unsuru olarak görülür. Din ve bilimin birlikte yürümleri neticesinde insanlık üstün bir medeniyet kurabilmiştir. Aklın bir ürünü olan bilim ancak dinin rehberliğinde insanlık için faydalı olabilir, tıpkı ilimden uzak dinin hurafelerden ibaret olduğu gibi. Cehalet, atalet ve gericilik asla İslâm’la bağdaştırılmaz. Öyle ki; kitap, *“İnsan için ancak gayretlerinin karşılığı vardır.”*, *“Kim bu dünyada kördür, öbür dünyada da kördür; hatta oradaki şaşkınlığı daha beterdir.”* buyurduğuna göre mümin daima cevval ve terakkiperest olacaktır. Bilgisi ona yol gösterecek, gayreti onun yol kat etmesini sağlayacaktır. Müslüman daima yeni şeyler araştırarak, bulduklarını öğrenecek, öğrendiklerini hayata geçirecek, böylece insanlığa faydalı olacak, insanlığın refahı, mutluluğu, huzuru ve rahatı için her zaman gayret gösterecektir.¹⁴⁷

Dünya siyasetine de bigâne kalınmaz, özellikle İslâm coğrafyasındaki gelişmeler takip edilmeye çalışılır. Cezayir’deki direniş alkışlanır, Fransa’daki Cezayirli Müslümanların mahkûm edilmeleri, hürriyetleri ellerinden alınmalarından dolayı Fransız yönetimi kınanır.¹⁴⁸

Tarihte temayüz etmiş dindar simalar da unutulmaz, bazen özel sayı niteliğinde bu isimler dergiye konu olur. 11. Sayının Mehmet Akif Ersoy, 41. Sayının Mevlana’ya ayrılması gibi, bazen de bu isimler birkaç sayfalık yazılarla anılırlar. Ahmet Hamdi Akseki’nin ikinci vefat yılı sebebiyle 22. Sayıda anılması gibi.

Dinin, hayatın tüm alanlarına nüfuz ettiğine inanmış olduklarından olacak ki; boşanma, ticaret ahlakı, doğum kontrolü gibi toplumsal olaylar noktasında uyarılarda

¹⁴⁶ Arışahin, “Tarihi Mukadderatımız ve Dini Tedrisat Müesseseleri”, 12

¹⁴⁷ Özmen, “İlmin Dinimizdeki Üstün Yeri”, 5

¹⁴⁸ Halit Güler, “Cezayir’in Kurtuluş Savaşı”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 10*, (Aralık 1961), 14, 15.

bulunur. Evliliğin Muhammed peygamberin hassaten üzerinde durduğu insani bir ihtiyaç, hatta vazife olduğu vurgulanır. Evliliğin bireyi ve toplumu koruyucu vasfı anlatılır. Boşanmanın caiz olmasına karşın Allah tarafından sevilmediği hadisi hatırlatılır. Bu konuda özellikle çocukların mağduriyeti de hatırlatılarak sorumlulukların yerine getirilmesi hususunda ikazda bulunur.¹⁴⁹

Çok kazanma hırsı ve kötü mal satma gayretinde olanların yaptıkları ticaret, dine, akla-mantığa, ahlaka aykırı olduğundan kınanır.¹⁵⁰ İslâm dini yardımlaşma ve dayanışma dinidir, toplumsal birliği tekit eder, toplumsal yardımlaşma İslâm için bir teşvik değil, zarurettir.¹⁵¹

Zaruret hali dışında doğum kontrolü uygun değildir. Ayrıca doğum kontrolü için karı-kocanın müşterek rızası şarttır.¹⁵²

Derginin temel ekseni yukarıda zikrettiğimiz dönemin toplumsal sorunlarını, İslâmi bir yaklaşımla ele almak, din ve milli kültür havzasında olmayanlara dikkat çekmek, bu konuda ısrarcı olanları reddetmek, diğerlerini ikna ederek sorunları İslâmi bir referansla çözmektir.

1.3. İşlenen Ana Konular

Dergi, “*Dini, İçtimai, Edebi Aylık Mecmua*” künyesiyle yayınlanır. Ancak işlenen tüm konuların dini bir içerikten süzülüp geldiğini söylemek abartı sayılmaz. Çünkü perspektif, dini hassasiyettir ve bütün konulara özünü, rengini ve dinamiğini verir. Şiir salt sanatsal bir zevkten, estetik kaygısından oluşmaz, bir mesaj taşımak zorunluluğu vardır, hedef bireyin taşıyıcılığında topluma ulaşmak, toplumu zamanın

¹⁴⁹ Enver Tuncalp, “Boşanma İstatistikleri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 16*, (Haziran 1962), 8.

¹⁵⁰ Mustafa Uzunpostalcı, “Ticaret Ahlakımız”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 16*, (Haziran 1962), 18.

¹⁵¹ Veli Ertan, “İslâm Dininde İçtimai Yardımlaşmanın Ehemmiyeti”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 21*, (Aralık 1962), 10.

¹⁵² Osman Saraç, “Doğum Kontrolü Din ve İlimin Sözü”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 22* (Ocak 1963), 8; İsmail Kaya, “Oku”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 1*, (Mart 1961), 11; Mustafa Topuz, “Anlayana”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 26*, (Haziran 1963), 8.

yıpratıcı, yok edici tesirinden korumaktır.¹⁵³ Hikâye dersin, örgü, kahramanının şahsiyetinde, ışıltılı modern dünyanın, ana karakterin ruh dünyasını kararttığı, bedenini kemirip tükettiği bir buhrandan ya sürünüp ölüp gittiği ya da İslâm’la tekrar filizlendiği sonuca sürüklenir. Hezeyanlar, kahırlar, korkular, üzüntüler, beklentiler, ümitler kısacası tüm hayat, bu idealden beslenir.

En başta “İmam Hatip Okulları Mezunları Cemiyeti”nin çıkarmış olduğu bir dergi vasfını taşıdığından, İmam Hatip Okullarının ve Yüksek İslâm Enstitülerinin müdafaası yapılır ve bu durum, dini bilginin neden lazım olduğunun savunulmasına yol açar. Halit Güler, “*Dini Öğretimin Lüzumu*” adlı yazısında bu durumu şöyle izah eder. “*Ferdin dış görünüşünü güzelleştiren giydiği elbiseler, oturduğu villalar, bindiği kadillaklardır. İnsanın iç âlemini zenginleştiren, vicdanını yücelten ise dini duygu, manevi inançtır. Zahiri görünüşü gayet cazip olmasına rağmen, vicdanı kararmış, maneviyatı sararmış insanların cemiyet nizamını nasıl bozdukları günlük zabita vakalarından anlaşılmaktadır.*”¹⁵⁴ “*Cemiyette içtimai ve ahlaki ünsiyetin tam manasıyla kendisini gösterebilmesi için ferdi terbiye üzerinde dikkatle durmak, onu bulunduğu cemiyetin bünyesine uygun bir karakterde yetiştirmek lazımdır. Ferdi, cemiyet için zehir değil panzehir olarak yetiştirmelidir. Bunun için ilk vazife aileye, ikincisi maarife, üçüncüsü de cemiyetin kendisine düşmektedir. Cemiyet, kendi bünyesine zararlı olan her türlü ferdi hareketleri yok etmeye uğraşmalıdır... Çocuğu her şeyden önce İslâm ahlakıyla ahlaklandırmak, İslâmi bir terbiye vermek, dini ihtiyaç ve arzularını tatmin etmeye çalışmak lazımdır.*”¹⁵⁵ “*Devletimizin temel nizamları yeniden kurulurken, anayasamız yeni baştan ele alınırken, laik bir devlete has olarak din tedrisatına ehemmiyet verilmeli ve her türlü baskılardan dini müesseseler kurtarılmalıdır... Medeni dünyanın en mütakamil milletlerinden olan Amerika dini tedrisata alabildiğince ehemmiyet vermektedir. Zira onlar da biliyorlar ki; dev adımlarla teknikte kaydedilen inkişaf, maneviyat olmayınca felce uğrayacak*

¹⁵³ İsmail Hakkı Sezer, “İslâm Benim”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 193, (Haziran, 1978), 12, 13.

¹⁵⁴ Güler, “Dini Öğrenmenin Lüzumu”, 5.

¹⁵⁵ M. Ali Yiğit, “Bugünden Yarına”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 3, (Mayıs 1961), 5.

ve devlet batacaktır.”¹⁵⁶ Bu ideallerin toplumsal taşıyıcıları olarak İmam Hatip Okulları mezunları seçilir. “*Kardeşlerim, mukaddesatçı cephenin ileri hatlarında vazife görecek her imam hatipli kendisini bu yola adanmış bir adak bilmelidir.*”¹⁵⁷

Din-bilim dilemmasını tevhit etmek, kendi pozisyonlarını tutmak, hatta bu konumu tahkim etmek, “*Oku*” yazarları için metodolojik bir zorunluluktur. Çünkü bu ikilemde taraf olmak, hangi cihet olduğuna bakılmaksızın, İmam Hatip ve İslâm Enstitülerinin toplumsal karşılığının zayıflamasına ve bu okullardan mezun olanların klikleşmesiyle neticelenme ihtimalini doğurur. “*İlim dinin irşadından mahrum kaldığı müddetçe daima yanlış yollara sapmaya, tehlikeli uçurumlara yuvarlanmaya mahkûmdur. Karanlıkta giden bir otomobilin farları gibi, akla, aklın eseri olan ilme ışık tutan, yol gösteren ancak dindir.*”¹⁵⁸

Mustafa Ateş bir başka yazısında, dönemin Milli Eğitim Bakanını riyakâr davranmakla itham edecek kadar gözü pek görünür. “*Bundan bir müddet önce Maarif Vekili Sayın İ.Öktem, İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonunun genel kongresinde, İmam-Hatip Okulları hakkındaki görüşünü bir parça açıklamış, dini eğitimin yetersizliğinden ve bunların ıslaha muhtaç olduğundan bahsetmişti. İyi niyetli çevrelerde bu konuşmalar hüsn-i kabul görmüş, dikkatler va’dedilen ıslahata yönelmişti. Aynı vekil İzmir’de, Köy Öğretmenleri Dernekleri Konfederasyonunda şöyle konuştu. ‘Türkiye’de dini eğitim bu günkü şekliyle memleketin yarını için bir tehlikedir.’ Vekil Bey ortamı müsait bulunca İmam-Hatip Okulları hakkındaki düşüncelerini açığa vurmuştur. Türlü ideoloji savaşlarına sahne olan bu memlekette sayın vekilin barometresi niçin tehlikeli fırtınaların sadece İmam-Hatip Okulları ve Yüksek İslâm Enstitülerinden kopacağını gösteriyor? Anıldığı zaman daima solcu fikirlerle tev’em gibi zihinleri bulandıran mahutların müdafaa ettiği mahut müesseseler kadar mı tehlikelidir, İmam-Hatip*

¹⁵⁶ N. Mustafa Polat, “Dini Tedrisatın Ehemmiyeti”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 3, (Mayıs 1961), 6.

¹⁵⁷ Mustafa Ateş, “İmam-Hatipli Kardeşlerimizle Baş başa”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 3, (Mayıs 1961), 11.

¹⁵⁸ Mustafa Şevki Özmen, “İlmin Dinimizdeki Üstün Yeri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 8, (Ekim 1961), 5.

Okulları? Hastasına tecavüz eden doktor, talebesine tasallut edecek kadar şehvetten gözleri kıpkızıl olmuş öğretmen, Afyon, İzmir ve Bursa facialarını meydana getiren yaşlı başlı para babaları ve Kadeş faciasını yaratan bir gençlik kadar mı tehlikeli İmam-Hatip Okulları ki vekil bey endişe ediyorlar?”¹⁵⁹

İmam-Hatip Okullarına karşı yapılan baskılar, Oku mecmuasında hemen karşılık bularak tenkit edilir. Hatta İmam-Hatip konusunda hassasiyeti olan Yeni İstiklal gibi dönemin basın-yayın organlarının yazıları iktibas edilir. Mart 1964 yılında Yeni İstiklal'den alınan yazıda Konya İmam Hatip Okulu'na müfettiş olarak gönderilen Reşat Oğuz'un raporları sonucu, öğrencilerin ve çevrenin çok sevdiği milliyetçi-mukaddesatçı olarak nitelenen öğretmenlerden; Mehmet Ulucan, Abdülmecit Ünlükul, Ali Uca ve Dr. Mehmet Hulusi Baybal'ın meslekten atıldıkları, yerlerine ise zihniyetleri bozuk, kifayetsiz öğretmenlerin tayin edildikleri haberi Oku'da da yayınlanır.¹⁶⁰

Çetin Altan'ın milliyet gazetesinde çıkan din, laiklik ve İmam Hatip Okullarıyla ilgili yazıları tenkit edilir. Altan muhtelif yazılarında laik bir devletin, laiklik ilkesinden dolayı her hangi bir dine ve din mensubuna para aktaramayacağını, vaktinde din eğitimi ile ilgili kurumların varlığını sürdürme imkânı olsaydı buradan mezun olanların tembellikleri ve cehaletleri sebebiyle aydın hocalara, bilim adamlarına karşı cephe alacaklarını, kendilerine benzemeleri için baskı yapacaklarını, bu gün İmam Hatip Okullarının da böyle bir gaye taşıdığını iddia etmesi üzerine Oku dergisinden Süleyman Özkafa, dini kurum olmayan yegâne devletlerin komünist ve onların uyduları olduğunu iddia eder. Batılı görünen Çetin Altan, Batıdaki kilise ve ilahiyat fakülteleri için ne düşünür? sorusuyla Altan eleştirilir.¹⁶¹

¹⁵⁹ Mustafa Ateş, “Mevhum Tehlike”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 29, (Eylül 1963), 3.

¹⁶⁰ Yazarsız, “İmam-Hatip Lisesinde İlericilik Tertipleri...”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 34, (Mart 1964), 24.

¹⁶¹ Süleyman Özkafa, “Çetin Altan Ne?” *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 44, (Mart 1965), 13.

Köy enstitülerinin kuruluş felsefesi, İmam Hatip Okullarının inşa felsefesiyle örtüşmez İmam-Hatipler, milliyetçi-mukaddesatçı bir hüviyetin ürünü olarak fonksiyon görürken, Köy enstitüleri Sovyet Rus diktatörlüğünün temel alındığı, komünizm propagandasının yapıldığı şer odakları olarak telakki edilir, hele tekrar açılmasını istemek ihanet olacaktır.¹⁶²

Milletin, maneviyatını şekillendirmede en etkin olan dini kurumlar hükümetlerden, devletten gereği kadar ilgi görememektedirler. Şayet bu beklenti karşılanamaz ise, nasıl modern hekimlerin olmadığı yer ve zamanlarda bu boşluğu kocakarılar, şifacılar dolduruyorsa, yetişmiş din adamlarının olmadığı yerlerde de din istismarcıları, halkın duygularını, inançlarını sömürecektir. İşte bu gibi durumlardan ötürü İmam Hatip Okullarına ihtiyaç vardır.¹⁶³ Doktor dururken kocakarıya, avukat dururken arzuhalciye, devletin kolluk kuvvetleri dururken cinciye, falcıya müracaat ederken, bu insanları bağınaz, gerici olarak nitelendirenler neden din hususunda kitabi bilgisi olmayan yarım yamalak âlimlere bilgisiz, cahil ham softalara kapı aralamaktadırlar.¹⁶⁴ Bu bağlamda, ortaokul ve liselerde seçmeli ders olarak okutulan din derslerinin, zorunlu olması gereklidir. Buna rağmen öğrencisine, din dersi okutulmasına karşı olan veliler, dilekçeyle bu taleplerini dile getirmelidirler. Bu dersin, toplumu terörden uzak tutması, daha düzenli cemiyet inşa etme, toplumu manevi yönden tahkim ederek daha kuvvetli kılması bakımından bir eğitim unsurundan çok daha fazla görev icra etmesi yönüyle önemlidir.¹⁶⁵ Vatanın kalkınmasında, cami, okul ve muhtarlık kurumsal olarak birlikte hareket etmek zorundadır. Çünkü cami ile okul topluma ait olanın laboratuvarıdır. Bu veçheden, okul ile camiye birbirinden, öğretmen ile imamı da gayelerine matufen ayrı düşünmenin imkânı yoktur. Muhtarlık, malzeme temininde, ihtiyaçların karşılanmasında bu iki, unsura lojistik sağlamak durumundadır. Bu üç kurum arasındaki uyum, nihayetinde toplumsal ritmin, ahengin teminatı olacaktır.¹⁶⁶

¹⁶² Halit Güler, “Müntehir Köy Enstitüleri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 12*, (Şubat, 1962), 10, 11.

¹⁶³ Mustafa Ateş, “Alaka Bekleyen Bir Müessesese”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 18*, (Ağustos, 1962), 14, 15.

¹⁶⁴ M. Sait Çekmegil, “Sana Söylüyorum”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 29*, (Eylül 1963), 21.

¹⁶⁵ Yusuf Derin, “Liselerde Din Bilgisi Durumu”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 113*, (Ağustos, 1971), 12.

¹⁶⁶ Mustafa Akıncı, “Yurt Kalkınmasında Payı Olanlar”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 161*, (Eylül, 1975), 9.

Toplum, her gün milli kültürden fersah fersah uzaklaşan, edebi kıymetlerimizi hiçe sayan, İmam-Hatip Okullarının açılmasına karşı olanlara, milli eğitim politikamızın neye hizmet ettiğini soruyor. Milli eğitim haftasında, milli eğitim ile ilgili sorunlar, eğitimi bu hale getirenlere soruluyor, elbette ki; bu zevatın vereceği makul, mantıklı bir cevabın olmaması şaşırtıcı değil. Oysa meseleye, harf inkılabından bugüne kadar geçen sürede tespit edilen sorunlara getirilen ciddi tenkitler noktasından yaklaşılabilseydi, münekkitlerin önerileri kale alınsaydı, muhtemelen yaşanan pek çok sorun yerinde ve zamanında vuzuha kavuşmuş olacak ve sorunlar bu denli birikmiş olmayacaktı.¹⁶⁷

1960'lara kadar ihmal edilen dini kurumlar, dinin bireysel ve toplumsal düzenleyici rolü anlaşıldıktan sonra, evvela İmam Hatip Okullarının, ardından da Yüksek İslâm Enstitülerinin açılmasını sağlamış, bu durum, dinin görünürlüğünün artmasının ve hak ettiği ilgiyi görmesinin bidayeti olmuştur.¹⁶⁸

*“İnsanlık için kanserden korkunç, yilandan zehirli, vebadan salgın, mikroptan tehlikeli, bir dev düşman var: Komünizm...”*¹⁶⁹ Oku yazarları için İmam Hatip Okullarının kıymeti, bu okulların kızıl tehlike olarak görülen komünizme karşı ortaya koydukları mücadeleyle ilişkilidir. Onlara göre komünizm, din iddiasında bulunduğundan kendi dışındaki tüm dinsel öğretileri reddetmektedir. Müslümanların yaşadığı bölgelerde, İslâmi anlayış zayıflatılmadığından, İslâm örf-adetleri örselenemediğinden komünizm, yayılma alanı bulamamış, böylece Müslümanlara karşı komünistler merhametsiz, acımasız davranmışlardır.¹⁷⁰

Komünizm, siyonizm gibi tehlikeli düşünce akımlarıyla mücadele etmek, bu ülkenin bekası için zorunluluktur. Çünkü komünistler Sovyetler tarafından görevlendirildikleri memleketlerde fikirlerini inşa edebilmek için öncelikle o

¹⁶⁷ Halit Güler, “Okullarımızda Şekli ve Fikri Perişanlık”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 39, (Ekim, 1964), 12.

¹⁶⁸ Mustafa Ateş, “Niçin İslâm Enstitüsü?” *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 5, (Temmuz, 1961), 8, 9.

¹⁶⁹ İsmet Ersöz, “Ezilmesi Gereken Düşman Komünizm”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 70 (Ekim 1967), 3.

¹⁷⁰ Tercüman Gazetesi, 9/16 Nisan 1961, “Rusya’da İslâmiyet”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 3, (Mayıs, 1961), 8, 9.

toplumun dini, kültürel ve milli değerlerine saldırırlar, zayıflatır ve yok ederler.¹⁷¹ Birinci Dünya Savaşını müteakiben komünizmin yayılmacı eğilimlerine karşı Avrupa ülkeleri basiretli davranıp Türkiye'nin de dâhil olduğu NATO'yu kurmuşlar ve bu illete karşı Türkiye muhkem bir kale olmuştur. Ancak yine de bizler Türklüğün payidar olmasını istiyorsak komünizm belasına karşı amansız mücadelemizi sürdürmek zorundayız.¹⁷²

Türkiye Birleşmiş Milletler safında yer alarak ve Kore'de emperyalizmin kızıl rengi komünizme karşı şanlı ordusuyla savaş vererek komünizme ve komünistlere karşı tavrını açık bir şekilde ortaya koymuştur.¹⁷³

Komünizmle mücadele konusunda Oku dergisi muharrirleri öylesine meftundurlar ki; bu hususta düşmanımın düşmanı dostumdur düsturundan olsa gerek, Amerika'nın Kuzey Kore'ye müdahalesini coşkun bir tavırla selamlarlar. Aşağıdaki satırlar Mustafa Yazgan'a aittir. *“Harb, bütün dehşetiyle devam ediyor. Hür dünya insanlık saadetini tehdit eden bir saldırıyı durdurmak için harekete geçiyor. İnananlarla inanmıyanların, bir veçhesiyle mana ile maddenin, saldırganla savunucunun yakın tarihteki bu mücadelesine Amerika Birleşik Devletleri de katılıyor. Eisenhower, Kore'ye gitmeğe hazırlanan ordusuna dini bir merasim yaptırıyor. Madde tarafı ağır basan bazı kumandanlar bu merasimi yadırgıyorlar. Başkan Eisenhower'ın cevabı şudur: -Aziz kumandanlar, manevi bakımdan zayıf bir ordu muvaffak olamaz. Bu Allah'a inananlarla inanmıyanların savaşıdır.”*¹⁷⁴ Muammer Tan ilginç bir şekilde, belki de maksadını aşarak, maneviyat konusunda Amerika'nın ulaştığı şu sonucu paylaşır. *“Hangi kapıyı açarak bu arzuda muvaffak olunacağında, yüce milletin akıl ve izana sahip sağduyu salikleri isabetli kararlarını vermişler. Bu ulvi emelin, madde hamurunun mana suyu ile yuğrularak gerçekleşeceğinde ittifak etmişlerdir. Amerika, dost olduğu milletlerin kalkınması*

¹⁷¹ Halit Güler, “Komünizmle Mücadele”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 13*, (Mart, 1962), 14, 15.

¹⁷² Halis Ayhan, “Mücadeleye Devam”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 16*, (Haziran, 1962), 21.

¹⁷³ Halit Güler, “Komünizm Karşısında Türkiye'nin Durumu”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 26*, (Haziran, 1963), 20, 21.

¹⁷⁴ Mustafa Yazgan, “Komünizmle Savaş”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 45*, (Nisan, 1965), 10.

için, bazı şartlar altında, yardım yapmıştır. Gerekli ilerlemeyi kat edemediklerini görünce metodunu değiştirmiş, bir tetkik komisyonu hazırlatarak her devlete zaman zaman göndermiş ve raporlar almış. Bu raporları fikir potasında birleştirerek 350 sayfalık bir eser meydana getirmiş ve şu kanaate varmış ki; bir milletin kalkınması tomar tomar dolar vermekle değil, mana ağacına gönül vermekle mümkün olabilecektir.”¹⁷⁵

Zaman zaman komünistleri tahkir eden yazılar, karikatürler yayınlanır, 118. sayının kapağı, orak-çekiç boynuzlu ineğin, hilalin yeryüzündeki yansımasına pislemesi tasvir edilir, kargalarla özdeşleştirilirler. Kargalarla, komünistler, kendilerinden olmayanlara karşı düşmanca tutumlarından, kendi renkleri dışında herhangi bir renge tahammülleri olmadığından ve zayıf olanları istismar etmeleri bakımından benzerdirler. Komünistler kendi düşüncesinde olmayanlara karşı hayat hakkı tanımayacak kadar gazaplıdır, kargalar kendilerine benzemeyenlere saldırırlar. Komünistler için kızıl, ruhlarına işlemiş öldürme şehvetini, sadizmi ifade eder. Kargalar da siyahın dışında her rengi düşman bellemişlerdir. Salon komünistlerinin kendileri yatlarda eğlenir, villaları mesken tutarken, zavallı işçi ve köylüleri kızıl diktatörlük hülyaları için kullanırlar, tıpkı kargaların bir başka canlının emeğini çalması gibi.¹⁷⁶

Komünizm sosyal bir rahatsızlıktır ve derhal bunu tedavi etmek gerekir. İşe ise komünistlerin istismar ettikleri noktadan yaklaşmak gerekir. Köy ve köylü sorunları, halkın ve emeğin sömürsü, toprak reformu, devletleştirme ve petrol mevzuları gibi sorunlar ele alınmalıdır. Milletimizin hürriyetini kısıtlamadan, iktisadi sıkıntıları, siyasi köleliğe vardırmanın, toplumumuza uygun ekonomik sistemle, karaborsacılığın, kaçakçılığın/vergi kaçakçılığının önüne geçerek, ekonomi-sosyal önlem birlikteliğinde çözmek durumundayız, çocuklarımızı, gençlerimizi Türk-İslâm

---

¹⁷⁵ Muammer Tan, “İ. Hatip Okullarının Çatısına Konan Baykuşlar”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 56, (Nisan, 1966), 20.

¹⁷⁶ Mustafa Yazgan, “Kargalar ve Komünistler”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 46, (Mayıs, 1965), 14.

terbiyesi ile yetiştirmeli, sinema, tiyatro, radyo, gazete ve mecmuaları bu işe memur etmeliyiz ki; böylelikle komünistlere alan bırakmayalım.¹⁷⁷

Dergide, “*İbretle Oku*” başlıklı yazıda, F.S isimli yazar, komünizm ve kapitalizmi kıyas eder ve durumu bir hikâyeye üzerinden anlatır. Hikâyeye göre bir Rus fabrikasına uğrayan ziyaretçi, işçilere, fabrikanın, fabrika arazisinin, fabrikada üretilen ürünlerin kime ait olduğunu tek tek sorar, aldığı cevap hep aynıdır; bizim. Dışarıda, parkta gördüğü üç hurda otomobilin kime ait olduğunu sorduğunda ise; bizim ama birini fabrika müdürü, diğerini siyasi komiser, üçüncüsünü de gizli polis kullanıyor, cevabını alır. Aynı şahıs bu defa Amerika’da bir otomobil fabrikasını ziyaret eder. Aynı soruları buradaki işçilere tevdi eder. Fabrikanın da fabrika arazisinin de üretilen otomobillerin de Henry Ford’a ait olduğu cevabını alır. Parkta gördüğü çeşitli, renk renk modern Amerikan arabalarının kime ait olduğunu sorduğunda ise aldığı cevap, “bizimdir”. Yazar bu cevabın altına şu cümleyi yerleştirir. “Sizi *bilmem ama ben şahsen otomobili tercih ederim.*” Ve felsefesini izah ederken de şu cümleleri kurar. “*Kapitalizmin aslında kötü, kolektif mülkiyetin ise iyi olduğu yolundaki iddia, son zamanlarda rotaya çıkan bir hakikatle tezat teşkil etmektedir... Kapitalist sistemin bütün kötülüklerini kabul etsek bile, Amerika’dan kaçmak için değil, Amerika’ya girebilmek için her sene binlerce insanın hayatlarını tehlikeye soktuklarını nasıl inkâr edebiliriz.*”¹⁷⁸

Oku yazarları komünizme karşı en güçlü silah olarak milli kültürü görmüşler ve kültür noktasında kesif yayınlar yapmışlardır. Fatih Sultan Mehmet, Yavuz, Mevlâna, Mimar Sinan ve Mehmet Akif gibi tarihi şahsiyetler kültür mevziinin ziyalarıdır. Geçmişine saygı duymayan, tarihi hazinesini yeteri kadar idrak edip sevmeyen milletler, köksüz ağaçlara benzerler ve nihayetinde köklerinden beslenemeyen bu milletler çok geçmeden çökerler giderler¹⁷⁹ Saksığan bir gün gördüğü serçenin yürüyüşüne özenir ve onun gibi yürümek için bir hayli çaba

¹⁷⁷ Serdengeçti Osman Yüksel, “Komünizm Nasıl Durdurulur?” *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 49, (Ağustos, 1965), 15, 25.

¹⁷⁸ F. S, “İbretle Oku!”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 70, (Ekim 1967), 5.

¹⁷⁹ Halit Güler, “Tarih Sevgisi ve Milli Kültür”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 16, (Haziran, 1962), 4.

harcadıktan sonra bu özentinin kendisine bir fayda sağlamayacağını anlar, eski haline dönmeye karar verir, ancak sorun şudur ki; artık eskisi gibi yürüyemiyordur, geçmişte nasıl yürüdüğünü hatırlamıyor, serçe gibi sekemiyor, Türk aydınının sorunu bu değil mi? Maziye küs, mesafeli, taklitle her şeyi halledeceğini sanması.¹⁸⁰

Dil, kültürü yalnızca taşıyan bir vasıta değil, bilakis onu taşıırken milletin damgasını vurduğu, ona estetik kattığı, böylece sanata dönüşen yerli bir kalıptır. Muhafazakârlıklarıyla bilinen bazı yazarlar bile, kullanımları moda olan uydurukça kelimeler kullanmada bir beis görmüyorlar. Olay, önemli, kuzey yönü, görev, ödev, komutan gibi zevksiz ve uyduruk kelimelere müracaat ediyorlar. Kumandan kelimesi dururken moda bir kelime olan komutan neden kullanılсын, kumandan kelimesinin karşılayamadığı bir anlamı mı karşılıyor.¹⁸¹ Kültürün aracı olan dile sadık kalmak, yersiz müdahalelerde bulunmamak lazımdır. Yabancı dile hâkimiyetiniz varsa yüz yıl evvel yazılan ecnebi bir kitabı okuyup anlayabilirsiniz. Oysa artık dil bizde nesilden nesile aktarılan değil, değişen bir unsur oldu.¹⁸²

Kültür enstrümanlarından biri de müziktir. Bu sebepten müziğin yerel desenleri, milli karakteri korunmalıdır. Çünkü dil gibi müzik de bir milletin nişanelerindedir. Oysa şimdilerde, hafif batı müziği, milli zevklerimizi, kıymetli sanat telakkilerimizi tehdit eden, bizden olmayan, bizim enstrümanlarımızla icra edilmeyen, bizi anlatmayan bir müzik olmasına rağmen, moda saikiyle bizlere dikte edilmektedir. Elektrosazlarla icra edilen bu müziğin bizdeki kültürel uzantısı, kolları bacakları açık öğrenci kızların sahnelerde dans etmesi olmuştur. Bu müzik, yarışmalar vasıtasıyla liselere sokulmak isteniyor. Bedi zevklerimize aleni darbe olan bu tarz konusunda ebeveynlerin daha dikkatli olmaları icap ediyor. Yetkililerin de derhal bu tür eylemlere son vermeleri görevleri icabıdır.¹⁸³

¹⁸⁰ Nuri Baş, “Garp Medeniyetinin Asıl Sahipleri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 17, (Temmuz, 1962), 12.

¹⁸¹ Mihridin Cenan, “Marazi Bir İlet: Acele ve Telaş”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 43, (Şubat 1965), 9.

¹⁸² Kemal Kuşcu, “Pasif Mukavemet Konuları: Dil Konusunda”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 65, (Nisan 1967), 5.

¹⁸³ S.İ C., “Liselerde Hafif Batıcılık”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 43 (Şubat 1965), 9.

Kültürümüzle, geleneğimizle alakası olmayan hatta yalnız Batılı insanların kutladıklarından dolayı bazı gün ve gecelerde eğlence, hediyeleşme, tertip etmek milli ruha aykırıdır. Batı bilim, düşünce ve tekniğini çalışmak değil de hümanizma adına Batı'nın sosyal hayatı taklit edilince, inkılapçı olmak da nedir?¹⁸⁴ Noel seremonisi Hıristiyanlığın vaaz ettiği bir durum olmamakla birlikte Hıristiyan dünyanın ihraç ettiği kültür emperyalizminin bir uzantısıdır, bu nokta-i nazardan Batı Dünyası hariç, böyle bir kutlama yapmak abesle iştigaldir.¹⁸⁵ Yılbaşı, milli değerlerimizi ifsat etmesiyle maruf, menfur ve melun bir eylemdir. İslâm'ın, kendi kültürel evreninden olmamasından dolayı reddettiği bu ve benzeri meselelere rağmen bazı bilinçsiz Müslümanlar, yılbaşı gibi kutlamaları yapmakta herhangi bir beis görmemektedirler. İslâmi anlayışa aykırı bir tutum olan bu fiili, bir Müslümanın yapmasının mazereti olamaz.¹⁸⁶ Medeniyet kurmuş bir milletin çocukları olan bizler, derin bir idrak sahibi olmak, kültürel mirasımız üzerinde yeni bir yaşam inşa etmek istiyorsak yılbaşı gibi İslâm tefekkürüne aykırı olan yabancı kültür unsurlarına yol vermememiz gerekir.¹⁸⁷

Oku'ya göre; Türklerin tarihî geçmişi, maddi unsurlarla teçhiz edilmediğinden, aksine milli örf, adet ve geleneklerine sahip çıkmaları sebebiyle sağlıklı, sağlam ve uzun soluklu olmuştur. Milli unsurların dışında, bize ait olmayan, kökü memleketten gayrı coğrafyalarda bulunan değerlerin, bünyemize ithal edilmeye çalışılması, ancak taklit kavramıyla açıklanabilir. Taklit, hiçbir zaman mevzunun aslına müteallik olmadığından, nihayetinde aslına hizmet etme gibi bir durumu olmaması sebebiyle ulvi davamıza hizmet etmekten uzaktır.¹⁸⁸ Yıllar yılı kendi kültürüne, kendi tarihine yabancılaşan bir sürecin sancılarını yaşıyoruz. Kendi değerlerinden kopuşun neticesi olarak, tarihine, kültürüne ve medeniyetine küfreden, yabancı kültürlerin borazanlığını yapan bir nesille karşı karşıya kaldık. Batı, aydınlanma için kendi köklerine, özüne doğru inerken, bizler kadim kültürümüzü

¹⁸⁴ Kemal Fedai Coşkun, "Gericilik Üzerine", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 6*, (Ağustos, 1961), 7.

¹⁸⁵ Salahattin Parlatur, "Yılbaşı", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 11*, (Ocak, 1962), 5.

¹⁸⁶ Ahmet Ağırbaşı, "Yılbaşı!", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 95*, (Ocak, 1970), 3.

¹⁸⁷ Osman Cilacı, "Yılbaşı Gecesi", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 175*, (Aralık, 1976), 24.

¹⁸⁸ Hasan Koç, "İdeal Türk Genci", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 146*, (Haziran, 1974), 14.

inkara tevessül ettik. Daha da garip olanı bu inkârı bazı aydınlarımız vazife olarak gördüler.¹⁸⁹

Dergi yazarları harf devriminin doğal bir sonucu olarak aydınlarımızın, kültür konusunda referans kümesinin Batı olma zorunluluğu olduğunu düşünürler. Hal böyle olunca, dine yaklaşım da din konusu ve dine karşı tutum da Hristiyan aydınların, Hristiyanlık için tutmuş oldukları duruşun benzeridir. Hatta daha kötüsü, aydınımız İslâm dinini bilmediğinden, eleştirileri karşılıksız ve abestir. Ancak şekil, biçim ve muhteva olarak bu tutum Hristiyan aydınıyla örtüşmektedir.¹⁹⁰

Dergide en çok üzerinde durulan konulardan biri ahlaktır. İyi insan yetiştirmek, erdemli topluma ulaşmanın ön koşuludur. Fert için meziyet, cemiyet için mutluluk, millet için var oluşun kaynağı ahlaktır ve İslâmiyet fazilet, meziyet ve ahlak dinidir.¹⁹¹ Bir memleketin temel güç dengelerinin zayıflayıp dağılması, maddi ve manevi çöküntünün, ıstırapların, vatan savunmasında inkıtaya yol açması ve ülkenin ekonomik-psikolojik resesyona sebep olan yegâne unsur ahlaki sefilliktir.¹⁹² Bir devletin yıkılışını hazırlayan etmenler arasında, rüşveti, suiistimali, adam kayırmayı en evvel zikretmek yanlış olmayacaktır.¹⁹³

Dergiye göre ahlak ile din arasında ciddi bir bağlantı olduğunu ifade etmek zorunluluktur. Çünkü dini duyguların sağlam yaşandığı toplumlarda, ahlaki sorunlar çok daha az görülürken, medeni tutum ve medeni yeterlik üst seviyelere çıkmaktadır. Bu durum ve tarihi gerçeklerde, eski Hint, Çin ve Mısır'da ahlaki hükümlerin din ile birlikte vazedilmesi, ahlakın membainin din olduğunu teyit etmektedir.¹⁹⁴

Yine onlara göre; insanın hilkatinde sapma-sapıtma illiyeti bulunduğundan, insana sınırlarını çizen, kalbinde her daim uyanık bulunan bir nöbetçiye ihtiyaç vardır,

¹⁸⁹ Rıfki Kaymaz, "Toplumumuza Kısa Bir Bakış", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 159, (Temmuz, 1975), 6.

¹⁹⁰ M. Said Şimşek, "Aydınlarımız ve Din", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 188-189, (Ocak-Şubat, 1978), 1.

¹⁹¹ Mehmet Ulucan, "İslâm'da Ahlak", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 16, (Haziran 1962), 3.

¹⁹² Celal Saraç, "Cemiyetlerin Ahlaken Yükselmeleri ve Gerilemeleri", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 5, (Temmuz, 1961), 10, 11.

¹⁹³ Yazarsız, *Rüşvet*, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 60 (Kasım 1966), 9.

¹⁹⁴ Hamdi Döndüren, "İslâm Ahlakı", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 187, (Aralık, 1977), 15.

böylece irade kuvveti nefse, şeytana kaptırılmasın, şeytana bile pabuç çıkartacak günümüz insanına fırsat tanınmasın.¹⁹⁵ İşte bu nöbetçi ahlaktır ki ahlaktan kuvvet alan bir duygu daha vardır, buna da hayâ diyoruz. Hayâ, kişi ile kötülük arasında bariyerdir ve bu, yaşamın bir ya da birkaç alanıyla sınırlandırılmaz. Ticarete hile, yalancılık, nifak, fitne tüm bunlar birer hayâsızlık örneğidir. Tıpkı iyiliği engellemenin ve kötülüğe müdahale etmemenin hayâsızlık olduğu gibi.¹⁹⁶ Milli ahlakın, vakarın ve benliğin düşmanı fuhuştur, necip neslin soysuzlaştırılmasından başka neye hizmet eder.¹⁹⁷ Zina sadece ahlaki bir problem değil aynı zamanda bireysel hak ve özgürlükler için bir tehdit ve genç dimağlar için zehirli, yıkıcı bir sorundur.¹⁹⁸ Zina ve hayâsızlığa meydan vermemek için tesettür hem kadına hem de erkeğe farz kılınmıştır. Kadınların, erkeklerin nazarlarından korunma ve gûnahtan imtina etmek için örtünme zorunluluğu olduğu gibi erkeklerin de tesettürlerine riayet etme mecburiyetleri vardır, bu maddi tesettürdür; her iki cins gûnahlardan örtünmek zorundadırlar, yani gûnahlardan kaçınma zorunlulukları vardır bu da manevi tesettürdür.¹⁹⁹

İslâm dini ahlaki alanda devrimle işe başlamıştır. Ahlakın temellendiği merkez de haneler, yani ailedir. Hanelerimizi İslâmi kültüre dâhil etmedikçe, ahlak buhranından kurtulmayı ümit etmek ham hayalden öteye gitmeyecektir.²⁰⁰ Ancak bu ilke ailenin misyonuna dairedir, yoksa İslâm'a göre sorumluluklar kişinin kendine aittir yani mesuliyetin şahsiliği söz konusudur. Hiç kimse diğerrinin eyleminden sorumlu tutulamaz ve bu yüzden cezalandırılmaz.²⁰¹

Dergiye göre, İslâm düşüncesinde ahlaki ilkenin dışında kalan herhangi bir durum, herhangi bir varlık bulunamaz. Bu bağlamda bir Müslüman bir insana zulmedemeyeceği gibi insan dışı hiçbir varlığa, hayvanlara, kuşlara eziyet edemez,

¹⁹⁵ Ayşe Özdemir, "Aç Karınlardan Ziyade Aç Ruhlara Acımalıdır", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 167, (Nisan, 1976), 3.

¹⁹⁶ Mustafa Varlı, "Hayâ", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 13, (Mart, 1962), 9.

¹⁹⁷ Hasan Basri Okan, "Senden Nefret Ediyorum Fuhuş", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 12, (Şubat 1962), 14.

¹⁹⁸ Halit Güler, "Fuhşu Kamçıl原因lar", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 5, (Temmuz, 1961), 13.

¹⁹⁹ M. Şakir Arıtan, "Örtünme", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 175, (Aralık, 1976), 17.

²⁰⁰ Yazarsız, "İslâm Daveti ve Aile İnkılâbı", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 121, (Nisan, 1972), 3, 4.

²⁰¹ Enver Tuncalp, "İslâmiyet ve Şahsi Mesuliyet", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 13, (Mart, 1962), 11.

yakamaz ve boş yere öldüremez.²⁰² Bu durum aynı zamanda, Müslümanın, herkese ve her şeye merhamet ederek Allah'tan merhamet ummasının kapısını aralar.

İltimas ve rüşvet, ahlaki bir yozlaşma olarak derginin karşı durduğu konular arasındadır. Hak olanı batıla çeviren, adaleti karartan, zulmü yeşerten, işlenen cinayetleri fail-i meçhule iten, hakikati sahteye çeviren amillerin başında rüşvet gelir. Rüşvetin dahil olduğu hiçbir olayda hakikat, hiçbir toplumda güven kalmamıştır. Adalet de bundan nasibini almıştır.²⁰³ İslâm, dolandırıcılık, sahtekârlık gibi kerih görülmüş haram işlere bulaşmadıktan sonra helal yoldan para kazanmanın, mal mülk sahibi olmanın önünde bir engel oluşturmamış, bu eylemi tahdit etmediği gibi teşvik de etmiştir.²⁰⁴ Bir malın satışında, peşin ile taksitli satış arasındaki fiyat farkı, ihtiyaç sahiplerinin istismarına sebep olduğundan en azından gayr-ı ahlakidir.²⁰⁵ Yine gıybet ahlaki bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. İslâm, fertler arasında nizaa sebeplerinden en çirkini olan ve toplumsal dayanışmaya zarar veren gıybeti de sert bir dil ve tutumla yasaklamıştır.²⁰⁶

Oku dergisi yazarlarının zihinlerinde kurguladıkları İslâm toplumunun temelini dindar aile oluşturur. Yukarıda da belirtildiği gibi aile ebeveyn ve çocuk birlikteliğinden daha sofistike bir kavramdır. O, ahlakın tesis edildiği bir mahal, erdemli toplum için bir zorunluluk, kültür aktarımı için bir vasıta. Bu yüzden evlenmek kutsaldır. Aile-evlilik İslâm'ın ve modern hukukun salık verdiği toplumsal bir gereksinim hatta zorunluluktur. Bireyi pek çok noktadan takviye eden, birçok sorundan koruyan evlilik, toplumsal desenin daha sağlam ve düzenli olmasına da vesile olur.²⁰⁷ İslâm dışı anlayışlarda görülen, behimi iştiaqların, cinsel zevklerin temerküz ettiği aile anlayışı yerine İslâm, faziletli, mesuliyet bilinci içerisinde

---

²⁰² Kemal Kart, "Hayvan ve Kuş Hakları", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 174, (Kasım, 1976), 20.

²⁰³ Ahmet Kazancı, "Rüşvet", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 26, (Haziran, 1963), 4.

²⁰⁴ M. Şevki Özmen, "Din ve Ahlak Öğütleri", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 16, (Haziran, 1962), 5.

²⁰⁵ Abdulkadir Er, "Taksitli Satışlar", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 138, (Ekim, 1973), 11.

²⁰⁶ Ayşe Özdemir, "Gıybet", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 178 (Mart, 1977), 14.

²⁰⁷ Enver Tuncalp, "Boşanma İstatistikleri", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 16, (Haziran, 1962), 8.

hareket eden, mutlu bireylerin yetiştiği bir aile kurumu inşa eder.²⁰⁸ İslâm Dini, ailenin kutsiyetini idrak edememiş, ailenin amaçlarından habersiz, cahil kimselerin evlenmelerine hoş bakmaz. Karı-koca arasındaki saygı ve sevgi esas olmakla birlikte ailenin, çocukların sağlığı yanı sıra, Allah'a kul, Resulüne ümmet, milletine hayırlı bir kişi olacak şekilde manevi ve dini değerleri çocuklara öğretmeleri gibi bir yükümlülüklerinin olduğunu farkında olmaları gerekmektedir. Bu sorumluluğu pratize etmenin tek yolu, anne-babanın yaparak-yaşayarak çocuklarına örnek olmasıdır.²⁰⁹ Annelerin evlatlarına faydalı olabilmeleri için her şeyden önce İslâm ahlakını ve çocuk psikolojisini iyi bilmeleri gerekir. Çocuk psikolojisini bilmenin aksiyonel tarafı çocuğu iyi tanımak, eylemlerinin kökenlerini idrak etmekle mümkündür. Böylelikle okulda verilecek eğitimin temeli ve niteliği aile ortamında sağlanabilmiş olsun.²¹⁰ Bu bağlamdan olmak kaydı ile anne baba kendilerine örnek olarak peygamberini seçmelidir ve asla yerine getiremeyeceği sözleri vadetmemelidir. Kendilerinin yapamayacakları davranışı çocuklarından beklemeleri tutarsız olacaktır. Anne-babanın ahlaki yönleri kavi olursa çocukların da bu yöndeki gelişimleri tutarlı ve tatminkâr olur.

Yine onlara göre çocuklara gereksiz yerde ve fazlaca şiddet uygulamamalı, çocuklarla alay etmemeli ve onlarla nitelikli vakit geçirmek ebeveynlerin görevleri arasındadır. Anne-babaların, çocukların yanında münakaşa etmemeleri de çocuğun psikolojik gelişimi açısından önemlidir. Modaya uygun giydirilen bir çocuğu ileride sınırlandırmanın güç olacağını unutmamak gerekir.²¹¹

Ailede kocanın kavvam oluşu derginin yayın hayatı boyunca savunulan bir konudur. Toplumun temel taşı olan ailenin amiri erkek, hanım ve çocuklar da bu birimin fertleridir. Aile toplumun ünite olarak en küçüğü olmasına rağmen, mana olarak en büyüğüdür. Bu teşekküldeki uyum ailede saadetin kaynağı olduğu gibi, toplumsal huzurun da teminatıdır. Kocasının evinde bekçi olan kadın, yuvasının

²⁰⁸ Mehmed Altunkaya, "Aile", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 146*, (Haziran, 1974), 16.

²⁰⁹ Emine Avcı, "Aile", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 150*, (Ekim, 1974), 9.

²¹⁰ Fatma Zehra Kanlı, "Çocuk Terbiyesi", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 109*, (Nisan, 1971), 20, 21.

²¹¹ Kanlı, "Çocuk Terbiyesi", 20, 21.

hamisi, çocuklarının mürebbiyesidir. Hanesinin sırdaşı olan kadın, tüm ziynetlerini de ancak kocası ile paylaşabilir.²¹²

Çocukla ilgilenen anne-baba, öğretmen, şayet çocuğu ihmal ederlerse ya da diğer kardeşleri-arkadaşlarını ziyadesiyle takdir etmelerine karşın bu çocukla ilgilenmezlerse çocuğun yalan söylemesine zemin hazırlamış olurlar. Yalan söyleyen çocuklarla ilgili birkaç husus daha vardır, ailede ya da ortamda bu tür sorunlar varsa öncelikle bu problemler giderilmeli ve çocuğun terbiye edilmesine bu aşamadan sonra devam edilmelidir. Bunlar; anne-baba, öğretmen, çocuğa yapamayacağı görevler vermemelidir, anne-baba evde konuşurken yalan söylememelidir. Bir suç işledikleri vakit itirafta bulunan çocuk cezalandırılmamalıdır. Çocukların zararsız yalanları bile biçimlendirilmeli, eğlence mevzusu yapılmamalıdır.²¹³

Aile mefhumunu idrak edip tesis edenler aslında mukaddes bir davanın neferleridir. Evrensel nizamın tesisinde, insanlığın düzen, huzur ve sükûnunda rol aldıklarından dolayı bu kutsiyeti hak etmektedirler. Bu mukaddes ocağın sürdürülmesi noktasındaki gayret, fedakârlık; imanlarının kudretini gösterir. Bu gayret ve fedakârlık veçhesinden değerlendirildiğinde, erkeğin ailenin reisi olarak seçilmesi, anlaşılması güç bir durum değildir. Çünkü o, aile huzurunu sağlamak maksatlı vazifeleri yüklenmekle mükelleftir. Ailenin iâşesi için girişilen her türlü uğraş ibadet hükmündedir, bu da aile reisinin bahtiyarlığıdır. Aynı zamanda baba mesaisi bittiğinde behemehâl hemen yuvasına dönmeli, eşi ve çocuklarıyla vakit geçirmeli, onlara karşı hoşgörülü ve güler yüzlü olmalıdır. Bu da onun sorumlulukları arasındadır.²¹⁴

Aileye ilgilendiren bir konu olan doğum kontrolünün hoş görülebilmesi için bazı zorunlulukların gündeme gelmesi lazımdır. Halledilmesi güç bir sorun varsa,

---

²¹² Fatma Zehra Kanlı, “Kadının Kocasına Karşı Vazifeleri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 117*, (Aralık, 1971), 20, 21.

²¹³ Ahmet Hamdi Savlu, “Çocuklarımız ve Problemleri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 135*, (Temmuz 1973), 18.

²¹⁴ Mehmed Altunkaya, “Aile Reisi Nasıl Olmalıdır?”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 147* (Temmuz, 1974), 16.

karı-kocanın rızası eşliğinde bu işe müsamaha gösterilebilir yoksa bir toplumun tüm fertleri ya da her aile için doğum kontrolü caiz değildir.²¹⁵

Yine aile merkezli meselelerinden birisi de misafire ikramdır. Aile içi iletişim, komşuluk ilişkileri ve pek çok alanda olduğu gibi misafir ile ilgili anlayışlarımız, eğitimin ve maddi imkânların artmasıyla orantılı olarak daha zarif bir hal alması gerekirken, maalesef tedenni etmeye devam etmektedir, oysa misafiri güler yüzle hoş karşılamak, hürmet etmek, ikramda bulunmak ve giderken kapıya kadar yolcu etmek Müslümanın vazifelerindedir²¹⁶ diye hatırlatmada bulunulur.

Oku'yucular alkol ile ilgili dönem dönem yoğun yazılar yazmışlardır. Onlara göre; alkölü de aile bireylerini ziyadesiyle etkilemesi bakımından, bu kurumdan bağımsız düşünme imkânımız yoktur. Sağlığı, aklî melekeleri, idraki bozması, iradeyi bulandırıp, ruh ve şahsiyeti istikrarsızlaştırmasının yanı sıra aile saadetini yok etmesi ve maddi külfet gibi pek çok tahripkâr tarafından dolayı, İslâm, içkiyi haram kılmıştır.²¹⁷ İstikrarı bozulan aileler, çocuk yetiştirmede ve gençleri yönlendirmede akim kalabilirler. Özellikle gençliği disipline etmede, aile bağlarının aşınması, görece işlev gören ebeveyn otoritesinin ortadan kalkması, gençleri, yerli ve yabancı, sapkın ideolojilerin aracı haline sokmuştur.²¹⁸

Oku muharrirleri gençlik ve gençliğe dair, dönemlerine ait pek çok sorundan haberdardırlar. Yazarların, özellikle Almanya ziyaretleri, muhtemelen onların gençlikle ilgili sorunlarla, Anadolu halkından daha evvel tanışmalarına sebep olur. Öyle ki, Toynbee'nin Hippiler üzerine incelemesini, Nuri Pakdil '*Hippiliğin Kökeni*' olarak çevirmiştir. Oku'yucuların bu çalışmayı takipçilerine takdim etmelerini ilginç bir örnek olarak vermek mümkün görünmektedir.

²¹⁵ Osman Saraç, "Doğumun Kontrolü ve İlmin Sözü", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 22, (Ocak, 1963), 8.

²¹⁶ Enver Tunçalp, "İslâm'da Misafire İkram", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 19, (Eylül 1962), 7.

²¹⁷ M. Şakir Arıtan, "Kara Salgın ve İslâmiyet'te İçki Yasağı", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 178, (Mart, 1977), 4.

²¹⁸ Abdullah Özbek, "Eğitim ve Gençlik", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 188-189, (Ocak-Şubat, 1978), 6.

Dergi için ideal sahibi olmak belki her şeydir. Öyle ki; ideallerden yoksun, fikir ve düşünce açısından acziyet yaşayan toplumlarda gençlik davasız, ilkesizdir ve aidiyet sorunu yaşar. Böyle bir gençlik ev-okul, okul-kafe sınırlarının ötesine geçemeyen, avare, pejmürde bir hayat sürmeye mahkûmdur. Ve bunlar eğlence kültürünün dışında bir yaşam tanımazlar. Cami-cemaat, namaz-niyaz bilmeyen maneviyattan yoksun, ilimleri futbol, ahlakları modadır. Mefkûresiz, idealsiz ve duygusuzdurlar.²¹⁹ Milletimizin gençlikten beklediği, bizi biz yapan kurucu unsurumuz, temelde dinimiz ve dinden neşet eden kültürümüzle bağdaşmayan, benliğimizin ayrıksı unsuru Batı taklitçiliğini, köksüz, soysuz ideolojileri terk etmek, İslâmiyet'in eşsiz ahlaki prensipleriyle, ilim, irfanıyla, milli kültür ve tarih felsefesiyle mücehhez olarak öze dönmektir.²²⁰ Kişi, yaptığı tüm işlerin sorumluluğunu alabilecek mesuliyet duygusu içinde olmalıdır. Mesuliyet duygusu gelişmemiş bireylerin, bir işi bitirmesi, kotarması veya işi usulü gereği yapması imkânı yoktur. İlkokuldan başlamak kaydıyla, eğitim-öğretim marifeti ve süresiyle bu hasleti çocuklarımıza, gençlerimize kazandırma mecburiyetimiz vardır.²²¹

Kişide, iman mevcut ise, o kişi her zaman Rahman-ı İlahiye uygun olanlardan hoşlanır, şayet iman yoksunu yahut zayıf imana sahip ise gayr-ı meşru arzuları ruhun gıdası zanneder. Müzik ruhun gıdası derler, oysa bizim yüce kitabımız olan Kur'an, ruhun müziğe karşı olan tüm ihtiyacını bihakkın karşılamaya muktedirdir. Yine de bir şarkı dinleme lüzumu var ise, bu müzik İslâm'ın adabına mugayir olmamalıdır.²²² Müzik İslâm'ın ruhuna aykırı ise, müziği icra edenler jest ve mimiklerinde ölçülü değilse dinlemek helal değildir,²²³ düşüncesindedirler.

Milli değerler çerçevesinde verilen eğitim, milletin, gençliğin ayırt edici vasfını ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu temel çerçeveyi esas alarak yapılan değerlendirmeler ve eğitimin girdisi-çıktısı hesaba katıldığında, Türk gençliğinin

²¹⁹ Yusuf Kılıç, "Gençliğin Izdırabı...", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 35, (Nisan, 1964), 8.

²²⁰ Mehmet Hadi Ceran, "Gençlik", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 167, (Nisan, 1976), 17.

²²¹ Veyis Ersöz, "Mes'uliyet Duygusu", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 181, (Haziran, 1977), 13.

²²² Şükran Kıcıroğlu, "Müzik Ruhun Gıdasıdır", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 182, (Temmuz, 1977), 4, 5.

²²³ Kıcıroğlu, "Müzik Ruhun Gıdasıdır", 4, 5.

ahvali malumdur, bu da Türk eğitiminin bu ilkedan yani milli olması gerekliliğinden, uzağa düştüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Milletimizin kendi değerleriyle örtüşmeyen milli eğitim müfredatı sonucunda, milli onur ve milli değerleri dikkate almayan, taklit ve harici ideolojilerin kölesi durumunda olan, dengesiz, pragmatist bir gençlik yetişmektedir.²²⁴

1961 Yılı itibari ile Fransızların Cezayirli Müslümanlar üzerindeki baskılarını artırması, yüzlerce Cezayirinin Paris’te mahkûm edilmeleri menfur bir hadise olarak haberleştirilir. Fransızların bu zulüm ve vahşetleri karşısında suskun kalan Birleşmiş Milletlerin bu durumunu izah edecek herhangi bir mazereti olmadığı vurgulanır. Ancak Cezayir’in istiklal ve hürriyet aşığı çocuklarının kurtuluş mücadelelerini sonuna kadar sürdürmeye kararlı olduklarını bilmek, Türkiyeli Müslümanlar için bir ümit olmuştur.²²⁵

Derginin müellifleri, Kıbrıs ağırlıklı olmak üzere, hatta 73-74 yılları arasında birçok sayının Kıbrıs özel sayısı olarak çıkmıştır, Müslüman coğrafyalara özel ilgileri vardır. Veli Ertan, bir kültür faaliyeti olarak, Müslüman devletlerin, siyasi, ekonomik ve sosyal haritasını ortaya koyacak yazı silsilesi telif eder.

Hindistan’da yaşayan Müslümanlar Pakistan’ın kurulmasına vesile olanlardır. Pakistan’ın kurulması Hint’teki Müslümanlar için büyük bir şanstır. Bu vesile ile bu Müslümanlar Hindistan’da kalmayı arzu ediyorlarsa dinlerini değiştirmek zorundadırlar. Aksi taktirde milliyetçi bir tavır içerisinde olmadıklarından oy kullanma hakkı verilmemeli, memur olanlar memuriyetten çıkarılmalı, rıza ile Pakistan’a göçmeyenler tehcir edilmelidir.²²⁶ Hindistan’ın gayr-i Müslim unsurlarının düşüncelerini özetleyen yukarıdaki satırlar, Oku yazarlarının ağır eleştirilerine hedef olur, ancak Oku dergisi bazen millet anlayışını antropolojik bir temele dayandırırken, bazen ise milleti, ırktan ziyade kültür eksenine taşır. İnsanın

---

²²⁴ Özbek, “Eğitim ve Gençlik”, 5.

²²⁵ Halit Güler, “Cezayir’in Kurtuluş Savaşı”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 10, (Aralık, 1961), 7.

²²⁶ Yazarsız, “Hindistan’da Müslümanlara Karşı Zulüm Devam Ediyor”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 42, (Ocak, 1965), 22, 23.

kaderi olan coğrafya, millet vasfı için kifayetsiz görülür, onun yerine kişinin ihtiyarda bulunabileceği tefekkür evreni daha adil görülür. İslâm'ın bu sebepten bütün inananları kardeş ilan ettiğine inanılır. Müslüman olmak, bir ideali gerçekleştirme merkezli, gerçek milliyetçilik olarak nitelenir. Temiz bir nesepden gelmek bir kaderdir, ancak temiz yaşam sürmek tercihtir. Birey verili olan şeylere mahkûm edilmemelidir, diyerek bir dilemmanın kararsızlığında kalınır.²²⁷ Öyle ki; Osmanlı'nın bir gaza devleti olduğundan, şanlı tarihin, büyük cihatların neticesinde geliştiğinden bahsederken, İstanbul'un fethi, Feth-i Mübin olarak değerlendirilirken, konu bir anda İslâm Dininde taarruz savaşı yoktur, İslâm'ın öngördüğü cihat anlayışı, savunma ile sınırlıdır ve bu durum, Birleşmiş Milletler Teşkilatının felsefesine temel teşkil eder, noktasına kayması, bu ikilemin ortaya konması bakımından önemlidir.²²⁸

Yine 1977'de Pakistan'ın yaşadığı 14 günlük şiddet, yer yer çatışmalar, neticede seçimleri Zülfikar Ali Butto'nun kazanması ve akabinde Butto'nun iktisadi alandaki tavrı eleştirel bir tarzda okuyucuyla paylaşılır. Butto'nun kendine ait büyük topraklarının olmasına rağmen, ülkedeki büyük endüstriyel fabrikaları devletleştirmek istemesi endişeyle karşılanır. Ülke dışına çıkmak isteyen zengin iş adamlarının pasaportlarının da iptal edilmesi, tavrı olarak ülkenin sosyalizme kaydığını göstermesi açısından yazarları kaygılandırır.²²⁹

Bilgiye ulaşma imkânı açısından dönem güç koşulları barındırdığından olsa gerek, Afrika yaşadığı sorunlarla değil, niyet ve temenni çerçevesinde ele alınır. Afrikalı Müslümanlar İslâm Dinini, Afrika dini olarak kabul ederler bu yüzden Afrika'da İslâm hemen benimsenebilir ve hızlı bir şekilde yayılma imkânına sahip olabilir. Oysa Hristiyanlık müstemleke dinidir ve bu din, bir ırk, beyaz adamın dini

---

²²⁷ Muhammed Hamidullah, "İslâm'ın Millet Anlayışı" çev. Osman Sabit, Eymirlioğlu, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 57, (Mayıs, 1966), 5.

²²⁸ Şakir Berki, "İslâm'da Toplum Hayatı", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 14, (Nisan, 1962), 3.

²²⁹ Yusuf Işıcık, "Pakistan'ın Kaderi", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 119, (Şubat, 1972), 3.

olarak kabul edilir. Bu İslâm açısından pozitif bir durum yaratmıştır. Afrikalı her Müslüman tüccar aynı zamanda İslâm davetçisidir.²³⁰

Dergide ibadet kullukla birlikte, psikoloji ve sosyolojik temelleriyle işlenmeye çalışılır. İbadet Allah rızası için samimiyetle yapılır. Açıktan ibadet edilebilir ancak bu gösteriş için olamaz. Makbul olan, vakit namazı gibi, gizli yapılması mümkün olmayan ibadetler dışındakileri gizliden yapmaktır.²³¹ İbadetler, bireysel tatmin vesilesi olarak, psikolojik; toplumsal yarar açısından sosyolojik, bireye verdiği fayda-zarar yönüyle de sağlık açısından önemlidir. Öyle ki; domuz eti yemenin haramlığı bile haramlığından öte gerekçelerle anlatılır. Domuz eti pişirilerek yendiği zaman hazmedilmesi güçtür. Pastırma, sucuk gibi pişirilmeden yenmesi ya da tirişin gibi bakterileri zayi edecek kadar pişirilmeden tüketilmesi, hastalığa sebep olup ölüme sebebiyet verme ihtimali bulunduğu için haramdır.²³²

Namaz kelime-i şahadetten sonra İslâm dininin en temel rüknü, en kıymetli ibadetidir ve İslâm'ın alametidir.²³³ Namaz, sosyal statüleri eşitleyen, diğerkâmlığı telkin ettiği için sosyal adaleti gerçekleştiren, temizliği, sorumluluk almayı öğreten ve bireyin ruh dünyasını takviye eden yönüyle İslâm'ın en baskın ibadetidir.²³⁴

Hac Müslümanların şanlı mazisini hatırlatan ve Müslümanlara dinamizm kazandıran bir ibadettir. Bu ortak ideal vasıtasıyla Müslümanlar gönülden birbirlerine bağlanırlar. Bu vasıta, Müslüman devletlerin diyalogu ve iş birliğini geliştirir.²³⁵

Yöneticilere itaat etmek gerekir düşüncesindedirler, yöneticilerin de bu itaate layık olabilmeleri için donanımlı olmaları kaçınılmazdır. Amirler bilgi, kültür ve

---

²³⁰ Rekin Ertem, “Afrika’da İslâmiyet’in Dünü, Bugünü, Yarını”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 29, (Eylül 1963), 16, 17.

²³¹ Enver Tuncalp, “İbadet ve Gösteriş”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 15, (Mayıs, 1962), 8.

²³² Ali Rıza Nalçacı, “Dinimizde Domuz Eti Niçin Haramdır?”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 54, (Şubat 1966), 9.

²³³ Veli Ertan, “Namaz ve Oruç”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 23, (Şubat 1963), 16.

²³⁴ Mustafa Öner, “İslâm’da Namazın Ruhü”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 155, (Mart, 1975), 3, 4.

²³⁵ Ebu Zeyd Şibli, “Hac Farızası ve Hikmetleri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 14, (Nisan 1962), 4, 5.

faziletlerini artırabilmeleri için âlim insanlarla oturup kalkmaları gerekir.²³⁶ İstişareye ayrı bir önem verilmiştir. Yer yer peygamber hayatından örnekler verilerek bu konunun kıymeti anlatılmaya çalışılmış, işin potansiyeline, mevzunun ehemmiyetine bakılmadan, yönetici-yönetilen ayrımı yapılmadan, istişare, herkesi ve her şeyi bağlayan bir farz olarak değerlendirilmiştir. Fert ya da toplumu istişare yoluyla hataya düşmekten korumayı düşünmüşlerdir.²³⁷

İddiaları odur ki; insanın bencilliği ve diğerkâmlığı fitratının iki yönüdür. Diğerkâmlık insanın medeni tarafını oluşturmakla birlikte, duyguları ihmal edildiği, denetlenmediği vakit hodbinliği ağır basar. Din, bu iki duygu arasında dengeyi oluşturacak en önemli mekanizmadır. Biz bu mekanizma sayesinde toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı düşünebiliyor ve inşa ediyoruz.²³⁸

Ramazan ayı ve orucun faziletleri hakkında ısrarla durulur.²³⁹ O kadar ki; her yıl ramazan ayına yaklaşılrken, ramazan özel sayısı vafında bir sayı çıkar. Orucun, empati yoluyla, yoksul insanları anlama imkânı sağladığı, böylece merhamet ve şefkat duygusuyla toplumsal dayanışmaya katkıda bulunduğu betimlenir.²⁴⁰ İslâm hukukuyla ilgili pek çok konu ele alınmıştır; şahsi tutkuların tanrılaştırdığı servet ve despotizme karşı bir mücadele, karın tokluğuna mahkûm edilen mağdurların haklarının çalınmasına sebep olarak görülen faize karşı net tavır takınmışlardır.²⁴¹

Zekâtı ise daha ziyade toplumsal fayda açısından ele almışlardır. İslâm dini, diğer dinlerin yardımlaşma tavsiyesinin ötesinde bir adım atarak, toplumsal eşitsizliği bir nebze de olsa dengeleme ve yoksulu kalkındırma adına zekâtı farz kılmıştır. Zekât, fakiri zengine bağlayan bir köprü olarak düşünülmüş böylelikle

²³⁶ Enver Tunçalp, “Amirin Dinde Yeri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 18*, (Ağustos 1962), 24.

²³⁷ M. Said Çekmegil, “Şura’ya Dayanan İdare”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 101*, (Ağustos 1970), 12.

²³⁸ Veli Ertan, “İslâm Dininde İçtimai Yardımlaşmanın Ehemmiyeti”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 21*, (Aralık, 1962), 10.

²³⁹ Tahir Büyükkörükçü, “Ramazan ve Oruç”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 12*, (Şubat 1962), 7.

²⁴⁰ Ali Rıza Nağacı, “Mübarek Ramazan Orucu”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 23*, (Şubat 1963), 5.

²⁴¹ Mustafa Ateş, “Faiz ve İktisat”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 9*, (Kasım 1961), 10, 11.

toplumsal sorumluluk vasıtasıyla sosyal barışın tesis edilmesi tasarlanmıştır.²⁴² Kişiliğin sorunlu cüzlerinden olan cimriliği bertaraf etmek, toplumda fakir insanlarla özdeşim kurarak birey dolayımından toplumsal dayanışmayı takviye etmek ve kişilerin kalplerini İslâm'a kazandırmak için sadaka etkili bir vasıtaadır.²⁴³ İslâm Devleti, bütün vatandaşların refah, güvenlik ve mutluluğunu temine çabalaması açısından sigorta mekanizmasına mukaddemdir. Üstelik sigorta primini ödeme noktasında fakir insanların güçlük çekmesi, bu sistemin adalete uygunluğunu tartışılır hale getirmiştir.²⁴⁴ Toplumsal bağı sağlamanın ve güçlendirmenin bir diğer yolu olarak İslâm, selamı belirlemiş ve selamlaşmayı zorunlu kılmıştır.²⁴⁵ İslâm Dini açısından çalışmak rızık elde etmekten daha sofistikedir. Her türlü mutluluğun, refahın temeli gayret etmek, çalışmak, başarmaktır. Kalbin rahatlama, hırsın kontrol altına alınması, kin duygusunun törpülenmesi ve zamanın en iyi bir şekilde değerlendirilmesi çalışmaya bağlıdır. Çalışmanın getirdiği zenginliğin, diğer insanlara karşı tahkir unsuru olarak kullanılmaması daha büyük zenginliktir.²⁴⁶

Sene 1966'ya gelinceye kadar Oku dergisinde değinilmeyen bir konu, Türk-Kürt meselesi, dikkatlerin bu konuya temerküz etmesine vesile olur. Bu minvalde, Musa Anter'in Kara Yara isimli eseri, Türk-Kürt toplumlarını bölmeye çalışmasından, ağaları, beyleri, köylüleri, şeyhleri, tüccarları ve gayrı toplumsal sınıfları politize etmek istemesi nedeniyle eleştirilir.²⁴⁷

Erdemli yaşamının imkânı gördükleri tasavvufu, bir ahlaki yaşam biçimi olarak düşünürler. Allah, dini, hayatın merkezine oturttuğu gibi, din de ahlaki yaşamın temelini oluşturur. Çünkü Allah'a iman, dinî ve ahlaki hayatın müeyyide tarafını da zorunlu kılar. Aslında bu iki kavramın arasını tefrik etmek biraz da güçtür. Din, insan-tanrı, insan-insan ve insan-toplum ilişkilerini düzenlediğinden, ahlaktan

²⁴² Veli Ertan, "İslâm Dininde Zekât ve Zekâtın Önemi", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 24, (Mart 1963), 6.

²⁴³ Fahreddin Sakallı, "Sadaka", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 144, (Nisan, 1974), 16.

²⁴⁴ Orhan Çeker, "Sigorta Lüzumlu mudur?", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 190, (Mart, 1978), 6, 7.

²⁴⁵ Hüseyin Küçükkalay, "İslâm'da Selam", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 136, (Ağustos 1973), 3.

²⁴⁶ Veli Ertan, "İslâm'da Çalışmanın Değeri", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 19, (Eylül, 1962), 10.

²⁴⁷ M. Lütfü İkiş, "Kara Yara", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 55, (Mart, 1966), 5.

bağımsız düşünülemez.²⁴⁸ Tasavvuf, disipline edilmiş bir ahlaki yaşamdır. Hal böyle iken memleketimizde en fazla eleştirilen kurumlardan birisi de tasavvuf olmuştur. Hakikatte, Müslümanların tasavvufa karşı mesafeli olmalarının nedeni, din simsarlarının, özellikle dinin bu hususi alanını ihlal etmelerinden dolayı, tasavvufi tefekkürün yıpranıp körelmesi ve de müsteşriklerin, tasavvufu alakalı mevzularda, gerçeğe uymayan, kasıtlı bir şekilde hatalı tefsirleriyle, yanlış anlamalara sebebiyet vermelerindedir. İslâm'ın temel dinamiklerini iyi kavramadan, tasavvuf alanına yönelmenin getirdiği sıkıntıları da hatırd tutmak gerekir.²⁴⁹ Kur'an-ı Kerim ve sünneti bilen, bildiklerini de hayat tarzı olarak yaşayan kişi, zahir ve batına dair alanlarda kemale ermiş demektir, mutasavvıf da bu kişilere denir.²⁵⁰

1.4. Dil ve Üslup

Arapçadan köken alan üslup, takip edilen tarik, yol ile kabullenilmiş, benimsenmiş tarz manalarına gelir. Edebiyat ve dilde üslup, kişinin, duygu-düşünce ve heyecanlarını, coşkunluk ve duygusal gerilimlerini, duyumsadığı tüm hisleri ifade etmede kullandığı şekil ve dildir.²⁵¹ Dil ve üslup, biri diğerinden koparılamayacak iki unsurdur.

İslâm'ın İlk Emri Oku dergisi, uzun soluklu bir dergi olmasının yanı sıra dergide yüzlerce yazar ve şairin yer alması derginin kimliğini, kendine has tarzını-üslubunu genel hatlarıyla da olsa ele almayı gerektirir. Kullanılan dil, savunulan muhtevayı yansıtmak sorumluluğunda ve zorunda olduğundan önemli bir konudur. Oku, dini ve milliyetçi bir dil kullanmıştır. Bu durumu makalelerin hemen başlığında bile yakalamak mümkündür. “*İrfan Ordusuna*”, “*Orucun Hikmet-i Teşri'iyyesi*”, “*Tesanüt*”, “*İslâm İnkılabından Örnekler*”, “*Türk Münevverlerinin Tarihi Mes'uliyeti*” gibi. Oku yazarları geleneksel dili tercih ederler. Asırlardan beri kullanageldiğimiz, dil bakımından zenginliğimize işaret eden, Arapça ve Farsça

²⁴⁸ Arif Erkan, “Toplum ve Manevi Değerler”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 107, (Şubat, 1971), 11.

²⁴⁹ Yusuf Işıcık, “Tasavvufun Gölgesinde”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 137, (Eylül, 1973), 3.

²⁵⁰ Kâmil Yaylalı, “Kitap, Sünnet ve Tasavvuf”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 177, (Şubat, 1977), 9.

²⁵¹ Mustafa Uluçay, *Mehmet Akif Ersoy'un Eserleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi*, (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2014), 17.

kelimeleri, zarafet ve medeniyet seviyesini gösteren ağdalı üslubu, öz Türkçe tasavvuruyla harap etmeleri sebebiyle Cumhuriyet aydınlarını tenkit ederler. Kullanımdan kaldırılan kelime ve ağdalı üslubun yerine, uydurukça da olsa, öz Türkçe üretmede başarısız olduğu ve neticede Fransızcaya kapı aralandığından eleştirilerini sertleştirirler.²⁵² Batılılaşma yerine Garplılaşma, aydın yerine münevver, denge yerine muvazene, hastalık yerine marazi, kelimelerini kullanmayı tercih ederler.

Özellikle derginin yayın hayatına başladığı ilk sayılarda, milliyetçi söylemin yoğunluğu dikkat çekecek kadar belirgindir. Zaten o dönem için milliyetçilikleriyle maruf, Kemal Fedai Coşkuner, Gökhan Evliyaoğlu ve Agâh Oktay Güner gibi şahsiyetlerin dergide görev aldıklarını görürüz. Ancak, İslâmcılar için, dönemin en büyük tehlikesi olarak, komünizm algılandığından, İslâmcı yazarların yazılarında da yoğunluklu milliyetçi bir dilin görülmesi olasıdır. Bu bağlamda, İslâmcı bir yazar olan Süleyman Özkafa'nın aşağıdaki cümleleri, *“Bir zamanlar biz yüce bir millet idik. Bu yüce milletin çocukları tunç bilekli, çelik iradeli, yüce imanlı idiler. At üstünde büyürler, at üstünde ölürlerdi. Atlarının nalları altındandı. Tarihi kendimiz yazar, coğrafyayı kendimiz çizerdik. Dostlarımız mesut, düşmanlarımız meflüç idiler. Bu yüce milletin başbuğları kahraman, yiğitleri fedai, âlimleri ülkücü, şairleri hak aşığı, sanatkârları hamleci, esnafı hilesizdi.”*²⁵³ ile, milliyetçi yazarlardan Şükrü Coşkuntürk'ün gelen satırları, dönemin ruhunu yansıtması açısından önemlidir. *“Gel, sen de gönlüme sor, ey benim vatanım, uğrunda can veren, kan döken, imanında kuvvet bulup haysiyet ve şerefini kurtaran kahramanlar var. Dininden, ırkından ve duygularından kahramanlık yaratan destanları var.”*²⁵⁴

---

²⁵² Kemal Kuşçu, “Uydurmacalara Karşı Passif Mukavemet”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 41*, (Aralık, 1964), 8, 9.

²⁵³ Süleyman Özkafa, “Yüce ve Cüce Millet”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 12*, (Şubat, 1962), 16.

²⁵⁴ Şükrü Coşkuntürk, “Ruhtan Bakışlar: Türk Dedim”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 12*, (Şubat, 1962), 5.

*“Ruhun ezeliyet ifadesindeki kuvveti, milliyetinin son nefeslerindeki kahramanlığını kucaklayana Türk dedim. Gönlünde mabetler kuran, gözlerinde dünyalar yaratanlara Türk dedim.”*²⁵⁵

Aslında, bilinç dışı bir söylemin, kullanılan dilin aidiyet bağlamında nereye ait olduğuna dair bir sorunun, kısacası jargonla ilgili kasıtsız bir kaymanın varlığı göze çarpmaktadır. Halit Güler’in 2. ve 3. Sayıda yayınlanan iki yazısı bu konu için örneklik teşkil edebilir. “*Kardeşlik Ruhu*” başlıklı ilk yazısında daha ziyade din dilini işe koşarken, ikinci yazısı “*Doğuluyum!..*” isimli yazısında milliyetçi bir jargona kendini kaptırır. “*Dinimizin, bu mükemmeliyet havası içerisinde gerçekleşmesini istediği ilahi emirlerden birisi de kardeşlik ruhudur. Bu gerçek Kur’an-ı Kerim’de: ‘Muhakkak müminler kardeştir.’ ayeti ile belirtilmektedir... İslâmiyet’in istediği kardeşlik, bütün şahsi menfaatlerden ve geçici dünya hırsından sıyrılarak, dilden kalbe, bedenden ruha intikal eden ve temizliğini bizzat tatbikat sahasında ispat eden ilahi bir bağlılıktır.*”²⁵⁶ Şimdi de yazarın milliyetçi tavrını ortaya koyan yazısına bakalım. “*Ben Orta Asya steplerinde Kahramanlığın en güzel numunelerini veren bir ırkın çocuğuyum! Ben, engin ovalarda, yalçın kayalıklarda atlarının nal seslerinden her şeyin korktuğu bir devrin içerisinde bayraklaşan bir neslin evladıyım. Ben, Türklere dünyanın bütün kapılarını açtıran fetihler, zaferler kazandıran bir ruhun hayranıyım.*”²⁵⁷

Yazarların yerel ağzı kullanma noktasında bir çekinceleri yoktur. “*İdealsiz cemiyetlerde, ihtiyar ve yatalak, uyuşuk ve miymuntı cemiyetlerde gençlik, davasız ve teşkilatsız bir parazit sürüsüdür.*”²⁵⁸ cümlesindeki “*miymuntı*”, “*Saçlar garson traş, ayaklarda şıpidik sokak terlikleri, omuzda asılı külhanbeyvari yün kazak, bacaklarda pantolon...*” cümlesindeki “*şıpidik*” kelimesi, “*İslâm’ın yurdunda garip iğranışlar hissediliyordu*” cümlesindeki “*iğranışlar*”²⁵⁹, bir hadisi şerifin

²⁵⁵ Coşkuntürk, “Ruhtan Bakışlar: Türk Dedim”, 5.

²⁵⁶ Halit Güler, “Kardeşlik Ruhu”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 2, (Nisan, 1961), 4.

²⁵⁷ Halit Güler, “Doğuluyum!..”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 3, (Mayıs, 1961), 10.

²⁵⁸ Yusuf Kılıç, “Gençliğin İzdırabı...”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 35, (Nisan, 1964), 8.

²⁵⁹ İşıcık, Yusuf, “İslâm Rönesansı”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 155, (Mart, 1975), 2.

tercümesinde, kapılarınızı kapatın manasına, “*kapılarınızı pekitin*”²⁶⁰ bu durum için örneklik teşkil eder.

Üslup noktasında da Oku yazarları pervasız görünürler, üslup için bazen sert demek yanıltabilir; çünkü argo kelime kullanmada sınırları öylesine zorlarlar ki; bu aşağılama ve küçük düşürmeye varır. Süleyman Özkafa'nın satırlarıyla bu durumu örneklendirelim. “*Nazım edebiyat tarihlerine geçmiş bir şair değil, komünizmden 30 yıl mahkûmiyet giyen ve sonunda da Rusya'ya kaçan ve senelerce 'Bizim Radyoda' Türk milletine havlıyan vatan haini bir köpektir. Sosyalistimize göre Fransa'da böyle bir şaire hücum etmeğe kimse cesaret edemezmiş, aksi halde halk o kimseyi rezil edermiş. Doğrudur ama herhalde Fransa'dakiler insan ve şairdirler. Nazım ise hain ve köpektir. Fark burada. Nazım'ın büyük şair olduğu komünistler ve gafiller tarafından şişirilmiş bir balondur.*”²⁶¹ Abdullah Hüdaverdi ise üslubunu şu satırlarla ortaya koyar. “*Behimi zevklerinin esiri olan şaşkın ve taşkın kimseler, nefislerini tatmin için hayvanlarla yarışırken sana düşen vazife, ölçüyü bulmak ve tek örneği tanıyarak onların yolunda olmaktır.*”²⁶² Haberler ve Kritiği köşesinde ise şöyle bir haber yer alır. “*Rus filozofu Alexander Grabovski yaptığı açıklamada Rus toplumunun kadınlaştığını ileri sürmüştü. Bu netice tabii idi. Tabiat kanunlarına, içtimai kanunlara aykırı olan bir rejimin sonu bu. Komünizm gibi adi bir rejim ancak saçı uzun aklı kısılarla yürütülebilir. Akli eren erkekler bu rejimde kullanılabilir mi? Oldu olacak şu bizdeki uzun favorili, soğan erkeği yapılı sosyalist, malum uzuvlarından başka erkeklikle alakası olmayan tiplerin de cinsiyeti değiştirilirse...*”²⁶³ Bir de Bekir Başarıcı'nın “*Lanetler*” şiirinin ilk iki kıtası da örnek verilebilir;

“Moskof sürüsünü, Lenin piçini,
Örnek alanlara lanetler olsun.
Stalin denilen Rus'un hiçini,
Örnek bilenlere lanetler olsun...

²⁶⁰ Yazarsız, “Teenni”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, (Konya, Şubat, 1968, Sayı 74), 13.

²⁶¹ Süleyman Özkafa, “Sola Açılan Pencere”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 49, (Eylül, 1965), 21.

²⁶² Abdullah Hüdaverdi, “İstikbal İslâm'ındır”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 69, (Eylül, 1967), 18.

²⁶³ Yazarsız, “Haberler ve Kritiği”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 93, (Kasım, 1969), 24, 25.

*Zalimlerin önünde eğilenlere,
Nutuklarda çamlar devirenlere,
Her an zıkkımlanıp anıranlara,
Kıyamete kadar lanetler olsun...’’²⁶⁴*

İmla hususunda da dergi yazarlarını titiz olarak değerlendirmek pek mümkün görünmüyor. Ayrı yazılması icap eden –de, –da bağlaçları çoğu zaman ayrılmaz. Yine bağlaç olan –ki’ler, –mı, –mi ekleri birçok yerde bitişik yazılır.²⁶⁵ Özel isimlerden sonra gelen ekler de zaman zaman ayrı yazılmayarak imla kusurlarına sebebiyet verilir.²⁶⁶ Bazı kelimelerde yazım yanlışına da rastlanır, mesela “*Penceremin Önünde*” başlıklı şiirde, bütün pencere kelimesi “*pençere*” olarak yazılır. Müstehcen kelimesi, müstehçen olarak imla edilir.²⁶⁷

1.5. Dergi Editörleri

Yayın sürecinin her aşamasından ve varsa hakemlikle ilgili süreçlerden sorumlu olan kişi, yazınsal materyalin editörüdür. Bu durumda editör, yazının kabulünden, uygunluğundan, kalitesinden ve nihayetinde yayınlanmasından sorumludur. Aslında bu durum derginin toptan kalitesini belirleyen, okuyucu ve derginin potansiyelini denkleleyen bir pozisyona işaret eder.²⁶⁸

Oku dergisinin 209 sayılı yayın serüveninde on sekiz kişinin, adları o dönem için farklı olsa da editörlük yaptıklarını bilmekteyiz. Yüz kırk üçüncü sayıya kadar sürekli değişen editörlük, hatta 57., 93. Ve 142. sayılarda, bir sayılı editörlük

²⁶⁴ Bekir Başarıcı, “Lanetler”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 130*, (Şubat, 1973), 21.

²⁶⁵ Ahmet Kazancı, “Dil”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 15*, (Mayıs, 1962), 5.; Halit Güler, “Müstehçen Neşriyat”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 61*, (Aralık, 1966), 14.

²⁶⁶ Halit Güler, “Komünizm Karşısında Türkiye’nin Durumu”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 26*, (Haziran, 1963), 20.; Seyyit Sabık, “İslâma Davet” çev., Mevlüt Cavlak, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 34*, (Mart, 1964), 22.; Mustafa Yazgan, “Komünizmle Savaş”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 45*, (Nisan, 1965), 10.

²⁶⁷ Yazarsız, “Penceremin Önünde”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 12*, (Şubat, 1962), 8.; Güler, “Müstehçen Neşriyat”, 14.

²⁶⁸ Hakan Gülerce, *Sosyal Bilimlerin Gelişmesinde Editörlüğün Rolü ve Akademik Dergi Editörleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2012), 19.

yapanları tespit ettik, 142. Sayıdan itibaren istikrara kavuşur. 143. sayıdan itibaren derginin tek editörü vardır, Ali Mennan Mennanoğulları. Mennanoğulları araya hiçbir fasıla girmeksizin, altmış yedi sayının editörüdür. Bir noktayı unutmamak gerekir bu altmış yedi sayının bazıları tümleşik çıkmıştır, yani iki aylık dergi tek sayı olarak yayınlanmıştır.

Aşağıda kısa bir bilgiden sonra, derginin sayılarını ve editörlerini tablo halinde vermeye gayret ettik.

İlk sayıda, Halit Güler'in, neşriyat müdürü olarak bütün sorumlulukları üzerine aldığını görmekteyiz. İkinci sayıda, Halit Güler, mes'ül müdürlüğüne getirilirken neşriyat müdürlüğü Mustafa Akıncı'ya tevdi edilir. 15. sayıda neşriyat müdürü Mustafa Akıncı artık görünmemeye başlar. 22. Sayıdan itibaren, mes'ül müdürlük yerine yazı işleri müdürlüğü tahsis edilir. Halit Güler artık mes'ül müdür değil, yazı işleri müdürüdür ve bu işi 31. sayıya kadar sürdürür.

Aşağıda editörler ve görev aldıkları dergi sayıları görülmektedir.

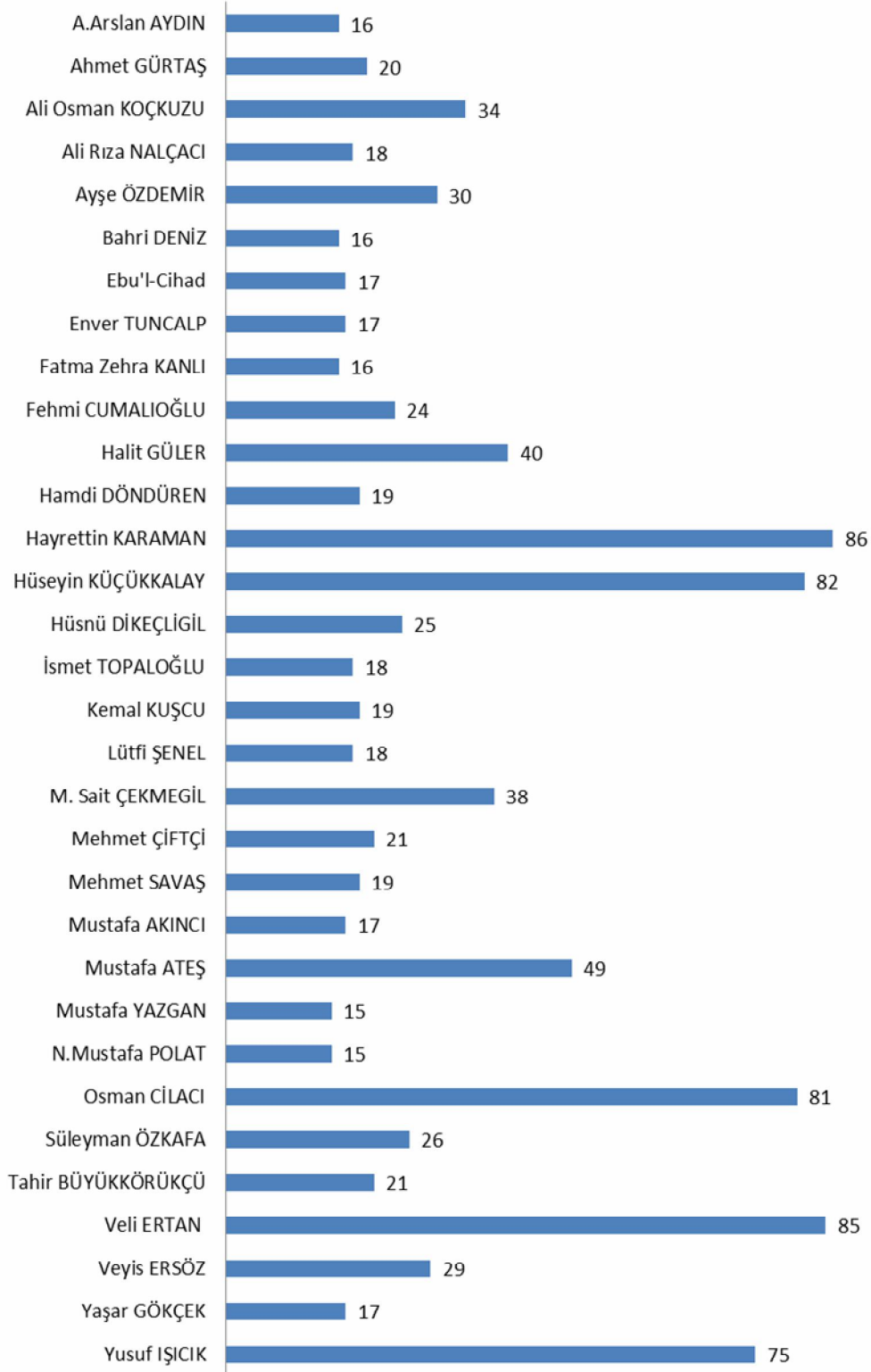
No	Dergi Sayıları	Editörler
1	31-57	Süleyman Özkafa
2	57	M. Naci Arıcı
3	58-61	Hasan Bağcı
4	61-64	Hidayet Aköz
5	64-68	Mehmet Özçanak
6	68-71	Şükrü Özüdoğru
7	71-77	Zekai Kundak
8	77-82	Muammer Hoşgör
9	82-93	Mustafa Koçyiğit
10	93	Ahmet Ağırbaşı
11	94-99	Hasan Hüseyin Akgöz
12	99-119	Muammer Hoşgör
13	119	İsmail Dönmez
14	120-130	Abdullah Parlayan
15	130-142	Hasan Utanç
16	142	Mehmet Türk
17	143-209	Ali Mennan Mennanoğulları

1.6. Derginin Yazar Kadrosu

Tespitlerimize göre dergide toplamda beş yüz altmış dört kişinin yazısı bulunmaktadır. Bu kadar kişinin yazmış oldukları yazının konularını not etmek hem güç hem de konunun maksadını aşacağından, on beş ve üzeri yazısı bulunan yazarlarımızın isimlerini ve genel olarak hangi alanda yayınları bulunduğunu tespit etmeye gayret ettik. Dergide görev alan tüm yazarların hatıralarını yâd etmek-yaşatmak ve olası bir çalışmada kullanılabilir düşüncesiyle ya da meraklısı için yazarın hangi sayıda dergiye katıldığı, kaç yazısının bulunduğunu şematik olarak ekler bölümüne ekledik.

Dergimizde on beş ve üzeri yazısı bulunan yazar sayısı otuz ikidir. Aşağıda alfabetik sıraya göre bu yazarların isimleri verilmiş ve karşılıklarına kaç yazı yazdıkları rakamla belirtilmiştir.

İslâm'ın İlk Emri Oku Dergisi'nde 15 ve Üzeri Yazısı Bulunan Yazarlar

Oku dergisi yazarlarının ele aldıkları konulara bakılacak olursa çok yönlü olduklarını söylemek abartı olmayacaktır. Öyle ki; İslâm ülkelerinde yaşayan gayr-i Müslimlerin durumlarından, evlenecek kızın çeyiz ve ev eşyasına, konuşma adabından gıybete kadar hayata dair ne varsa ilgi alanlarını oluşturur. İşledikleri konularda ne düşündüklerinden ziyade Allah ve Resulü ne demiş, İslâm örfü meseleyi nasıl değerlendirmiş, Türk kültür ve geleneği meseleyi hangi noktadan kavramış bütün bunlar, Oku yazarları için temel öncelik olmuştur. Düşünceleri de bu ekseninde ve bu evren içerisinde şekillenmiştir. Dergide en fazla yazısı bulunan bazı yazarların ilgi duydukları bazı konular, yazarların isim sırası gözetilerek verilmeye çalışılmıştır.

1- A. Arslan Aydın

Kelam, Materyalizm.

2- Ahmet Gürtaş

Tasavvuf, Öncü Şahsiyetler, İslâm Toplumu, İslâm Daveti, Hak-Adalet, Müslüman Bireyin İlkeleri, İslâm ve Modernlik, İslâm Tarihi, Eğitim, Fıkıh, Madde-Ruh-İnsan, Kelam, Toplumsal Bağlar, Milliyetçilik, İmam Hatip Okulları.

3- Ali Osman Koçkuzu

Yüksek İslâm Enstitüsü, Kütüphaneler, Siyer, Hadis, Eser Tanıtımı, İmam Hatip Okulları, Bidat, Günlük Hayat, İbadetler, Dini Gün ve Geceler, İftira Üzerine, İlmin Değeri.

4- Ali Rıza Nalçacı

Dini Günler ve Geceler, Siyer, Tefsir, Dini Mekânlar, Dini Hükümler, Kültür, Fıkıh, Dinler Tarihi, Aile ve Evlilik, Öncü Şahsiyetler.

5- Ayşe Özdemir

Günün Meseleleri, Hicret, Konuşma Adabı, İhlas, Manevi Hayat, Tefekkür, Gıybet, Nasihat, Sağlık, Annelik Üzerine, Söz Söyleme Sanatı, Sahabe Hayatı.

6- Bahri Deniz

Şemail, Öncü Şahsiyetler, Haraç (Fıkıh), Tecessüs, Güzel Sözler, Cenaze İle İlgili Meseleler, Cizye.

7- Ebu'l-Cihad

İslâm Tarihi

8- Enver Tuncalp

Din Eğitimi, Dinde Reform, Siyer, Ahlak, Kişisel Gelişim, Toplumsal Sorunlar, Dinler Arası İlişkiler, İslâm Örfü, İbadetler, Dini Meseleler, Sosyal Yardımlaşma, Alkol, Fıkıh.

9- Fatma Zehra Kanlı

Kadın, Çocuk Eğitimi, Kültür, Tesettür, İbadetler, Aile Münasebetleri, Kadın ve Eğitim, Kadın ve Aile, Komşu Hakkı.

10- Fehmi Cumaloğlu

Kelam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, İslâm Kardeşliği, Siyaset, Ahlak

11- Halit Güler

Din Eğitiminin Gerekliliği, İslâm Birliği-Kardeşliği, Milli Kültür, Ahlak, Din ve Özgürlük, Yüksek İslâm Enstitüsü, İslâm Coğrafyası, Öncü Şahsiyetler, Köy Enstitüleri, Komünizm, Tarih, Kültür, Toplumsal Sorunlar, İslâm Örfü, Dini Meseleler, İslâm'ın Bugünkü Meseleleri, İlericilik-Gericilik, Milli Bayramlar, Kıbrıs, Günlük Meseleler, Maarif Davası, Köylü Sorunları, Anı, İlimin Değeri.

12- Hamdi Döndüren

Din ve İlim, Emr-i Bi'l Maruf Nehy-i Ani'l Münker, Semavi Dinler, İslâm Hukukunda Nişan, İslâm Hukukunda Toprak, İslâm Hukukunda Evlilik, Çeyiz ve Ev

Eşyası, Müçtehitlerin İhtilaf Sebepleri, İslâm Ahlakı, Süt Akralığı, İslâm'da Kadınların Özel Halleri, Taksitli Satışlar.

13- Hayrettin Karaman

Sünnet, İslâm Tarihi, Hadis, Dini Hükümler, Adalet

14- Hüseyin Küçükcalay

Dil ve Edebiyat, Dini Meseleler, Fıkıh, İslâm Tarihi, Tefsir, Nahiv, Sahabe Hayatı, Emanet, Nübüvvet, Dini Gün ve Geceler, Öncü Şahsiyetler, Kıbrıs, İslâm'da Savaş ve Barış, Sağcılık-Solculuk, Hicret, Toplum İnşa Eden Faktörler, İslâm Ülkelerinde Yaşayan Gayrı Müslimler, Batı Fikir Emperyalizmi, Gençlik

15- Hüsnü Dikeçligil

İslâm Birliği, Toplumsal Tekâmül, Cemaatler, Toplumsal Meseleler, Güncel Sorunlar, İslâmi Kimlik, Maarif Davası, Kültür, Diyanetin Durumu, Siyaset, İşçi Hakları, İslâm Ülkelerinin Uyanışı, Yönetici Vasıfları, Adalet, İhanet, Dini Gün ve Geceler.

16- İsmet Topaloğlu

Alkol, Bağımlılık, Kur'an'da Jeoloji ve Mineraloji, Kur'an'da Deniz ve Gemi, Yaradılış-Hayat ve Ölüm,

17- Kemal Kuşcu

İslâm Hükümleri, Günün Meseleleri, Kıbrıs, Dil, Kültür, Yayın Hayatı, Laiklik, Demokrasi, İslâm Örfü, Batı Kültürü.

18- Lütfi Şenel

İslâm Ülkelerinde Eğitim, Mezhepler Tarihi, Fıkıh,

19- M. Sait Çekmegil

Hikâye, Anı, Kadın, Komünizm, Materyalizm, Özgürlük, Meal Çalışmaları, Reddiye, Akıl, Politika, İş ve İşçi Meseleleri, İktisat, Ahlak, İslâm Yönetimi

20- Mehmet Çiftçi

Hadis, İslâm Ahlakı, Kişisel Gelişim, Kadın Erkek Eşitliği, Nasihat, Çok Eşlilik, Hikâye, Hikmetli Sözler, Akrabalık Bağları.

21- Mehmet Savaş

İslâm Hukuku, Örf ve Adetler, Mülkiyet Hakkı, Veraset, Vasiyet, Vakıflar, Fıkıh, Tekelcilik,

22- Mustafa Akıncı

Dini Eğitim, Öncü Şahsiyetler, Sosyal Meseleler, İmam Hatip Okulları, İlim-İrfan, Ahlak, Seyahat, Çocuk Yetiştirmek, Dini Gün ve Geceler, Kalkınma, Sihir ve Büyü, Ormanların Önemi.

23- Mustafa Ateş

Güncel Olaylar, İmam Hatip Okulları, Dinde Reform, Yüksek İslâm Enstitüsü, Ahlak, Eğitim, İktisat, Öncü Şahsiyetler, Dini Gün ve Geceler, İslâmi Neşriyat, Kıssa, Dini Meseleler, Maarif Davası, Tefsir, Fıkıh, Biyografi,

24- Mustafa Yazgan

Komünizm, Ayasofya, Milli Bayramlar, Kültür, Toplumsal Meseleler, Adalet

25- N. Mustafa Polat

Matbuatın Durumu, Öncü Şahsiyetler, Din Eğitimi, Din Adamlarının Vasfı, İslâm'ın Yayılışı, Ahlak, Dini Müesseseler, Kültür, Toplumsal Sorunlar, Edebiyat, İslâm Tarihi,

26- Osman Cilacı

İsraf, Hutbe, Yetim Hakkı, Mukayeseli Dinler Tarihi, Komünizm, Tefsir, Riya, Din ve Toplum, Dinin Kaynağı, Tefsir, Hikâye, İslâm'a Davet, Devletin Gerekliği, Yılbaşı, Dua, Kitap Tahlili, İçki

27- Süleyman Özkafa

Toplumsal Sorunlar, Dini Meseleler, Batılılaşma, Komünizm, Öncü Şahsiyetler, Günün Meseleleri, Milli Bayramlar, Güncel Siyaset, Hikâye, Doğum Kontrolü, Alkol, Sigara (Bağımlılık), Yahudilik, Tarih,

28- Tahir Büyükkörükçü

Öncü Şahsiyetler, Dini Gün ve Geceler, İslâmi Mücadele, Siyer, Gençlik, Lions Kulüpleri, Toplumsal Sorunlar, Din ve Toplum

29- Veli Ertan

Dinin Gerekliği, Dini Meseleler, Sosyal Yardımlaşma, Öncü Şahsiyetler, Fıkıh, İslâm Tarihi, Dini Hükümler, Yazın Tarihi, Kıbrıs, Dinler Tarihi, Çalışma, Ahlak, İslâm Beldeleri, Kelam, Siyer, Hikâye, Dini Mimari, Tearüf, Tevekkül, Bireysel ve Toplumsal Sorumluluklarımız,

30- Veyis Ersöz

Ahlak, Eğitim, Kültür Taklitçiliği, Demokrasi ve Saygı, Milliyetçilik, Küfür (İnkârcılık), Nezaket, Milli Değerler, Orman Yangınları, İsraf, Dava Adamı, Toplumsal Sorunlar, Doğu-Batı, Kumar, Sorumluluk, İlericilik-Gericilik-Yobazlık, Sanat, Tarih

31- Yaşar Gökçek

Dini Eğitim, Menkıbe, Kalkınma, Milli Bayramlar, Öncü Şahsiyetler, İmam Hatip Okulları, Y. İslâm Enstitüsü. Tarih, Örf, Kültür, Milli İlaç Sanayi, Hikâye, Çocuk

32- Yusuf Işıcık

Akıl Nakil, İslâm Nizamı, Tasavvuf, Nefs ve Ruh, Fıkıh, İslâm Davetçisi, Eğitim Sorunları, Y. İslâm Enstitüsü, Nübüvvet, İslâm'ın Bugünkü Meseleleri, Asr-ı Saadete-Kaynaklara Dönüş, Toplumsal Meseleler, Tefsir, Emperyalizm, Kültür, Sünnet, Anı, Tarih, İslâm Beldeleri, Hikâye, Kültür Emperyalizmi, Din ve Toplum, Aile, İslâmi Değerler, Yerli Zihniyet, Kıbrıs, İslâm Rönesans'ı, Komünizm, Gençlik, Fitne, Birey-Toplum.

1.7. Dergide Bulunan Tercüme Yazılar

Bir dilde ifadesini bulan gerçekliğin bir başka dile çevrilmesine, bu hakikatin bir başka dilde de anlam kazanmasına tercüme diyoruz.²⁶⁹ Sözlü ve yazılı olarak iki veçhesi bulunan tercümenin bizi ilgilendiren tarafı bir dergi çalışması olması gerçeğiyle yazılı olanıdır. Tercüme salt bir konunun aktarımı olmaktan çok daha sofistike bir uğraştır. Sosyal bilimler alanında yapılan tercüme faaliyetleri bidayetinde bir konuyu diğer bir topluma tanıtmaya, farkındalık yaratma açısından önemlidir. Sonrasında bir kültürel aşım, kültürel dönüşüm ya da değişimle nihayete erebilir. İslâm medeniyetinin inşasının temelinde, başta Yunan kaynaklarının tercümesi, akabinde Hint ve Pers yazını çevirisinin geldiğini kabul edecek olursak, konunun ehemmiyeti ziyadesiyle anlaşılacaktır.²⁷⁰

Oku dergisinde bulunan tercüme eserlere göz atacak olursak; çok farklı alanlarda birçok çeviri metnin bulunduğu şahit oluruz. Konunun daha iyi aydınlatılması açısından birkaç çevirinin ana başlığına bakalım;

-Zengin ve Fakir- M. Lütfi Menfeluti

-Amerika'da Zenci Müslümanlar- Yazarı belirsiz

²⁶⁹ Burcu Korucu, *Türk Hümanizminin Çeviri Boyutu: Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi (1940-1946)* (İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2007), 1, 2, 3, 4.

²⁷⁰ Çağrı Uğur, *Osmanlı'da Bilimsel Tercüme Faaliyetleri: Envanter ve Analiz* (Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018), 5, 6, 7, 8, 9, 10.

- Seni Çevren Bozdu- M. Lütfi Menfeluti
- Pakistanlı Büyük Şair İkbâl'in İslâm Rönesans'ına Hizmeti- Abdülhamid Sıddîki
- İslâm'da Siyasi Düşünce ve İdare- Harun Han Şirvani
- İslâm'ın Millet Anlayışı- Muhammed Hamidullah
- İslâm'da Sosyal Adalet-Yazarı belirsiz
- İslâm Yeni Medeniyetin Zararlarından Yegâne Koruyucudur- Es-Seyyit Sabîk
- Hz. Muhammed Niçin Çok Kadınla Evlendi- Muhammed Hamidullah gibi.

Yukarıda örneklerini verdiğimiz tercüme eser benzeri pek çok metin dergimizde yoğunluklu olarak yer almıştır. Bu bölümde bu eserlerin tamamını vermek hacmi artırdığı gibi tezin amacına da hizmet etmeyeceğinden burada vermedik; ancak, bir tablo halinde ikinci bölümün sonuna ekledik ki; gerekli olduğu vakit buradan kolaylıkla ulaşılabilsin.

1.8. Derginin Karakteristik Özellikleri

1.8.1. Kapak ve İç Düzen

Derginin kapağı ilk sayıdan itibaren renkli olarak basılmıştır. Küçük puntolarla yazılan İslâm'ın İlk Emri ifadesi, oldukça büyük ve kalın yazılan oku ifadesinin ya üzerine figürsüz ya da yan tarafına bir kitap temsilinin içerisine yazılmıştır. Başlıkla ilgili hemen dikkat çeken unsur, İslâm'ın kelimesinde ayrılması gereken in-in ekinin ayrılmaması sebebiyle imla kusurunun bulunmasıdır. Yani İslâm'ın olarak imla edilmiştir. Bu başlığın altında Dini, İçtimai, Edebi Aylık Mecmua spotu yer alır. 13. sayıya kadar dış kapakta bazen o sayıda yazısı bulunanların isimleri, bazen sadece yazıların başlıkları, bazen de yazar ve yazı eşleştirmesi okuyucunun ilgisine sunulur. Bu durum 13. sayı itibari ile değişir, yazar ve eserleri kapağın iç yüzüne taşınır.

Kapakta bulunan diğer unsurlar; ikinci sayı itibari ile derginin sayısı, yayın tarihi, ay ve yıl olarak bulunur. Kısa bir şiir ya da bir tebrik mesajının yayınlandığı sayıları da görmek mümkündür.

Derginin kapağında sıkça rastlanan resimler, o ay işlenen konular hakkında bir ipucu niteliği taşısa da bu, her zaman olası değildir. Bazen salt görselliğin gaye edinildiği izlenimi verir. Mesela Ocak 1962’de 11. sayı Mehmet Akif’in resmiyle neşredilmiştir ve bu sayıda, Halit Güler, Ahmet Lütfi Kazancı, Mehmet Yıldırım, Mustafa Uzunpostalcı, Tahir Büyükkörükçü ve M. Ali Uz konu olarak kendilerine Akif’i seçmişlerdir. Ayrıyeten Sıtkı Balcı’nın “*Sesleniş*” isimli şiiri de Akif’e dairdir. Aslında bu sayının Akif sayısı olarak nitelenmesi abes olmayacaktır.

Ekim 1964 tarihli 39. sayı, dua eden insanlar resmi ile yayınlanmış ancak içerikte duaya has bir yazı bulunmamıştır. Arka kapak da renklidir, bazen manzara gibi bir resim tabedilmiştir. Burada genellikle bir şiir bulunur. İmam Hatip Okulundan mezun olanların ve ders hocalarının siyah-beyaz fotoğraflarının basıldığı arka kapaklar da vardır. Cami, minare, göl/deniz ve sandal, kış manzarası gibi görsel unsurların kullanıldığı arka kapak, Mayıs 1966 tarihli 57. sayı ile reklamlara da zemin olmuştur.

Arka kapak aynı zamanda protest bir duruşun da tezahür alanıdır. Ekim 1967 tarihli 70. sayının arkasında soyut bir çalışmaya yer verilmiş ve altına şu not düşülmüştür. “*Yukarıdaki resim bir insan kafası ve beynidir. Beyin, akıl, fikir müşahhas şehvet halinde!..Kadın erkek sarmaş dolaş. Milletın beyni olan gençliğin içinde açılması beklenen gül ve Yüksek İslâm Enstitüsünü temsil eden rozet...*”

Yine Aralık 1967 tarihli 72. sayının arkasında ise koltuk değneği ile resmedilmiş, ayağının birinin kısa olması sebebiyle özür lü olduğu anlaşılan bir temaya yer verilir ve altına şöyle bir not düşülür. “*‘Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir.’ Düsturu nebeviyyesine sırt çevirip, bütün dünya niğmetlerinin kendi midelerinden geçmesi hırsı içerisinde bulunanlar, elbet bir gün cehennem ateşinin midelerinde şarıl dayacağını hiç akıllarına getirme zler mi?..*”

Kapağın iç tarafında “*Sizlere!*” başlığıyla yayınlanan ve okuyucuya derginin ahvalinden bahseden bir sayfaya yakın ya da bir sayfalık bir yazı bulunur. Bu yazı Oku imzasıyla yayınlanır. Bazen de derginin künyesi diyebileceğimiz, derginin sahibi, mes’ul müdürü, neşriyat müdürü, adres ve abonelik şartlarının yer aldığı tablo

yine bu sayfanın altında yer alır. Bu künyenin sıklıkla derginin son sayfalarında bulunduğu da şahit oluruz. İç ilk sayfanın üst kısmında üç kutucuk bulunur. Orta kutucuk görece büyük olan kutucuktur ve derginin ismi olan İslâm'ın İlk Emri Oku buraya nakşedilir. Sol kutucukta bir ayet, sağ kutucukta da bir hadis bulunur. Bu ayet ve hadisler her sayıda değişmez. Mesela “*Hiç Bilenlerle Bilmeyenler Bir Olur mu?*” ayeti ile “*Beşikten Mezara Kadar İlim Tahsil Ediniz.*” Hadis-i Şerifi yedinci sayıya kadar yayınlanmaya devam etmiştir. Bu spot ayet ve hadislerde de zaman zaman büyük-küçük harf kuralına uyulmayarak bir imla hatası yapıldığı gözlerden kaçmamaktadır. Bu şematik yapının hemen altında, yine derginin yayın hayatına başlayalı kaç yıl olduğu, sayısı, ay ve yıl olarak tarihi bulunur. Bu sayılar arasına da Dini, İçtimai, Edebi aylık Mecmua künyesi yerleştirilir. Sonrasında başyazı diyebileceğimiz ilk yazıyla dergi okuyucusuna tevdi edilir.

1.8.2. Sayfa Yapısı

Oku Dergisi, on üçüncü sayıya kadar ortalama on sekiz sayfa olarak çıkarken, on üçüncü sayı ile ortalama yirmi altı sayfa olarak çıkmaya devam eder. Bu sayfa adedi hemen hemen yüz yedinci sayıya kadar böyledir. Yüz yedinci sayı yoğun reklamların görülmeye başlandığı sayıdır, öyle ki; derginin arka kısmına dört sayfalık bir reklam ilavesi yapılarak sayfa sayısı otuza çıkar. Yüz yirmi dördüncü sayı ile reklam durumuna göre bazen yirmi altı, bazen yirmi sekiz sayfa olarak çıkmaya devam eder. Dönem dönem herhangi bir sorun sebebiyle iki sayının cemedilip bir sayı olarak takdim edildiği durumlarda sayfa sayısı kırk altıları bulmuştur.

Dergi uzun süre reklam almadan yayın hayatını sürdürebilmiştir. Bu imkânı sağlayan en önemli unsur derginin ara sıra hatırlattığı üzere dergi idaresinde olanların ve yazarların hiçbirinin ücret almamalarıdır. Hatta abonelerin isim ve adreslerini yazan İmam Hatip talebeleri bu işi mefkûreleri hatırına, Allah rızası için yazarlar ve ücret almayı kabul etmezler.

Dikey 27cm, yatay 20cm ebadında basılan dergi, sayfa düzeni bakımından genel olarak iki veya üç sütuna bölünmüş sayfa düzeniyle okuyucusunun karşısına çıkar. Bazen yazının devamı, bir başka sayfanın alt tarafına çizgi çekilerek

müstakilleştirilmiş bu mevkide dizilerek, yazı itmam edilir. Şiirler, hikmetli sözler gibi görece daha kısa metinler, sayfanın yapısı dikkate alınarak ya ince uzun bir sütun halinde sayfanın kenarına işlenir, ya da yatay olarak kısa ancak geniş bir tarzda sayfanın altına alınır, bir yazının ortasına merkezlendiği de vakidir.

Müelliflerin isimleri hemen hemen her zaman metnin üzerine işlenirken, ara sıra metnin sağ ortasında olduğu da görülür, şairlerin isimleri, kahir ekseriyetle şiirin sonuna eklenir. Sayfaları süsleyen, resim, çiçek dalı, kuş, çeşitli semboller kullanılmakla beraber, yoğun bir kullanımdan kaçınıldığı görülür.

1.8.3. Basıldığı Yer ve Abonelik Sistemi

26 Mayıs 2018’de yapılan Oku Dergisi panelinde konuşmacılardan Hasan Tekeli’nin beyanına göre, abonelik sistemine göre çalışan derginin bir ara abone sayısı on beş bini bulmuştur. On beş binin üç bini yurt dışı abonesidir, geri kalanı yurdun dört bir tarafında bulunan yurt içi aboneleridir.²⁷¹ Dergi Konya merkezli çıkmaya başlamış ve yayın hayatı boyunca da merkezini değiştirmemiştir.

---

²⁷¹ <https://www.youtube.com/watch?v=DyxR4sZRS0>, 14/05/2020.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM'IN İLK EMRİ OKU DERGİSİ'NDE KADIN ALGISININ DÖNÜŞÜMÜ

Oku dergisi, 1961 anayasasının vermiş olduğu özgürlük alanını değerlendirip, muhafazakârlara, ben de varım demesinin önünü açmıştır. Anadolu'da günün kit kanaat şartlarında muhafazakârları yaklaşık iki on yıl kadar bir dergi etrafında toplamak onun asıl başarısıdır. Ellerinde yılların entelektüel birikimi olmayan, muhtemelen, İstanbul, Ankara gibi büyükşehirlerde basılan yayınlarda da çok haberli değildiler. Ya da kendilerine rehberlik edecek örnek şahsiyetlerin olduğunu söylemek de güç görünüyor. İmam Hatip öğrencileri ve mezunları, tek gayeleri, düşüncelerine göre bozulan bir toplumu, Allah rızası için uyarmak. Çok büyük bir tehlike olarak gördükleri komünizmle mücadele etmek, bilgiye ulaşmanın yürüyerek hacca gitmek kadar zor olduğu günlerde İmam Hatip okullarının sayısını artırmak. Konu sorunları yok gibidir, zaten seçici de değildirler. Kur'an'da mineraloji başlığı altında silsile şeklinde yayınlanan demir, bakırdan da bahsederler, o yıllarda Hollanda'da görülen swinger partisinden de haber verirler. Günün şartlarında Anadolu'nun en kadim ve en muhafazakâr şehirlerinden biri olan Konya'da, geleneksel kültür ile naslara dayalı din arasında ayırım gözetmeksizin fedakârca bir uğraşın içindedirler. Hayreddin Karaman'ın İslâm'da kadın ve Aile kitabında belirttiği gibi, 1960'lı yıllara kadar erkeklerin takke giymeden, başı açık dolaşmaları hoş karşılanmazken, kadınlar konusunda bir şeyler yazmak oldukça güç bir durumdur. Dergi yazarları bu zorluğun farkındadırlar. Kadın konusunda da sistematik bir tutumları olmadığından zamanın savurduğu mecalarda dolaşırlar. 79. sayıda çok eşlilikten bahsederlerken, 125. sayıda tek eşliliğin hikmetinden bahsederler.

Bu tespiti yapmak İslâm'ın İlk Emri Oku dergisinin kadınla ilgili yazılarını analiz etmede önemlidir. Çünkü yeni bir anlayışla kadın politikaları üretmeye çalışan, ataerkil kültürü reddeden modernistlerin bile zihinleri duru değilken, geleneksel kültürden beslenen dergi yazarlarının bu konuda net olmaları mümkün görünmemektedir.

Derginin yayın hayatında kaldığı 60-80’li yıllarda, muhafazakârlar, İslâm toplumunda kadının durumunu, geleneğin yön verdiği bir kültürel birikim ekseninde ele almışlardır. Öyle ki durum, yer yer nas temelli olmaktan kültür merkezli olmaya doğru kaymıştır.

İslâm’ın İlk Emri Oku dergisinin kadınla ilgili yazılarının bir düşünce ekseninde ve aşamalı bir şekilde ele alındığını söylemek güçtür. Bir konuyu ele alıp onu düşünceleri ekseninde temellendirerek çözümlenmek, ya da İslâm nasıl bir kadın ister sorusuna cevap vermek yerine, çoğu kez geleneksel kadın anlayışına aykırı söylem ve tutumları eleştirmişler, ifadelerini yer yer de hakaret noktasına taşımışlardır. Bir konu bütünlüğünden neredeyse bahsetmek mümkün değildir. Onların özel alan/kamusal alan, iş-emek-ücret, sosyal adalet, siyasal katılım, feminizm gibi kavramlar üzerinden mevzuyu izah gibi dertleri yoktur. Hatta böyle bir farkındalıklarının olduğunu bile söylemenin imkânı görünmüyor. Sorun çözme yerine dilek-özlem tadında yazılar yazarlar.

*“Kızlarınız için en büyük vazifenin yuvasına ve kocasına bağlı ev kadını ve yavrularına karşı müşfik bir anne olmak olduğunu aşılıp bir Türk evladiyla evlendirdiyseniz...”*²⁷² ifadeleriyle konuya başlar dergi. Bu konuda yazarların kadının toplumdaki yerini takdir edecek, dünya kadınlarının geçirdikleri dönüşümü görececek birikimleri yok görünür. Amerikalı bir kadın misyoner, Miss Holiday’ın, *“Müslüman kadın dininden maddi bir ıstırap çekmektedir.”*²⁷³ ifadesi de kadının kamusal yaşamı, eşitlik anlayışı ya da çalışma hayatıyla ilişkilendirilmemiş, misyoner birinin İslâm’ı bozma uğraşı olarak algılanmıştır. Müslümanları dinden soğutma, topluma fitne sokma uğraşı olarak görülmüştür. Aynı sayıda *“İslâm’da Kadın”* başlıklı yazıda *“İslâm’da kadın anadır, dişi değil. İslâm kadını, cemiyetlerin gönül oyuncağı olmaktan kurtarıp onu millet terbiyeciliği şerefine yükseltmiştir. Mürebbi olan ana, bu pak vasfıyla, Allah’ın Rab isminin tecellisidir. İslâm’da kadın, içtimai hayatın başlıca elemanlarından. Sosyal düzen içerisinde, hâkimlik*

²⁷² İsmail Lütü Çakan, “Ey Çobanlar” *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 16, (Haziran 1962), 24.

²⁷³ Rekin Ertem, “Misyonerliğin Öncüleri” *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 20, (Kasım 1962), 6, 7.

müstesna, her alanda vazife alabilir, her şey olabilir” ifadeleri çelişmektedir. Kısacası hep bir ikilem yaşarlar. Bu yüzden düşünceleri ilerlemez, gelgitlerle başladıkları yazıları, yaklaşık yirmi yıl sonra da aynı tereddütleri barındırır.

Kadının Allah’ın en büyük ihsanlarından, nimetlerinden olduğu sık sık vurgulanır. Kadının nimet olarak telaffuz edilmesi bile modern bağlamda ayrı bir şahsiyetinin olup olmadığı konusunda şüpheleri akla getirir. Toplumsal hayatın vazgeçilmez unsuru olan ailenin, ana tarafından inşa edildiği, bu kurumun devamının ana tarafından sağlandığı, dünyanın süsü, aile bireylerinin aynası evin neşesi, gülümsemesiyle bütün gün bedeniyle çalışıp yorgunluktan bitap düşmüş kocanın rahatlamasına vesiledir kadın. İfadelerden anlaşılacağı gibi kadın, erkek temelli anlayışa göre konumlandırılır. Kadın konusunda oldukça naif ve romantik bir yaklaşımlarının olduğunu belirtmek gerekir.²⁷⁴ Bu hal bazen öylesine ifade edilir ki; kadın toplum için bir sermaye vesilesi olmadığı gibi bu durumlara esir düşmüş aciz, bir varlık değildir. O erkeğinin şerefi, yardımcısı, manevi hayat arkadaşıdır. Maddi ifadesini kullanmamaları dikkat çekicidir, çünkü kazanmada olmasa da kullanma noktasında bile madde ile kadını yan yana getirmemeye özen gösterirler. Muhtemel ki; zihinlerindeki kadın imajını kutsallaştırıp, maddeye eklenen, meslek sahibi olan kadını küçük görme gayretindedirler.²⁷⁵ Şu cümle bunu kanıtlar durumdadır “*Kadın evin temel yapısıdır. Siz kadını evden alıp erkeğin çalıştığı yerlere soktuğunuz gün, aile müessesesi çökmeye başlamış, kadın ruhen erkekleşmiş demektir.*”²⁷⁶

Konya’nın manevi geçmişi dolayımından kadına kendi düşünceleri ekseninde bir ahlak ve iffet kisvesi biçerler. Konya’da pek çok veli kulun metfun olduğunu, yarının vatan ve milletperver, din, namus müdafisi çocuklarını yetiştirecek bugünün kızlarını yetiştirirken din, iman ve milli kültürün, kadim değerlerin cümlesinin bu çocukların dünya görüşlerinin çerçevesini oluşturması gerektiğini düşünürler. Bunu

²⁷⁴ Ali Rıza Nalçacı, “İslâmiyet’te Aile Hayatının Kutsiyeti ve İzdivaç” *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 67, (Temmuz 1967), 12.

²⁷⁵ İ. Semahaddin Cem, “O Belde Hayal Şehir” *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 68, (Ağustos 1967), 16.

²⁷⁶ Süleyman Özkafa, “Doğum Kontrolü” *İslâm’ın İlk Emri Oku* Sayı 72, (Aralık 1967), 20, 21.

yaparken kişiyi kuşatan her bir olay ve nesneyi mukaddes hüviyetiyle öne çıkarıp, manevi olarak kişiyi bunlara raptederek sorumluluk yüklerler. Kız-erkek ilişkilerini, niyetini, işlevini sorgulamaksızın reddederler.²⁷⁷ “Kadın, Havva annemizin şahsında hülâsa edilen mizacı ile; erkeğini kandıran ve erkekle şeytan arasında muvasalat rolü oynayan bir mahlûk...Eğer, iki Cihan Serveri Hz. Muhammed (S.A.V.) efendimizin mübarek zevcelerinden Hz. Hatice annemiz dünyaya teşrif buyurmamış olsalardı; kıymet hükümümüz değişmeyecekti! Bu asrın kadını, Müslümanları iğfal eden ve onları cephede, bitkin ve solgun bir şekilde, zevkin ve şehvetin yatağında uyutan komitenin asıl azası. Öyle ki, bu komite, Müslümanları kelepçesiz olarak düşmana teslim etmiş ve «Müslüman» yaftasını göğsünde madalya olarak taşıyanlardan en ufak bir aksülamel görülmemiştir. Gel gör ki ne hale geldik? Mutfağa, yatağa mahkûm edilen kadın, erkeği evden kovmuş ve onun meskenini meyhane yahut kahvehane yapmıştır.”²⁷⁸ Yukarıdaki ifadelerde olduğu gibi dini-tarihi kadınlar yüceltilirken, dönemin kadınları muhtemelen tedip niyetiyle tariz edilir. Bu konuda İslâm’ın, insan anlayışı, adalet tasavvuru, ödül-cezanın bireyselliği gibi temel konular sorgulanmaz. Aksine Yahudi yahut Hristiyan dini kültüründen unsurlar üzerine görüşler bina edilir. Yahudi ve Hristiyan teolojisinde yerini bulan, yılanın Havva’yı aldatması, Havva’nın da Âdem’i aldatarak cennetten kovulması hadisesi Havva’nın şahsında dünya tarihinde bütün kadınları zan altında bırakmasına rağmen İslâm’ın böyle bir beyanı bulunmamaktadır. Bilakis, cinsiyete göre sorumluluk konusunda tartışmalar yaşanırken, “Şüphesiz Allah, Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlara, itaat eden erkekler ve itaat eden kadınlara, doğru erkekler ve doğru kadınlara, sabırlı erkekler ve sabırlı kadınlara, mütevazı erkekler ve mütevazı kadınlara, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlara, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlara, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlara, Allah’ı çokça zikreden erkekler ve (Allah’ı çokça) zikreden kadınlara, büyük bir bağış büyük bir mükâfat hazırlamıştır.” (Ahzab suresi 35. Ayet)²⁷⁹ ayetini

²⁷⁷ Mustafa Koçyiğit, “Neden Tepki?”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 85, (Şubat 1969), 7.

²⁷⁸ Hekimoğlu İsmail, “Kadın...” *İslâm’ın İlk Emri Oku Sayı* 88, (Mayıs 1969), 22.

²⁷⁹ Türk, Mehmet, *Allah’ın Kelamı (Kur’an-ı Kerim ve Meali)*, (Konya: Adım Matbaacılık, Şubat 2010), 421.

örnek göstererek ontolojik bir eşitsizliğin olmadığını iddia edenler vardır.²⁸⁰ 88. sayıda vuku bulan bu hadise, 108. Sayıya gelindiğinde tam da aksi bir iddia ile eleştiri konusuna dönüşür. Hristiyanları, ilk günahın sebebi olarak Havva'yı gösterdiklerinden, bunun neticesinde, kadınlığı pis, şeytanlaşmış bir algıya büründürdüklerinden, kadınların kutsal kitaplarına el sürmesini bile yasak ettiklerinden kınarlar. Oysa İslâm'ın kadına kötü muameleyi yasakladığını, onu kölelikten kurtardığını, çocuklarının gerçek mürebbsi, evinin saadet kaynağı, kocasının hayat arkadaşı olduğunu, onların toplumun sağlam temelini teşkil ettiğini yazarlar ve şunu eklemeyi geçmezler; bu '*kadın mesturedir*'.²⁸¹ Zihinlerde bu konuda en küçük bir ihtilaf yoktur. Muhafazakâr kadın ancak tesettürlü olur. Tesettürsüz bir Müslüman kadın düşünülemez. Aynı yazının devamında da yine bir ikileme kalınarak, paragrafın birinde kadının bazı sosyal hakları elinden alınarak onu cemiyet hayatından koparmak isteyenlerin olduğu yazılırken, hemen takip eden paragrafta ise iffet ve namusunu koruyan, ibadetlerine devam eden ve mümin eşine tabi olan kadının, dünyanın mesut kadını, ahiretin ise cennet anası olacağını ifade etmişlerdir. Dahası, 112. sayıda dergi, farz ibadetlerini yapmakla mükellef kadının, çocuklarının yegâne mürebbsi evinin kadını, temasına vurgu yaparak tekrardan tezata düştüğünü belirtmek yerinde olacaktır.²⁸²

Tarihe mal olmuş şahsiyetlerin özlemini duyarlar. Belki de yıkılmışlığın, ezilmişliğin bir tezahürü olarak, Fatihler, Yavuzlar ve Kanunilere hasret vardır. Osmanlının kurucusu Osman Bey'in, Fetret Devrini nihayete erdiren I. Mehmet'in isimleri zikredilmez. Öykünülen biraz da güçtür. Salt iyi olmak o dönem için fonksiyonel olamaz. Güçlü olunmak zorundadır, böylelikle artık asırlar süren çaresizlik sona erecektir. Bugün de analar, günahlardan sakınıp, haram lokma yememeye özen göstererek, daha ana karnında çocuklarını tedip ile terbiye ederlerse, erken yaşta Kur'an-ı Kerim ve İslâmi ilimlerle çocuklarını teçhizle, tarihte olduğu

---

²⁸⁰ Lokman Çilingir, "Kültür Kaynaklarımız Açısından İlk İnsandan Günümüze Kadın Problemi", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt 15, Sayı 4 (Yıl, 2002), 477, 483.

²⁸¹ Fatma Zehra Kanlı, "Hanımlar Köşesi" *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 108 (Mart 1971), 20, 21.

²⁸² Fatma Zehra Kanlı, "Müslüman Kadının Vazifeleri", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 112, (Temmuz 1971), 20, 21.

gibi, alanlarında güçlü bireyler yetiştirebilirler, vatan için, millet için mücadele edecek bir nesil bu vesileyle ortaya çıkacaktır. Aslında hedef iyi bir anneden ziyade iyi bir annenin yetiştireceği güçlü bir erkek tipidir. Öyle ki; kadının kocasına itaat etmesini farz olarak görürler. Kocasına ismiyle hitap etmesini edebe aykırı olarak telakki ettiklerinden mekruh addederler. Dönemin değişime dönük baskısı, aldıkları eğitim ve beslendikleri kültürel havzanın farklı kadın anlayışlarını dikte etmesinden ötürü, cesaretle başladıkları, dönemin ruhuna uygunmuş hissi veren cümleleri, paragrafları ilerlemez; tekrar eski algılarına geri dönerler. Yahut aynı kavramlarla farklı dünyalar izah etme peşindedirler. Algının biraz salındığını toplumsal hakikatler karşısında rasyonel bir çizgiye doğru evrildiğini düşündüğünüz bir anda, tekrar bir kendine gelmedir bu. Aslında biraz da kaçıştır.

Kıymet verilen anne karakterine uymayan modern anne tipi konusunda küfre varan ifadeler kullanmaktan çekinilmez. “(Toplum) *Dekolte kıyafetli, kozmopolit ruhlu sokak şırfıntısı, sureta kadın, sireta şeytandan da şeytan kadın, anne istemiyor. Ki, o dünyada kadın anadır; sayılır, eştir; sevilir, yuvanın direğidir; güvenilir. O dünya, inananların dünyasıdır, huzurlu, mutluluk dolu, tertemiz. O dünya, her beş vakit vicdan muhasebesi yapanların dünyasıdır, korkusuz, gairesiz...*”²⁸³

“*Yarınki Türkiye'nin madde ve ruh mimarlarını böyle anneler doğuracak, yarınki Türkiye'yi böyle annelerin çocukları mamur ve müreffeh hale getirecektir. Yoksa yoksa devrin mini etekli, mini akıllı, maymun suratlı, kaldırım kadını bize anne ve zevce olamaz!*”²⁸⁴ “*Hürriyet verdiler kadına, başkalarının hürriyetini yok etme pahasına. Cemiyetin meydansız meydanlarına saldırdılar, boy gösterdi ömrünce... Sanki kasap vitrinlerindeki et parçasından ibaret bir maddeydi. İnsandan başka bir kılığa büründü, adileşti, hayvandan da aşağı bir dereceye düştü. Bir eğlence vasıtasıydı sadece, koklandıktan sonra atılan. Atıldığı şehvet meydanında üzerinden fırlattığı her*

²⁸³ Deniz Gökçek, “Genç Kız Kardeşim” *İslâm'ın İlk Emri Oku Sayı 135*, (Temmuz 1973), 19.

²⁸⁴ Yazarsız, “Özlenen Anne”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 92*, (Ekim 1969), 24.

santim bez parçası, ruhundan cımbızla söktüğü iffetiydi, namusuydu, ahlâk duygusuydu."²⁸⁵

"Kadını İslâm'ın hayâ zincirinin pençesinden (!) kurtarmaktı gayeleri. Kurtardılar da. Kurtulup da kendilerine köle yaptılar, kendileri O'na köle oldular. Bir cariye, alıcının karşısında vücudunu beğendirmek için soyunurdu. Yirminci asır kadınının cariyeden farkı, bu işi biraz da kendi isteğiyle yapmasından başka bir şey değildir. Kadını katledenler, 'O'nu esaret zincirinden kurtardık' palavrasına kendileri de inandılar. Bu inancın verdiği şaşkınlıkla, beyinlerinin kadının cilve zincirleri tarafından sarıldığıının, O'na köle olduklarının farkına bile varmadılar."²⁸⁶

Derginin işlediği ana konulardan biri olan komünizmle mücadele konusunda da kadınlar için ağır hakaretler barındıran içerik bulunur. Rus filozof *Aleksandr Grabovski*' nin Rus toplumu kadınlaşıyor iddialarına derginin cevabı elbette böyle olacaktır. Toplumsal gerçeklerle örtüşmeyen, tabiat kanunlarına muhalif olan adi bir rejimin ancak saçı uzun aklı kısalar tarafından kabullenilebileceği, aklı başında erkeklerin böyle bir yönetime razı olamayacakları ifade edilir. Türkiye'de uzun favorili sosyalist soğan erkeği tiplerine cinsiyetlerini değiştirmeleri salık verilir.²⁸⁷

Cinsiyetçi bir yaklaşımın oluşturduğu sorunlar karşısında çaresiz kaldığı vakitler, dönem dönem kendi düşünsel evrenleri içerisindeki temel değerler dikkate alınarak çözülmeye çalışılır. İslâm dininin aile içerisinde ve toplumsal görevlerde kadın ve erkeğin sahip oldukları maddi ve manevi yeteneklere göre bir taksimde bulunduğu dile getirilir. Erkeğin kahramanlık hassasının kadındakinden, kadının şefkat, merhamet ve naifliğinin erkektekinden farklı olduğu varsayımından hareketle, kadın ve erkeğe ait işlerin çeşitlenmesini fitrata bağlarlar. İşler için farklı cinsiyetleri işe koşmalarından ve iş bölümünün, zihinlerindeki karmaşayı ve sorunları bertaraf etmesi nedeniyle, iş taksimini fonksiyonel gördükleri gibi bu durumu sevap olarak nitelendirirler. Bir erkek farz olan ibadetleri yapmakla birlikte evinin iâşesini

²⁸⁵ Fikret İşçimen "Kadın" *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 176*, (Ocak 1977), 19.

²⁸⁶ Yazarsız, "Kadın" *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 176*, (Ocak 1977), 19.

²⁸⁷ Yazarsız, "Rusya Kadınlaşıyor" *İslâm'ın İlk Emri Oku Sayı 93*, (Kasım 1969), 24.

karşılama için gösterdiği her türlü çabada ibadet sevabı alır. Kadın ise yine farz olan yükümlülüklerini yaptıktan sonra evinin kadını, çocuklarının yegâne müebbisi olmakla bu sevabı almaya hak kazanır. Bu durumu şöyle izah ederler. “*Cenab-ı Hak namaz kılan bir kimsenin güzel bir niyetle yaptığı dünyevî amellerini (ev işlerine bakmak, kocasına itaat edip emirlerini yerine getirmek, çocuğunu şefkatle büyütmek) ibadet gibi mübarek kılmakta ve sevap kazanmasına vesile saymaktadır. Bu suretle insanın fâni ömrü ahrete mal edilmiş her dakikası faziletle dolmuş olur. Yani şu hâlde kadın farz olan ibadetlerini yerine getirdiği zaman dünya işleri de ibadet sayılmaktadır.*”²⁸⁸

Hatta bazen kadın erkek arasındaki farkı totaliter bir mantıkla değerlendirirler ve bu farkın sadece dünya yaşantısını ilgilendiren aile düzeni ve çalışma hayatıyla ilgili olduğunu ileri sürerler. Kadının kocasına itaat etmesinin öncülü olarak da bu mantığı kullanırlar.²⁸⁹

Tedip, sözlükte; edeplendirme, terbiye etme, uslandırma, cezalandırarak uslandırma²⁹⁰ manalarıyla açıklanmıştır. Kadının yabancılarla yani mahrem olmayanlarla oturup kalkmasını, tesettürüne riayet etmemesini, evinden kocasından izin almadan çıkmasını, ya da kocasının meşru çerçevede isteklerini reddetmesini, dergi çevresi, tedip edilecek bir durum olarak görür. Bir önceki paragrafta aile yaşamı ve çalışma hayatındaki farklılık olarak mevzu oldukça sınırlandırılırken, durum ayrıntılanmaya başlayınca çatışma alanları da belirginleşmeye başlamaktadır. Öyle ki dergi, aynı yazının devamında tedip çerçevesinde tazir ile yetinmez ve kocanın karısını nasıl dövebileceğini detaylandırır. Yazının devamı şöyledir. “*Tercih edilen görüşe göre kadının Allah'ın farzlarını terk etmesi (namazı, orucu terk etmesi gibi) hâlinde kocasının onu ta'zir hakkı vardır. Koca için, karısını dilediği zaman ve dilediği tarzda dövme hakkı yoktur. Darp hakkı doğunca da bunun ciltte iz bırakmayan, gözyaşı döktürmeyen cinsten olması, yüz ve karın boşluğu gibi can alıcı*

²⁸⁸ Kanlı, “Müslüman Kadının Vazifeleri”, 20-21.

²⁸⁹ Kanlı, “Müslüman Kadının Vazifeleri”, 20-21.

²⁹⁰ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Ülke Yayın Haber Tic. Ltd.Şti., 10. Baskı, 1994), 1055.

hayati mevzilere vurulmaması şarttır. Ayrıca, te'dib kastının da aşılması gerekir."²⁹¹

Kadının eğitim hayatı ile ilgili söze başlamadan önce kadına yine asli vazifesi hatırlatılır. Kadının asıl görevi çocuklarına bakmak ev içi işlerle uğraşmaktır ve erkek de ev dışında evin maişeti ile uğraşır. Sonra kız çocuklarının eğitimi meselesine geçilir ve ilk şart beyan edilir. İslâm hükümlerinin uygulandığı ve İslâm'ın yaşandığı toplumlarda kadının eğitim görmesi caizdir, hatta teşvik edilmelidir. Cümlenin bağlacına dikkat edilirse İslâm hükümlerinin uygulandığı veya demez, ve bağlacıyla devam eder, İslâm'ın yaşandığı toplumlarda kadın eğitim alabilir. Sonra da neden kadının eğitim alması gerektiği açıklanır. Gelecekte toplumsal mesuliyeti emanet alacak çocuklar onların kucaklarında yetişecektir. Yoksa bir meslek edinmeleri için değil. Hatta kadının meslek hayatına dair öylesine su-i misal verirler ki; toplumda kadınların yapabileceği masum bir meslek yok gibi davranırlar, bu arada kanaati yücelterek, kadını tüketim unsuru, dolayısıyla üretimin bir elemanı olmaktan sakındırmaya çalışırlar. Pek çok zaman olduğu gibi kadını öven cümlelerle işe başlarlar. *"Bu dünya, anasına el kaldırıp hakaret edenlerin değil, Cennet'i anaların ayaklarına serenlerin dünyasıdır. Bu dünyada kadın, dünya gailisine koşturulmuş, geçim derdine düşmüş bir zavallı değil, duvarları kanaatle sıvanmış, huzur dolu bir yuvanın, dünyaya getirdiği minicik yavruların ve sevgili eşinin gönlünde taht kurmuş ebedi bir sultandır. Bu dünyada 'ana', içki masalarında meze dağıtan, kumar salonlarında gecelerini yitiren bir kadın değil, her beş vakit namazında, Allah'a uzanan elleriyle, nuranî yüzünde inci misali yaşlarla 'YAVRUM'A' diye niyaz eden, sevilen ve sayılan aziz bir varlıktır.*"²⁹² Dergi, erkek-kadın arasındaki, aile içi ve meslek açısından başkaca bir ayrılık yoktur diye indirgemeye çalıştığı sorunu tekrardan unutmüş görünür. Kadınları, sokak kadını, zevk kadını ve ev kadını olarak tasnif eder. Vatan millet için faydalı olan da sonuncusudur der. Bununla da yetinmezler, yazının devamında erkekler kadınlardan

---

²⁹¹ Hamdi Döndüren, "Emr-i Bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i Ani'l-Münker" *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 176*, (Ocak 1977), 11-12-13.

²⁹² Yazarsız, "Kadın Evinin Bekçisi Midir?" *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 144*, (Nisan 1974), 22.

daha akıllıdır, ancak kadınlar da erkeklerden daha hislidir yargısına varırlar.²⁹³ Hisli olmanın değer kaybettiği, aklın yüceltildiği bir dönemde bu iddianın masumiyetinden bahsetmek pek mümkün görünmüyor.

Oku dergisi hakkında bu genel bilgilerden sonra alt başlıklar halinde kadının mevcut durumunu incelemeye çalışalım.

2.1. Moda Estetik ve Tesettür Tartışmaları

Sınırı oluşmayan anlamına gelen modayı Fransızlar '*La Mode*', İngilizler '*Fashion*' kelimesi ile karşılarlarken, Latincesi '*Modus*' tur. Moda multidisipliner bir kavram olduğundan, tarih, ekonomi, psikoloji ve sosyoloji gibi pek çok bilim dalının ilgisini çekmektedir. Örneğin 1930'larda yayınladığı '*Giysilerin Psikolojisi*' (The Psychology of Clothes) isimli eserinde Flügel modanın psikolojik tarafına vurgu yaparak, modayı, bireyin giydiği elbiseler vasıtasıyla bilincinin dışavurumu olarak tarif etmektedir.²⁹⁴ Sosyal kimliğin inşasında ve kültürel statünün kazanımında moda bir sembol olarak fonksiyon görür²⁹⁵, tanımı, işin sosyolojik yönünü öncellerken, mevzuya ekonomiyi merkezleyerek yaklaşanlar, moda, ürettiği yeni ile sürekli toplumun düşünsel hayatını renklendirip genişletirken, ekonomik hayatın aktif bir unsuru olur, açıklamasını uygun görürler.²⁹⁶ Yine de genel olarak modayı, tarz, şekil, adet, biçim, üslup, davranış, seçkin zümre gibi anlamlarla izah edebiliriz.²⁹⁷ Malcolm Bernard gibi bazı düşünürler modayı evrildiği anlam bakımından giysi özelinde tartışır. Dış etkenlerden korunma, tevazu, dikkat çekme, yalınlık, abartı, kişiler arası duygu ve düşüncelerin iletimi, öz benliğin dışavurumu, sosyal statü, rol inşası, ekonomik durumun göstergesi, mit ve dini sembol olarak taşınması, siyasal

²⁹³ Bahri Deniz, "Kadın", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 180, (Mayıs 1977), 19.

²⁹⁴ Kâmil Ahat, *Bilincin Moda Yönelimine Etkisi (Moda Bilinci, Öz-Bilinç ve Öznel Mutluluk Üzerine Alan Araştırması)* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2018), 24.

²⁹⁵ Nurbanu Başmanav, *Michel Foucault'un Beden Algısı ve Kültürel Dönüşüm Süreçlerinden Hareketle Moda Kavramı ve Lüks Markaların Dijital Medya Evrimi*, (İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019), xvi, xvii.

²⁹⁶ Nurcan Pınar Eke, *Bedene Müdahalenin Bir Yolu Olarak Moda ve Medyada Sunulan Beden Algısı*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2013), 82, 83.

²⁹⁷ Ahat, *Bilincin Moda Yönelimine Etkisi (Moda Bilinci, Öz-Bilinç ve Öznel Mutluluk Üzerine Alan Araştırması)*, 24.

tutumların yansıması, kültürel ritüellerin ifadesi gibi giyimin felsefesini, farklı durum ve tutumları kapsayacak şekilde, genel bir açıklama cihetine gider.²⁹⁸

Moda, modernizmin bir ürünüdür. Çünkü modern dünyanın mimarı, akıldır ve aklın ürünü olan düşünme, sürekli devinen ve değişen tabiatını modern olana aktarmıştır.²⁹⁹ Moda da değişimin ürünüdür, doğası gereği süreç içinde demode olmaya yüz tutar. Bu ikisi arasındaki felsefik tutarlılık, bir diğerini yadsımayı olanaksız kılar.

Moda ile ilgili pozitif ya da negatif görüş beyan edenlerin çoğu, onun salt iyi-kötü olmadığını düşünür, ancak durumu değerlendirme adına bu nitelemeye müracaat ederler. Müspet yönde değerlendirenlerin yapmış oldukları yorumun belki de en kıymetlisi modanın demokratikleştirici etkisidir. Geleneksel toplumlarda kişinin üzerinde taşımış olduğu kıyafetlere bakarak hangi sosyal sınıfa ait olduğunu kestirmek mümkün iken, modernleşme, konvansiyonel toplumda mevcut olan toplumsal kalıpları parçalayıp, kişinin giyime ait dikkatini modaya yönelttiğinden, kıyafet üzerinden aidiyet okumalarını zorlaştırmıştır. Bu, modanın demokratikleştirici gücünü gösterir.³⁰⁰ Modanın zikredilen bu tavrı sayesinde bireyin toplum içinde sahip olduğu dünya görüşünü kıyafetle ifade etmesini, sınıf aidiyetini belirten uniform giysi ile karıştırmamak lazım, biri tamamen bireyin tercihi iken diğeri, ait olduğu sınıfın dayatmasıdır. İşte bu yüzden modacılar kişinin dünya görüşü ile yarattıkları kıyafetin imajını özelleştirmektedirler.³⁰¹

Moda, toplumun değer hükümlerinin maddeye yansıması olan kültürden ilhamını alır. Yani moda, değişen karakterini değişmeyen kültür üzerinden meşrulaştırır. Meşruiyet onun taklit edilmesini kolaylaştırır ve Simmel gibi düşünürler bu taklit mekanizmasının bireyleri yalıtılmış olmaktan kurtardığını,

---

²⁹⁸ Sema Abakay, *Moda Tasarımcısı, Moda Fotoğrafçısı ve Moda Editörü Üçgeninde Tasarım* (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010), 7.

²⁹⁹ Başmanav, *Michel Foucault'un Beden Algısı ve Kültürel Dönüşüm Süreçlerinden Hareketle Moda Kavramı ve Lüks Markaların Dijital Medya Evrimi*, 8.

³⁰⁰ Eke, *Bedene Müdahalenin Bir Yolu Olarak Moda ve Medyada Sunulan Beden Algısı*, 87, 88.

³⁰¹ Eke, *Bedene Müdahalenin Bir Yolu Olarak Moda ve Medyada Sunulan Beden Algısı*, 116.

benzeşliğin konforu getirdiğini söylerler. Benzeşlik bu aşamada toplumsal beraberliğe hizmet eder. Foucault da moda marifetiyle, sosyolojik normlara riayet edilmesini toplumsal adaptasyonun bir parçası kabul eder. Bütün bu gerçekler, var olan toplumsal düzeni yeniden var ederek sosyal istikrarı sağlamış olur.³⁰²

Modaya karşı olanlar; modayı, lüksün dolayısıyla da israfın kapısını araladığından gayr-ı ahlakî bulurlar. Hatta onu mutlak kötülük olarak nitelerler.³⁰³ Öyle ki; Veblen 1957 yılında kaleme aldığı “*Aylak Sınıfın Tüketim Etkinlikleri*” adlı eserinde, ‘*Gösterişçi Tüketim*’ kavramıyla nitelendirdiği, bireyin toplum içerisinde statü elde etmek ve saygınlık kazanmak için lüks tüketim ürünlerinin işlevselliğine, konforuna bakmadan salt moda olduğu için satın alması, bu iddiaya örneklik teşkil eder.³⁰⁴

Modern üretimin fordist tavrı, bireyi yaptığı işe yabancılaştırmaktadır. Fabrikalarda üretim bandının herhangi bir aşamasında, ürünün bütünü hakkında bilgi sahibi olmayan, mesai sonuna kadar belki sadece binlerce aynı vidadan sıkmak zorunda olan bireyin sorunudur bu. Hoffer’in de belirttiği gibi kişiler üretmiş olduklarına dokunduklarında, o konuda yeteri kadar bilgi sahibi olduklarında mesleki bir tatminin, yanı sıra kendilerini gerçekleştirme imkânına sahip olurlar. Yine modern çağın, geleneksel dönemde bireyin ilgisini yoğunlaştırdığı, boş zaman aktivitesi, sanat ve zanaat gibi, kendini ifade etme vasıtalarını elinden alması, dahası sahneyi boş zaman aktivitesi olarak sunması, yani görselliği cilalaması, kıyafet ile ilgili algıyı değiştirmiştir. Güzelin kamusallaştırılması, bireyin hoşlandığından ziyade, durumun toplumun tahakkümüne verilmesi zevklerin homojenleşmesine, kişiliğin silikleşmesine sebep olmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi moda vasıtasıyla bireyler toplumsal normlara uyum gösterip, yalıtılmaktan kurtulurken, bu defa da moda marifetiyle homojenleşen toplumda, kendini gerçekleştiremeyen,

---

³⁰² Başmanav, *Michel Foucault’un Beden Algısı ve Kültürel Dönüşüm Süreçlerinden Hareketle Moda Kavramı ve Lüks Markaların Dijital Medya Evrimi*, 1, 6, 18, 25, 27.

³⁰³ Eke, *Bedene Müdahalenin Bir Yolu Olarak Moda ve Medyada Sunulan Beden Algısı*, 82.

³⁰⁴ Ahat, *Bilincin Moda Yönelimine Etkisi (Moda Bilinci, Öz-Bilinç ve Özne Mutluluk Üzerine Alan Araştırması)*, 25, 26, 27, 28.

sosyal kontekste, istatiksels verilerde kaybolan, yalnızlaşan bireyden bahsedilir olmuştur. Tönnies'in, göttüğü cemaat ve cemiyet arasındaki fark da aslında bu hakikate vurgu yapar.³⁰⁵ Geleneksel bir yapı olan cemaatte, bireyler tüm farklılıklarına rağmen, öncelikleri vefa, güven ve dostluk gibi duygudaşlık yönüyle birbirlerine bağlı iken, modern düşüncenin cemaatten cemiyete dönüştürdüğü toplumda, bireyi atomize ederek, özgürlük vaadiyle cemaatteki bağlarından kopararak, yalıtılmış olması, millet, dil, moda gibi bağlayıcılara rağmen ayrılığı önleyememiştir. Birey bu izolasyondan kurtulmak için çaba sarf ettikçe homojen gruba eklemlenmekte, nihayetinde kapısı yine yalnızlığa açılmaktadır.³⁰⁶ Çünkü moda bireye, giyimden önce, imajı pazarlamaktadır. Kişinin satın aldığı bu imaj, gerçek kimliğin önüne geçmekte, kişinin ontolojik sorgulamalarını perdelemektedir. Bireyin yeteneklerini, kişisel özelliklerini baskılayan, özellikle yaş almış olanlara, illüzyonla gençlik bağışlayan yine modadır.³⁰⁷

20. yüzyılın başlarına kadar kadınlar açısından çalışmak statü açısından kifayetsizlik olarak görüldüğünden pasif ve koca merkezli bir kadın portresi ortaya konmuştur. Dönemin moda anlayışı, erkeğin zevkine göre kadın imajı yaratır. Yürüyüş konforundan uzak ayakkabılar, bedenleri zorla biçime sokan korseler, sutyenler, erkek iradesine göre ve kadının uysallığı üzerine inşa edilen modanın ürünüdür. Kadın alışveriş ameliyesiyle itibar, statü kazanır, bunun karşılığında kendi varlığını, ait olduğu kocası üzerinden anlamlandırma zorunluluğuna boyun eğer.³⁰⁸ Yukarıdaki ifadeleri tek cümle ile özetlemek gerekirse; kadın, biçimlendirilen bedeni ve taşıdığı kıyafetle kendi öz benliğine değil, erkeklere hizmet etmektedir, o nesneleşmiş ya da pasifleşmiştir.³⁰⁹

³⁰⁵ Ahat, *Bilincin Moda Yönelimine Etkisi (Moda Bilinci, Öz-Bilinç ve Özne Mutluluk Üzerine Alan Araştırması)*, 31, 32,

³⁰⁶ Taner Tatar, "Cemaat Olarak Çok Kültürcülük ve Politikaları", *Sosyoloji Konferansları (Dergisi)*, No 55, (2017-1), 289-314.

³⁰⁷ Ahat, *Bilincin Moda Yönelimine Etkisi (Moda Bilinci, Öz-Bilinç ve Özne Mutluluk Üzerine Alan Araştırması)*, 31.

³⁰⁸ Aydın Özer, *Yeni Türk Şiirinde Beden Algısı (Tanzimat'tan Cumhuriyete)*, 15, 16.

³⁰⁹ Er, *Moda ve Reklam: Toplumsal Değişimin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Moda Reklamlarında İncelenmesi*, 149, 150, 151.

19. yüzyıla kadar Batı dışı toplumlar ya da kültürler için moda ifadesini kullanmak pek mümkün görünmüyor. Çünkü modanın karakterini belirleyen sürekli değişim, bu kültürlerde görülmezler. İşte bu yüzden Batı dışındaki kültürlerin giyim biçimi dinî ya da geleneksel olarak nitelenir. Özünde de bu iki kültür birbirine zıt olarak ilerler.³¹⁰

Tanzimat, Osmanlı Devleti'nin Batı ile ilişkilerinin resmiyet kazandığı, değer ölçülerinin Batı kültürü dikkate alınarak devlet eliyle yeniden üretildiği miladı ifade eder. Bilim, teknik, fen ve sosyal mevzularda Osmanlı yeni bir şey üretmediğinin farkına varmış, Avrupa'daki gelişmeleri takip etme yoluna gitmiştir. Bu durum, müesses nizamda kırılmalara sebep olmuş, hukuk ve devlet anlayışı değişmek durumunda kalmıştır. Temelden bir dönüşüm, elbette düşünce ve felsefeden bağımsız olamayacağından, birey ve topluma dair kadraja ne giriyorsa her şeyi etkilemiş, sosyal birçok mevzu bu dönemde tartışma konusu olmuştur.³¹¹ Öyle ki; daha sonra kurulacak olan Cumhuriyet Devletinde alınan kararların pek çoğu Tanzimat sürecinde gündeme gelmiştir. Kıyafet konusu da Tanzimat Döneminde tartışılan/tecrübe edilen bir konu iken Cumhuriyetin ilk yıllarında radikal bir kararla uygulamaya konmuştur. Kıyafet, daha önce belirtildiği gibi Tanzimat'ın makas değiştiren devrimsel niteliğinin sonucu olarak, mekân ve eşyaya bakışın farklılaşmasının neticesinde vücut bulan bir olgudur. Tanzimat'tan sonra padişahların kıyafet ve aksesuarlarında başlayan, sonrasında saraya yerleşik bir kültür olarak sirayet eden Batı tarzı giyim, daha doğrusu moda, özellikle yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı tebaasındaki kadınların da tutumlarını belirlemede başat unsur olmuştur.³¹² Geleneğe dair olanların terkedilmesi, sadece kıyafet tarzının terkedilmesi değil, aynı zamanda Doğu Medeniyetindeki gizlenmek, saklanmak belki de fark edilmemek olan elbiseye içkin anlam dünyasından vazgeçmektir. Artık Batı dünyasının süslenmeyi, fark edilmeyi, hissettirmeyi, muhtemeldir ki, etkilemeyi kurgulayıp sunduğu

---

³¹⁰ Er, *Moda ve Reklam: Toplumsal Değişimin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Moda Reklamlarında İncelenmesi*, 153.

³¹¹ http://journals.manas.edu.kg/mjst/oldarchives/Vol02_Issue03_2002/251.pdf, 03/04/2020.

³¹² Nergiz Gahramanlı, "Servet-i Fünun Romanlarında Devrin Moda Olgusunun Kadın Kıyafetine Etkisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 23, (Güz 2012), 235-247.

gösterişçi bir tutumun dünyasına, elbiselerin dilinde anlam aramaya yönelinmiştir.³¹³ Öyle ki; imparatorluk kadını geleneksel giyim tarzını terk etmiş, Paris'teki modayı takip eder olmuş, danteller Doğulu kadının da hayallerini süslerken, rengârenk otantik çiçekler yetiştirmek yerine yapay olanlarına meftun olmuşlardır. Bu öylesine bir tutkudur ve sınırları zorlamaktır ki; prenses Eugenie'ni giymiş olduğu parlak ayakkabılar bile taklit edilmiştir. Sınırsızlık bununla da kalmaz tıpkı Batı'da olduğu gibi kadının giymiş olduğu elbise, ne kadar moda olduğuyula alakalı olduğu kadar, kocasının servetinin ölçüsüyle de alakalıdır.³¹⁴

Elbette bu iş, dünden bugüne ve toplumsal hiçbir gerilim yaşanmadan hallolmuş bir durum değildir. Zikredildiği üzere Doğu ve Batı iki dünya olarak nitelendirilebilir bir konumdayken hala bu iki dünyanın tazyiki sebebiyle Müslümanların gündemini işgal eden kıyafet, Tanzimat sonrası, Cumhuriyet döneminde de en ciddi sorunların yaşandığı mecralardan biri olmuştur. Bu sorunsalın kahir ekseriyetini kadın kıyafeti oluşturur. Öyle ki; dergimizin yayın hayatında olduğu süre içerisinde, yazarlarımız tarafından Müslüman kadının dış kıyafeti olarak önerilen çarşaf, Tanzimat sonrasında kadınların kamusal alanda görünürlüğüne artmasına binaen en tartışılır kıyafetlerden biri olma vasfını taşımaktadır. 19. Yüzyılın sonlarına doğru, Avrupa'da kadın iç giyiminde görülen karpuz kol modası Osmanlı kadınına etkilemeye başlayınca, bu modanın kabarık doğasından dolayı daha önce kullanılmakta olan feracer terk edilmiş ve çarşaf kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum II. Abdülhamit'i ve dini hassasiyeti yüksek kesimi tedirgin etmeye başlayınca, sarayda çarşaf giymek yasaklandığı gibi, polisin eline verilen makasla İstanbul'da çarşaf giyen kadınların üzerindeki bu kıyafetin etekten başa kadar kesilmesi emredilmiştir. Bu sert önlemlere rağmen halkın iradesi kanunun buyurganlığına galip gelmiş, yaşmak ve ferace Müslüman kadının hayatından çıkıp gitmiştir. Öyle ki; çarşaf üzerinden moda üretilir hale gelmiş, giyen kadının yaşını gösteren renk tercihleri gündeme gelirken, çok geçmeden tarihler 1920'leri

³¹³ Er, *Moda ve Reklam: Toplumsal Değişimin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Moda Reklamlarında İncelenmesi*, 87, 88.

³¹⁴ Er, *Moda ve Reklam: Toplumsal Değişimin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Moda Reklamlarında İncelenmesi*, 150.

gösterdiğinde topuğa kadar uzanan çarşaf, diz kapaklarda sonlanır olmuştur. Kısaca setredilmekten, seyredilmeye evrilen doğasıyla kıyafet, her zamankinden daha tartışılır bir konuma doğru ilerlerken, Cumhuriyetin, Batı tipi modernleşme tavrı, geleneğin modern kodlarla yeniden üretilmesine de hayat hakkı tanımayarak çarşafı yeni tip kadın için uygun görmemiştir.

Osmanlı'daki modüler modernleşme anlayışı yeni kurulan Cumhuriyet rejiminde görülmez, o bütün kurumlarıyla modern olmak, hatta Avrupalı olmak ister ve yeni bir başlangıç olması düşüncesiyle kadını Cumhuriyetle tavsif ederek, ona “*Cumhuriyet Kadını*” ismini verir. Bu kadın tipi idealize edilmiş kadını temsil ettiğinden öncesi kadından hiçbir iz taşımaz. Zaten aksi düşünülemez, çünkü modernleşme yalnız Avrupalılaşıma ekseninde düşünüldüğünden, geleneksel tüm bakiyeler dolayısıyla da İslâmi referanslar reddedilir. Yeni devlet felsefik olarak sabık olana dair her şeyi inkâr eder.³¹⁵ Kadınların giyim tarzlarının modernleşmesi için Trabzon, Sivas, Giresun gibi illerde peçe ve çarşafı yasaklamasının ötesinde, modern elbiselerin tasarımına yönelik kız teknik okulları açılmış, çağdaş Türk kadını ve kıyafeti için kamuoyu oluşturulması adına defileler ve güzellik yarışmaları tertip edilmiştir.³¹⁶ Bu zikredilenlerden çıkarılabilecek sonuçlardan birisi de şudur; Türkiye Cumhuriyeti'nde kadın modası, erkek modasına kıyasla çok daha radikal tavırlarla şekillendirilmiş ve seri bir şekilde dönüştürülmüştür. 90'lara kadar kadın modasında görülen radikal kırılmaları şöyle özetlemek mümkündür: 1920'lerde Batı'da görülen androjen (erkeksi) kimliğinin yansıması olan moda tipi, Türk kadınına da etkilemiş ve çarşaf sonrası, cinsel hüviyetin ifadesi de sayılabilecek şekilde yeni karakterini sergilemede dönüm noktası olmuştur. Etek boyu ise kısaltmaya başlamıştır. 30'lu yılların ekonomik buhranı modayı da etkilemiş, kadın öncesi döneme göre daha olgun bir görünüme kavuşmuş ve androjen kimliğinden epeyce sıyrılmış, omuz, göğüs ve kalçalar, dönemin moda marifetiyle daha dişil bir imajın güçlenmesine vesile olmuştur. Etek boyları da uzamaya başlamış, 1960'lara kadar da mini etek

³¹⁵Fatma Acun, “Görsel Verilerde Kadın İmajı (1923-1960)”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 16, Aralık 2007, (Güz 2012), 91-112.

³¹⁶ <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/64-65-66.-Say%c4%b1lar-Makaleler-141-160.pdf> 04/04/2020.

moda olma özelliğini gösterememiştir. 1940'lı yıllar savaş yıllarıdır, ekonominin ve ruh halinin yansıması olarak daha sade kıyafetler kullanılırken, israfın önüne geçmek için eskilerin dönüştürülmesi gündeme gelmiştir. 1950 ve 1960'lı yıllar Türk siyasi tarihinde yaşanan değişimin yani çok partili döneme geçişin, ardından, Amerika ile olan ilişkilerin yoğunlaştığı zamana işaret eder. Bu durum Avrupa modasına olan ilginin azalmasına ve Amerikan modasının revaç bulmasına sebep olmuştur. 1960'ların ikinci yarısında mini etek tekrar moda olmuş hatta süper miniye dönüşmüştür. 1970'ler moda açısından önemlidir. Çünkü bir yandan kadınlar erkekler gibi duble paça pantolon, ceket ve erkek tipi yelek giyerken, diğer taraftan kıyafetlerin unisex şekil almaya başladığı, giyimde özgürlüğün ziyadesiyle hissedildiği yıllardır.³¹⁷ Muhtemelen modada yaşanan bu ivmeli durum, o yıllarda gündemden düşmeyen pornografi ve cinsel özgürlük anlayışının yansımasıdır. 90'larla birlikte Türkiye'de bu alanda yeni bir tartışma alevlenmeye başlamıştır. İslâmi moda ya da modanın İslâmileşmesi.

Tesettür ve moda kavramının birlikte kullanılması 1995 yılı Tekbir markasıyla tarihlense de 1980'li yıllarda, özellikle kadın dergilerine verilen el çizimi başörtüsü, manto ve pardösü gibi muhafazakâr kadına dair elbise reklamları, bu alanda yeni tasarımların ortaya çıkacağı izlenimi vermektedir.³¹⁸ Bu durum o dönem Oku dergisi yazarlarının dikkatini çekmiş olacak ki, küçük bir paragrafla mevzuya karşı hassasiyetlerini net bir şekilde ortaya koyarlar. “*Tesettür duygusu, moda denilen iffetsizlik âletinin elinde bir oyuncak, bir kukla haline getirilmeye çalışılıyor. Bir bayanın üzerine giydiği pardösü, başına örttüğü başörtüsü geri getiremiyor olgunluğu, vakarı.*”³¹⁹

---

³¹⁷ Gözde Yetmen, *Türk Toplumunda 1960'lı Yılların Yaşam Tarzı Dinamiklerinin Kadın Dış Giyim Modasına Etkileri*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sanatta Yeterlilik Tezi, 2011), 75, 76, 91, 92, 148, 149, 152, 153.

³¹⁸ İlknur Meşe, “İslâmi Bir Moda Dergisi Örneğinde Moda ve Tesettür: Ne Türden Bir Birliktelik?” *Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM), Fe Dergi: Feminist Eleştiri, Cilt 7, Sayı 1*, (9 Haziran 2015), 146-154.

³¹⁹ Yazarsız, “Kadın” *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 176*, (Ocak 1977), 19.

Muhafazakârların çoğu modayı tesettürün örtünme felsefesiyle çeliştiğinden dolayı reddederler. Kur'an ve sünnete göre Müslüman bir kadın, evlenmesi haram olmayan yani mahrem olan erkekler yanında iken, elleri, yüzü ve ayakları dışında kalan bölgelerini uygun bir elbise ile örtmesi, açık bırakmasında din açısından her hangi bir kusur bulunmayan yerleri de dikkat çekecek bir şekilde süslememesi gerekmektedir.³²⁰ Bu hükmün çerçevesini, kocası dışında hiçbir erkeğe, babası, kardeşi veya yeğeni de olsa, kadın, elleri, yüzü ve ayakları haricindeki yerlerini gösteremez, diyerek daraltanlar da vardır.³²¹ Diğer bir açıdan örtünmenin her iki cins için de gerekli olduğu savından hareketle, tesettür anlayışını kadın-erkek eşitliği sonucuna bağlayanlar olmuştur. İslâm tesettürü sadece kadın için zorunlu görse ve erkeği çıplaklık konusunda özgür bıraksaydı eşitlikten bahsetmek mümkün olmazdı, örtünmenin kadın için erkekten daha kapsamlı olması onların tabiatından gelen farklılıktan ötürüdür.³²² Tesettürle ilgili dini hassasiyetleri olan yazarlardan kimilerine göre tesettürü olumsuzlayan kadınlar, önce kadın sonra insandırlar, tesettürlü kadınlar da ise bu durum tersinedir, tesettürlü kadın, önce insan sonra da kadındır. Buna göre tesettür bir üstünlüktür.³²³ Derginin tesettürle ilgili düşüncelerinin merkezini oluşturan bu fikir, 209 sayı boyunca esnmeden böyle devam eder. Getirmiş oldukları diğer argümanların hepsi, bu temeli teyit içindir, aslında tek başlarına çok bir şey ifade etmekten uzak görünürler ve düşüncelerinin çoğu ciddi eleştiri konusu olabilir. Mesela, kadınlar fitratları gereği nazik ve zayıf yaratılmışlardır. Bu özelliklerinden dolayı kendilerini ve çocuklarını himaye edecek bir kocaya ihtiyaç duyarlar. Aile içerisinde bir güvensizliğin meydana gelmemesi ve kocalarının sevgisini kazanmak için kadınlar örtünmek zorundadırlar. O halde, tesettüre riayet etmemek itimada mâni olup aile bağlarına zarar vereceğinden tesettür, kadın için zorunludur. Günümüzde şiddetli geçimsizliğin sebeplerinden birisi, güven duygusunun zayıflamasına sebep olan tesettürsüzlüktür. Demek ki;

---

³²⁰ Hayrettin Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995), 79.

³²¹ Mevdudi, *Hicab*, 344, 345, 346.

³²² Hüseyin Hatemi, *İlahî Hikmette Kadın*, (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 5. Baskı, 2000), 31.

³²³ Ayşe Karazehir, *Popüler Kültür ve Tesettür Modası: Tekbir Tesettür Markası Örneği*, (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019), 27.

tesettür kadını koruyan bir unsur, onun için saadet vesilesidir, bu da bize tesettürün fitri olduğunu gösterir.³²⁴

Bu genel bilgilerden sonra, şimdi de 1960-1980 arasında sosyo-politik ve sosyolojik olarak moda ve tesettür konusundaki verilere bakarak dönemi değerlendirmeye çalışalım.

Modern Cumhuriyet'in imajı yeni Türk kadını ile lanse edilmiştir. Dergiler üzerinden dönüştürülmeye çalışılan kadın modasının Batı dünyasına mesajı, kafes ardındaki itaatkâr kadının dönüşüp, erkek egemenliğinden kurtulmuş, erkeklerle eşit haklara sahip, özgür, eğitilmiş ve şık zarif kadındır. Bu bağlamda kadının giyim tarzı, onun özgürlüğü ve memleketin çağdaşlaşmasıyla aynı anlama geldiğini unutmamak gerekir. Türk siyasi tarihi boyunca başörtüsünün sorun oluşturması bu düşüncenin eseridir.³²⁵

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için dönemin giyim kültürüne, moda anlayışına göz atmada fayda vardır. Cinsiyete ait giyim karakterleri, 1960'larda aşınmaya başlamış ve bu karakterler zamanla kaynaşarak unisex bir hal almıştır. Toplumsal yapılarda görülen değişimler, zihni yapıları da dönüştürmüş, cinsler arasında cinsiyete dair farklılıklara rağmen, giyim, aksesuar ve kozmetik kullanımı gibi görünüme dair benzeşlikler, toplum tarafından yadsınmamaya başlamıştır.³²⁶ Reklamlar üzerinde yapılan çalışmalarda, 1960'larda reklamların kadın yüzü kısa saçlı iken 1970'lere gelindiğinde kadın uzun saçıyla ekranları doldurur ve 1980'lerde kısa saçlı kadın yok gibidir. Yani kadın 60'larda dişil kimliğini terk edip eril hüviyetiyle toplumda var olurken, 70'lerde eril kimlikten sıyrılıp, kendi cinsiyet kimliğine sahip olmaya başlamıştır. 80'ler dişil kimliklerinin oturduğu yıllar olmuştur. 60'lar Türkiye'sinde kadının geleneksel rollerini sürdürdüğü, 80'lerde ise modern meslek sahibi, sorumluluk alıp işi yöneten oldukları göz önünde

³²⁴ Fatma Zehra Kanlı, "Kadının Örtünmesi" *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 113, (Ağustos 1971), 22-23.

³²⁵ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 51.

³²⁶ Gürer Varlı vd., "Görsel İletişim Açısından Sporda Maskülen Kültürün Hibritleşmiş Görünümü: Futbolcu İmgesi", *UHİVE, Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, (Yıl 2016), 160, 161.

bulundurulduğunda, 60'larda öykündüğü eril kimlikte gücü hayal etmesi ihtimal ötesi görünmüyor. 80'lerin kadınının bu tür bir arayışa girmesi beklenemez çünkü zaten toplumsal varoluşta erkekle benzer statüleri paylaşmaya başlamıştır.³²⁷

1960'lı yıllarda kadın hakları ve özgürlükleri giyim üzerinden değerlendirilmeye devam etmiştir. 1956 yılında Demokrat Parti milletvekillerinden Nazlı Tlabar, Edibe Sayar ve Aliye Temuçin ile '*Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun*' teklifiyle, partilerinin bu konudaki temel tutumuyla ters düşmüşlerdir. Tlabar'ın başkanı olduğu Cumhuriyetin ilk kadın derneklerinden Türk Kadınlar Birliği de meseleye dâhil olmuştur. Birlik, meseleyi parti bağlamında değerlendirmenin yanlış olacağını, çabalarının kadınların özgürleştirilmesi olduğunu beyan etmiş olmasına rağmen hem muhafazakârların tepkisiyle hem de Demokrat Parti'nin çarşafı dini bir kisve olarak görmesinden ve dahi seçmenini inciteceği düşüncesiyle teklifi gündemden düşürmüştür. Kendi partisinden daha ziyade muhalefetin desteğini alan Tlabar, ya sırf bu yüzden ya da partinin kendi seçmenini küstürme ihtimalinden, sonraki dönem vekil olamamıştır. Bu tarihten kısa bir süre sonra da 1960 yılında darbenin akabinde çarşaf giymek yerel yönetimler eliyle yasaklanınca, Bolvadin halkı kararı protesto etmek amacıyla 3000 kişilik bir gösteri yapmıştır.³²⁸

Çarşafa karşı muhalefet edenler, çarşaf giymeyi kadının ikinci plana itilmesi şeklinde algılayagelmişlerdir.³²⁹ Türk Kadınlar Birliğinin çarşafa karşı eylemini haber yapan *Resimli Hayat* dergisi, Atatürk'ün, kadını, erkeğin yanında eşit haklara haiz vatandaş olarak ilan ettiğini, çarşafın, kadını cahil, mutaassıp bir hüviyetle eskiden olduğu gibi umacı bir şekle soktuğunu söyleyerek hakaret eder.³³⁰ Kısacası çarşaf salt örtünmenin ötesinde zihniyetin dışı vurumu olarak algılanır. Çarşafa muhalif iseniz aydın, modernist ve gelecek için ümit veren, yanında iseniz, geçmişte

³²⁷ Ersel Nail Genç, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Siyasetinde Cinsiyetçilik*, (İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018), 46, 47.

³²⁸ Caporal, *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)*, 657, 658.

³²⁹ Genç, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Siyasetinde Cinsiyetçilik*, 41.

³³⁰ Dilara Koçer, "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmajı", *ZfWT Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Cilt 1, Sayı 2, (Yıl 2009), 139.

kalmış, kasvetli, cahil, oturup kalkmasını bilmeyen biri olarak algılanıyorsunuz demektir. Muhtemelen Şule Yüksel Şenler gibi bir dönemin muhafazakâr kadınları bu anlayışı kırmak ve muhafazakâr kadının sosyalleşmesi için geleneksel kıyafeti reddedip kente dair yeni elbiseler tasarlamışlardır. Ancak aralanan bu kapı ilerleyen dönemde tesettür modasının doğmasına vesile olacak, bu defa tartışma, muhalif görünenlere karşı değil İslâmcıların kendi içlerinde olmaya başlayacaktır. Tesettürün modası olur mu? Moda İslâm'ın ruhuyla çatışır mı veya moda israf değil mi? soruları hala tartışılmaya devam etmektedir.

Cumhuriyet, modernleşmenin taşıyıcı unsuru olarak kadını gördüğünden, kadının kıyafetinden, meslek hayatına, aile içerisindeki konumundan yetiştireceği çocuk sayısı ve çocukların karakterine kadar her şeye müdahale etme gereği duymuştur. Modernlik neredeyse Batı'ya ait her şey olarak görülmüş, modern olan Batı'dandır, Batı moderndir ön kabulüyle hareket edilmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet kıyafeti, modern hayatın toplumsal görünümü olarak belirlediğinden, tesettür geleneğe, Doğu'ya aidiyetin sembolü kabul edilmiş ve ilkellikle itham edilerek radikal biçimde reddedilmiştir. İslâmcıların çok partili hayatla yakaladıkları ivme 80'lerde doruk noktasına ulaştığında Kemalizm'in bıraktığı noktayı hareketlerinin merkezi olarak belirlemişler ve yine Kemalizm'in kadını özgürleştirme adına tasarrufta bulunduğu kıyafeti, İslâmcılar yeniden ele alarak, tesettürün kadını nitelikli özgürlüğe ulaştırdığı iddiasını gündeme getirmişlerdir. Bu konuda en az Kemalizm kadar radikaldirler. Örneğin Müslüman Kadının Adı Var kitabında genç kızlara hitaben *“Bizler Avrupa'nın fahişelerini değil, Asr-ı Saadet'in hanımlarını örnek almamız”* diye seslenirler. Kemalizm için nasıl ki modern anne çağdaş toplum demektir, İslâmcılar için de edep, ahlaklı kadın erdemli toplum demektir. Öyle ki; 1970-1980'lerde tesettürün şekli değişime uğramasına rağmen çağrıştırdığı anlam değişmemiştir. 1970-90 yılları arasında kendini Müslüman olarak tanımlayan bir kadının varoluşunun ve yaratılan kolektif kimliğe paydaş olabilmesinin temel şartı tesettürdür. Ancak bu yıllar tesettürün geleneksel bağlarından kurtulmaya başladığı zamanlara işaret eder. Çünkü dönemin tesettürlü kadını toplumsal kabul ve statü için tesettürün geleneksel tarzını inkâr etmekte, kıyafetini kabul edilebilir kılmak için, tesettürlü ancak bir Avrupalı manken gibi

modern ve şık tavsifinin içini doldurmaya gayret etmektedir. Bir taraftan Avrupalı kadına fahişe ithamında bulunulurken diğer taraftan tesettürlü kadını Avrupalı manken gibi görmek istemek bilincin muğlaklığıyla izah edilebilir. Görülüyor ki; modernliğe karşı özgün muhafazakâr kadın tipolojisi yaratılmadığı gibi, küfredilen hususa gönül rızasıyla eklemelenmiştir. Bu yüzden 1970’li yıllarda başörtüsü geleneksel şeklinden kopmuş, 1950’lerle kent yaşamına ayak uydurmaya çalışan muhafazakâr kadınla değişmiş, dönüşmüş çağdaş bir hüviyet kazanmıştır.³³¹

Müslümanlara göre din, yalnız vicdan ile sınırlanmaz.³³² Hakikatin bireyselliğini ifade eden modernizmin aksine İslâm kolektif, cemaatçi bir anlayışı benimser. En azından iradesini Allah’a teslim ederek bireyciliğin sınırlarını taşar. Tesettür de bu anlayışta kendi belli eder. O, özel yaşamla sınırlı değil ancak toplum içerisinde mahremin sınırlarını belirler.³³³ Din, ürettiği ahlak ile toplumsal deseni de muhafaza eder. Ahlak kaynağını dini inançlardan aldığı için müdahale imkânı yoktur. Batıcılar, kadının tesettürünü, kamusal alana çıkması ve çağdaşlaşma önünde engel olarak görürlerken, muhafazakârlar yukarıda sayılan gerekçelere mahremiyeti de ilave ederek, gelişme için bunların arızı olduğuna inanırlar. Onlar Batıdan alınacak yegâne şeyin teknik olduğunu geri kalanların İslâm ahlakını ve toplumu bozacağına inanırlar. Aynı zamanda toplumsal düzenin devam edebilmesi için kadının tesettürünü koruması ve kamusal alana çıkmaması gerektiğini savunurlar.³³⁴ İslâm gündelik hayatta cinsiyetler arasında keskin bir ayırım yapmakta ve hiyerarşik yapıyı muhafaza etmede kararlı bir tutum geliştirmektedir. Kadın-erkek rolleri arasında benzeşliğe müsamaha göstermemekte, modern zamanlarda kadınların erkeksi görünümüne naslardan deliller getirerek bu durumu yasaklamaktadır. Tam bu noktada tesettür, iffetin, faziletin bir göstergesi olmaktadır. Kadın yalnız, moda vs. şeyler için değil, iffetinin gereği, kadınlığına yaraşır bir şekilde örtünmelidir.

³³¹ Aydın Satar, “Müslüman Kadının Sesi: İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları”, 307, 308.

³³² Nilüfer Göle, *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*, (İstanbul: Metis Yayınları, Yedinci Basım, 2001), 76.

³³³ Nilüfer Göle, “Modernleşme Bağlamında İslâmi Kimlik Arayışı”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, haz. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 80.

³³⁴ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*, 76, 77, 109, 110.

Allah'a teslimiyette, nefis ile birlikte beden de arınması gerekir. Zaten abdest, namaz gibi ibadetler beden vasıtasıyla yerine getirildiğinden beden kutsaldır ve kirlenmemesi esastır. Tesettür bedenin kutsiyetini koruyan kalkan olarak iş görür.³³⁵ Kadının iffeti toplumun iffetidir. Kadın dişiliği ve cinselliğiyle gündeme gelecek olursa bu fuhşun artmasına sebep, sonuç olarak da toplumun ifsat olmasıdır. Bu yüzden kadının kamusal alanda sınırlı bulunması, bulunduğu ortamda tıpkı Cumhuriyet kadını gibi cinselliğinden soyutlanması gerekir. Kadının bireyselleşmesi özgürlüğünü doğurur, bağımsız kadının, toplum için sorun teşkil etmesi kaçınılmaz olur.³³⁶

1970'li yıllarda kadının dişiliğini gizlemek için çarşaf, en azından inanca atıfla, bireyciliğini törpülemekle siyasal İslâm'ın motivasyon kaynağı olmuştur. Ancak bu noktada Müslüman kadının siyasal İslâm'la erkeğin yanında kolektif bilince katıldığını da hatırlamak yerinde olur. Mahremiyet algısı içerisinde kadının kamusal görünürlüğü İslâmcılar için ciddi sorun iken bu yıllarda çarşaf marifetiyle cinselliklerini kontrol altında tuttuklarına inanmaktadırlar. Daha evvel geleneksel anlayışla evinde oturan, kocasına itaat eden, çocuk yetiştiren fedakâr anne tiplmesi de bu süreçte kırılarak kamusal alanda var olan, talep eden, aktif belki de militan kadına evrilmiştir. Yine bu yılların İslâmi yazın hayatına bakıldığında, ilim öğrenmenin cinsiyetsizliğinden bahsederlerken, ücret mukabili çalışmaya hoş bakmamışlardır. Ancak bu tartışma önceki dönemler gibi sert bir üslupla değildir. Çünkü aynı zamanda kadının fitri özelliği, anne rolleriyle çatışmayacak, evdeki rollerini aksatmayacak türdeki işleri onayan yazılarda baş göstermiştir.³³⁷

---

³³⁵ Göle, *Modernleşme Bağlamında İslâmi Kimlik Arayışı*, 79.

³³⁶ Göle, *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*, 76, 77, 109, 110.

³³⁷ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*, 134.

Kısaca modern yaşam kişiyi sosyal hayatta daha fazla vakit harcamaya itmiştir. Fakat tesettürleriyle toplumsal hayatın içinde olmak zorunda olan kadınlar uyum sorunu yaşamak durumunda kalmışlardır.³³⁸

Kur'an ve sünnet, Müslüman kadının mahremi olan erkelerin yanına çıkarken el, yüz, ayak dışında kalan yerlerini örtmesini emrettiği gibi, güzel görünmek ve dikkat çekmek gibi durumlardan kaçınmalarını emretmiştir. Bu durum modern kadın tipolojisi için uygun bir tarz değildir. Çünkü o, özellikle ev dışına çıkarken elbiselerini bir süs eşyası gibi kullanmakta ve makyajı da tamamlayıcı bir unsur olarak kabul etmektedir. İffetten, gayr-ı meşru cinsel hayattan uzak durmak manası çıkarılsa da İslâm'ın iffetsizliği önleme adına almış olduğu önlemlerin başında kişilerin kıyafetini sadeleştirmek, dikkatleri celbeden tarzdan insanları sakındırmaktır. Çünkü tesettürlü bir kadın tecessüsün konusu olabilirken, açık bir kadın kem gözlerin, gayr-ı ahlaki tasavvurunun mevzusu olabilir. Kadın ancak vücudunu belli etmeyecek kalınlıkta elbise giyebilir. Bel, göğüs kalça gibi cinselliği çağrıştıran yerlerin örtülmesinde dar elbiseler giyilmemelidir.³³⁹

İnsan vücudunun mahremiyeti ona duyulan saygının eseridir. Bu saygı ona ulaşılmayı özel kılar bu sebeple, teşhir edilmesi mahremiyet anlayışıyla çelişir. Kadın tesettürünün daha kapsamlı olması, ona duyulan ilgiyle açıklanabilir. Daha rahat ilişki kurabilmenin, kişisel yeteneklerin, ilgilerin, insanlık adına bir şeyler üretebilmenin, kısacası cinsel cazibe dışında kadının kendisini gerçekleştiribilmesinin imkânı onu cinsel algıdan ayrı düşünebilmekle alakalıdır, kabul etmek lazım ki; bunun yolu da tesettürden geçer.³⁴⁰ Tesettür, kadının toplum içinde kişiliğiyle var olmasının özgürlüğüdür.³⁴¹

³³⁸ Halime Güven Öz, *Muhafazakâr Moda dergilerindeki Toplumsal Cinsiyet Algısının Çoğul Modernlikler Bağlamında İncelenmesi*, (İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018), 34.

³³⁹ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 105.

³⁴⁰ Huriye Martı (ed.), *Hadislerle Kadın*, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, 2019), s. 122, 124.

³⁴¹ Bayraktar Karahan, Fatma, *İslâm'da Aile*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2019, s. 11, 12.

Tesettürü tek tip, değişmez kabul etmek de yanlıştır. Zamanla kültürel değişimlerle birlikte tesettürün değişim geçirmesi kaçınılmazdır. Kur'an'ın hükümlerine yaklaşımda bu ilke dikkatlerden kaçmamalıdır. Şöyle ki: tercih edilen elbiselerin rengi, şekli elbette kendi dönemleri için anlamlı ve güzeldir. O dönem sona erdiğinde bir başka tarzda, bir başka malzemedен ve renklerde elbiseler tercih edilecektir. Burada değişmez kural tesettür ve tesettür kavramının içine aldığı tene yapışmama, kalın olma gibi hassasiyetlerdir.³⁴²

Yukarıda sayılan zamana ve kültüre göre elbiselerin tarz ve renk gibi özelliklerinin değişimi modayı takip olarak değerlendirilmemelidir. Modanın içselleştirilmesi demode kavramının kabulünü zorunlu kılar. Bu durum tesettürün büyük ölçüde dini referanslardan ziyade tercihle ilişkilendirilmesi sonucunu doğurur. Kültürel yabancılaşma, israf gibi dinin kınamış olduğu durumları gündeme getiren tesettür modası muhafazakârları rahatsız etmiştir.³⁴³ İslâm ile modern toplumların kıyafet anlayışı temelden ayrışır. Çünkü İslâm kıyafeti örtünme için emrederken, modern toplumlar süslenme aracı olarak görürler. İslâm'ın örtünme amacı karşı cinslerin cinsel dürtülerini uyandıracak her yerin örtünmesini kapsar. Modern insan, bedeninin pek çok yerini açarak karşı cinsin ilgisini çekmeye yönelir. Üstelik bu onlar için utanılacak bir durum da değildir.³⁴⁴ Dolayısıyla başörtüsü de mahremiyetin dışı vurumu olarak erkeğin/erkek bakışının şekillendirdiği bir unsur olmadığından, yalnız Allah'a itaatın imgesi olarak tesettürün hâkim taşıyıcısıdır. Kur'an'ın, artık kadınlar tarafından da okunup yorumlanması, toplumsal cinsiyet rollerinin dikte ettiği gelenekselliğin ötesinde, tesettürün kadınların kendi ürettikleri retoriğin bir sonucudur. Eğitim, bireysellik ve kentleşme üçgeninde, dini metinlerin rasyonel yorumu, orta sınıf kadını, modernizmin dönüştürme etkisine karşı korurken, başörtüsüyle aynileştirilen tesettür ve İslâmi yaşam tarzı, bilinçli bir tercih konumuna yükselmiştir.³⁴⁵

³⁴² Martı, Huriye, "Aileyi Ayakta Tutan Ahlaki Değerler", *Peygamberimiz ve Aile*, haz. Hale Şahin, Rukiye Aydoğdu Demir, (Ankara, 2. Basım, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), s. 62.

³⁴³ Güven Öz, *Muhafazakâr Moda dergilerindeki Toplumsal Cinsiyet Algısının Çoğul Modernlikler Bağlamında İncelenmesi*, 46, 47.

³⁴⁴ Mevdudi, *Hicab*, 330, 331.

³⁴⁵ İşçimen, *Kadın*, 19.

Gericilik-ilericilik meselesi 1990’larda olduğu gibi o günlerde de tarafların ithamlarının başındaki ilk cümledir. Dergi bu durumu sert bir dille eleştirir, düşüncelerini şu yöndedir. Geleneksel kıyafetler giyen kadınlar gericilikle itham edilirken, moda, dini hassasiyeti olanlar için, iffetsizliğin, namussuzluğun, millete, ihanetin aracı durumundadır. Toplumun kahraman evladını, savaşlarda yenemeyenler, moda vasıtasıyla kadını cinsel bir meta olarak topluma sunmakla, delikanlıların aklını çelmektedir. Namusu, nikâhı terk etmiş, israf bataklığında ne yapacağını bilemeyen nesil hem toplumsal yapıyı bozmuş hem de kutsiyetini kaybetmiştir.³⁴⁶

1960’lı yıllarda muhafazakâr yazarlar, modanın bir kıyafet değişimi olmadığını iddia ederler. Onlara göre moda zina vasıtasıyla toplumun bozulması meselesidir ve bu faaliyetleri tertip edenlerin kökleri dışarıdadır. Moda zinayı, zina toplumu ifsat eder, düşüncesi dini hassasiyeti olanlar için spot bir cümle gibidir. 1968 yılında Ali Küçükler bunu iman mücadelesi olarak görmek gerektiğini şu cümlelerle aktarır. “*Görünüşte bir kıyafet davası gibi telakki olunan mezkûr iğrenç moda hareketi, haddi zatında hiç de öyle değildir. Bu dava, kıyafet davası değil belki imanın ve İslâm’ın davasıdır. Hak ve hakikatlerin davasıdır. Çıplaklık modasının meydana getirdiği maddi ve manevi zararlar hesabı geçmiş, zina gibi en korkunç bir ahlaksızlığı çoğaltmaya ve her tarafa yaymaya sebep olmuştur.*” yazının devamında zinanın nesillerin safiyetini bozduğunu ifade eden Küçükler, dönem muhafazakârlarının zihinlerinde en tehlikeli en aşağılık ideoloji olan komünizmin, modayla Türk halkının namusuna musallat olduğu söyler.³⁴⁷

Derginin yayında olduğu yıllarda, Müslüman ülkelerde laik kesim için tesettür geri kalmışlığın sebebidir. Kadının başını açarsanız, bacak aralarına kadar çırılçıplak soyarsanız, ticaret hacminizin artmasına, sanayide gelişmiş olmanıza gerek yoktur. Diğer Müslüman ülkelerin yazarlarından tesettür anlayışını bu denli radikal noktalara taşıyanlar da olmuştur. Onlara göre; mahremiyet duygusu tüm

³⁴⁶ Ali Küçükler, *İslâm’da ve Günümüzde Kadın*, (Ankara: Nur Yayınları, 1968), 23, 24, 31.

³⁴⁷ Küçükler, *İslâm’da ve Günümüzde Kadın*, 23.

bedeni içine alır, ellerini ayaklarını açmada herhangi kusur görmeyen bir kadın, elbette ki; bacaklarını, göğüslerini teşhir etmeyi abes saymayacaktır. Cinsel arzular, teşhir yoluyla tahrik olur. Kadınların tesettürlü veya açık olması fark etmeksizin, kocaları hariç, güzelliklerini teşhir etmeleri, makyaj yapmaları ya da vücutlarının kıvrımlarını belli eden elbiseler giymeleri ‘*teberrüci'l Cahiliyye*’ dendir.³⁴⁸

Tesettürün gerekçeleri için de ilginç akıl yürütmeleri vardır. Tesettür karı-koca arasındaki sevginin, mutluluğun yaşaması için gereklidir inancındadırlar. Ancak konuyu ayette geçen güven unsuruna bağlamazlar. Kadınların rahatsız edilip, ailenin tadı kaçacak düşüncesinde değiller. Koca dışarıda tesettürsüz, makyajlı, süslü güzel bir kadın görürse evdeki karısına karşı sevgisinin azalacağı endişesini taşırlar. İlginç olan mesele kadının incinmesi değil, kocanın zevkinin kaçması üzerine kurulu bir anlayışa sahipler. Bu durum erkek merkezli, kadını dışlayan bir anlayışın yansıması olarak dikkatleri çeker.³⁴⁹

Aslında kadın konusunda yerli yabancı pek çok muhafazakâr yazar benzer görüştedir. Çağdaşlaşmanın ya da çağdaş kadının fahişeliğe doğru yol aldığını düşünürler. Bu konuda Et-Telidi’ye göz atalım. “*Müslüman Kadın (!) mi? Çağdaşlaşmış, açılıp saçılmış, taklitçi maymun olmuş. Tüm edep ölçülerini bırakmış, fani cazibesini ortaya koymuş, mini etekten erkek pantolonuna her şeyi denemiş. Caddeleri arşınlayıp günah evlerine, satılık pazarlara düşmüş, erkeklerle omuz omuza, göz göze... İrzini pazara sürmede neredeyse Batıdaki modelini de sollamış. Ne yazık ki; şehitlerin, velilerin torunları, Batıyı insanlığa davet edenlerin soyları, Batılı gibi fahişeliğe özendi ve köyde şehirde zina çocukları yayıldı.*”³⁵⁰

Onlara göre; Avrupalı kadınlar erkekler tarafından aşağılanıp hor görüldüklerinden dolayı, psikolojik olarak bu aşağılık duygusundan kurtulmak için erkeklere benzeme cihetine gitmişler ve onlar gibi giyinmeyi moda haline getirmişlerdir. Bu giyimleriyle erkeklerin yapmış oldukları mesleklerde çalışmak

³⁴⁸ Mevdudi, *Hicab*, 326, 327, 379.

³⁴⁹ Cemaleddin Kaplan, *İslâm’da Kadın ve Özel Halleri*, (İstanbul: İrfan Matbaası, 3. Baskı, 1973), 121.

³⁵⁰ Abdülkadir Et- telidi, *Müslüman Kadının Kimliği*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 1996), 39.

iftihar vesilesi olmuştur. Oysa İslâm kadın ve erkeğin yaratılışlarına uygun giyinmeyi ve davranmayı salık vermiştir. Erkek ve kadın iki ayrı cinstir, birbirlerinin tamamlayıcısıdır.³⁵¹

Kur'an'da metin olarak olmamakla birlikte, İslâmi terbiyesine uygun düşen, kadınların peçe kullanmaları, erkeklerden korunmaları adına Hz. Peygamber döneminden Müslüman kadınlar için bir uygulamadır, görüşünde olan muhafazakâr yazarlar da vardır.³⁵² Hatta Kur'an'da metin olarak olmamasını itiraf etmelerine rağmen bu yazarlar, toplumsal fitnenin önüne geçme adına peçeyi zorunlu görürler. Muhtemelen, kadının peçe takmasını ve eldiven giymesini zorunlu görenler, İbn-i Abbas'ın '*Kadınlar ziynetlerinden bizatihi görünenler hariç, hiçbir şeylerini gösteremezler*' ayetinde geçen ziynet kelimesinin el ve yüzü işaret ettiğini ifade etmesi üzerine böyle bir hükme varmışlardır. Ancak Peygamber döneminde yüzünü örten hanımlar olduğu gibi buna gerek duymayanların varlığı da bilinmektedir.³⁵³

Oku dergisi genel olarak radikal muhafazakâr yazarların görüşlerine yer vermektedir. Onlara göre de örtünme mevzusu sadece el, yüz ve ayakların haricinde kalan kısımların örtülmesi değildir. Ayrıca yüzün açılması fitneye sebep olacaksa yüzün setredilmesi de zorunludur. Bunların dışında bir kadının tesettürlü sayılabilmesi için; elbisesinin şeffaf ya da ince olmaması lazımdır, daha net bir ifadeyle kadınlar kalın kumaştan elbiseler giymek zorundadırlar. Bu elbisenin aynı zamanda vücut hatlarını belli etmeyecek kadar bol olması icap eder. Çünkü vücut hatlarını belli eden elbiseler, giyilen çoraplar, tesettürü amacından saptırmaktadır, öyle ki; bazen vücudu daha cazip göstermekte, bu durum ise fitneye sebep olmaktadır. Peygamberin erkeğe benzeyen kadına, kadına benzeyen erkeğe lanet ettiği hatırdan çıkarılmamalıdır. İşte bu yüzden kadının giydiği elbise erkek elbisesine benzeyemez. Pantolon bir erkek kıyafetidir, kadınların pantolon giymeleri caiz değildir. Ancak şartların zorladığı durumlarda, kadınların uzun mantolarının

---

³⁵¹ Mevdudi, *Hicab*, 317, 318.

³⁵² Mevdudi, *Hicab*, 379.

³⁵³ Muhittin Uysal, *Peygamber Günlerinde Giyim Kuşam ve Süslenme*, (Konya: Yediveren Kitap, 1. Baskı, 2004), 168, 175.

altlarına kadın kumaşından dikilmiş pantolonumsu şeyleri giymeleri hoş karşılanabilir.³⁵⁴ Dergi yazarlarının tesettürle ilgili düşüncelerinin iskeletini oluşturan bu cümlelerden sonra, tasavvur etmiş oldukları İslâm devletinde kadının nasıl olamayacağı ile ilgili cümlelerine göz atalım. “*Şımarık görgüsüz kadına, yani pantolonla ve asri nalin veya şıpidik terlikle ana caddelere çıkan ve gece yarısına kadar dışarıda sürten, apışına kadar çıplak gayr-i latif cinse o beldede rastlanmaz. Bu türlü kıyafetsizlik, kıyafet kanununa muhalif sayılarak orada yasak edilmiştir.*”³⁵⁵ Dönem için kadının pantolon giymesi anlaşılabilir bir şey değildir. Bu durum ahlaksızlık olarak düşünülür. Pantolonla ilgili verilen mukayyet cevazın içeriğine bakacak olursak, kadını pantolon giymeye mücbir edecek zorunlu bir hal olması, uzun bir mantonun altına giyilmesi, kadın kumaşından imal edilmesi ve pantolon değil pantolonumsu, pantolona benzer lakin pantolon olmaması gerekiyor. Uzun bir mantonun altına giyilen pantolonun kadın kumaşından olması nasıl bir sorunu çözdüğü muğlak bir durum iken, muhtemelen bu hassasiyet, dergi yazarlarının diğer İslâm coğrafyalarından Mevdudi, Seyyit Kutup, Abdurrahman Azzam, Seyyit Sabık, Tantavi gibi düşünürlerden mülhem tutumlarıyla ilgilidir. Mesela hatırlanacak olursa, Mevdudi’ye göre, kadın, kocası dışında, birinci derecede akrabalarının yanında bile el, kol ve ayakları dışındaki bölgelerini gösteremezdi.

Tesettürsüzlük sadece bir giyim tercihi değildir onlar için, felsefesizliktir aynı zamanda. Tesettürü terk eden, açılıp saçılan bir kadın kendi nefsinin esiri olmuştur. O heva ve hevesinin peşinden sürüklenmektedir. Bu durum eşlerin aralarında olması gereken samimiyet, muhabbet ve hürmetin zarar görmesine, ahlaka mugayir bir hissin ortaya çıkmasına sebep olur. Durumun tabii sonucu da ailenin dağılmasıdır.³⁵⁶

Tarihler 1930’ları gösterdiğinde kadınlar için çorap algısı değişmeye başlamış, artık o koruyucu vasfından sıyrılıp modanın vazgeçilmez unsuru olmuştur. Aynı yıllarda etek boylarının da kısalması çorabın görsellik açısından önemini

---

³⁵⁴ Kemal Kart (ed.), *Okuyucu Suallerine Cevaplar, İslâm’ın İlk Emri Oku Sayı 153*, (Ocak1975), 22; Yazarsız, “Okuyucu Suallerine Cevaplar”, *Sayı 163*, (Aralık 1975), 20-21.

³⁵⁵ Cem, “O Belde Hayal Şehir”, 16.

³⁵⁶ Kanlı, “Kadının Örtünmesi”, 22, 23.

artırmıştır. 15 Mayıs 1940'ta ilk naylon çorap üretilmiştir. Ancak II. Dünya savaşının, savaş unsurlarından olan naylonun orduya hizmet etmesi, yeni nesil çorabın küresel etkisini kırmıştır. 1959' da likranın keşfi, çorap için ikinci bir dönüm noktasıdır.³⁵⁷ Türkiye'de İslâmi hassasiyet taşıyanların bu tarihten sonra tesettürle ilgili uğraşmaları gereken artık iki sorunları daha vardır; eteklerin boyu ve naylon çorap. Henüz zihinlerinde kategorik olarak pantolonun erkek kıyafeti olmasından dolayı, kadınların giydikleri pantolona pantolonumsu diyerek çıkış yolları arayan bu kesimin, çorapsız veya naylon çoraba karşı toleranslarının olması zaten düşünülemezdi. Bu konularda dikkatli olmayan öğrenciler gazetelerin magazin sayfalarında görülen tiplere benzetilir. *“Elinde sigarayla, arkası basık ayakkabılarla okula gelen öğrenciler olduğu gibi, dizden yukarı önlükle, naylon çorapla, daha bayağısı çorapsız... Okula giden kız öğrenciler de vardır. Bilhassa beden eğitimi dersleri, okullar arası spor müsabakaları olduğu günlerde kız çocuklarının şımarık bir atlet gibi okula gidişleri gözden kaçmamaktadır. Kız okulların, talebelerini 19 Mayıs gösterilerine şortla götürmeleri ve şehvi bakışlara hedef kılmaları adet ve ananelerimizle, tarihi şerefimizle bağdaşan hareketlerimizden değildir. Talebe gazetelerin magazin sayfalarına sermeye olmamalıdır.”*³⁵⁸

O dönemlerde tesettüre muhalif çevrelerce, tesettürün kadının hürriyetini sınırlayıcı bir unsur olduğuna dair iddialar gündeme gelmiş olacak ki; kadının toplumsal görevlerinin öncelikle ana, akabinde eş olduğu şiddetli bir şekilde vurgulanır. Bu vurgunun sebebi dönem dönem gündeme getirilen *‘kadın anadır, dişi değil’* temasıyla ilintili olabilir. Çünkü kadının dişiliğinin gündeme gelmesi, karşı olunan mini etek, pantolon, naylon çorap gibi moda da soruları da beraberinde getirecektir. O yüzden, onun mestureliği *‘hürriyetine mâni değildir’* savından önce, kadının analığı ve farkında olunmadan muhalif oldukları modernizmin türettiği eş kelimesine, yani karılığına vurgu yapılır.³⁵⁹ Muhtemelen analıkla merhamete, karılıkla namusa bir göndermede bulunurlar.

³⁵⁷ <http://ari.cankaya.edu.tr/~figen/nayloncorabintarihi.htm>, 21/03/2020.

³⁵⁸ Güler, “Okullarımızda Şekli ve Fikri Perişanlık”, 12, 13.

³⁵⁹ Mustafa Ateş, “Hülle ve Asri Hülleciiler”, *İslâm'ın İlk Emri Oku* Sayı 47, (Haziran 1965), 4, 21.

İslâm'ın tesettür emrinin kadını değersiz kılması şöyle dursun, bilakis, örtünmekle kadını, kem gözlerden korumayı, bu vesileyle ona değer vermeyi en nihayetinde de hürmete layık bir noktaya yükseltmeyi murat etmiştir. Öyle ki; cinsel açıdan sakıt olan erkelerin ve erkek çocukların kadınların yanına rahatça girebilmeleri, tesettürün kadını aşağılamak ya da kadını gözden ırak tutmak, hürriyetini kısıtlamak için değil, kadının iffetine hanel gelmemesi ve onun selameti için olduğu unutulmamalıdır.³⁶⁰ Bazılarının iddia ettikleri gibi tesettür kadını daha seksi göstermez. Çünkü örtünmede hedef kadının çirkin taraflarını gizlemesi, güzelliklerini sergilemesi değildir. Tesettürlü bir kadın, öyle örtünmelidir ki; bakan bir erkek, ancak siluet olarak bir kadını algılamalıdır. Bu durum, insanları, ancak meşru ve talep edilen evliliğe götürür. Açıklık ise, erkeği tecessüs ile sorumsuzca bir yakınlığa götürür. Fuhşun ana sebebi de zaten budur, düşüncesindedirler.

Kadın iffetsiz ise tesettür ne işe yarar. Tesettürü dayatmak çözüm değildir, iddiaları yersizdir. Çünkü fazilet bir yönüyle zorlamak, zapt etmek demektir. İmkân ve yaptırım olmaksızın iyilik tesis edilemez. Bu iki kural ile tesettür ve erkeklerden uzak durma, itiyadın önünü açar, bireyleri fuhuştan, toplumu ahlaksızlıktan korur. Aksi takdirde, kadınlar heyecanları peşinde koşarlar, kalpleri deşikendir, zapt etmek güçtür. Ancak tesettür vasıtasıyla, bu coşkun akan bentsiz nehri dizginleyebilirsiniz.³⁶¹ Tam da bu yüzden, çarşaf dışarıya çıkacak kadın için bir zorunluluktur. Çarşaf, kadının zayıf yaratılışına bir kale olacak, böylece kadın, namahremın iştihasına meze olmadığı gibi, tecavüzüne de siper olacak.³⁶²

Tesettürün kadının hürriyeti önünde bir engel olmadığını iddia etmiş olsalar da dergi yazarlarımız düşünce ve tutumlarıyla özgürlük karşıtı bir tavır sergilerler. Örtünme konusunda zorlama, kadınların serbest kalacak olurlarsa heyecanları peşinde koşacakları iddiası, kadını tercihleri noktasında yok saymaya itmektedir. Öyle ki özgürlüğü ve tesettürü karşıt olarak konumlandıkları olur. “*Altı yaşında*

³⁶⁰ Bekir Topaloğlu, “Örtülmesi Gereken Yerler”, *İslâm'ın İlk Emri Oku Sayı 70*, (Ekim 1967), 8-9.

³⁶¹ Bekir Topaloğlu, “Örtünmeye Lüzum Var mıdır?”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 77*, (Mayıs 1968), 15.

³⁶² S. A., “Tesettür”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 74*, (Şubat 1968), 23.

hava alsın diye çırılçıplak sokağa bırakılan kız yavru, büyüyünce kolay kolay kapanabilir mi? O bir kere hürriyetin tadını tattı, artık bırakır mı? ”³⁶³ ifadeleriyle, tesettürün hürriyete mâni olmadığı ifadelerini unutmuş görünürler.

Tesettürü fıkhi bir mevzu olarak algılamazlar, adeta ontolojik sorunmuş gibi tartışır. Pantolon, yün kazak, kısa kesilmiş saçlar, sakız..., olası şeyler değildir. Aşağıdaki paragraflar hassasiyetlerini ifade etmeleri bakımından önemlidir. “*Yakında bütün kadınların pantolon giydiklerini görürsek şaşırmayalım. Saçlar garson tıraşı, ayaklarda şıpıdık sokak terlikleri, omuzlarda külhanbeyivari yün kazak, bacaklarda pantolon... Yahu bunun neresi kadın? Biz bu yeni asri tipe oğlan kız diyoruz. Ya ağızlarıdaki sakıza veya Amerikan çikletine ne demeli? Bu son çizgi, ‘oğlan kız’ın adilik ve pespayelik tablosunu tamamlıyor. Ahlak, asalet, fazilet ve iffet duyguları nerelere gitti acaba? ”³⁶⁴*

Tesettürsüzlüğün ne kadar abes olduğunu farklı kültürlerden, uluslararası örneklerle açıklamaya çalışır. Rhade Island Hukukçular Konferansında yargıç, kadın jürilerin etek boylarını çok kısa bulduğundan, ön sıralarda oturmaları gerekirken, üyeleri, platformun da dışına çıkararak oturttuğu haber verilir. Bir başka örnekte, mahkemeye dar pantolonla geldiğinden dolayı bir kadını, hâkimin, hâkim huzuruna bu kıyafetle girilmeyeceği cihetiyle cezalandırdığından bahsedilir.³⁶⁵ Tersinden bir okumayla, Yunan medeniyetinin zirve yaptığı dönemde Aristokrat kadınların örtünmeye başladıklarını, kocalarının dışında erkeklerle muhatap olmayı ar ettiklerinden söz edilir.³⁶⁶

Bazen de İslâm öncesi zaman ile ki; Cahiliye Dönemi olarak daha ziyade tahkir için bu tanımlama kullanılır, kadın kıyafetleri üzerinden kıyas yapılır. Dönem kadınının, o devirdeki kadından çok farkı olmadığı şöyle izah edilir: Cahiliye Döneminde kadın, tıpkı bu günkü büyükşehirlerimizde olduğu gibi, göğsünü açar,

³⁶³ Sıtkı Yonca, “Basın ve Müstehcenlik”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 182* (Temmuz 1977), 9.

³⁶⁴ Mihriddin Cenani, “Kız Oğlan Kız mı? Oğlan Kız mı?”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 41*, (Aralık 1964), 25.

³⁶⁵ Yazarsız, “Bu da mı Gericilik?” *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 58*, (Eylül 1966), 25.

³⁶⁶ Yonca, “Basın ve Müstehcenlik”, 9.

boynunu, saç örgülerini ve küpelerini teşhir etmekten utanmazdı.³⁶⁷ Evet, kadının güzel bir vücudu, bu güzelliği tamamlayan nezaketi, samimiyeti ve safiyeti var. Eğer bu vasıfları tesettürle gizleyemezse, kötülüğün başlıca amillerinden olur, şeytani bir varlığa dönüşür. Hem kendisinin hem de toplumun diğer bireylerinin zarar görmemesi için kadının örtünmesi zorunludur. Zaten tesettürle ilgili ayetin (Ahzap Suresi 59. Ayet) de özü bu değil midir? Tanınıp da eziyet edilmesin.³⁶⁸ Ayeti kerimeleri hadisle desteklerler. Peygamberin eşi Ayşe'den rivayetle; Ebu Bekir'in kızı Ema ince bir elbise ile peygamberin olduğu yere girince, peygamber yüzünü çevirir ve şöyle der; *“Bir kız ergenliğe girdiği vakit yüzü ve elleri hariç vücudunun geri kalanını belli edecek elbiseler giymesi uygun değildir.”* Akabinde İslâm'da kadın kıyafetinin sade, zarif olması gerektiği belirtilir. Bu elbise tarzındaki sadelik, ağırbaşlılığın ve vakarın teminini sağlar. Oysa ilhamını israf ve gösterişten alan Batı tarzı moda, böylesi bir vakardan yoksundur.³⁶⁹

İman ve ideal sahibi bir kadının, kendini teşhir etmeyecek, şahsiyetini ve ağır başlılığını koruyacak şekilde giyinmesi dünyada hangi ilkelere aykırıdır ki; bizde ki laiklik ilkesine aykırı olsun, laikliğin iffet ve fazilete aykırı olması düşünülemez.³⁷⁰ Çünkü tesettür kadını layık olduğu mevkie taşıdığı gibi onu zilletten, tedirgin olmaktan ve esaretten koruyan yegâne vasıta.³⁷¹ İfadeleriyle tesettürün gayesini açıklamaya çalıştıkları gibi, dönemin laiklik anlayışının örtünme üzerindeki baskılarını da çok irrite etmeden ince bir şekilde eleştirmeyi de ihmal etmezler.

“Moda denilen salgına kapılarak bazı Türk kadınları, önce eşarbi sonra mantoyu attı. Arkadan çorap da çıkarıldı. Bununla tatmin olmayan moda ejderhası bu sefer de kadın elbisesinin kollarını ve eteklerini kemirmeye başladı. Belki

³⁶⁷ Topaloğlu, “Örtülmesi Gereken Yerler”, 8-9.

³⁶⁸ Topaloğlu, “Örtünmeye Lüzum Var mıdır?”, 15.

³⁶⁹ Meryem Cemile, “İslâm Adabı ve Garp Muaşeret”, çev. Kemal Kuşçu, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 79*, (Ağustos 1968), 16, 17, 26.

³⁷⁰ Koçyiğit, “Neden Tepki?”, 7.

³⁷¹ Fatma Zehra Kanlı, “Kadının Örtünmesi”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 113*, (Ağustos 1971), 22, 23.

sokaklarda plajların kıyafet bakımından farksız olduğu bir manzaraya doğru gitmeye başladık.”³⁷²

“Bu kılığın Avrupa’da çıkışı ve bir salgın halinde yayılışı, belki onların inanışlarıyla ve telakkileriyle hem ahenktir; ama bizim için ortada bir hakikat varsa, o da her şeyden evvel ve her şeyin üstünde kadın mahremiyetine büyük önem veren asil bir ırka ve bu tür hayasız açılışları meneden ulvi bir dine mensup oluşumuzdur.”³⁷³

“Ancak pudralardan tahriş olan yanaklar, jiletle her gün kazına kazına tabii halini dahi kaybeden sahtiyanlaşmış bacaklar ve berber salonlarında heba edilen nice kıymetler var.”³⁷⁴

Dergide zikredilen bu eleştirel düşünceler halefleri tarafından daha felsefik örüntülerle sürdürülür. Moda kutsal olanla rekabete girer, daha net bir ifade ile çatışır. Defilelerin ritüele benzetilmesi; modanın tarzı ile müminlerin giyimlerinin benzeşmesi, modanın kutsala ait formları kullandığına işaret eder.³⁷⁵

“Ey iman edenler Yahudileri ve Hıristiyanları veli edinmeyin. Onlar birbirlerinin velileridir. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz o onlardandır. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”³⁷⁶(Maide 51) ayetine binaen, moda gayr-i İslâmi bir milletin, ahlak ve düşüncesini, kültürünü, tavır ve davranışlarını diğer milletlere kabul ettirme ve İslâm toplumunu amaçsızlaştırma gayretidir.³⁷⁷

Avrupa memleketlerinde esasa dair olmayan, çünkü esas, gelenek üzerine oturur, geçici bir hevesten öte gitmeyen, basit bir zevk kültürü olan moda, memleketimizin anasırlarını belirler oldu. Siyasetimiz, kültürümüz, ahlakımız ve

³⁷² İbrahim Atabey, “Moda Denilen Canavar”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 63, (Şubat 1967), 5.

³⁷³ Atabey, “Moda Denilen Canavar”, 5.

³⁷⁴ Atabey, “Moda Denilen Canavar”, 5.

³⁷⁵ Ahat, *Bilincin Moda Yönelimine Etkisi (Moda Bilinci, Öz-Bilinç ve Öznel Mutluluk Üzerine Alan Araştırması)*, 35.

³⁷⁶ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/720/51-ayet-tefsiri> 05/04/2020.

³⁷⁷ Eke, *Bedene Müdahalenin Bir Yolu Olarak Moda ve Medyada Sunulan Beden Algısı*, 110.

kadına dair her şeyimiz moda ekseninde dönüyor. Özellikle kadın kıyafetlerine saldıran moda, önce başörtüsüyle mantoyu alt etti, yetinmedi çorap derken şimdide etek boylarını kemirmeye, elbise kollarını kısaltmaya başladı. Durum bununla da kalmadı, kadın kuaförden, manikürcüden çıkmaz oldu, makyaj yaptığı dudaklarını ve kaşlarını yine de beğenmez oldu. Artık estetiğe, yaratılışını bozmaya götürdü işi, beğenmediği burnunu, sevmediği kaşlarını düzeltirmeye kalkıştı.³⁷⁸ Bu tehlikeli gidişi göremeyen Garp sevdalısı bazı Müslümanlar, İslâm'ın beynelmilel bir din olduğunu, özel bir kıyafet tavsiyesinde bulunmadığını, topluma intibak sağlayacak herhangi bir kıyafetin giyilebileceğini söylüyorlar.³⁷⁹ Ancak bugün defilelerde sunulan kıyafet İslâmi bir anlayışın ürünü olmaktan uzaktır. O kimliği dolayısıyla da bedeni sekülerleştirip, başa takılan, modaya uygun bir başörtüsüyle İslâm kimliğinin temsil edilmesi düşünülemez. Bu tesettür değil kapalı ve şık giyinmedir. Çünkü tesettür felsefesinden sapmaktadır. İslâm'a göre tesettür, kadın bedenini saklı tutmak, korumaktır, tersinden bir okumayla kamuya açık olan yerlerde teşhirciliğin önüne geçmektir. Oysa moda elbisenin nev'inden çok, görselliği, dikkat çekici olmayı yani teşhirciliği öne çıkarır.³⁸⁰

Dergi yazarları modayı toplum için bir tehdit olarak görürler. Onlara göre İslâm ile Batı medeniyeti çatışma halindedir. İslâm, insanın kişiliğine değer verip onu yüceltmek, bireyleri birbirlerine dayanak yapıp güçlü bir toplum vücuda getirmek, kadını iffet alemi yapmak ister. Ancak moda, barlarda, kokteyl partilerinde, dans salonlarında, İslâm'ın öngörmüş olduğu bu toplum modelini çökertmektedir. Kadını iffetsiz, erkeği umursamaz, ahlaksız yapmaktadır.³⁸¹ Yine de bazı Müslümanlar modern dünyanın her cihetinde var olma mücadelesinin gerekliliğine inanıyorlar. Tesettürün metalaşmasında, ticari bir unsur olmasında sorun görmüyorlar. Oysa bu durum özellikle kadını mağdur etmektedir. Kadın,

³⁷⁸ Mehmed Şeker, "Ahlakın Neresindeyiz?", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 66*, (Mayıs 1967), 14.; Yazarsız, "Estetik Ameliyatı" *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 153*, (Ocak 1975), 23.

³⁷⁹ Cemile, "İslâm Adabı ve Garp Muaşeretü", 16, 17, 26.; Fehmi Cumalıoğlu, "Dünyayı Saran İnkâr ve İsyân Fırtınası", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 114*, (Eylül 1971), 18, 19.

³⁸⁰ Eke, *Bedene Müdahalenin Bir Yolu Olarak Moda ve Medyada Sunulan Beden Algısı*, 112, 115, 116.

³⁸¹ Fatma Zehra Kanlı, "Çocuk Terbiyesi", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 110* (Mayıs 1971), 20, 21.

kişiliğiyle birey olma mücadelesini kaybetmekte ve modanın tavassutuyla dişliği ön plana çıkmaktadır. Bu anlayış hem israfi tetiklemede hem de İslâm'ın insan tasavvuruyla çelişmektedir. Bazıları da muhafazakâr kadınların İslâm'ı güzel bir şekilde temsil etmeleri için güzel ve şık giyinmeleri gerektiğini söylüyorlar. Hatta kendilerini seküler olarak tanımlayan hanımlardan bile daha zarif giyinmeleri, gerekir. Din, güzel ve hoş giyinmeyi öğütüyor, aslında kadınlar, İslâmi modayı takip etmekle Allah'ın buyruğunun dışına çıkmıyorlar,³⁸² düşüncesi de yanlıştır, çünkü Müslüman birilerinin yorumlarına tabii değildir. Allah'ın emirlerine uymakla mükelleftir. Bu durum da zikredildiği gibi, kocasının dışında, mahremi yanında dikkat çekmemek, gizlenmek, örtünmektir. Makyaj yapmak, süslenmek, beğenmediğiniz yerlere estetik yaptırmak, acaba tesettüre mi hizmet eder yoksa İslâm'ın asla hoş görmeyeceği modaya mı?³⁸³

2.2. Kadın-Erkek Eşitliği

Toplumsal cinsiyet bağlamında kamusal alan çalışılacaksa, meseleye kadın erkek eşitliğinden başlamak sanırım isabetli olanıdır. Pagan bir anlayış olarak Antik Yunan, dini pratikler açısından da Yahudiliğin kadına bakış açısı, tarihsel sürecin temel belirleyicisi olmuştur. Aristo, kadını ana rahminde erkek olmaya ulaşamamış, bunu becerememiş bir başarısızlık olarak niteler³⁸⁴, toplum içerisinde kadının erkeğe göre biyolojik zayıflığı, şahsiyetine ve iradesine uzanacak şekilde hakarete götürülmüştür. Bu durum dini algılara da sirayet ederek ilk günahın müsebbibi, her zaman günah işlemeye meyyal, “*Lanetli Havva*” figürünün oluşmasına sebep olmuşken, ‘*Altın Çağ*’ da bir kadın marifetiyle son bulmuştur.³⁸⁵ İlginç olan şudur ki, kadim semavi din olarak kabul ettiğimiz Yahudilik de benzer bir anlayışa sahiptir,

³⁸² Eke, *Bedene Müdahalenin Bir Yolu Olarak Moda ve Medyada Sunulan Beden Algısı*, 113.

³⁸³ Osman Yüksel, “Özlediğim Âlem”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 58 (Eylül 1966), 12; Yazarsız, “Okuyucu Suallerine Cevaplar, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 168, (Mayıs 1976), 23; Şeker, “Ahlakın Neresindeyiz?”, 14. Mehmed Süslü, “Müslüman Türk Kızına Hitap!”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 88 (Mayıs 1969), 14.; Ramis Doğru, “Aşağılık Kompleksinde Yüzen Kadın”, *İslâm'ın İlk Emri Oku* Sayı 100, (Haziran 1970), 20-21.

³⁸⁴ Aylin Çiçekli, “Evinin Hanımı Çocukların Anası Olan Kadının Kamusal Alan Mücadelesi”, *Social Sciences Research Journal Volume8, Issue 1*, (March 2019), 1-14.

³⁸⁵ Karaaslan, “Antik Yunanda Kadın Olmak”, 159-174.

onda da kadın, ikincil bir varlık olarak konumlanır. Tevrat'ta kadın şehvet ve sinsilikle tavsif edilir. Hatta kadını, erkeğin eşyası olarak betimleyen, ontolojik kopuşun olduğu metinler bile vardır.³⁸⁶ Roma'da kadın, cinsellik ve erkek çocuk doğurma üzerine kurgulanan bir nesnedir ve hukuki hiçbir hakkı yoktur.³⁸⁷ Hristiyanlığın kadına bakışı kadim dinlerden ve kültürlerden daha şeditir. Bu öylesine bir aşağılama ve hakarettir ki; kadını ölüme mahkûm etmekten daha zelildir. Kadın cennette Âdem'e haram olan meyveyi yedirerek tüm insanlığın günahkâr olmasına sebep olduğundan cinsel ilişki habis ve günahdır, St. Augustin, bu düşünceden hareketle, kişinin, fahişeye ya da karısıyla cinsel ilişkiye girmesi arasında fark gözetmez; çünkü en nihayetinde her ikisiyle yapmış olduğu eylem günahdır.³⁸⁸

İslâm kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi, eşitlik üzerine değil, biyolojik ve antropolojik doğalarının bir gereği olarak hayatın, rasyonel ve fonksiyonel işleyişine katkıda bulunması açısından hak ve adalet kavramları çerçevesinde tartışmaya açar.³⁸⁹ Ancak bu Müslümanların sorunsuz olduğu anlamına gelmez. Ya da muhafazakâr düşünürlerin bu konuda zihinsel bir duruluk içerisinde olduklarını söyleme imkânını bize tanımaz. Dinlerde vazedilen bu ve benzeri içeriklere rağmen, sosyal hayat çoğu zaman kendi hakikati üzerinden gerçeklik üretmeye devam eder. Antik Yunan-Yahudilik, Yahudilik-Roma-Hristiyanlık'ın kültürel geçişliğinden, Yunan kültüründen etkilenen Yahudilikten, Roma'nın kadın anlayışının Hristiyan teolojisine tesirinden bahsedenler, toplumların profan kadın algılarına meşruiyet kazandırmak için dini, çerçeve olarak kullandıklarını iddia ederler.³⁹⁰ Bu konuda Mill, toplumlarda yerleşik pek çok olguda olduğu gibi kadının mutlak itaat etmesinin

³⁸⁶ Ameneh Baseri, "Semavi Dinlerde (İslâm, Hristiyanlık, Yahudilik) Kadına Şiddet ve Saygının Karşılaştırılması Hakkında Araştırma", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16 (Özel Sayı 1), (2014), 123-127.

³⁸⁷ Musa Kaval, "İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 55, (Mayıs-Haziran 2016), 306-324.

³⁸⁸ Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", 249-258.

³⁸⁹ Şebnem Aslan vd., "İslâm'ın Kadın Liderliğine Bakışı: Disiplinler arası Nitel Araştırma", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 8, (Ekim 2015), 71-107.

³⁹⁰ Kaval, "İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi", 306-324.

dinin bir vecibesi gibi sunulmaya çalışıldığından yakındır. O, kadının, erkeğe itaatinin ve kamusal alandan soyutlanmasının sebeplerini tarih öncesi dönemlerde erkeklerin biyolojik güçlerinin bir sonucu olduğunu, bu durumun akıl ve vicdan süzgecinden geçirilmediğini düşünür.³⁹¹ Yahudilik ve Hristiyanlığın kadın hususunda olumsuz dini telkinleri yanında İslâm'ın ontolojik eşitliği tezine rağmen, Müslüman dindarların söylem ve tutumları dönem dönem dramatik bir hal almıştır. *“Kadınların, erkeklerle eşit olabilmek için yaptıkları mücadele yersizdir. Bunun başarıya ulaşacağını da sanmıyorum. Onun için tüm kadınları, bu mücadeleden vazgeçmeye çağırıyorum.”* *“Böylece, kadın hakları hareketine karşı çıkan kadın artist, kadınların özelliklerinden bahsederken de şöyle konuşuyor: 2Kadınlar, kendilerini daha hür yapmaya çalışıp, daha çok bir erkek gibi davranmaya çalışmakla daha mutsuz olurlar. Kadın; yumuşak, sevimli ve şefkatli bir yaratıktır. Oysa bir erkek gibi davranmaya kalkışırsa bu özelliklerini kaybeder.”*³⁹²

Kadınların eşitlik talepleri tarihsel süreç içerisinde paradoksal bir seyir izler. Modern öncesi zamanlarda kadın erkek eşitsizliği bir tercih meselesi değil, bu durum geleneksel ailenin ontolojisinden kaynaklanır.³⁹³ Pek çok şeyde olduğu gibi bizde eşitlik isteğinin miladı Tanzimat'tır. Tanzimat kadını geleneksel rollerini inkâr etmeden erkeklerle aynı haklara sahip olmayı talep ederken, Cumhuriyet kadını kendine biçilen role itiraz etmez. Cinsiyetsiz bir tutum izleyen yeni rejim, kadınlara erkeklerle birlikte ve beraber sorumluluklar verirken kadınlara verilen seçme-seçilme gibi haklar neticesinde kadınlar derin bir sessizliğe gömülürler. Mesela yayın hayatına 1940'larda başlayan ve 1979'a kadar uzun süre yayın hayatında kalan Kadın Gazetesi, Cumhuriyet, kadına öylesine haklar vermiştir ki; bu geniş haklar, kadınların eşitlik mücadelesi vermesini anlamsız hale getirmiştir düşüncesindedir.³⁹⁴

³⁹¹ Geçit, “John Stuart Mill’de Kadının Toplumsal Konumu”, 105-127.

³⁹² Yazarsız, “Kadınları Tuşa Getiren Yıldız(!)” *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 140* (Aralık 1973), 23-24.

³⁹³ Giddens Anthony, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, (İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti. Birinci Basım, 2000), 69.

³⁹⁴ Hilal Aydın, *Toplumsal Cinsiyet ve Estetik Özerklik Bağlamında Türk Edebiyatında Delilik ve Kadın*, (Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2014), 174, 175, 179.

Cumhuriyet ideolojisi, kadına dair ne varsa hepsine, yaratmaya çalıştığı modern hayata uyumlulaştırma adına, müdahale etme gereği duymuştur. Meslek seçimi, kullanacağı aksesuarlar, makyajı, giyim tarzı, ev içi ve sosyal hayattaki rolleri, nasıl çocuk yetiştireceğine kadar her şeyi yeniden dizayn etme gereği hissetmiştir. Ancak kadının örtüsünü ayrı bir kimlik üzerinden değerlendirme cihetine gitmiştir. Çünkü örtünmeyi özgürleşmenin önündeki en büyük engel olarak algılamış, hatta modern hayat için tehdit saymıştır. Örtüyü Doğu'ya ait, ilkel ve din ile özdeşleştirerek örtü takanları ötekileştirmiştir.³⁹⁵ Başörtüsü özelinde tesettür, İslâmcılar için özellikle 1970 sonrası dönemde, kadın-erkek eşitliğinde tartışmanın mahallini oluşturan, kadının kamusal özgürlüğünün teminatıdır. 1980'lerde İslâmcıların toplumsal ağırlıkları artmaya başladığında, tıpkı Kemalistlerin yaptığı gibi kadın bedeni üzerinden ideolojilerini inşa etmeyi tercih etmişlerdir. Onlar da örtünün bir sembol olduğunu kabul etmişler, ancak örtüyü kadının özgürlüğü üzerinde bir baskı değil, onu dini yaşamın temel ögesi olarak görmüşler, örtünmenin kadını vasıflı bir özgürlüğe ulaştırdığına inanmışlardır.³⁹⁶ Giddens da demokratik gelişimin ve ekonomik refahın sağlanabilmesi için kadın-erkek eşitliği anlayışını tesis etmenin öneminden bahsederek, kadın-erkek eşitliği, kamusal alan paylaşımı arasındaki sıkı bağa dikkat çeker.³⁹⁷

1970 yılına kadar Türk kadını, özellikle kırsal kesimde yaşayanlar Cumhuriyetle birlikte kendilerine tanınan haklardan gerektiği gibi faydalanmasını bilememiştir. Erkeklerinin gölgesinde yaşamayı, genel olarak onların tercihlerine uymayı yerinde bulmuşlardır. Kadının aile, eğitim ve mesleki alanlarda bu ikincil konumunu, bazıları ötekileştirme olarak yorumlamışlardır.³⁹⁸ Türkiye, kadın-erkek eşitliğini tesis eden ve kabul eden devletlere, siyasi alanda kadına alan açma sorumluluğu getiren Birleşmiş Milletler Kadınların Siyasal Haklarına Mütteallik

³⁹⁵ Aydın Satar, "Müslüman Kadının Sesi: İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları", 299, 300.

³⁹⁶ Aydın Satar, "Müslüman Kadının Sesi: İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları, 300.

³⁹⁷ Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, 79.

³⁹⁸ Aziz Şeker, "Türk Romanında Cinsiyet Açısından Kadın Temsillerine Yönelik Sosyolojik Bir Çözümleme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 54, (Yıl 2017), 651.

Sözleşmesini 1953 yılında imzalamış olmasına rağmen toplumsal duyarsızlık sebebiyle kadınların talebi olmamıştır.³⁹⁹ Ancak özellikle 1960'lara kadar nüfusun genelinin kırsal kesimde yaşadığı göz önünde bulundurulacak olursa ötekileştirme kavramının geniş karşılık bulduğunu söylemek tartışma götürür. Karı-kocanın tarımla uğraşması, eğitim, uzmanlık gibi durumları gerektirmediğinden tartışma şehirde yaşayanlar için geçerlidir. İletişim imkânları kitleleri manipüle edecek anlayıştan uzak olduğundan, kırsal hayatta yaşayanlar sakin, tartışmasız, devinimsiz bir yaşam sürerler. Köy okullarında okuma-yazmanın dışında eğitimin pratikte bir karşılığı yoktur, ilkokulu bitiren çok az bir grup dışında kalanlar köydeki işlerine devam etmektedir. Kırsalda benzeşlik sorun algısının önündeki en büyük settir. Sorun 1980'lerde yani kentleşme sonrası yaşam pratikleriyle birlikte, algının değişmesi sonucu ortaya çıkmış görünüyor.

1960 darbesi sonrası hazırlanan anayasa bireysel ve toplumsal hakların tesis edilmesinde global kültüre uyumu öncelediğinden özgürlükçü karaktere sahiptir. Önceki dönemlerin bürokratik modernleşme çabalarını bu anayasa, sivil topluma devretme çabasıdır. Eğitim, hukukun üstünlüğü, ekonomi ve eşitlik gibi konuların ele alınış biçimi de bu yapıya uygun olarak özgürlükçüdür. 1961 anayasasının getirdiği bu özgürlük havasına ek olarak, kitle iletişim araçlarının yaygınlık kazanması küresel kültürün bölgesel olanlar üzerinde baskısını artırmış ve feminizm gibi sanayileşmiş toplumlardaki tartışılan konular ülkemizde de konuşulur hale gelmiştir. Bundan güç alan Türk kadın hareketleri eşitlik isteklerini daha organize şekilde talep eder olmuşlardır.⁴⁰⁰

1970-90 yılları arasında Türk toplumunda küreselleşmenin de etkisiyle ekonomik ve buna bağlı olarak değişen demografik yapı, siyasi ve toplumsal düzeni de dönüştürmüştür. Bu bağlamda varlığını güçlü bir şekilde hissettirmeye başlayan kentli dindarlar, kolektif bir kimlik etrafında birleşerek kimlik arayışlarına çözüm bulmaya çalışırlar. Ancak daha önce Cumhuriyet, kadın için kadın doğasına ait

---

³⁹⁹ Genç, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Siyasetinde Cinsiyetçilik*, 44.

⁴⁰⁰ Genç, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Siyasetinde Cinsiyetçilik*, 45, 46.

hakları vermek yerine, ideolojisini toplumsal katmanlara taşıması amacıyla kadını uygun bir şekilde sokmada herhangi bir mahzur görmezken, 1970'lerden sonra gelişen İslâmcılık, modernliğin tasarladığı cinsiyet rollerini müktesebatına ve sosyal yapıya tehdit olarak algılar. Bu defa İslâmcılar, Kemalistlerin yapmış olduklarını kendi ideolojik çerçevelerinden değerlendirip değiştirirler. Kadını özgürleştirmek yerine, erkek egemen bir anlayışla kadınların haklarını yeniden ve cemaatçi bir yaklaşımla değerlendirip kadını kadına ait kılmamayı hedeflerler.⁴⁰¹ Bu noktada muhafazakâr kadının taşıması gereken sıfatlara da yer vermişlerdir. Muhafazakâr kadın için ar ve namus en başta gelir. Bu yüzden flört haramdır. Evlilik sonrası kocasına bağlı kalır, ailesine sahip çıkar. Kocasının izni olmadan dışarı çıkamadığı gibi, yine onun rızası olmadığı kişileri, kadın erkek fark etmeksizin misafir kabul etmez. Haremlik selamlık aile yaşamının bir parçasıdır. Mahrem önüne çıkmaz. Kısacası muhafazakâr kadın görünmez kadındır, asıl görevi hayırlı evlat yetiştirmektir. Tesettürlüdür, bol elbiseler tercih ederek vücut hatlarının belli olmasını engeller. Dışarıya çıkarken süs malzemesi kullanmaz, ziynetini göstermez.⁴⁰²

Kadın erkek arasındaki eşitsizliklerin iki temel noktadan kaynaklandığını iddia edenler vardır. Din ve fizyolojik farklılıklar. Din konusunda, İslâmiyet dışında diğer iki dine göre, kadın erkekten yaratılmıştır. Bu yüzden kadın erkeğin gerisindedir. Erkeğin fiziki olarak daha güçlü oluşundan, kadını tanımlamada erkeği ölçüt olarak almışlardır. Bu durumları göz önünde bulunduranlar kadın erkeği iki ayrı kategori olarak değerlendirmek yerine, birbirlerini tamamlayan tek kategorinin elemanları olarak görmek gerektiğini söyleyerek İslâmcıların görüşüne yaklaşmışlardır.⁴⁰³ Çünkü İslâmcılardan bazılarının göre, cinsiyete dayalı rol ve statüler naslardan kaynaklanır, bu durum hayatın olağan akışıyla uyumludur, kadın-erkek eşitliği modern hurafeden başka bir şey değildir. Haklar ve özgürlüklerle ilgili çerçevenin, içeriğinin net bir şekilde ortaya konmadığı eşitlik, kadın ve erkeği karşı

⁴⁰¹ Aydın Satar, "Müslüman Kadının Sesi: İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları", 297, 298, 299, 300.

⁴⁰² Tapper, *Çağdaş Türkiye'de İslâm, Din, Siyaset, Edebiyat ve laik Devlet*, 211, 212.

⁴⁰³ Mehtap Yeşilorman, "Toplumsal Eşitlikte Kör Nokta: Kadın Eşitsizliğine Genel Bir Bakış", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 2, (Yıl 2001)*, 271.

karşıya getirmekte, onları birbirleriyle yarışa zorlamaktadır. Oysa cinsler yarışmak için yaratılmamışlardır. Bilakis, yaratılıştan kaynaklı nakıs kalan yönlerini tamamlamaları daha işlevsel görünmektedir. Bu durum hem çatışmayı bitirir hem de uyumu getirir. Birbirlerini desteklemeleri sağlıklı ailelerin oluşmasına destek sağlar.⁴⁰⁴ Cinsiyet farklılığı, fiziksel ve psikolojik unsurlarda ayırıcı bir durumu ifade etmede kullanılabilir, bu durum, hak ve özgürlükler açısından adaletsizlik oluşturacak şekilde yorumlanamaz.⁴⁰⁵ İslâm, insan merkezli bir anlayışa hâkim olduğundan adaleti denetleyici bir mekanizma olarak kullanır. Adaleti, fitrat ve kültür çerçevesinde mağduriyetlere mahal vermeme noktasında değerlendirir. Cinsiyet sadece kisve, asıl olan insanlığın değerini yükseltebilmektir. Bu yüzden de İslâm'da üstünlük meselesi cinsiyetler üzeri bir yaklaşımla takvaya yüklenmiştir.⁴⁰⁶

Bazıları ise, kadın-erkek eşitliğinin önündeki en büyük engelin ontolojik olduğuna inanırlar. Rollerin ve kültürel farkların derinleştirdiği bu yapısal farkların arasını ancak, iki cinsin tipolojik özellikleriyle birlikte, birbirlerine karşı değerlerini ifade eden eşdeğerliliğin fitri olduğunu ve eşitliğe karşı daha fonksiyonel olabileceği iddiasındadırlar.⁴⁰⁷ Sorun ait olunan kültürle alakalıdır. Toplum, erkek ve kadına hangi rol ve statüleri uygun görürse özellikle aile çocuklarını buna göre toplumsallaştırmaktadır. Geleneksel Türk ailesinde kız çocukları yeme-içme, eğitim, evlilik ve boşanma gibi hususlarda erkek çocuklarından ayrı yetiştirilmektedir.⁴⁰⁸ Kısacası kadın-erkek arasındaki fiziki ve psikolojik farklar üstünlük meselesi değildir. Aksine bu durum onların birbirlerini tamamlayabilmelerinin imkânını sunar. Aynılık iddiasında bulunmak sorunları çözmeyecek, aksine büyük eksiklik yaratacaktır. Yükümlülüklerin yerine getirilmesinde gözetilen fiziki ve psikolojik vasıflar tarafları rahatlatacaktır. Bu durum kadının evine kapanması için bir gerekçe

---

⁴⁰⁴ Süleyman Uludağ, *Sufi Gözüyle Kadın*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 12.

⁴⁰⁵ Bayraktar Karahan, Fatma, *Toplumsal Hayat ve Kadın*, İslâm Penceresinden Kadın, haz. Ülfet Görgülü (İzmir, 2. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020) s. 101.

⁴⁰⁶ Martı, *Hadislerle Kadın*, 16, 17.

⁴⁰⁷ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 137.

⁴⁰⁸ Yeşilorman, *Toplumsal Eşitlikte Kör Nokta: Kadın Eşitsizliğine Genel Bir Bakış*, 275.

gibi gösterilemez. Kadının tesettürü mahremleri için gerekmiyorsa, tesettür, onun kamusal alanda var olmasına meşruiyet sağlar.⁴⁰⁹

Diğer bazı düşünürler, kadın-erkek eşitliğini sağlamak için gösterilen çabaların boşuna olduğuna inanırlar. Onlara göre bu yalnız bir algıdır ve hayat kendi mecrasında akmaktadır. Düşüncelerini özetlemek gerekirse; kadını bilim ve kariyer motivasyonu ile kamusal alana çeken yine erkek aklıdır. Kadın-erkek eşitliği adına oluşturulan bu durum, kadınların kariyer ve yükümlülüklerde erkeklerle eşit olduğunu iddia eder. Aynı mekânda aynı işi yapabilirler ve kadın, kendi ayakları üzerinde durabileceğini, kazancı vasıtasıyla iddia edebilir. Ancak pratikte yaşanan sorunlar dikkate alınırsa eşitlik hiçbir zaman vaki olmamıştır. Hukuksal düzenlemelere rağmen kadın hiçbir zaman erkeklerle eşit olamamış, iş alanlarının pek çoğunda erkek hâkimiyeti sürmüştür. Kadınların günlük yaşamın her aşamasında olması, erkeklerin tatmin aracı olmuştur. İslâm'ın insan olma bakımından erkek-kadın ayrımı yapmadığını unutmamak gerekir. İslâm'da hukuk ve ceza açısından da kadın-erkek ayrımı yoktur. Kadını değersizleştirmek, yok saymak İslâm'ın ruhuna aykırıdır. Bir işi yapabilmek ile yaradılışa uygun iş yapmak arasında ciddi fark vardır. Bedeni olarak kadın erkek eşitliğini kabul etsek dahi, ya da makinalar vasıtasıyla kadının aynı işi yapabileceğini kazanması durumu değiştirmeyecektir. Kadın-erkek, cinsiyetlerinin gerektirdiği fizyolojik ve psikolojik durumları ile kişisel potansiyelleri çerçevesinde sosyal hayatta var olmalıdır. Kadın kadınlığını korumakla mükelleftir.⁴¹⁰

Derginin yayın hayatında olduğu zaman dilimi içerisinde, kadın-erkek ilişkilerini, nasları, kültür ağırlıklı geleneksel yorumlarla izah etmeye çalışanlarla, psikolojik ve sosyolojik temelli anlamlandırma gayreti içerisinde olan İslâmcıların düşüncelerine göz atacak olursak: Kadın herhangi bir günah içermedikçe kocasının dileklerini yerine getirmelidir.⁴¹¹ Kocasına eve geldiği vakit onu güler yüzle kapıda

⁴⁰⁹ Bayraktar Karahan, *İslâm'da Aile*, 9, 10, 11, 12.

⁴¹⁰ Mevdudi, *Hicab*, 304.

⁴¹¹ Baktır, Mustafa, *İslâm'da Kadının Çalışma Şartları, Sosyal Hayatta Kadın*, haz. İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1996), 115.

karşılar. Paltosunu alır ve ayakkabılarını çıkarır. Kısacası bu işleri yapmak Allah'ın rızasına muhalefet etmek olmadığından ve kadının kocasına itaat etmesi gerektiğinden bu işler onun görevi durumundadır.⁴¹² Bazı ifadeler dönemin geleneksel anlayışını ortaya koyması bakımından önemlidir. Evin hanımının her dediği, her isteği yerine getirilecek olursa kadının şımaracağı söylenir. Otoriter, her işi ciddiye alan, gülmeyen erkek tiplmesi de görülebilir. Bunu vakar olarak görürler. Hatta peygamberin kamçıyı eksik etmeyeceksin ve aile üyelerinin görebileceği bir yere onu asacaksın mealinde hadisinin olduğunu ifade ederler. Koca karısını haklı bir sebepten dövecek olursa, bir süre gönlünü almamayı tavsiye eden yazılar bile bulmak mümkündür. Koca hemen karısının gönlünü almaya yeltenirse bu dayaktan murat edilen amacın gerçekleşmeyeceğine inanırlar. Kocanın karısını hangi hallerde dövebileceğini bile maddeler halinde sıraladıkları olur.

Kadın, kocasına karşı süslenmediğinde,
 Koca, karısını yatağa çağırdığı vakit, icabet etmediğinde,
 Gusletmediği vakit,
 Namaz kılmayı terk ederse ve

Kocasından izinsiz dışarıya çıkarsa kocanın dövme hakkının bulunduğunu iddia ederler.⁴¹³ Karısının rızası olmadan cinsel ilişkiyi tecavüz olarak niteleyen günümüz insanı için, ilişkiye rıza göstermediğinde dövmenin elbette anlaşılabilir bir tarafı yoktur. Dönem yazarlarının, bu tür tavsiyelerde bulunurken psikolojiyi, aile içi iletişimi, kurulan ilişki biçimini dikkate almadıkları anlaşılıyor. Onlar için kocaya karşı gelmek Allah ve Resulüne karşı gelmektir. Dolayısıyla mutlak itaat, duygu, psikoloji gibi insani tüm unsurların ihmal edilmesine sebep olmaktadır.

Dövme biçimini ifade ediş üslupları da çok serttir. Başına, yüzüne vurmuyacaksın, kemiklerini kıramaz, cildini yaralayamazsın.⁴¹⁴

⁴¹² Kaplan, *İslâm'da Kadın ve Özel Halleri*, 98.

⁴¹³ Kaplan, *İslâm'da Kadın ve Özel Halleri*, 102, 103.

⁴¹⁴ Kaplan, *İslâm'da Kadın ve Özel Halleri*, 104, 105.

Bu sert ifadeleri yönlendiren zihinsel süreçlere göz gezdirecek olursak: Onlara göre salt eşitlik işlevsel değildir. İslâm adaleti önceleyerek, kadın-erkek arasında adaletli davranma yoluyla eşitliği sağlamıştır. Örneğin fitri açıdan erkek, sorumlulukları ölçüsünde yetki sahibi olmuştur. Batının mutlak eşitlik çabaları kadının kadın olma özelliğini, benliğini yitirmesine sebep olmuştur. O, erkekler gibi çalışıyor, ailesinden bağımsız özgürce hareket edebiliyor. Bu kadının doğasına aykırı bir durumdur. Eşitlik ve özgürlük havası her şeyi meşru sayan bir noktaya kaydığında hayatın olağan akışı bozulmaktadır. Özgürlüğün verdiği sınırsız özgüven ile kadın, makyajı ve süslü kıyafetleriyle toplumsal hayatta, erkekler dünyasına katılmıştır. Orada vakar, iffet ve hayâsını bir kenara bırakmış ve toplumun ifsat olmasına sebep olmuştur. Bu, kadın için de tahammülü zor bir durumdur. Kadının kamusal alana dâhil olması, iş yükünü artırmaktan fitratına uygun olmayan işler yapmaktan ve kadını sömürmekten başka işe yaramamıştır.⁴¹⁵ Yaratılış gereği erkek *kavvam* olarak, güçlü ve hâkimdir yani faildir. Kadın da yine aynı sebepten zarif ve merhamet eseridir. Failden etkilenen münfaildir. Ancak buradan üstünlük- aşağılık anlaşılmaz. Makinanın parçaları gibi, hareketi başlatan ve uyum sağlayan olarak tasavvur edilmelidir. İslâm'a göre erkek, ailenin reisidir, ailesini muhafaza eden hâkim, ahlakın koruyucusu, işlerin tedvir edilmesinden sorumlu, hane halkının gözcüsüdür. Bu durumun doğal sonucu da karısının ve çocuklarının her bakımdan ona itaat etmesidir. Böyle bir aile yaşamında ne aile içinde ne de toplumda bir bozulma görülmez.⁴¹⁶ Çalışan kadının yaşadığı iş kaynaklı ve sürekli yoğun stres, para kazanmanın vermiş olduğu öz güvenle birleştiğinde kocasıyla olan bağı zayıflamaktadır. Kadın, kocasını sorunların kaynağı olarak görebilmekte ve ona itaati terk etmektedir. Fitrat olarak ailesine bakmakla yükümlü olan erkeğin yaşamış olduğu bu sorunun çözülmesi muhal görünmektedir.⁴¹⁷ Bertrand Russell da benzer

---

⁴¹⁵ Et-telidi, *Müslüman Kadının Kimliği*, 31.

⁴¹⁶ Mevdudi, *Hicab*, 303.

⁴¹⁷ Abdülaziz Bayındır, *Günümüzde Karı-Koca İhtilaflarının Sebepleri*, Sosyal Hayatta Kadın, haz. İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, (İstanbul, Ensar Neşriyat, 1996), 231.

tespitlerde bulunmuştur; individüalizm ve kariyer planı, kadına, kocasıyla itaat üzerine kurulu ilişkisini reddetme imkânı tanımıştır.⁴¹⁸

Derginin çıktığı yıllarda bazı muhafazakâr yazarlar efdallik, fazilet gibi kelimeleri üstünlük gibi algılamazlar. Sanki erdemli olma durumu gibi bir anlam yüklüyorlar. Mesele belki de inanç dolayımından, Allah'a itaatle değerlendirildiğinden, doğası gereği öyle olması gerekliliğine iman etmiş görünürler. Mehmet Yakut Yakupoğlu'nun ifadeleri bu konuda ilginçtir. Allah yarattığı her şeyin bazısını diğerine göre faziletli yaratmıştır. Mesela Ramazan ayı, diğer aylara, cuma günü değer günlere göre daha faziletlidir der. Örneklerden anlaşılacağı gibi sorunun kriz boyutunda, üstünlüğün varoluşsal bir mesele olduğunu, hatta bu anlayışın gündelik hayatta sorunlar yarattığını iddia etmek biraz güç görünüyor. Burada algı ile eylemi ayırmak istiyorum. Çünkü din entelektüel bir yaklaşımdan ziyade geleneksel kodlarla sürdürülmeye çalışıldığından, kadınların toplumsal durumları varoluşsal bir problem olarak anlaşılmasa da bu, gündelik yaşamda sorun yoktur anlamına gelmemektedir. Mesela sorun olarak şu tür ifadelere rastlamak mümkündür. Koca karısını her ne sebepten olursa olsun beğenmiyor olabilir, onu evden kovup boşamak isteyebilir gibi kadını küçük düşüren ve aşağılayan cümlelere de rastlamak mümkündür.⁴¹⁹

Yine bu yıllarda toplumsal kabuller, ev işlerinin ve çocuk yetiştirmenin kadının vazifesi olduğundan, yazarlar da bu yönde tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bu anlayışta evlenecek kızların kocaları tarafından horlanmamaları için, bir hizmetçi gibi yetiştirilmesi gerekir. Bunu sağlamak için maddi manevi bilgiler bu yönde kızlara verilmelidir.⁴²⁰ O dönem için bu yadırganacak bir durum olmasa gerekir. Çünkü henüz modernizmin bireyci, ben merkezli anlayışının hâkim olmadığı bilakis gelenekselliğin sabır telkin eden, fedakâr insan anlayışı, henüz örselenmemiş

---

⁴¹⁸ Bertrand Russell, *Evlilik ve Ahlak*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1. Basım, 1998), 84.

⁴¹⁹ Mehmet Yakut Yakupoğlu, *Aile ve Çocuk Terbiyesi*, (İstanbul: Demir Kitabevi, İkinci Baskı, 1976), 34.

⁴²⁰ Yakupoğlu, *Aile ve Çocuk Terbiyesi*, 69.

olduğundan ailelerin, kızlarını kuracağı aile için fedakârlık yapabilecek tarzda yetiştirmesi olağan görünmektedir.

Yine kadınların zayıf varlıklar oldukları düşüncesi onları küçümsemek için söylenmiş bir söz olmaktan ziyade fitratlarına atıfta bulunmak içindir. Özellikle makinalaşmanın henüz yeterli olmadığı 60'lı yıllar Türkiye'sinde, hamallıktan baskı işine kadar pek çok iş, güç gerektirmektedir. Kıyasın bir tarafını bu oluştururken diğer tarafını kadınların duygusallıkları teşkil eder. Merhametleri ve nazik düşünceleri nedeniyle kadınlar duygusal olarak illetlidirler görüşü hâkimdir. Bu durum onları tehlikelere açık hale getireceğinden, evlilik öncesi babalarının, sonrasında kocalarının nezaretine ihtiyaçları vardır.⁴²¹

Genel olarak dergi yazarları gibi diğer muhafazakâr yazarların bir kısmının da sistematik bir düşünce etrafında fikirlerini organize etmediklerini ya da edemediklerini görürüz. Bir yazar kadının naifliğinden, ana olmanın şerefinden bahsederken diğer taraftan, birkaç kız çocuğu olup erkek çocukları olmayan aileler, hiç çocukları olmayanlara göre daha fazla üzürlüler gibi talihsiz yazılar da vardır.⁴²²

Sosyal psikolojiyi dikkate alanların izahlarında kullandıkları temel kavram '*kavvam*'dır. Nisa 34. Ayette geçen *kavvamlık*, erkeğin ailesi için harcama yapmasına bağlanmıştır. Bu durum bir hak olmadan önce bir yükümlülüğe işaret etmektedir. Üstelik İslâm'ın adalet anlayışı, yani adaletli davranma zorunluluğu bu üstünlük kavramını mutlak olmaktan çıkarır. Çocuklar cinsiyetlerine göre kıymetlendirilmez. Böylece ne karı-koca ne de ailenin küçük üyeleri zarar görmüş olur.⁴²³ Kocanın iâşeyi temin etme zorunluluğu onun görece üstün olma sebeplerindedir. Eğer erkek bu sorumluluğu yerine getiremezse üstünlüğü lağvolur ve bazı durumlarda kadının boşanmasının meşru kaynağını oluşturabilir. Ayette geçen üstünlük manasına gelen *kavvam* kelimesi Elmalı'ya göre kadının işlerini yürüten ve onu kollayıp gözeten anlamındadır. Bu bağlamda erkeğin kadına hâkimiyetini, bir kavmin efendisi onların

⁴²¹ Yakupoğlu, *Aile ve Çocuk Terbiyesi*, 92.

⁴²² Yakupoğlu, *Aile ve Çocuk Terbiyesi*, 95.

⁴²³ Martı, "Aileyi Ayakta Tutan Ahlaki Değerler", 64.

hizmetçisidir hadisi çerçevesinde değerlendirmek de mümkündür. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün, 1951 yılında eşit işe eşit ücret kararını, Türkiye'nin geç de olsa 1966'da hayata geçirmesinin esprisi budur.⁴²⁴ Çünkü kadının ev geçindirme gibi bir yükümlülüğü olmadığından, onun çalışmasını toplum hoş görmemiştir; hatta kadının çalışması mevcut anlayış için bir tehdit içermektedir.

Bazıları ise *kavvam* kelimesine erkeğin mali yükümlülüğüyle birlikte fitri özelliğini de ilave etmişlerdir. Ailenin geçiminden sorumlu olmanın ve aileyi kollayıp gözetmenin makul sonucu *kavvam* ' ıktır demişlerdir.⁴²⁵ Erkeğin ailenin reisi olduğuna dair yorumlanan ayetteki *kavvam* kelimesi, aileyi koruyup gözeten, ailenin devamlılığı için her türlü fedakârlığı üzerine almayı, sıkıntıları ilk olarak göğüslemeyi, mücadele etmeyi, rızkı temin etmeyi ilke edinen demektir. Ailenin hizmetkârlığını üstlenen bu kişiliğe, bu cefakâr tavrından dolayı saygı göstermek, itaat etmek boş bir söylem değildir.⁴²⁶

Kur'an kadının kocasına itaat etmesini emretmekle birlikte, itaat edilecek şeylerde meşruiyet araması yanında ahlaki ilkelerle ve kültürel müktesebatla sınırlı, maslahatın gözetilmesini aramaktadır. Diğer taraftan koca itaati hak edecek eylem ve söylem birlikteliğini sağlamak, hürmeti elde etmek ve saygınlığını yitirmemek durumundadır. Bu yönüyle itaat, tarafları incitmeyen, amir-memur ilişkisinin dışında kendi doğallığında bir gönül, bir muhabbet işidir. Kur'an'da itaat için kullanılan kanite kelimesi gönülden bağlılığı, hürmeti, sevgi ve saygı kaynaklı itaati ifade eder, yoksa korku temelli bir itaat söz konusu yapılmaz. *Kavvam* kelimesi de bu anlam dünyasında değerlendirilir.⁴²⁷

Hayreddin Karaman gibi bazı yazarlar konuyu sadece *kavvamlık* gibi bir kavram üzerinden değerlendirmek yerine, Kur'an'da geçen ve modern dünya için sorun oluşturan, miras, şahitlik gibi çoklu kavramlar üzerinden, sosyal psikolojiden

⁴²⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Batı'da Aile ve Kadın*, Sosyal Hayatta Kadın, haz. İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, (İstanbul, Ensar Neşriyat, 1996), 169.

⁴²⁵ Hayreddin Karaman, *İslâm Işığında Günün Meseleleri 2*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 470, 471.

⁴²⁶ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 151.

⁴²⁷ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 156.

de güç alarak, değerlendirirler. Detaylandırılacak olursak; baba malından kadının payının yarım olmasının gerekçeleri vardır. Bu husus dinin diğer bileşenleri göz önünde bulundurulmazsa adaletsizlik gibi algılanabilir. Ancak sorumluluk merkezli bir düşüncede durumun adalete yaraşır bir tarafının olduğu görülecektir. Çünkü İslâm'ın öngördüğü hayat tarzında, kadının muaf tutulduğu, erkeğin yerine getirmek zorunda olduğu pek çok sorumluluk vardır. Hayatın olağan akışı içerisinde erkeklerin askerlik yapma, evleneceği zaman hem mehir verme ya da mehri borçlanma, hem de evlilik esnasında masrafları karşılama gibi yükümlülükleri vardır. Yine ailenin geçimini sağlama, ihtiyaç sahibi akrabaları gözetme erkeğin sorumluluğundadır.⁴²⁸

Eleştirilen, şahitlik yapma noktasında kadınlar, istisnalar hariç mahkemede tek başlarına şahitlik yapabilirler. Ayette, şahitlik konusunda kadınlardan neden iki kişi olacağı gerekçesiyle açıklanmıştır. Bu durumu ontolojik bir sorun olarak görmenin imkânı yoktur. Sorun unutmama, şaşırma ve yanılma noktasındadır. Kaldı ki; peygamberin göçebelerin, şehirlilerle ilgili şahitliğini yasaklaması, zikredilen iki mevzunun da değerle ilgili bir soruna işaret etmeyip, yalnız tecrübe edilen hayat tarzıyla alakalı olduğunu gösterir.⁴²⁹

İslâmcıların, yüzleşmek zorunda oldukları korkuları var. Kadınların eşitlik ve özgürlük taleplerinin bir sınırı olmayacağını, bu sınırı aşp maslahata aykırı taleplerde bulunacaklarından korkuyorlar. Bu, evliliğe, çocuk edinmeye yahut çocuk sayısının gereğinden fazla azalabileceğine, kürtaja müracaat edebileceklerine, kadının ailesine sahip çıkmayacağına, sorunla karşılaşıldığında evini, ailesini terk edip gideceğine dairdir.

Öncelikle nasihat etmek, fayda vermezse yatakları ayırmak, bu da sonuçsuz kalırsa aileyi ayakta tutma adına kocanın sövmeksizin, can yakmadan, yüze vurmadan, iz bırakmayacak şekilde dövmesi aşamalarını içeren tedip kocaya tanınmış bir haktır. İbn-i Abbas'ın, dövme, misvak ile vurmaktır dediği rivayet edilir.

⁴²⁸ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 23.

⁴²⁹ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 76, 77.

Koca bu hakkı sınırsız kullanamaz, namus ve mahremiyet ile ilgili durumların ihlali ile kocanın meşru isteğinin karşılanmaması durumunda kullanılabilen bir yetkidir.⁴³⁰

Bazı dindarların zihinlerinde hala kadın sorunlarının temelinde sosyo-ekonomik yapıyı ellerinde bulunduran ve olaylara cinsiyete dayalı bir yaklaşım sergileyen ataerkil düzen vardır. Onlara göre kadının yaşamış olduğu sorunlar naslardan ötürü değildir, olayın kaynağı, toplumsal müktesebatın kadın algısındadır.⁴³¹

Dergide yayımlanan eşitlikle ilgili yazılara topluca bakacak olursak, yer yer naslardan güç alan yazarlar, bölgesel kültürün çevrelemiş olduğu klasik bakış açısının dışına çıkmamışlardır. Tereddütler, gelgitler ve değişen hayat algısı karşısında öykündükleri asr-ı saadete kaçışlar gözlenir. Tuhaf olan bazen söylediklerinin bu toplumda bir karşılığının olup olmadığıyla ilgilenmemeleridir. Mesela “... babanın emzirecek kadın tutmaya muktedir olmaması...” gibi bir ifade kullanırlar. Ancak bu ülkede Peygamber toplumunda ve döneminde olduğu gibi sütannelik kurumunun olmadığıyla ilgilenmezler. Eşitlik konusunda en çok eleştirilen konulardan olan çok eşlilik, Türk toplumunda çok görülen bir husus olmamasına rağmen gereğinden fazla gündem olur. Ya da fıkhıta genel olarak Hanefiliğe göre hüküm verirlerken bazen diğer mezheplerin görüşlerini gündeme getirirler. Derginin görüşlerine göz gezdirelim.

“Aileye şer’ân bakmakla mükellef olan bizzat erkektir. Bundan dolayıdır ki ailenin bakım ve korunmasında hak sahibi olan yine odur. İnsaf ve irfan ile hareket edecek olursak aile üzerindeki hâkimiyeti erkeğe tanımak lâzımdır. Zira aile efradının ihtiyaçlarını malıyla temin eden, işlerini düzenleyip yürüten, iktisadî meşakkatin her türlü sorumluluğunu yüklenen erkektir. O halde bakmak ve gözetmek durumunda olanın, bakılmak ve gözetilmek durumunda olana idareci ve hâkim

---

⁴³⁰ Karaman, *İslâm’da Kadın ve Aile*, 186.

⁴³¹ Ali Bardakoğlu, *Kadın Sorunlarının Kaynağı Din Değildir*, Kadın ve Aile Yazıları, (Ankara: 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 121, 122.

olması adalet ölçülerindedir.”⁴³² “Şafii ve Ahmet b. Hanbel’in tercih edilen reyine göre; kadının ma’siyetinde, tekerrüre, ısrara, önceden iki defa isyana; öğüt ve yatak ayırma yollarına başvurmaya gerek olmadan kocası ilk isyanında dahi karısını darp edebilir.”⁴³³ “Kadının te’dibini gerektirecek olaylar çoktur. Mahrem olmayanlarla bir arada oturması, tesettüre riayet etmemesi, evden izinsiz çıkması, kocasının meşru emirlerine karşı gelmesi gibi... Tercih edilen görüşe göre kadının Allah’ın farzlarını terk etmesi (namazı, orucu terk etmesi gibi) hâlinde kocasının onu ta’zir hakkı vardır. Koca için, karısını dilediği zaman ve dilediği tarzda dövme hakkı yoktur. Darp hakkı doğunca da bunun ciltte iz bırakmayan, gözyaşı döktürmeyen cinsten olması, yüz ve karın boşluğu gibi can alıcı hayati mevzilere vurulmaması şarttır. Ayrıca, te’dib kastının da aşılması gerekir.”⁴³⁴ Oku dergisinin ikilemde kaldığı mevzulardan biri olan kadın-erkek eşitliği sarkacının bir tarafını bu cümleler oluştururken, diğer tarafını da şu satırlar oluşturur. “İslâm Dini erkek ile kadın arasındaki münasebetleri öyle bir nizama bağlamıştır ki, onların gerek kânun ve gerekse kamu hukuku önünde hiçbir farklılıkları yoktur.”⁴³⁵ “İşte İslâm dini mağdur olan kadının imdadına yetişti ve bütün insanların soyu soppu ne olursa olsun yaratılıştaki eşit olduğunu ilân etti.”⁴³⁶ Bu ikilem günümüz muhafazakâr aydınları içerisinde hala devam etmektedir. Örneğin, “Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Saliha kadınlar Allah’a itaatkârdırlar. Allah’ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın, çünkü Allah yücedir, büyüktür.” (Nisa Suresi 34-

⁴³² Tefik Ali Vehbi, “İslâm’da Erkek ile Kadın Arasındaki Eşitlik”, çev. Mehmed Çiftçi, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 156, (Nisan 1975), 8-9-10.

⁴³³ Döndüren, “Emr-i Bi’l-Ma’ruf ve Nehy-i Ani’l-Münker” 11-12-13.; Yazarsız, “Kadınları Tuşa Getiren Yıldız(!)”, 23-24.

⁴³⁴ Döndüren, “Emr-i Bi’l-Ma’ruf ve Nehy-i Ani’l-Münker” 11-12-13.

⁴³⁵ Döndüren, “Emr-i Bi’l-Ma’ruf ve Nehy-i Ani’l-Münker” 11-12-13.

⁴³⁶ Tefik Ali Vehbi, “İslâm’da Erkek ile Kadın Arasındaki Eşitlik”, çev. Mehmed Çiftçi, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 154, (Şubat 1975), 6, 7.

⁴³⁷ Leyla Gündüz, “Kadın ve Yuva”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 124, (Ağustos 1972), 22, 28.

Diyanet meali) ayetini referans alan muhafazakârların çoğu dergi yazarlarından ve o dönemki İslâmcı aydınlardan çok farklı düşünmemektedir. Ayette geçen dövün kelimesi sahabe döneminden günümüze değin tartışma konusu olmaktan düşmemiştir. Hz. Muhammed’in kadınlar için, “*Kadınlar sizin yanınızda (tabiiyetleri sebebiyle) esir gibidirler. Fakat onlar, ahlaksızlıkta haddi aşarlarsa, yataklarını terk edin ve zulmetmeksizin onları dövün. Bu aşamadan sonra size itaat ederlerse onları tazirlemeyin.*” (Tirmizi tsz: I/594) hadisini de göz önünde bulunduran bazı âlimler, haddi aşmama yani can yakmama kaydıyla eşin dövülmesine müsaade ederken bazıları buna da rıza göstermeyerek evden uzaklaştırma olarak yorumlamışlardır.⁴³⁷ Bu konuda dikkat çeken iki husus var, birincisi, bu yorumlar modern zamanların kadına bakışı noktasında evrilen bir durum değildir. Henüz ikinci kuşak âlimlerinden Ata (d.647/ö.733), erkeğin ancak namusunu lekelemesi halinde karısını dövebileceğini ifade etmiş, bunun ölçüsünü de misvakla vurma şeklinde tefsir etmiştir.⁴³⁸ İkinci husus da ‘*da-ra-be*’ kelimesini dövme olarak tefsir edenler bile, incitmeden kaydıyla, kadının fiziki varlığı üzerinden onuruna müdahaleyi amaçlamışlardır. Yoksa tedip diye kadının fiziki bütünlüğüne zarar verilmesi asla düşünülmemiştir. Dönem dönem dramatik durumlarla karşılaşılrsa bile ilim geleneği içerisinde aşırılığa müsaade edilmemiştir.

İslâm’la birlikte kadının toplumsal varlığı boyut değiştirmiştir. Çünkü İslâm öncesi kadının varlığı tartışmasız bir şekilde insani boyuttan uzak iken, İslâm kadına her sahada alan açmış, erkeğin var olduğu her yerde var olmuşlardır, savaşta, ticaret hayatında ya da ilim tedris etmede, yönünüzü nereye çevirirseniz, orada erkek ile kadını da görürsünüz.⁴³⁹ Bu düşünceler de dergiye aittir. Görüldüğü gibi zamana ve dergi yazarlarının kişisel müktesebatlarına göre fikirler değişebilmektedir. Hemen şunu ifade etmek gerekir ki; düşüncelerinin merkezini modern aklın asla kabul etmeyeceği patriarkal toplumsal örgütlenme oluşturur. Boşama hakkının tefviz-i

⁴³⁷ Rifat Uslu, “Nisa Suresi 34. Ayeti Çerçevesinde İslâm Hukukunda ‘Nüşuz’ Kavramına Bir Yaklaşım”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 47, (Aralık 2016), 1133-1141.

⁴³⁸ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/527/34-ayet-tefsiri>, 19/04/2020.

⁴³⁹ Kanlı, “Hanımlar Köşesi”, 20, 21.

talak ile kadına devredilmesinin önü açıkken⁴⁴⁰ dergi, boşama hakkını kayıtsız olarak kocaya teslim eder. Ya da İslâm'ın kadın haklarıyla ilgili hükümlerini tenkit edenlere, İsviçre gibi bir ülkenin kadınlara anayasasında seçim hakkı tanımadığını, öte yandan İslâm dışı memleketlerde kadınların modern hayatın getirmiş olduğu güçlüklerle göğüs germede zorlandıklarını, bu yüzden Londra'da kadınların eşitliğe doğru ilerlemesini durdurmayı, cinsiyetler arası eşitliği engellemeyi amaç edinmiş “*Dişiliğin Korunmasını Sağlayacaklar*” derneğini misal verirler.⁴⁴¹ Dernek üyesi ve ressam Sara Leighton, Kadınların erkeklerin üstünlüğünü kabul edip onlara itaat ettikleri zaman mutlu olacaklarını, erkelerle mücadeleye girişip, eşit oldukları ve aynı meslekleri yapabilecekleri iddiasıyla yarışıkça zarafetlerini kaybedeceklerini düşünür.⁴⁴² Dönemin sinema sanatçılarından Brigitte Bardot, nihai kararın erkekte olması gerektiğine inanır.⁴⁴³ Bu tür alıntıları düşüncelerini tahkim etmede kullanırlar.

“Erkeklerinizden iki şahit yapın, eğer iki erkek bulunmazsa o halde razı ve doğruluğuna emin olacağınız şahitlerden bir erkekle iki kadın yeter. Bu suretle kadınlardan biri unutursa öbürününün hatırlaması (kolay olur)” (Bakara 282) ayetini izah etmede sosyo-psikolojik bir tutum izlenir. Kadının her şeyden önce anne olarak erkekten çok daha merhametli olduğu, yine biyolojik unsurlarından dolayı nisyana düşebilecekleri, ola ki; merhametinden teessüre düşer, gizler ya da unutacak olursa yekdiğerinin ona hatırlatması açısından iki kadın şahide ihtiyaç vardır. Yoksa cinsler arasında eşitsizlik sebebi olarak işletilmiş bir kural değildir. Bu durum ancak tereddüt ve karmaşa faktörünün ortadan kaldırılmasına imkân tanımak içindir.⁴⁴⁴

Diğer taraftan kitap ehli ile nikâh konusunda da cinsiyetler arası eşitsizliği Müslüman kadının korunması olarak yorumlama eğilimindedirler. Çünkü bir Müslüman erkek evlendiği kitap ehli kadının peygamberini kendi dininin

⁴⁴⁰ <https://kurul.diyabet.gov.tr/Cevap-Ara/837/bosama-yetkisinin-ese-veya-baskasina-devredilmesi-mumkun-mudur-19/04/2020>

⁴⁴¹ M. Said Çekmegil, “İslâm'da Kadın ve Yarı Aydınlar”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 38, (Eylül 1964), 10, 11, 12.

⁴⁴² Çekmegil, “İslâm'da Kadın ve Yarı Aydınlar”, 10, 11, 12.

⁴⁴³ Çekmegil, “İslâm'da Kadın ve Yarı Aydınlar”, 10, 11, 12.

⁴⁴⁴ Seyyid Kutup, “İslâm'da Sosyal Adalet”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 58, (Eylül 1966), 19, 20.

peygamberinden farklı görmez, ona da iman etme zarureti olduğundan, bu din saiklerine düşmanlık beslemez. Bilakis, dini ritüellerini usulünce yapmaları konusunda hoşgörülü davranır. Ancak kitap ehli bir erkek Müslüman kadının peygamberini inkâr ettiğinden bu hoşgörüyü göstermesi beklenemez. Hatta Müslüman kadının horlanması bile söz konusudur. Öte taraftan İslâm, adalet anlayışı gereği ehli kitaptan bir hanımla evlenen Müslüman erkeği de ehli kitap hanımı da birbirlerine varis kılmaz. Ölüm durumunda her iki taraf da birbirlerinin bıraktığı terekeden hisse almazlar. Oysa Yahudi bir erkek, evlendiği diğer dinlere mensup hanımı öldüğünde malına varis olurken, Yahudi erkek ölürse kadın kocasına varis olamaz.⁴⁴⁵ Görüldüğü gibi burada sorun, cinsiyetler arası ayırım yapıldığından değil, dini özgürlüklerin kullanılmasında ve Müslüman kadın, ölen ehli kitap kocasının mirasından mahrum edilmesi sebebiyledir.

Batı'da kadın çalışmak zorunda kalmıştır. Kocanın ailesiyle yeteri kadar ilgilenmemesi, şartlar onu çalışma hayatına itmiştir. Bu durum çalışma hayatında kadının aleyhine işlemiş, erkeklerin yaptıkları işlerde çalıştırılan kadınlar, daha az ücretle sömürülmüşlerdir. Sömürü sadece emeklerinin sömürsü değil aynı zamanda kadınlık onur ve haysiyetlerinin, zarafetlerinin sömürsüdür. Bir süre sonra kadın, pek çok iş alanında cinsel kimliği ön plana çıkarılarak, bedensel olarak da sömürülmeye başlanmıştır. Ancak Batı, bunu öykünecek bir durummuş kisvesiyle sunmayı başardı. İş hayatında yaşanan bu olumsuzluğun neticesinde kadınlar örgütlenerek parlamentoda yönetim hakkını elde ettiler.⁴⁴⁶ Şartlar göstermektedir ki; kadın, talep ettiği için değil zorunda kaldığı için çalışma hayatına atılmak durumunda kalmıştır.

İslâm dini erkeğe aile üzerinde kayıtsız bir hâkimiyet tanımamıştır. Erkek, ailesine karşı hoşgörülü, merhametli ve koruyucu olmak zorundadır. Karşılıklı saygı ve sevginin, sorumluluğun temini için erkek bu salahiyeti kullanabilir. Kadını aşağılamak, küçümsemek, haklarını gasp etmek, hayat hakkı tanımamak noktasında

---

⁴⁴⁵ Vehbi, "İslâm'da Erkek ile Kadın Arasındaki Eşitlik", 8-9-10.

⁴⁴⁶ Kutup, "İslâm'da Sosyal Adalet", 19, 20.

bir hâkimiyet değildir bu. Kadının izzetine, şerefine hâlel getirmeyen, adaletle davranmayı emreden, zulüm ve istibdadı hedeflemeyen bu hâkimiyet, kocanın karısının malına bile hükmedemeyecek, karısının şahsi ve medeni bütün haklarını koruyacak bir hâkimiyettir. Böyle bir hâkimiyetten kadının kimliğinin ve kişiliğinin zarar görmeyeceğini takdir etmek gerekir. İslâm dini, kadına işte böyle güzel davranılmasını emretmekle, yani evlilik kurumunu kadının şahsiyetini, medeni haklarını koruyacak bir şemsiye gibi tezyin etmekle Batı'nın kadın anlayışından ayrılmaktadır,⁴⁴⁷ tercüme yazılarıyla dergi, kadın konusundaki düşüncesini savunmaya çalışır. Bütün bu düşünceleri, devrin kentleşen çekirdek ailesinin başat unsuru olmaya başlayan kadının durumunu kotarma, dönem ruhuna uygun bir açıklama olarak görme, çabası olarak okumak mümkündür. Dergi yayın hayatında kaldığı müddet boyunca, kocanın karısına hâkimiyeti, mutlak hâkimiyet değildir, koca karısının malına malik değildir, açıklamaları zor zamanda yapılan açıklamalar gibi görünüyor. Yoksa mesele ne gelenekselliğe bağlılık ne de modern hayatı kabulleniş değildir. Aslında bu, bozulma olarak kabul ettikleri durum hakkında bir farkındalık, akabinde samimi bir haykırıştır. Konuya bakış açılarını şekillendiren eserlerin kökenleri diğer İslâm ülkelerinden olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, din-kültür ayrımı, kültür-din ilişkisini tetkik edecek sistematik bir bakış açısından da yoksun olduklarını söylemek haksızlık olmayacaktır. Kadın-erkek ilişkilerinin omurgasını oluşturan şu ifadeler ile konuyu neticelendirelim. *“Bununla birlikte erkek daima dışıdan daha kuvvetli ve istidatlı yaratılmıştır. Erkeklerle ihsan edilen kadınlara, kadınlara verilen kabiliyet erkeklerle verilmemiştir. Cenab-ı Allah buradaki bahsi geçen üstünlüğü yine Nisa suresinin 34. ayetinde şöyle buyuruyor. Erkekler kadınlar üzerinde hâkimdirler. (Ailenin reisidirler, ailenin işini görürler) o sebeple ki, Allah onlardan kimini (erkekleri) kiminden (kadınlardan) üstün kılmıştır. Bir de (erkekler onları) mallarından infak etmektedirler. Bu demek değildir ki, kadın evde daima ezilmeye mahkûm ve adeta bir köle muamelesi görecektir. Cenab-ı*

---

⁴⁴⁷ Nedime İsa Ebu's-Semid, “İslâm'da Kadın Terbiyesi”, çev. Mustafa Gökoğlu, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 206-207*, (Temmuz-Ağustos 1979), 10-11-12-13.; Nedime İsa Ebu's-Semid, “İslâm'da Kadın Terbiyesi”, çev. Mustafa Gökoğlu, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 208-209*, (Eylül-Ekim 1979), 17-18-19-20.

*Allah'ın erkeler kadınlar üzerinde hâkimdirler emr-i fermanında kadına mutedil bir hürriyetin verildiği açıklanmaktadır. Zira fazla hürriyet kadınlığı hayâsızlığa sürüklediği gibi, noksan hürriyet de kadınları bir meta haline sokmaya yol açar.*⁴⁴⁸

*“Kadın, itaat eden olmakla birlikte sevgi ve şefkat bekleyen bir yaratıktır. Kadının kocasına itaat etmesi gerekiyorsa erkeğin de karısının ihtiyaçlarını karşılayıp zamanın örf ve âdetlerine göre yediğinden yedirmesi, giydiğinden gücü yettiği kadarıyla giydirmesi lâzımdır. Bu, erkek üzerine bir vecibedir.”*⁴⁴⁹

*“Ev dışı işleri erkekler yaparlar. Kadın, zaruret olduğu zaman (meselâ evde erkek olmaması gibi) zaruret miktarı çıkabilir.”*⁴⁵⁰

*“İslâm'a göre boşama yetkisi erkeğe verilmiştir. Erkek bu yetkisini kadına vermemişse bu işi ancak kendisi yapar. O da dili ile boşadığını ifade etmesiyle olduğu gibi bir yazı ile bir mektup ile de olur. Hem sözlü hem yazılı ile olan boşama işi zorla yaptırılrsa yine geçerlidir, yani boşama işi vuku bulmuş olur.”*⁴⁵¹ Özellikle son cümleye dikkat edilecek olursa, mevzuda haklı ya da haksız bir kadın, kadın psikolojisi, fikri yoktur. Örneğin boşanma, kavramsallaştırılan, aşamalandırılan bir süreç değildir. Merkeze erkeği ve onun vicdanını oturtarak kurguladığınız bir hayat, ne kadar insanidir? Değerler toplumundan kazuistik yasalara evrilen ulus toplumunda, kanunların sorun çözücülüğü niyet ve vicdandan daha etkin olma ihtimalini barındırmaktadır.

2.3. Kadının Kamusal Hakları

İnsanlığın var oluşuyla birlikte inşa edilen mahrem alan ya da özel alan, sosyal bir varlık olan insanın, diğer bireylerle etkileşiminin bir sonucu olarak kamusal alanın doğuşunu zorunlu kılmıştır. İnsanlık tarihine koşut bu hakikatin

⁴⁴⁸ Reşat Hatipoğlu, “İslâm'da Kadın”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 58, (Eylül 1966), 16.

⁴⁴⁹ Fatma Zehra Kanlı, “Kadın”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 119, (Şubat 1972), 22, 23.

⁴⁵⁰ Kemal Kart (ed.), “Okuyucu Suallerine Cevaplar”, *İslâm'ın İlk Emri Oku Sayı 151*, (Kasım 1974), 16, 17.

⁴⁵¹ Yazarsız, “Okuyucu Suallerine Cevaplar”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 165-166, (Şubat-Mart 1976), 23, 24, 25.

kavramsallaştırılması oldukça geç bir zamana, 1962 yılına denk gelir. Kavramın sahibi Jürgen Habermas, kamusal alanı, iletişimi önceleyerek, bireylerin fikirlerini özgürce ifade edebildikleri, herkese açık, sosyal alanlar olarak açıklar.⁴⁵² Ancak, kamusal alanı bir mekân olarak ele aldığımızda, bilincin yansıttığı ve ayırımına varmak zorunda olduğumuz husus, insanların eşyayla kurmuş oldukları ilişki biçimine göre kamusal olanın mahiyetinin değişiklik göstermiş olmasıdır. Kamusal alan her zaman vardı, lakin antik Yunan'ın kamusal alan anlayışı ile feodal dönem veya 20. Yüzyıl Batı toplumlarında kamusal anlayış aynı şey değildir. Tıpkı yaşamış olduğumuz 21. Yüzyılda, sosyal medya aracılığıyla, insanların örgütlenebildiği internet çağının, kamusala bakışının geçmiş dönemlere benzememesi gibi.

Özel/Kamusal ayrımı bireyin meşguliyeti üzerinden de değerlendirilmiştir. Arendt insanların gündelik fiillerini, emek, iş ve eylem olarak üçe ayırıp, emek ve işi bireyin bizatihi kendini ilgilendiren, eşya ile kurmuş oldukları durum, eylemi de bireyler arası etkinlik olarak ele alması, kamusal alanın geleneksel ve modern zamanlar için aynı şey olmadıklarını düşündürmektedir. Arendt bu durumu toplumsalın yükselişi kavramıyla, çözülme olarak nitelendirir. Çünkü modern zamanların, mesleki uzmanlaşmanın ve kitlesel üretim/tüketimin bir sonucu olarak, ekonomik faaliyetlerin, gündelik hayatın en önemli unsuru olduğunu göz önünde bulunduracak olursak, emek ve iş, bireyler üzerinden kamusala aitmiş gibi görünüyor.⁴⁵³ Bu noktadan hareketle cinsiyetçi yaklaşımla günümüz perspektifinden geçmişini değerlendirmek anakronizme yol açma riskiyle karşı karşıyadır. Ya da kamusal alan pratiği günümüzdeki kadar geniş etkileşim/mekân alanına sahip olmadığından, bu yerleri kullanmada cinsiyetler arasında bugünkü kadar fark yoktu demek daha makul görünüyor.

Cumhuriyet ideolojisinin Avrupa pratiği üzerinden moderniteyi hayata geçirmek istemesi, yeni kurulmakta olan devletin, felsefe olarak öncesine benzemeyi

---

⁴⁵² Osman Çalışkan, "Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu ve Yeni Kamusal Alan Arayışı", *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (Sayı 2014, Güz 1(1)), 41, 62.

⁴⁵³ Işıl Özbay Tarhan, *Kamusalın Politik İçeriğinin Mekâna Yansıması Bağlamında Kentsel Kamusal Mekânda Güç Mücadelesi*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2016), 5, 6, 7, 8, 9.

ontolojik sorun gibi algılaması pek çok tecrübenin görmezden gelinmesine sebep olmaktadır. Günümüzde de pek çok metin maalesef bu ekseninde devam etmektedir. Mesela, Avrupa’da feodal sistem devam ederken, feodal beylerin, kendi iktidar alanları dâhilindeki bölgelerde, onlara izafe edilen kadınların kamusal alandaki faaliyetlerinden bahsedilirken, Selçuklu Devleti ile Osmanlı’nın kuruluş dönemindeki kadın teşekkülü “Bacıyan-ı Rum” hususuna değinilmemesi oryantalist körlükle izah edilebilir.⁴⁵⁴

Cumhuriyetin simgesi olan kadına, tek parti döneminde, devlet eliyle kamusal alanın, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi her alanında yoğunluklu bir şekilde görünmesine fırsat verilirken, çok partili döneme geçişle birlikte, değişen paradigma sebebiyle eğitimde varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Çok partili sistemle sivil teşkilatların gelişmesi, kadının kamusal varlığında yoğunlaşma ve çeşitlenme beklenirken, artık devletin himayesini göremeyen kadınların, toplumsal varlıkları zayıflamıştır. Kadın okuma-yazma oranının oldukça düşük olduğu 1935 yılında dahi, kadın vekil sayısı 18 iken, Cumhuriyet tarihinde o gün için okuma-yazma oranının en yüksek olduğu 1991 yılında sayı 6’ya düşmüştür.⁴⁵⁵

Demokrat parti döneminde yayınlanan kadın dergilerinde kadının eğitim, siyaset ve meslek hayatıyla ilgili, kısacası kamusalına dair yazıların oranları yok denecek kadar azdır. Kadınlara ilham edilen durum, aşk romanlarını ellerine alıp evlerinde oturmalarıdır. Bu durum dönemin politik gerçekliğiyle de uyumludur. Kadınların eğitimiyle ilgili yazıların ağırlığı %0,3, çalışmalarına ait yazıların %0,14 ve siyaset-hukuk ile ilgili yazıların oranı %0,89 olması konuyu açıklamada verilecek sayısal değerlerdir.⁴⁵⁶

---

⁴⁵⁴ Gülnur Acar Savran, “Özel/Kamusal, Yerel/Evensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru”, *Praksis Dergisi* 8, (Güz, 2002), 255-306.

⁴⁵⁵ Hesna Kesen, *Feminist Teori ve Annelik: “Feminist Politika (2009-2015) ve Amargi Dergilerinde (2006-2015) Annelik Olgusu”*, (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019), 75, 76.

⁴⁵⁶ Koçer, “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmajı”, 138, 141.

Demokrat parti ile çok partili döneme geçişten beklenen çok kültürlülüğe, kadın dergilerinin uyum sağlayamadığı, önceki dönem tek sesliliğini sürdürme temayülünde oldukları, hatta daha da gerilere götürdüklerini iddia edenler vardır. Bunu dönemin politik ruhuyla açıklamaya çalışanlar; kadının geleneksel rollerinden, Cumhuriyetin öngördüğü, kadının ulusal yükümlüğünün bir gereği olan, eğitim, çalışma hayatı gibi kamusal sorumluluklarının temizlendiği, bunun yerine geleneksel rolleri, aşk ve magazin temalarıyla renklendirip, evde oturmaları, kocalarını memnun etmeleri üzerine tekrardan inşa edilmiştir, yorumlamasını yapmışlardır. Kısacası 1950-1960 için kadının ataerkil kültürden kaynaklanan rollerine belki de şehirleşmenin getirdiği bir anlayışla romantizm eklenmiştir.⁴⁵⁷

1948’li yıllarda demokratikleşme çabalarının bir tarafını da kadın derneklerinin kurulması oluşturur. Ancak ilginç olan sorun şudur: Bu dernekler bu coğrafyada yaşayan kadınların gerçekliğini yansıtmazlar. Ne aile içi şiddet ne iş gücüne katılımda kadının dezavantajlı durumu veya ücret adaletsizliği, ne de küçük yaşta evlilikler. Bunların hiçbiri gündeme gelmez, konuşulmaz ya da bu sorunların çözümü için bir kıvılcım görülmez. Kurulan dernekler, Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği, Kadın Eczacılar Derneği ve Kadın Hukukçular derneği gibi uluslararası derneklerin temsilcilikleri niteliğindedir. Kadının ekonomik ve sosyal gelişimini de Kemalizm gibi ideolojik bir yaklaşımla ele alırlar.⁴⁵⁸

Diğer taraftan bu yıllar kadın adına çok şeylerin değişmeye başladığı zamanlara işaret eder. 1950’lerin Türkiye’inde, göç, zihniyet dönüşümü, toplumsal yapıda görülen değişimler gibi kompleks unsurlar o yıllarda kadınların çalışabilecekleri hizmet sektörünün gelişmesini sağlamış ve genel olarak Türk kadını ücret adaletsizliğine rağmen bu tarihte çalışma hayatına atılmayı kabul etmiştir.⁴⁵⁹

---

⁴⁵⁷ Koçer, “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmaji”, 141.

⁴⁵⁸ Hülya Hamarat, *Türk Sinemasında Çalışan Kadın İmgesi*, (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2012), 35, 36, 37.

⁴⁵⁹ Hamarat, *Türk Sinemasında Çalışan Kadın İmgesi*, 36, 37.

1950-1960'larda kadının kamusal hayatını etkileyen en önemli unsur, göç olmuştur. Gecekondu ailesi olarak şehirlerin dış mahallelerine yerleşen göçmenler, tarım dışı işlerde tecrübesizlikleri sebebiyle ekonomik istikrarsızlık ve yetersizlik yaşamışlardır. Arayış içerisindeki ailenin kadını, mesleki bilgi ve uzmanlık gerektirmeyen hizmet sektörünü kendine faaliyet alanı olarak seçmiştir.

Ancak genel olarak Demokrat parti döneminde önceki dönemlere nazaran daha radikal cinsiyetçi bir tutumun varlığından söz edilebilir. Öyle ki; bu dönemde kadınların toplumsal varlıkları, 1930'lara oranla daha düşüktür, iddiasını dile getirenler olmuştur. Düşüncelerini şu ifadelerle temellendirmeye çalışmışlardır. 1970'ler Türkiye açısından Kıbrıs sorunu, ekonomik dar boğaz ve siyasi kavgalar gibi çetin olayların yaşandığı zor yıllar olduğundan, küresel ölçekte cereyan eden feminist hareketler, çevre konusundaki hassasiyetlerin artması, yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması benzeri çoğul kültürün toplumsal yansımaları gerekli karşılık bulamamıştır.⁴⁶⁰ Bu anlayış, diyanetin fetvalarına bile yansımış olabilir. Din İşleri Yüksek Kurulu, 1954, 1963 yıllarında sorulan, mahremi olmayan kadının hacca gitmesinin caiz olup olmayacağına dair soruya, keraheten caizdir derken, 1966 yılında mahremi olmayan kadının hac ibadetinden mesul olmadığına karar vermiştir.⁴⁶¹

Kadının toplumsal görevi, sokağın ahlakının korunmasıdır. Ancak bu yolla toplumsal mutluluğa kavuşmak mukadderdir. Kadına biçilen bu sorumlulukla kadının toplumsal misyonunun içeriği belirlenmiş olur.⁴⁶²

1945-1965 yılları arasını muhafazakâr-modernleşme dönemi olarak niteleyenler, Cumhuriyetle birlikte, yeni rejimin yükselmesi için kadınlık kimliğini ihmal edip erkeklerle omuz omuza mücadele eden kadının, bu zaman diliminde ev kadınlığına dönüştüğünü, kadın haklarından da bahsetmenin imkânı olmadığını iddia

---

⁴⁶⁰ Genç, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Siyasetinde Cinsiyetçilik*, 45, 46,

⁴⁶¹ Gülseren Kiraz, *Sosyal ve Siyasi Değişimlerin Kurumlara Etkisi: Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları Örneği*, (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019), 77, 78.

⁴⁶² Aydın Satar, "Müslüman Kadının Sesi: İslamcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları", 306.

ederler. Kadınlara bu alandaki müktesebatları unutturulur. Kavram olarak da ‘*aile odaklı modernleşme*’ önerilir. Bu tarz modernleşmenin aktörü olan kadın, çocuklarını büyüten anne olmaktan, vatanın evlatlarını eğiten, yetiştiren, hatta dönem, dünyanın görmüş olduğu ikinci büyük felaketi, II. Cihan Harbine şahitlik ettiğinden, kadın, gerektiğinde savaşabilen, böylece vatani ve ailesi için fedakârlıktan kaçınmayan, dişil ahlak abidesi olmakla birlikte, itaatkâr kadın tezatlıklarını ölçülü bir şekilde taşımakla temayüz etmiştir.⁴⁶³

Hatta 1970-1980 yılları arasında kurulan sol görüşlü dernekler dahi, Türk kadınının kültür odaklı toplumsal statülerinden kaynaklanan mağduriyetlerinin farkına varmalarına yönelik çalışmalardan ziyade, geleneksel anlayışın fedakâr anne, bacı ve eş rollerini sürdürme eğiliminde oldukları görülür.⁴⁶⁴

1970’lerde MSP’nin iktidara gelmesi İslâmcıların merkeze doğru hareketine yeni bir ivme katmış, özgüvenleriyle birlikte görünürlükleri daha da artmıştır. İslâmcı kadın da bu dönemde aktif rol almaya başlamıştır. Başörtüsüyle kadınlar hem üniversitelerde hem de siyasi çalışmalarda boy gösterirken, mesleki alanlarda var olma mücadelesi vermişlerdir. Artık önceki dönemin, kadının zaruri olmadıkça dışarıya çıkmaması gerekir anlayışı, muhtemelen MSP’nin iktidarıyla daha güçlü bir şekilde mücahide kadına dönüşmüştür. Evde çocuk yetiştiren ‘*aile içi modernleşmenin*’ taşıyıcı unsuru, kamusal alanda varlığını hissettirmeye başlamıştır. Kamusal alanı dönüştüren İslâmcı kadın, kamusal alanın dönüştürücülüğünden de kurtulamamıştır. Öyle ki; 1970’lerde Akıncı, MTTB ve ülkücü hareket içerisinde cinsel kimliğiyle var olmamaya özen gösteren, Müslüman hüviyetini korumada titiz davranan, Anadolu’nun muhafazakâr kadınları, bu teşkilatlarda varoluşlarının zeminini bacı söylemiyle sağlamışlardır. Çünkü teşkilat içerisinde erkeklerle birlikte-beraber yürüttükleri faaliyetlerde, inanmış oldukları davanın aşkınlığı, onlara aileden daha derinlikli, daha samimi bir ortam sağladığından, ‘*bacı*’ tipolojisi onlara güven

⁴⁶³ Aydın, *Toplumsal Cinsiyet ve Estetik Özerklik Bağlamında Türk Edebiyatında Delilik ve Kadın*, 174, 175.

⁴⁶⁴ Aydın, *Toplumsal Cinsiyet ve Estetik Özerklik Bağlamında Türk Edebiyatında Delilik ve Kadın*, 178, 179.

hissi vermiştir. Ancak zamanla bu ilişkinin biçiminde ve derinliğinde görülen değişimler, ‘*bacı*’yı ‘*bayan*’a dönüştürmüştür.⁴⁶⁵

1960-1980 arasında kadın haklarıyla ilgili İslâmcıları zorlayan/ivmelendiren unsurlardan birisi de sosyalist ve liberal hareketlerdir. Kadının toplumsal varlığı için diğer unsurlardan farklı bir politika geliştirmeyen sosyalistlerin temel tezleri artı değer paylaşılmasında cinsiyetçi bir tavır takınılmayacağından, sorun kendiliğinden hallolacaktır. Bunun için sosyalist sisteme geçilme zorunluluğu vardır. Bu temel tezleri yanında, sosyalist düzende, kadınların eğitim ve meslek hayatlarının nasıl düzenleneceği ile sağlık alanında, çocuk yetiştirme hususunda sosyalizmin görüşlerini açıklamayı gerekli görürler.⁴⁶⁶

II. Dünya Savaşı sonrası Batı’da görülen II. dalga feminizmin etkileri, Türkiye’de, evveliyatı olsa da yoğunluklu olarak ancak 1980 sonrasında görülmeye başlamıştır. İlginç olan, çok partili dönem ile gelişen muhafazakârlık, kadınlar üzerinden Kemalist ideolojinin bakiyesini silmeye çalışırken, feministler Kemalizm’in eşitlik anlayışını yetersiz bulmuşlar ve eleştirmişlerdir. Bu kuşak feminizmin kutsal kelimesi özgürlüktür. Onlar, kadının kendine ait hususiyetlerini gerçekleştirmeyi bir hak olarak görmektedirler, kadın beklentilerini ifade etmeli ve cinselliğini yaşayabilmelidir. Toplum kadının bu taleplerini bir hak olarak kabul etmelidir.⁴⁶⁷

Kadının toplumsal hayattan el etek çekmesi, İslâm’ın tesettür emri ve erkeklerle bir arada olmalarını kısıtlamasından daha ziyade, şehirlere yabancıların göçü ile alakalıdır görüşünde olanlar vardır. Bu bağlamda ülkemizde kadının tekrar kamusal varoluşunun başlangıcı 1950 sonrası döneme dayanır. Toplumsal cinsiyet kavramının yeni bir boyut kazanmaya başlamasıyla ve 80’lerden sonra feminizmin, cinsiyet rollerinin toplumsal kabulden başka bir şey olmadığı, cinsiyetin başka bir

---

⁴⁶⁵ Güven Öz, *Muhafazakâr Moda dergilerindeki Toplumsal Cinsiyet Algısının Çoğul Modernlikler Bağlamında İncelenmesi*, 41, 42, 43.

⁴⁶⁶ Müzeyyen Güler, “Atatürk’ün Kadın Devrimi ve 80 Yıl Sonrası”, 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, (Ankara, 10-15 Eylül 2007), 309.

⁴⁶⁷ Güler, “Atatürk’ün Kadın Devrimi ve 80 Yıl Sonrası”, 309.

anlamla tekrar yaratılabileceği savından hareketle cinsiyetsiz toplum ideali çerçevesinde şekillenir.⁴⁶⁸

Sosyal hayat artık tüm kurum ve kuruluşlarıyla kadın ile var olmaktadır. Kadının kamusal varlığını kavramada sadece din ya da dini algıların meşruiyet sağlayacağı inancı hem eksik hem de kusurludur. Çünkü toplumsal hayatın ekonomi, sosyal ve kültürel boyutlarında yaşanan kesintisiz değişim ve dönüşümler kadının kimlik, toplumsal rol ve statülerine de sirayet etmekte, kadını dönüştürüp değiştirmektedir. İslâm'ın cinsiyet ayrımı yapmadan bireylerden beklediği, kişisel vasıflarını toplum yararı için kullanmak, üretmek, kazandığıyla dezavantajlı kişilere yardım etmek ve umut olmaktır. *'İnsan için ancak gayretlerinin karşılığı vardır'* (Necm, 53/39-40) ayeti bu durumu izah etmektedir. Toplumsal hayatta kadının erkekle birlikte var olmasının imkânı, her ikisinin de İslâm'ın konuşma adabı, kadının tesettür gibi, emirlere riayet etmesiyle mümkün olabilir.⁴⁶⁹

Kadının kamusal kimliğiyle ilgili bazı İslâmcılardan agresif cümleler duymak mümkündür. Batı etkisiyle Doğu'da da inşa edilen yeni sosyal hayatta, kadınlar, kamusal alana çekilmiş, siyaset yapmalarına imkân tanınmıştır. Resmi dairelerde, iş yerlerinde kadın ve erkeğin birlikte çalışmaları için düzenlemeler yapılmıştır. Öyle ki; kişileri zinaya iten sebepler göz ardı edilmiştir. Kadın-erkeğin birlikte çalışabilmeleri için gözetilmesi gereken tüm ceza-i önlemler suç olmaktan çıkarılmıştır. Böylece zinanın suç olmasının da önüne geçilmiştir. Utanma duygusunun alanı kadının mayosuna sığacak kadar küçülmüştür.⁴⁷⁰

Gayr-ı Müslimlerden de bu tür cümleler duymak olasıdır. Kadınların kamusal özgürlükleri, dinin kontrolünün de zayıflamasıyla sadakat sorununa dönüşmüştür. Modern kadın daha fazla aldatmaktadır çünkü profan hayat tarzı evin dışındaki kadına böyle bir fırsat tanımaktadır.⁴⁷¹

⁴⁶⁸ Bayraktar Karahan, *Toplumsal Hayat ve Kadın*, 114, 115.

⁴⁶⁹ Bayraktar Karahan, *Toplumsal Hayat ve Kadın*, 99, 100, 101, 102, 103, 107, 108.

⁴⁷⁰ Mevdudi, *Hicab*, 165, 166.

⁴⁷¹ Russell, *Evlilik ve Ahlak*, 84.

Pek çok muhafazakâr yazara göre, kadının süslenip sokağa çıkması Cahiliye âdetidir. Kadınlar için ev hayatı uygun olmalıdır.⁴⁷² 1960'larda, 1970'lerde eli kalem tutan muhafazakâr yazarlara göre kadın, kocasının iznini almadan dışarıya çıkamaz. Hele parfüm, deodorant gibi hoş kokular kullanıp, makyaj yaparak dışarıya çıkmak asla hoş görülebilecek bir durum değildir. Erkeklerin dikkatini çekecek, erkeğe cinselliği anımsatacak her türlü aksesuar ve tavır kesin bir dille reddedilmiştir. Hz. Peygamberin kızı Fatıma evlendikten sonra, Fatıma'yı ev işlerinden, kocası Ali'yi de ev dışındakilerden sorumlu tuttuğu hatırlatılarak, kadının ancak mecburi hallerde dışarıya çıkabileceği ifade edilir.⁴⁷³

Yetişkin bir kadının medeni durumu dikkate alınmaksızın şahsi işlerini yürütmesi mümkün iken, toplumun ifsat olmasının önüne geçme adına mahremi olmadan seyahat etmesi mümkün değildir. Kadının istediği vakit dışarı çıkmasına, erkeklerle birlikte çalışmasına, toplantı yapmasına, gezip dolaşmasına müsaade edilmemiştir. Kadın ancak bir kadının yerine getirmesi gereken işlerde zorunlu olarak evinin dışına çıkabilir.⁴⁷⁴

Hz. Peygamber kadınların sosyal hayatta rahatsız edilmemeleri, kolaylıkla işlerini halledebilmeleri için aynı zamanda su-i niyetli insanların ithamlarının önüne geçebilme adına kamusal alanı düzenlemiş, ıssız yerlerde kadın-erkeğin baş başa kalmalarını yasaklamıştır.⁴⁷⁵

İşte bu düşüncenin yansıması olarak radikal tutum içerisinde olan muhafazakâr yazarlara göre, kadın ne kadar az dışarıya çıkarsa, yani ne kadar az topluma karışırsa bu Allah'ın rızasına o kadar uygun olur, düşüncesiyle hareket etmişlerdir.⁴⁷⁶ Bunun için de kadının evden çıkması için kocasından izin alması zorunludur.⁴⁷⁷

---

⁴⁷² Faruk Beşer, *Kadının Çalışması, Sosyal Güvenliği ve İslâm*, (İstanbul: Seha Neşriyat, 1991), 16.

⁴⁷³ Kaplan, *İslâm'da Kadın ve Özel Halleri*, 99.

⁴⁷⁴ Mevdudi, *Hicab*, 392.

⁴⁷⁵ Martı, *Hadislerle Kadın*, 69.

⁴⁷⁶ Et- telidi, *Müslüman Kadının Kimliği*, 137.

⁴⁷⁷ Baktır, *İslâm'da Kadının Çalışma Şartları, Sosyal Hayatta Kadın*, 115.

Eğitimin her iki cinse de farz olduğunu kabul etmekle birlikte, kadının erkeklerden uzak mekânlarda eğitim alması gerektiğinde ittifak etmişlerdir. Zaten meslek hayatı noktasına hiç girmezler, çünkü kadın fitraten dışarıda çalışmaya elverişli değildir. O, eğitimini daha iyi karı (eş), mükemmel anne, çocuklarını yetiştiren mürebbiye, ailesinin mutluluğu için evini çekip çeviren bilgili, bilinçli bir kadın olmak üzere almaktadır. Kadın ancak zorunluluk olursa çalışabilir. Yöneticilik bir zorunluluğu barındırmadığı için kadının yönetici olması caiz değildir. Çünkü yöneticilik kadının fiziki, akli ve psikolojik süreçlerine uygun değildir.⁴⁷⁸

Dergi yazarlarımızın düşünceleri yukarıda anlatılanlarla tam olarak örtüşmektedir. Ancak kamusal alan, eğitim ve çalışma hayatı gibi iç içe geçmiş kavramları birbirlerinden tamamen ayrı, modüler yapılarımış gibi ele alırlar. Eğitim işi naslarla desteklendiğinden ittifak edilen konudur. Diğer kavramlar, kadınların, erkeklerle rekabeti olarak düşünülür. Tabidir ki bu da fitratlarına aykırı bir durummuş gibi görülür ve modern kadının bedbaht olmasının en önemli sebebidir.⁴⁷⁹ Tesettürle ilgili titizlik kadının kamusal hayatına mal olmuş olabilir. Çünkü peygamberden naklettikleri şu hadis, “*Kadın avrettir. (Örtünmesi gereklidir). Sokağa çıkınca şeytan onu daha cazip gösterir,*” kadının mestureliğine zemin hazırladığı gibi, evinin dışına çıkmasına da mâni olmuş olur.⁴⁸⁰

Gelişmiş ülkelerin o günkü mevcut durumlarından örnekler vererek, Alexis Carrel gibi tıp alanında dünyaca meşhur, ya da sanatçı kimliğiyle öne çıkan Sara Leighton gibi insanların görüşleriyle, düşüncelerini sağlamlaştırma gayretine girerler. “*Kadın siyasi hayata girerse bundan cemiyet ne kazanır, girmezse ne kaybeder? Kazancı seçmen sayısının bir misli artması, kaybı da seçim masraflarının ve hususiyetle seçim çekişmelerinin o nispette çoğalması olur. Kadınlara seçim hakkı tanımayan İsviçre’nin devlet ve idare işleri, tanınan komşularınıninkinden daha kötü değil, şükredelim ki daha iyidir.*”, “*Dr. Alexis Carrel: Kadınlar, doktor, avukat veya*

⁴⁷⁸ Et- telidi, *Müslüman Kadının Kimliği*, 156, 162, 170.

⁴⁷⁹ Kanlı, “Müslüman Kadının Vazifeleri”, 20-21.

⁴⁸⁰ Kemal Kart (ed.), *Okuyucu Suallerine Cevaplar, İslâm’ın İlk Emri Oku Sayı 153*, (Ocak1975), 22.

profesör olmak için değil, kendi çocuklarını üstün kalite insanlar olarak yetiştirmeye kabiliyet kazanmak için yüksek bir terbiye almalıdırlar. ... .Esaslı hadiseleri bilmemektir ki, feminizm öncüleri, iki cinsin de aynı terbiyeye, aynı salahiyet ve mesuliyetlere malik olabileceği fikrine sevk etmiştir. Hakikatte kadın erkekten pek başkadır. Kadınlar istidatlarını kendi tabiatlarına göre geliştirmeli, erkekleri taklide yeltenmemelidirler. Delikanlılara verilen entelektüel terbiyeye, hayat tarzına, ideale genç kızları da tabi tutmamalıdır. İki cins arasında uzlaştırılmaz başlıklar vardır. Medeni dünyanın kuruluşunda bunları dikkate almak elzemdir.”, “Sara Leighton isimli hanım ressam ‘Bence kadınlar erkeklerine tabi oldukları, onların üstünlüğünü kabul ettikleri müddetçe mesutturlar. ...Fakat erkeklerle eşit olduklarını ispat etmeye çalıştıkları mesleklerde, erkeklerle boy ölçüşürken zarafetlerini kaybederler.’”⁴⁸¹

Kız çocukları için en sağlıklı durumun ailesine bağlı, kocasına itaatkâr ev kadınlığı olduğu düşüncesindedirler.⁴⁸² “Bir âlem özlüyorum ki; orada kadınlar dıştan kızarmasınlar, boyanmasınlar. Yüzlerine bakınca kızlık ve gerçek kadınlığın kendine has, o güzel, edepli utancıyla içten kızarsınlar. Kadın sokakta yırtık yırtık dolaşmasın, erkekler de dolaşmasın. Özlediğim âlemde kadın, sözde inkılâpçıların, sokakta kafeslemek için kafes arkasından kurtardıkları kadın, hayvani ihtirasların dindirdiği bir zevk aleti haline-, piyasanın en bol, en ucuz metaı haline getirilmesin. Dairelerde kadın, zani bakışların, şehvi akışların istilasına uğramasın. Kadın evinin dairesinden çıkmasın, yuvasının aşığı, evinin ışığı olsun. Cennet anaların ayağı altındadır sözünün sırrına erişsin, ana olsun.”⁴⁸³ Kadını üç kelime ile özetlediklerini düşünürler. Kadın, anadır, eştir, kardeştir.⁴⁸⁴ Eş kelimesinin karşılığını, kocasına itaat etmek olarak doldurmaları ilginçtir.⁴⁸⁵ Hz. Peygamber’den nakledilen “*Kadınlar evlerinin sultanıdır.*” mealindeki hadisin bağlamı ev kadınlığı olarak kutsanır.⁴⁸⁶

⁴⁸¹ Çekmegil, “İslâm’da Kadın ve Yarı Aydınlar, 10, 11, 12.; Nalçacı, “İslâmiyet’te Aile Hayatının Kutsiyeti ve İzdivaç”, 12.

⁴⁸² Çakan, “Ey Çobanlar”, 24.

⁴⁸³ Yüksel, “Özlediğim Âlem”, 12.

⁴⁸⁴ Ateş, “Hülle ve Asri Hülleciler”, 4, 21.

⁴⁸⁵ Kanlı, “Müslüman Kadının Vazifeleri”, 20-21.

⁴⁸⁶ Yüksel, “Özlediğim Âlem”, 12.; Hatipoğlu, “İslâm’da Kadın”, 16.

*“Kadın evin temel yapısıdır. Siz kadını evden alıp erkeğin çalıştığı yerlere soktuğunuz gün, aile müessesesi çökmeye başlamış, kadın ruhen erkekleşmiş demektir.”*⁴⁸⁷ *“Kadın üç kısımdır; Sokak kadını, zevk kadını, ev kadını, vatana, millete yarayan sonuncusudur.”*⁴⁸⁸

Ancak kadınla ilgili diğer pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da dergi, düşüncelerinin arkasında güçlü bir şekilde duramaz. Muhtemelen yazar kadrosunun sürekli değişmesi, kadroya sonradan eklenen kadın yazarlar ve de toplumsal değişim, gelgitler yaşamalarına sebep olur.

Sosyal hayatta, kadın ve erkeğin yeri ve durumunu belirleyen kültürel dokuları vardır. Kültürel yapının üstlenmiş olduğu bu görev, toplumsal cinsiyetin inşasıyla ilgilidir. Kamusal alanın deseni de bu inşa ile ilintilidir.⁴⁸⁹ Dönüşen toplumlar, değişen kültürel yapı, özellikle üretim alanındaki yenilikler kamusal alanın algoritmasını belirlemektedir. Birbiriyle çelişen iki yazı arasına uzunca bir zaman girmiş olsa yazarların düşüncelerinin değişebileceğine hükmetmek olasıdır. Ancak dergi bir ya da birkaç ay içerisinde birbirlerini nakzeden yayın yapabilmektedir. Durumun net olarak ortaya konması adına yazıları alıntı şeklinde verelim. 102. sayıda, *“İslâm cemiyetinde gençliğin cinsî (seksüel) bir problemi yoktur. Çünkü o cemiyetin çarşılarında üryan kadınlar, onlara kur yapan forslu gençler yoktur. Kız, evinde ya müstakbel efendisine (zevcine) hazırlık içerisinde, ya da annesine yardım etmektedir. Hanımlar lüzumsuz yere dışarıda görünmezler; onlar, çocuklarının İslâmî terbiyesi, ev işleri ve kocaya hizmet içindedirler. Dışarıda, tek-tük fakat o halde de mesture (örtülü) ve vakur edalı hanımlar görülür. Böyle bir cemiyette, gençliğin şehvî duygularını kabartacak, onu SEKS'in dibi bulunmaz gayyasına itecek, onu kötü kötü düşündürüp de aklını beline esir edecek bir şey görülemez. O cemiyetin gençleri, ruhen, bedenlen ve fikren gelişkin, güçlü,*

---

⁴⁸⁷ Özkafa, “Doğum Kontrolü”, 20, 21.

⁴⁸⁸ Bahri Deniz, “Kadın”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 180, (Mayıs 1977), 19.

⁴⁸⁹ Şevket Ökten, “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergi*, Cilt 2/8, (Yaz, 2009), 302-312.

arızalanmaz bir vasıftadır.”⁴⁹⁰ 108. sayıda, “Kadın İslâmiyet’in ilk ve parlak devirlerinde hayatın her safhasında erkeklerin yanında yer almakta; savaşta gerçek yardımcı, ticaret hayatında üstün bir unsur, ilim öğrenmekte çalışkan, azimli bir öğrenci olarak görülmektedir. İslâmiyet kadını, bir süs eşyası olarak değil; erkeğin iffet ve namusunu koruyucu ve ebedî hayat arkadaşı, dert ortağı olarak kabul etmiştir. Hz. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz onun toplum hayatındaki yerini, ‘Kadın erkeğin yarısıdır’ diyerek açıkça ve kesinlikle belirtmişlerdir. Bir salih ana olarak, bir eş olarak kadın Allah (c.c.) için sevmenin, Allah (c.c.) için yaşamanın, Allah (c.c.) için hizmet etmenin aşkıyla güzel olan, güzellik veren ve güç kazandıran bir varlıktır.”⁴⁹¹ ve 112. sayıda “Bu da gösteriyor ki, erkek farz olan ibadetlerinin haricinde, evini, ailesini geçindirmekle mükellef, kadın ise farz ibadetleriyle beraber evinin kadını, çocuğunun yegâne mürebbisi olmakla mükelleftir.”⁴⁹²

Hatta öyle yazılar vardır ki; paragraflar arasında çelişki görmek mümkündür. Kadının el ve ayaklar hariç giyimde tesettürüne dikkat etmesi, erkeklerle konuşurken sert konuşması, kadınlık vakarı olarak ifade ettikleri, gülmeyen, latife yapmayan kadın tiplemesinin erkeklerle birlikte çalışmasının İslâm açısından herhangi bir sorun oluşturmayacağı ifade edilirken aynı yazıda Ahzab Suresi 33. ayette geçen evlerinizde oturun ifadesinin her kadın için geçerli olduğunu ve kadınların evlerinde oturmaları gerektiğini söylerler.⁴⁹³

Kadınların ev dışı hayatıyla ilgili yazarları yöneten, saplantı derecesinde iffetsizlikle ilgili korkuları vardır. Aslında tesettürü de böyle değerlendirdiklerini satır aralarından süzmek mümkündür. Tesettürün gerekçesiyle ilgili Ahzab Suresi 59. ayette geçen ‘incinmesinler’ ifadesini öne sürerlerken, zaman zaman tesettürsüz olanların iffetsiz olduklarını ifade ederler. Yani konu kadının incinmesi değil, açık kadının iffetsizliği meselesidir. “İçinde Allah korkusu ve İslâm ahlâkı mevcut, namus,

⁴⁹⁰ Yusuf Işıcık, “İçtimai Bir Tedkik”, *İslâm’ın İlk Emri Oku Sayı 102*, (Eylül 1970), 14, 15.; Gültekin Engin, “Anneler ve Çocuklar”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 67*, (Haziran 1967), 13.

⁴⁹¹ Kanlı, “Hanımlar Köşesi”, 20-21.

⁴⁹² Kanlı, “Müslüman Kadının Vazifeleri”, 20-21.

⁴⁹³ Vehbi, “İslâm’da Erkek ile Kadın Arasındaki Eşitlik”, 6, 7.; Yazarsız, “Kadının Çalışmasının Şartları”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 180*, (Mayıs 1977), 24.

hayâ ve şeref timsali bir kadın, boynunun vücudundan ayrılacağını bilse bir defacık olsun çırl çıplak dışarıya çıkar diyebilir miyiz? Hatta başörtüsünü biraz yukarıya kaldırması istense ona kaldırtabilmek mümkün müdür? İşte bunun için de kadını bugün içinde bulunduğu bataklıktan çıkarıp, İslâmî faaliyetler cümlesinden olarak yarının mübeccel anneleri olmaya namzet kızlarımızı orta seviyede de olsa tahsil ettirmek ve ona İslâm açısından hakikî ilmi öğretmek bizim vazifemizdir”.⁴⁹⁴

“Dışarıda, tek-tük fakat o halde de mesture (örtülü) ve vakur edalı hanımlar görülür. Böyle bir cemiyette, gençliğin şehvî duygularım kabartacak, onu SEKS'in dibi bulunmaz gayyasına itecek, onu kötü kötü düşündürüp de aklını beline esir edecek bir şey görülemez.”⁴⁹⁵ “Sabahtan akşama kadar bütün makyajlarıyla sokakta gezen kadın, geç vakit kocasının eve geleceği saatte ev işleriyle uğraşmaktadır. Kadının bu hatalı hareketi kocasının gayri meşru yollara sapmasına sebep olmaktadır. Nasıl kendini makyajlı haliyle yabancı erkekler seyrediyorsa, karısını evinde görmeyen erkek de sokaktaki kadınlara bakmakla kendi nefsinin tatmin etmektedir. Bu da aile arasındaki bağın kopup eşlerin birbirine karşı nefret duymalarına sebep olmaktadır.”⁴⁹⁶ “Materyalist garbın birçok işlerde, kadını erkeğe tercih ve takdim etmesinden, hususen ticaret hayatında, sefareter emrinde, siyasi hayatta ve gazetecilik gibi istihbarata müteallik vazifelerde vs kullanmasından maksat onun cinsi incizabından istifade edip, karşısındakini celp etmekten başka bir şey değildir.”⁴⁹⁷ “Kadın cemiyetin bir kazanç metai ve esiresi değil, erkeğin ve ailenin şerefli eşi, yardımcısı ve manevi hayat arkadaşıdır. Şımarık görgüsüz kadına, yani pantolonla ve asri nalın veya şıpidik terlikle ana caddelere çıkan ve gece yaralarına kadar dışarıda sürten, apışına kadar çıplak gayr-i latif cinse o beldede rastlanmaz. Bu türlü kıyafetsizlik, kıyafet kanununa muhalif sayılarak orada yasak edilmiştir”.⁴⁹⁸

İslâmî giyim tarzından, ahlaktan uzaklaşmanın sebebinin sistemde gördükleri de olur. Kadının böylesi duruma düşmesine sebep olan, laik hukuk düzenidir. Bu

⁴⁹⁴ Fatma Zehra Kanlı, “Yine Tahsil”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 122, (Mayıs 1972), 22.

⁴⁹⁵ Yusuf Işıcık, “İçtimai Bir Tedkik”, 14, 15.

⁴⁹⁶ Kanlı, “Kadının Kocasına Karşı Vazifeleri”, 20, 21, 26.

⁴⁹⁷ Kutup, “İslâm'da Sosyal Adalet”, 19, 20.

⁴⁹⁸ Cem, “O Belde Hayal Şehir”, 16.

düzende kadın güya özgürleştirilme adına sokağa çekilmiş, ancak o, salonda, sokakta mini eteğiyle, plajda bikiniyle ya da çıplak, yabancı erkeklerin cinsel hislerini uyandıran, kocasının malı olmaktan ziyade ortamın malı olan, iffetsiz, hayâsız birine dönüşmüştür. Amerika’da liseye giden kızların %38’inin hamile kaldıklarına bakılacak olursa, sokak kadını iffetsizleştirmektedir.⁴⁹⁹ Yani kadın için tesettür, namus meselesidir. Ailesini ayakta tutan yegâne unsurların biri belki de birincisidir. Kocasının kendisine göstereceği sevginin, muhabbetin temin vasıtasıdır.⁵⁰⁰

Kadının eğitimi konusunda düşüncelerinin merkezini gelecek nesillerin yetiştirilmesi oluşturur. Gelecek nesil derken; tarihe mal olmuş, Fatihler, Yavuzlar, Kanuniler yetiştirmektedir. İsimler arasında yine tarihi kadın simalar yoktur. Memleketin selamete ermesi kadınlara bağlanır. Ülkenin aydınlık geleceği Müslüman anaların dürüst, faziletli, bilgili, namuslu nesiller yetiştirmesiyle mümkündür. Buna inandıkları için her fırsatta İslâm, ilmi erkeklerle birlikte kadına da farz kılmıştır cümlesini tekrar ederler. Ancak okulun fiziki şartlarıyla ilgili düşüncelerini ifade ettikleri gibi mezun kız öğrencilerin ne tür işler yapabileceklerini de sıralarlar. Fiziki şartlar olarak; karma eğitime mutlak karşı olmalarının yanında tedbiren cinslerin ayrı ayrı okullarda eğitim görmelerini şart koşarlar. Mezun olduktan sonra Müslüman kadın, mümkünse evinin bekçisi olsun, çocuklarını yetiştirsin. Çalışmayı düşerse, kız imam hatip okulları başta olmak kaydıyla tüm kız okullarında din dersi hocası olmalıdır. Vaiz olmaları da mümkündür.⁵⁰¹ Başkaca da bir meslek öngörmezler. Muhtemelen korkuları tekrar depreşir. Kadının çalıştığı ailede huzur, mutluluk yoktur. Çünkü çalışan kadın kötü yola düşmektedir, çocukları eğitimsiz, edepsiz kalmaktadır.⁵⁰²

---

⁴⁹⁹ Cumaloğlu, “Dünyayı Saran İnkâr ve İsyân Fırtınası”, 18, 19.; Ebu’s-Semid, “İslâm’da Kadın Terbiyesi”, 17-18-19-20.

⁵⁰⁰ Fatma Zera Kanlı, “Kadın İçin Tesettürün Önemi”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 139, (Kasım 1973), 21-22.

⁵⁰¹ Yazarsız, “Kız İmam Hatip Okulu”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 83, (Aralık 1968), 23.

⁵⁰² Mustafa Balık, “Almanya İntibalarım ve Tekliflerim”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 187, (Aralık 1977), 12.

Yayın hayatı boyunca dergide kadınların ev dışı yaşamları konusunda en küçük bir esneme olmamıştır. Yani bu konuda ne kayda değer değişim ne de dönüşüm gözlenmiştir. 193. Sayıda kadınlar erkeklerle konuşmak zorunda kalırlarsa örtü, ya da kapı gibi birbirlerini göremeyecekleri bir engel vasıtasıyla konuşabilirler,⁵⁰³ derlerken, geç dönemdeki yayınları, değişimin olmadığını destekler durumdadır. Erkek kadına, kadın erkeğe selam veremez.⁵⁰⁴ Kadın mahremi olmadan sefer müddeti olan 90 km'den uzağa gidemez.⁵⁰⁵ Bazı muhafazakâr tesettürlü kadınların erkeklerle alışveriş yaptıklarını gördüklerinde dehşete düşerler. Dahası kadın camiye gitmek için dahi dışarıya çıkamaz.⁵⁰⁶ Kadının kocasından izinsiz evden çıkması, mahremi olmayanlarla iletişimi ve tesettürüne dikkat etmemesi durumunda kocanın karısını tedip hakkı vardır diye düşünürler.⁵⁰⁷

Özetlemek gerekirse, kadının temel görevi analıktır, ev işleri yapmaktan, kocasına itaat etmekten ve çocuklarını yetiştirmekten mesuldür. İslâm hükümlerinin uygulandığı ülkelerde kadınlar eğitime dâhil edilmelidir ki; böylelikle gelecekte Müslüman, başarılı, ahlaklı, iftihar vesilesi kuşaklar yetişebilsin.⁵⁰⁸ Kadın ancak zorunluluk halinde ve mesture olarak, kocasından izinle dışarı çıkabilir.

2.4. Kadının Eğitim Hayatı

Eğitim; toplum kültürünün miras olarak bırakılmasıdır, yani toplumun haiz olduğu değerler ile bilgi ve becerilerin sonraki nesillere aktarılma süreci ve sürecin okul, cami gibi kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirilmesidir. Özele dair bir tanım yapmak gerekirse; kişinin potansiyelini gerçekleştirebilecek, istidadını keşfedecek ve

⁵⁰³ Yazarsız, “Okuyucu Suallerine Cevaplar”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 193*, (Haziran 1978), 23-24; Mevdudi, “İslâm ve Aile Planlaması”, çev. Hasan Utanç, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 139*, (Kasım 1973), 11-12-13.

⁵⁰⁴ Yazarsız, “Okuyucu Suallerine Cevaplar”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 181*, (Haziran 1977), 24.

⁵⁰⁵ Yazarsız, “Okuyucu Suallerine Cevaplar”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 163*, (Aralık 1975), 20-21.

⁵⁰⁶ Yazarsız, “Okuyucu Suallerine Cevaplar”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 194*, (Temmuz 1978), 18.

⁵⁰⁷ Döndüren, “Emr-i Bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i Ani'l-Münker” 11-12-13.

⁵⁰⁸ Yazarsız, “Kadın Evinin Bekçisi Midir?”, 22.; Nazif Aşkun, “İslâm Kız Kolejleri Açmalıyız!”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 93*, (Kasım 1969), 6.; Fatma Zehra Kanlı, “Kadın”, *İslâm'ın İlk Emri Oku Sayı 119*, (Şubat 1972), 22-23.; Yazarsız, “Okuyucu Suallerine Cevaplar”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 167*, (Nisan 1976), 18.

ait olduğu topluma intibakını sağlayacak bilgi, değer ve becerilerin edinimi süreci olarak tanımlanabilir.⁵⁰⁹

Her gün, karşılaşmış olduğu yeni olay ve olgular neticesinde gelişen insan ve toplumların tekâmülleri, ancak eğitim ve eğitimin rotasını oluşturan felsefeleri sayesinde mümkündür. Elbette bu sayede toplumlar reel bir zemine otururlar ve sıhhatli bir gelecek tasarlarlar.⁵¹⁰

Bu gerçekliğin eski çağdaki karşılığı; eğitimin, halkın ihtiyaçlarını görecekt ya da resmi organları da kapsayacak şekilde ammenin haklarını ve yükümlülüklerini icra edecek bir temelde inşa edildiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda, eğitim alacak bireylere geleneklerle birlikte yapacakları işle ilgili mesleki bilgiler öğretilir. Bu, eğitimin yalnız iş veya mesleki bir öğretim çabası olduğu anlamına gelmez; çünkü geleneğin içerisinde ahlaki değerlerin içkin olduğunu ya da eğitimin, erdemli vatandaş yetiştirmek için ahlaki unsurları ihmal etmediğini belirtmek zorunluluktur.⁵¹¹

Nazariyeden ziyade ihtiyaçların karşılanması yönünde pratik eğitimin Orta çağda da hüküm sürdüğünü ifade etmek gerekir. Kilisenin her mevzuda merkezi bir konumda olduğu Orta çağ Avrupa'sının her yerinde eğitimde bir standart oluşturulması çabasına girişilmiştir. Böylelikle bugünün ilk ve orta öğreniminin temelleri atılmaya başlanmış ve alfabede birlik hususunda ciddi başarılar elde edilmiştir. Yalnız modern öncesi dönemde eğitim alanında görülen bu gelişmelerin toplumun üst sınıfına ait, zaten bilgiye ulaşabilenlerin daha sağlıklı ve iyi eğitim almaları için yapıldığını hatırdan çıkarmamak gerekir. Orta çağda insanların çoğu okulla tanışma fırsatı yakalayamadılar. XII. Yüzyıla gelindiğinde kitap sayılarının artmasına rağmen, İtalya ve Fransa gibi dönemin önemli merkezlerinde aristokratların bile ancak yarısı kadar bir kesiminin okuryazar olduğu, İngiltere'de bu oranın daha aşağılarda kaldığı tahmin edilmektedir. Burada dikkat çeken bir husus da

⁵⁰⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul, Paradigma Yayınları, 4. Basım, 2000), 304.

⁵¹⁰ Gülnihal Küken, *Orta çağda Eğitim Felsefesi*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Baskı, 2001), xiii.

⁵¹¹ Şehriban Cenani, *Antropolojik Açıdan Eğitim Kavramı ve Eğitimde Etik Sorunsalı*, (İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2016), 2.

şudur; dönemin teknolojik gelişmelerine rağmen, Benedikten rahiplerinin klasik metinleri elle çoğaltma işini ibadet olarak benimsemiş olmaları⁵¹² ile Osmanlıdaki ulemanın matbaaya karşı çıkmaları arasında tuhaf bir benzerlik vardır.

Yapılan çalışmada tarihsel bağlam dikkate alınacak olursa Osmanlı Devleti genel olarak iki dönemde incelenir; Tanzimat öncesi devir, klasik ya da geleneksel anlayışın sosyal hayata ve kurumlara nitelik kazandırdığı dönem ve Tanzimat sonrası modern zamanlar. Tanzimat, Osmanlının kendi dinamikleriyle bir hayat inşa edemediğinin ikrarıdır, kabullenıştır. Artık Batı medeniyetine ait olma çabaları ve Garplılaşma ya da modernleşme sürecidir.⁵¹³ Kazanımların eleştirisiyle müesses nizam sarsılmaya başlamış ve yeni bir topluma doğru öngörülemez kütleli bir hareket görülmüştür. Böylece tarih, Tanzimat'ı bir milat olarak kurtmek durumunda kalmıştır çünkü bu dönem, zaman olarak Osmanlı tarihi içerisinde kalmış olsa da zihniyet olarak yeni devletin yani Cumhuriyetin işaret fişegi olacaktır.

Osmanlının Tanzimat ile kabullenmek zorunda kaldığı Batı modernizminin doğal uzantısı senkretik tutum, yeni, çelişkili, problemlili pek çok alan yaratmıştır. Bu yeni sorunlu alanlardan biri de geleneksel hayatta ikincil figür olan kadını, ulus devlet anlayışıyla insan ve yurttaş tanımı içerisine alarak yeni toplum düzenine dâhil etmek olmuştur.⁵¹⁴ Bu durumun ana teması, erkeklerin kurguladığı kadından, kadınların tasarladığı kadın temeline geçiştir. Sosyal hayat adına ne söylerseniz, eğitim, meslek, evlilik; özellikle çok eşlilik, boşanma, artık eklemek zorunda kaldığınız esas figürdür kadın.⁵¹⁵ Modernleşme hareketinin sembolü olan kadın için ilk ele alınan konulardan biri eğitim olmuştur.⁵¹⁶ Kadınların kendi hayatlarıyla ilgili

⁵¹² T. Tolga Gümüş, “Orta Çağ’dan Erken Modern Döneme Batı Avrupa’da Eğitim Tarihi: Yeni Yaklaşımlar”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, (Haziran 2010), 25-40.

⁵¹³ Şahika Karaca, “Şemsettin Sami ve Kadınlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Kadın Çalışmaları Özel Sayısı Cilt 3, Sayı 13*, (Yıl 2010), 136-146.

⁵¹⁴ Berna Yürüt, “Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri”, *TBB Dergisi, Özel Sayı*, (Yıl 2017), 365-396.

⁵¹⁵ file:///C:/Users/MT/Desktop/at%C4%B1f%20e%C4%9Fitim/Prof.Dr.HulyaArgunsaah169d.pdf 16/06/2020.

⁵¹⁶ Şahika Karaca, “Modernleşme Döneminde Kadın Eğitiminin Niteliğine Yönelik Farklı Yaklaşımlar”, *UHBAB, Uluslararası Hakemli Beşerî ve Akademik Bilimler Dergisi, Ocak, Şubat, Mart Kış Dönemi Cilt 2, Sayı 3*, (Yıl 2013), 1-11.

düşüncelerini ortaya koymaları, aldıkları kararları uygulayacak motivasyonu yakalayabilmeleri için düşünsel bir devrim gerekmektedir, bu devrimin temerküz ettiği anlayış modern eğitim; kurumu da, okuldur.⁵¹⁷ Ancak kadınların eğitimi Batıcılar ile İslâmcılar arasında ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Modern hayatın ritmine ayak uydurmayı kendileri için hayat felsefesi gören Batıcılar mevcut şartların iyileştirilmesi için Batının örnek alınmasını savunurlarken, İslâmcılar, dini endişeyle geleneğe sahip çıkma peşindedirler. Şeyhü'l İslâm Musa Kazım Efendi ve Sait Halim Paşa gibi İslâmcılardan daha radikal olanlar, kadınların yükseköğrenim görmesine ve çalışmasına karşı çıkarlarken Mehmet Akif gibi ılımlı olan diğerleri Batının yıkıcı tesirlerine karşı kadının korunması şartıyla eğitim görmelerini onamışlardır.⁵¹⁸ Bu çatışmanın temelini oluşturan ana düşünce, Batıcılar, kadının eğitim vasıtasıyla özgürleşmesini, akabinde sosyal ve siyasal hakların bu vasıta ile kazanılabileceğini savunurlarken İslâmcılar, elde edilen bu hakların, kısaca özgürlüğün İslâm'ın öngördüğü ahlak nizamını sarsacağı endişesiyle, kadınlara tanınacak alanların sınırlandırılmasını istemektedirler.⁵¹⁹

Yaptıklarından sorumlu bir varlık olan insanın, öncelikle yaptığı işin sonuçlarını kestirebilmesi gerekir. Bu konuda farkındalık oluşturmanın yolu eğitimden geçmektedir.⁵²⁰

Kadın için eğitim, toplum içerisinde var olmanın anahtarı gibi görünür. Eğitimli bir kadın meslek edinmekle birlikte fırsat eşitliğini yakalama imkânını elde eder. Eğitim seviyesi arttıkça eşitliğe daha fazla yaklaşan kadın, meslek olarak da uzmanlık gerektiren dallarda istihdam şansı yakalamaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen, sosyo-ekonomik statüde eşitliği yakalamak kadını, geleneksel rollerin

⁵¹⁷ file:///C:/Users/MT/Desktop/at%C4%B1f%20e%C4%9Fitim/Prof.Dr.HulyaArgunsah169d.pdf 16/06/2020.

⁵¹⁸ Sedef Bulut, "Türkçülerin Penceresinden Osmanlı'da Kadın Meselesi ve Orta Asya Referansı", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 10, (Yıl 2013), 313-336.

⁵¹⁹ Ferihan Polat, Gündüz Derer, "Muhafazakâr ve Feminizm Kısılcında Bir İsim Fatma Aliye Hanım", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 15, (Yıl 2016), 185-206.

⁵²⁰ Elif Arslan, *Eğitim ve Kadın-Kâmil İnsan Olma Yolculuğu*, İslâm Penceresinden Kadın, haz. Ülfet Görgülü, (İzmir, Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 60.

elinden kurtaramamış, cinsiyetler arası eşitliği sağlayamamıştır. Yine de kadınlar için özgürlüğün ve eşitliğin imkânı eğitim gibi görünmektedir. Çünkü sorunları gören ve çözüm üreten, kadınlara toplumsal alanlar açanlar eğitim almış kadınlardır.⁵²¹

1950 öncesi Türkiye’inde ne öğretmenlerin çabası ne kanuni zorlamalar ne de jandarmanın baskısı özellikle kız çocuklarının okula devamını sağlayamamıştır. 1953 yılında öğretmenlerin ortaya koyduğu raporlarla da sabit olan durum şudur: ilkokullara din dersinin konulması kız öğrencilerin sayıca artmalarının temel nedenidir. Öyle ki; kızlarda okuma oranı 1950’de %19,45 iken 1960’ta bu oran %24,84 olmuştur.⁵²² Halkın dini duyarlılıklarından olsa gerek, 1951 yılında, toplumu kadın-erkek olarak bölmeden, top yekûn eğitmeyi, kültürlenmeyi düşünen köy enstitüleri, halk evleri ve halk odaları kapatılmıştır. Bunların yerine cinsiyet ayrımını gündeme getiren, kızlara yönelik okullar açılarak karma eğitime son verilmiştir.⁵²³ Karma eğitimin aileler üzerinde yarattığı baskı ortadan kalkınca 1950’li yıllarda okuryazar kadınların oranı %21 iken, 1985 yılında bu oran üç katından fazla artarak %65’ler seviyesine yükselmiştir.⁵²⁴

İkinci dünya savaşı tüm dünyada ekonomik buhrana sebep olmuştur. Ülkemiz fiilen bu savaşa katılmamış olsa da erkeklerin silahaltına alınmaları, sosyal hayatta pek çok olumsuzluklara sebep olmuş, eğitim konusunda da Türk kadını mağduriyet yaşamıştır.⁵²⁵ Kadınları toplumsal hayata çekebilmenin kilit noktasını eğitim oluşturmasına rağmen Türkiye’de eğitim imkânlarından kadınların da erkekler kadar faydalanması 1980’li yılları bulmuştur. Bu durum ilköğretim için geçerlidir. 1980-

⁵²¹ Yeşilorman, *Toplumsal Eşitlikte Kör Nokta: Kadın Eşitsizliğine Genel Bir Bakış*, 276.

⁵²² Aydın vd., “1950-1960 Döneminde Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme”, 56.

⁵²³ Ezgin, *Türkiye’de Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Kadın Erkek Eşitliği Bağlamında Medeni Kanun’da Yapılan Değişiklikler Üzerine Bir değerlendirme*, 62.

⁵²⁴ İsmet Koç vd., *Türkiye’nin Demografik Dönüşümü Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişmeler: 1968-2008*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Kitabı, 2008), 54.

⁵²⁵ Doğramacı, Emel, *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Baskı, 1992), 97.

1981 eğitim-öğretim yılında kızların okullaşma oranı %39'dur. Bütün çabalara rağmen bu oran ancak 2010-2011 yılında %49'a çıkarılabılmıştır.⁵²⁶

Türkiye'de olduğu gibi 1960'lı yıllarda Batı'da da hala kadının anneliği en başat rolüdür. Annelik ustalık gerektiren bir maharet, bir onur olarak tasvir edilir. Yalnız bu yıllarda, bilim ve teknolojinin sosyal hayata katkısından ötürü, anne rolüne eklenen bilimsellik, *bilimsel annelik* olarak kavramsallaştırılmıştır, bu tipolojiyi, geleneksel anne anlayışından ayırma çabası olarak görmede bir mahzur yoktur. Dönem dergilerinde annenin bakıcı vasfı, çocuk doğurma ve terbiye etme, eğitime rolünden daha baskındır. Ev kadınlığının anne ve eşten daha fazla zikredildiği dergilerde, çocuk besleme, onlara sağlıklı bir hayat sunma ve çocukların bakımına yönelik pek çok yazı bulmak mümkündür. Batı tarzı ev kadınlığı olarak tasvir edilebilecek bilimsel ev kadınlığı, yuva kuran ve aileye düzen ile birlikte rasyonellik katan boyutuyla, Cumhuriyetin modernleşme projesinin önemli bir kısmını oluşturur. Cumhuriyet sonrası eğitilmiş kadınların yeni ev kadınlığı tipolojisini kabullenmede sorun yaşamadıkları görülür. Çünkü araya serpiştirilen modern eşyalar geleneksel ev kadınlığı rollerini gözden uzaklaştırmada çok mahir görülür. O dönem için lüks kabul edilen hasır mobilyaların tozunu almak, temizlikten öte gösterişçi bir anlayışa hizmet ettiğinden iftihar vesilesidir. Kadınlar için en güzel meslek ev kadınlığıdır. Kocasının huzuru, çocukların mutluluğu kadının sorumluluğu altındadır. Dolayısıyla Türkiye'nin mutluluğu ev kadınlarının aile fertlerine gösterdiği özenle eşleştirilmiştir.⁵²⁷ Bu durum ise kadınların eğitim konusunda yeteri kadar motive olamamalarının sebebinin oluşturur.

Yukarıda izah edilen durumun aksine, sosyal hayatta var olmaya çalışan kadınlar da vardır. Dönem buna oldukça müsaittir. Çünkü 1950'li yıllar yeni bir sosyal hayatın habercisi durumundadır. Değişen toplumsal düzende kadınlar önceki dönemde devletin koruyucu şemsiyesinden çıkmışlar, bireysel ya da sivil örgütlenme yoluyla faaliyette bulunmuşlardır. Bu, devletin bu tür organizasyonlardan tamamen

---

⁵²⁶ Havva Çaha vd., *Değişen Türkiye'de Kadın, Türkiye'de Kadının Sosyo-Kültürel, Ekonomik ve Siyasal Durumu*, (İstanbul: Piya Matbaa Sanatları San. ve Tic. Ltd. Şti., 1. Baskı, 2014), 22.

⁵²⁷ Koçer, "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmajı", 133, 134.

çekildiği anlamına gelmemektedir. Eğitim, meslek hayatı, doğum kontrolü gibi kadına dair mevzuların kesiştiği tarih 1950 ve sonrasıdır. İşlenmekte olan tarım arazilerinin doğal sınırlarına ulaşması, tarımda makinalaşma, ticaret toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte kentlerin işgücüne ihtiyaç duyması, sağlık ve eğitim alanında kentlerin sunduğu imkânlar, göç ve kadının değişen toplumsal konumu gibi hususlar hep birbirini tetikleyen unsurlar olarak toplumsal dönüşüme işaret eder. Türk Kadınlar Birliği, kadının toplumsal varlığını görünür hale getirmek için öncelikle anneler gününü gündeme getirmiştir. İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıkları nezdinde süren görüşmeler sayesinde Türk Kadınlar Birliği, 1955 yılında her yıl Mayıs ayının ikinci pazar gününü anneler günü olarak kutlamayı kabul ettirmiş, elde ettikleri bu başarının enerjisini, halktan da görmüş oldukları teveccühü, okur-yazar kadın kalmasını sloganıyla, eğitim seferberliğine kanalize etmişlerdir. 1961 anayasasının dayandığı ilkesel felsefe, insan haklarına dayalı devlet anlayışını temel almasıdır. Önceki anayasalarda bulunmayan bu nitelikle, bireysel hak ve özgürlüklerin önü açılmıştır. Cinsiyet eşitliğine vurgu yapan 12. Madde ve aynı yasada eğitim ile ilgili devletin sorumluluklarını belirten ifadeler sonucu eğitim alanında reformlar devreye girmiş, böylece 1935'te %10'lar seviyesinde dolaşan okuryazar kadınların oranı, 1960'larda %25'lere kadar yükselmiştir.⁵²⁸

Kızların eğitimlerini etkileyen maddi iki unsur vardır. Bunların ilki kız çocuklarını yükseköğrenime gitmelerini sağlamak, diğeri de iş imkânlarının artırılmasıdır.⁵²⁹ Özellikle kentli kızların hayat standartlarını yükseltip konforlu bir hayat sürebilmeleri için eğitilmiş olmaları şarttır. Eğitimden yoksun ve kaliteli hayat sürebilmenin başkaca bir yolu ancak varlıklı biriyle evlenmeleri sayesinde mümkündür ki; sonraları yadsınsa da bu durum o dönem için, en azından yeni kentli kadın için bir statü olarak görülür. Kariyer yapmayı da düşünürlerse bunun yolu yalnız eğitimden geçmektedir. Tabi ki; bu durumda da yerine göre bazen evlilikten ödün vermeleri gerekir. Evlilerse aileden ve çocuktan fedakârlık yapmak zorunda

---

⁵²⁸ Genç, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Siyasetinde Cinsiyetçilik*, 41, 42.

⁵²⁹ Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, 100.

kalabilirler.⁵³⁰1960 yılından sonra kadınların okuma oranlarında ciddi bir artışın olduğu bilinmekle birlikte özellikle kırsal alanlarda kızların tarlada ailelerine yardım etmeleri, erken evlilik, eğitime karşı kültürel anlayış, eğitim konusunda bilgisizliğin oluşturduğu motivasyonsuzluk gibi etmenler kadınların aleyhine işlemeye devam etmektedir.⁵³¹Sayılan sebeplerden ötürü kadının tarım ve hizmet sektörünün dışında uzmanlık isteyen mesleklerde var olması uzun yıllar almıştır. Bunun en büyük sebebi eğitim eksikliğinden kaynaklı mesleki yeterlilik sorunudur.⁵³² Eğitim kadını tarım dışı hizmet ve sanayi sektörüne taşımış olmasına rağmen, bu defa da farklı bir sorunla yüzleşmek zorunda kalmıştır: Modern sorumluluğun yanında kadın, geleneksel rollerini sağaltamamış bu durum *dual rol* olarak kavramsallaştırılmıştır.⁵³³

Demokrat Parti döneminde atlanamayacak bir husus daha vardır. Demokrat Parti halkın dini hassasiyetlerini dikkate almış ve bu durumla ilgili küçük düzenlemelere gitmiştir. 1950 yılı Ekim’inde, yani Demokrat Partinin henüz iktidar olduğu tarihlerde, ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında, velinin aksini talep etmesi dışında, zorunlu, ilk üç sınıfta da seçmeli olarak din dersleri konmuştur. Dersi ilkokul öğretmeni verecektir, ancak öğretmen laiklik ilkesinden dolayı dersi vermek istemezse yahut yetersiz olduğu düşüncesiyle idareye müracaat ederse, müdür dışarıdan bir din adamı atayabilecektir.

Din adamlarının ortaya koydukları profilden rahatsız olanların muhtemel kaygılarından birisi, bu görevlilerin büyük bir kısmı devletin felsefesini anlatan Cumhuriyet okullarına hiç devam etmemiş olmalarıdır. Bu haliyle dönemin din adamlarının değişen ve dönüşen Türk toplumunun sorunları algılayıp çözüm üretmeleri zor görünür. Çünkü 1962 yılının 18 Ağustos’unda verilere göre 60.000 din adamı bulunmaktadır. Bunların yalnız 370’i üniversite mezunu iken, 417’si lise

---

⁵³⁰ Nesrin Türkarşan, *Kentte Kadın Olmak*, Kadın ve Aile Yazıları, (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, 2017), 49.

⁵³¹ Özlen Özgen, Hatun Ufuk, *Kırsal Kesimde Kadın Eğitimi*, (Ankara: Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi Kitabı, Cilt 1, Yıl 2000), 1068.

⁵³² Hamarat, *Türk Sinemasında Çalışan Kadın İmgesi*, 36.

⁵³³ Meltem İnce, *Kadın İstihdamı ve Kadın İşgücüne Olan Talep Türkiye Örneği*, (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2010), 63.

mezunudur. 1298'i ortaokul, 3016'sı ilkokul mezunu durumundadır. Geri kalan 5.500'ünün ise modern okulla kesiştiği bir nokta olmamıştır.

P. Stirling'in yaptığı çalışma, kırsal kesimde insanların eylemlerine yön veren temel ögenin din olduğu, Cumhuriyetin yenileşme çabalarına karşı İslâmi tavırlarından ödün vermediklerini anlatır. Örneğin 1950 yılında Nurgüz, köyünde yaşayan ailelerin hiçbiri kız çocuklarını okula göndermezken, pek çoğu Kur'an kursuna göndermektedir. Mahmut Makal aynı köyde on yıl sonra tekrar bir çalışma yapmış, değişen bir durum saptamamıştır. Bernard Caporal, bu durumun yalnız köylerde değil özellikle Anadolu'nun doğusunda olmak üzere küçük ve orta büyüklükteki şehirlerde hâkim bir zihniyet olduğunu belirtir.⁵³⁴

1963-1964 ve 1971-1972 eğitim öğretim yılında, teknik ve meslek okulları, öğrenci kazanımında %127 artış yakalarken, imam Hatip Okulları %611'lik artış göstermiştir. Bazı bürokratlar bu konuya dikkat çekip hükümeti uyarılarına rağmen sonraki yıllarda %500'lük artışın da önüne geçememişlerdir. Bu ve benzer durumlar henüz kurulmuş olan Cumhuriyetin laik kesimini tedirgin eder. Yapılan saha çalışmaları korkularında haklı olduklarını gösterir cinstendir.1977-1978 eğitim-öğretim yılında Ankara'da bulunan bir İmam Hatip Okulunda öğrenciler üzerinde yapılan araştırmada; öğrencilerin %25'i kadınlar eğitim almalıdır ve bir meslek icra edebilirler derken yalnız %8'i velisi bulunmadan kadınların seyahat edebileceğini ifade etmiştir. Yaklaşık on yıl sonra yayınlanan yazılarda değişen çok şey yoktur. Örneğin, Kadın ve Aile Dergisinde 1985-1988 yılları arasında yayınlanan 660 yazıdan 100 tanesi, Batılılaşmaya karşı koymada Müslüman kadının görevleri ve geleneksel değerlerin korunması olmuştur.⁵³⁵

İslâmcılar eğitimi ahlakla ilişkisi bakımından ele almışlardır. 1969 yılında yayınlanan *Huzur Sokağı* ile 1989 yılında yayınlanan *Müslüman Kadının Adı Var* adlı romanlar, Cumhuriyetin modernleşme tezlerine karşı verdikleri mücadele kadar, o dönem muhafazakârlarının genelde eğitim, bilhassa kızların eğitimine karşı

⁵³⁴ Caporal, *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)*, 278, 279, 280.

⁵³⁵ Tapper, *Çağdaş Türkiye'de İslâm, Din, Siyaset, Edebiyat ve laik Devlet*, 211, 212.

geliştirdikleri tutum ve argümanları önemlidir. Kenan Çayır, bu romanların yazarlarının Türkiye'nin tarihsel geçmişinden başlayıp günün karşıt görüş sahipleriyle laiklik, modernleşme, medeniyet ve din konularında hesaplaşmaya gittiklerini belirtir. Romanlarda inancından dolayı mağdur edilen, tahkir edilen ama asla davasına ihanet etmeyen muhafazakâr kadın ve erkeğin zorunlu karşıtı modern Batıcı laik kesimdir. Batıcı tipler muhafazakârlar karşısında güçlü görünmelerine karşın yozlaşmış bir kültürün, köksüz fikriyatın, özünden kopmuş zayıf kişilikleridir. Kızlar mücadeleci bir kimlikle okuyucuya sunulur. Onlar, başörtüsü ve namaz için evde babalarıyla, okulda öğretmenleriyle, sosyal hayatta arkadaşlarıyla mücadele içerisindeyler. Bu mücadelelerinde bilimsel argümanlar sıklıkla kullanılır. Diğer taraftan eğitim sistemi insanları kendilerine yabancılaştırmakta, insani kimliklerinden uzaklaştırmaktadır. Eğitim enstitüleri birer ahlaksızlık ve dinsizlik yuvasıdır. Maneviyat düşmanı olan bu öğretmenlerin mezun ettiği öğrenciler de fitratlarından uzaklaşmışlar, insan dışı varlıklara dönüşmüşlerdir. Özellikle üniversiteler eleştirilir. Bu kurumlar Batıyı taklit eder, bilgi üretmezler. Üniversiteye devam eden Anadolu'dan gelen kızların çoğu yoldan çıkmış, kötü yola düşmüş kızlardır. Bir de zengin, modernist, Batıcı, taklitçi ailelerin şımarık kızları vardır, bunların zaten herhangi bir sınırları yoktur. Aslında durum nettir; eğitim bozuk olanı düzeltmeyi bırakın, düzgün olanı bozmaktadır. Bu yüzden zeki, çalışkan ve tüm şartları müsait olmasına rağmen kızlar, başörtüsünden ödün vermemek için ahlaksızlığın kol gezdiği ortamlardan kaçınma adına okumaktan vaz geçer. Ancak ortaokul ve lise dışarıdan bitirilir.⁵³⁶ İslâmi kişiliğini kaybetmemek şartıyla kadının ağırbaşlı bir ev hanımı olması için iyi bir eğitim alması İslâm'ın ruhuna uygundur. Kadınların eğitiminin bu yönde olması isabetlidir. Ancak istidadı olan kadınların diğer ilimleri öğrenmesi, İslâmi ilkeleri gözetmeleri şartıyla mümkündür.⁵³⁷ 1989 yılında yayınlanan *Müslüman Kadının Adı Var* romanını farklı kılan okulun bu bozucu etkilerine rağmen örgünün kahramanı Dilara yılmadan mücadelesine devam etmiş, vakur, ailesini, memleketini çok seven, hümanist, doğa dostu, tıp fakültesini birincilikle

---

⁵³⁶ Aydın Satar, "Müslüman Kadının Sesi: İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları", 302, 303.

⁵³⁷ Mevdudi, *Hicab*, 308, 309.

bitirmiş bir kadın olarak tasvir edilir. Karşılaşılan sorunlar aynı olmasına rağmen 90'lerde mücadeleci ve fakülte mezunu kadınların temsili, eğitim hususunda gelinen nokta açısından önemlidir.⁵³⁸ Burada dikkat edilmesi gereken diğer nokta, İslâmcıların eğitimden bekledikleri, kadının meslek edinmesi ya da statü elde etmesi değildir. İyi bir eş ve müşfik bir anne olmak için kadın eğitim almalıdır. Bu durum 2000'li yıllara kadar sürmüştür. Bu tarihten önce muhafazakâr kadın için kariyer planı ikinci plandadır.⁵³⁹

Kadının meslek hayatı konusunda ciddi fikir ayrılıkları olmasına rağmen İslâmcılar, eğitim noktasında, öyle zannediyoruz ki; peygamber döneminde Ehl-i Suffa'da kadınların da eğitim almaları ve ilim öğrenme konusunda nasların cinsiyetçi bir dili olmaması sebebiyle, fikir birliğini sağlamış görünürler. Genel olarak düşüncelerini özetleyecek olursak; İslâm, eğitim konusunda kadın-erkek ayrımı yapmamıştır. Kadın dini ve beşerî ilimleri öğrenmekle mükelleftir. Hz. Aişe kadınlara hadis ve tefsir dersleri verdiği gibi, yeri geldiğinde erkeklere de ders vermiştir.⁵⁴⁰ Bu yüzden kadınlar için belli bir amaç ve sınır koymak Kur'an'ın mantığıyla çelişmektedir. Çünkü O, bilenler ile bilmeyenlerin arasını açarken herhangi bir ayrımı ve sınırlamayı uygun görmemiştir.⁵⁴¹ Bazı düşünürler; Anadolu'da kadının eğitimsiz kalmasının ve birçok noktada çekmiş olduğu sıkıntıların İslâm'a yüklenmesini adaletsiz bir tutum olarak nitelendirirler.⁵⁴²

Kadınların eğitimlerinden yalnız ailesinin mesul olmadığı, bu konuda devletin üzerinde de yükümlülüklerin olduğuna dair açıklamaları naslarla açıklayanlar olmuştur. Bunlardan İbn Hazm, peygamberin erkeklere hitap ettiği ölçüde kadınlara da hitap ettiği, bir delil olmadıkça tahsiste bulunulamayacağını

⁵³⁸ Aydın Satar, "Müslüman Kadının Sesi: İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları", 303, 304.

⁵³⁹ Emel Çokoğullar Bozaslan, *1967'den 2000'lere Değişen İslâmcı Kadın Kimliği: Cemiyetin Kurtarılmasından Bireysel Yaşam Kaygılarına Doğru*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2012), 104.

⁵⁴⁰ Mevdudi, *Hicab*, 308, 309.

⁵⁴¹ Arslan, *Eğitim ve Kadın-Kâmil İnsan Olma Yolculuğu*, 60.

⁵⁴² Hayri Erten, "İslâmcılık Düşüncesinde Kadın Sorununa Bakışta Farklılaşma-II", *Kamer Dergisi*, Sayı 6, (Temmuz 1996), 13.

ifade ettikten sonra, ilim öğrenmenin ve bunun bir sonucu gibi düşünülen iyiliği emredip kötülükten menetmenin erkekler gibi kadınlara da vacip olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴³

Derginin yayında olduğu yıllarda çalışan kadınları, mezun oldukları okul ile yaptıkları mesleklere bakarak üç kısma ayırmışlardır. Bunların ilki henüz şehir hayatıyla yeni yüzleşmiş eğitimi ve mesleki niteliği olmayan gündelikçi işçi kadınlardır. Ortaokulu veya liseyi bitirmiş kadınların geneli küçük dereceli memuriyette görev alırken, bir kısmı da ticari işletmelerde çalışmaktadır. Uzmanlık isteyen mesleklerde çalışan kadınların çoğu üniversite mezunudur. Dönem için lise mezunu uzmanları görmekte şaşılacak bir durum değildir.⁵⁴⁴

Şimdi de Oku dergisi yazarlarının sıkça gündeme taşıdıkları kadının eğitimi konusuna göz atacak olursak; Ziya Gökalp'in milleti oluşturan unsurlar arasında saydığı dil ve ahlak, devletin kurucu ismi Mustafa Kemal tarafından dikkate alınırken, din ve güzellik kale alınmayıp yerine yurt birliği, tarih ve ırk eklenmiştir.⁵⁴⁵ Devletin ahlak anlayışının sekülerleştiğini gösteren bu anlayışla birlikte yine derginin yayın hayatında olduğu dönemlerde devletin, Kur'an-ı Kerim'i zararlı kitaplar listesinin başına alması⁵⁴⁶, İmam Hatip Okullarının türlü gerekçelerle engellenmesi ve kapatılması⁵⁴⁷ dergi yazarlarını "Türkiye'nin eğitim davası bütün meselelerin üzerinde ana davadır. Bu davayı gerçekleştirecek kadronun, o davanın kutsiyetine halel getirmeyecek şekilde hareket etmeleri ve bu yolda samimi olmaları elzemdir"⁵⁴⁸ felsefesi ve ana gayesiyle mücadeleye girişmişlerdir.

⁵⁴³ Arslan, *Eğitim ve Kadın-Kâmil İnsan Olma Yolculuğu*, 61, 62, 63.

⁵⁴⁴ Hamarat, *Türk Sinemasında Çalışan Kadın İmgesi*, 36, 37.

⁵⁴⁵ Ali Rıza Saklı, "Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti ve Milliyetçilik Anlayışının Uygunluğu Sorunu", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (13/1(2011)), 1-22.

⁵⁴⁶ Güler, "Okullarımızda Şekli ve Fikri Perişanlık", 12, 13.

⁵⁴⁷ Güler, "Okullarımızda Şekli ve Fikri Perişanlık", 12, 13.; M. Deliahmedoğlu, "Din Bir Terbiye Meselesi midir?", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 52, (Aralık 1965), 22; Karaosmanoğlu, "Milletin Kalbinden Çalınmak İstenen Müesseseler", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 69, (Eylül 1967), 3; Yazarsız, "Kız İmam Hatip Okulu" 23.

⁵⁴⁸ Güler, "Okullarımızda Şekli ve Fikri Perişanlık", 12, 13.

Bu mücadelede, toplumun aksayan yönlerine müdahale etmede, ahlaki sorunları zerek erdemli bir toplum meydana getirmede ve aynı zamanda zikredilen bu hususlara kaynaklık eden dini ve milli duyguların membaı olan okul, ahlaki bir organizasyon olarak düşünülür. Tabidir ki; böylesine ahlaki bir kuruma yn verenler, öğretmeniyle idarecisiyle bu ii yürütenler, dini ve milli hasletlerle mücehhez ahlaken rol model olmak durumundalar ki; gelecek nesiller faziletli olabilsinler.⁵⁴⁹ Bunun içinse memleketin en çaresiz insanını dikkate alacak, milletimizin ve tüm kurumlarımızın sorunlarına yerli felsefeyle yaklaşacak, aşağılık kompleksinden kurtaracak, Batı hayranlığını terk ettirecek ve yeniden Anadolu'yu imar edecek zihniyet reformuna ihtiyaç vardır. Ancak böyle bir reformu kotarabilmek için okullarda yapılan iyileştirmeler yeterli olmayacaktır; okullarla birlikte basın, sinema, tiyatro, müze gibi toplumu kuatmı tüm müesseselerle birlikte hareket etmek başarı için zorunludur. Tüm bu yapılar, milli ideal ve ahlaki gaye edinmek durumundadırlar.⁵⁵⁰ Fakat yüzyıllardan beri Batı'ya ait olan hiçbir Şeyi eletirmeden dini ve milli değerlerimize uygunluğuna bakmadan sadece Avrupai diye alıyoruz. Kendi değerlerimize sırt çevirerek hiçbir Şeyi baaramayız.⁵⁵¹ Ahlaki kıstasları olmayan filmler, maçlar ve magazin yayınlarıyla seciyesiz, ahlaksız, iyilikten, terbiyeden yoksun, hedefleri yalnız para kazanmak olan bir gençlik vücut buluyor⁵⁵² sözleriyle mevcut durumu eleştiren Oku yazarları, bu kötü gidiin arkasında var olduğuna emin oldukları Hristiyan Batı dünyasını, Müslümanları zahiren İlm'dan yüz çevirmeye ikna edemeyeceklerini bildiklerinden, Hristiyan rf ve ahlaki, tefekkr, ruh ve kültürünün bu çeşit faaliyetlerle Müslümanların hayat tarzına yapılmış müdahale olarak görürler ve kınarlar. Artık ismi Müslüman seciyesi, hayat tarzı Hristiyan olan bir toplum vardır.⁵⁵³ Hatta Oku'yucular için bu mesele dinler savaından ibarettir. Seküler bir Batı onlar için muhaldir denilebilir.

---

⁵⁴⁹ Güler, "Okullarımızda Şekli ve Fikri Perianlık", 12, 13.

⁵⁵⁰ Kemal Yaman, "Beklediğimiz Milli Maarif", *İlm'in İlk Emri Oku*, Sayı 39, (Ekim 1964), 17.

⁵⁵¹ Kemal Or, "Atatürk ve İlim", *İlm'in İlk Emri Oku*, Sayı 20, (Kasım 1962), 4.

⁵⁵² Mıhriddin Cenani, "Yeni Bir İlim: Havaiyat", *İlm'in İlk Emri Oku*, Sayı 42, (Ocak 1965), 14.

⁵⁵³ Rekin Ertem, "Misyonerliğin ncleri", *İlm'in İlk Emri Oku*, Sayı 20, (Kasım 1962), 7.

Kızların eğitim ve öğretimiyle ilgili olarak dergi, Tanzimat Dönemi Batıcılarının bile, kızların eğitimini toplum nazarında meşrulaştırmak için başvurdukları sebeplere müracaat ettikleri görülür.⁵⁵⁴ İslâm Dini ilmi erkeklere farz kıldığı gibi kadınlara da farz kılmıştır. Üstelik eğitilmiş bir anne Fatihleri, Yavuzları yetiştirmeye namzettir. O vakit kız ve erkeklerin asla birbirlerini görmeyecek şekilde eğitim-öğretimin organize edildiği İmam Hatip Okulları açmak gerekir. Buradan mezun olan kızlar, her şeyden evvel, yuvalarının bekçileri evlatlarının mürebbileri olmakla birlikte, vaize olabilirler yahut İmam Hatip Okulları ve sair okullarda din dersi öğretmeni olabilirler. Ancak kız İmam Hatip Okulları açılmadan önce iyi düşünülüp programlanmalıdır. Eğer İmam Hatipli olma bilincinden mahrum birileri bu okullardan mezun olacak olursa insanımızı ve memleketi müşkül durumda bırakabilir.⁵⁵⁵ Görülen odur ki; Oku dergisi yazarlarının kadına dair konulardaki tutumlarına yön veren duygu, tıpkı Tanzimat dönemi dindar aydınlarında olduğu gibi korku üzerine kuruludur. Bu durum kadını sosyal bir varlık olarak görmelerine engel olmuş, derginin yayında olduğu dönem boyunca Konya özelinde muhafazakâr-geleneksel korumacı mantık içerisinde kadın düşüncesi anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Pek çok konuda olduğu gibi dergi çevresi eğitim konusunda da Hristiyanlıkla İslâmi anlayışı mukayese etme gayreti içerisine girer. Hristiyanlığın kadının İncil'e el sürmesine müsaade etmezken, İslâm'ın bilenle bilmeyenlerin arasını tefrik ettiği hatırlatılır.⁵⁵⁶ Milletın kurtuluşunun, okumuş İslâmi terbiye almış, ahlaklı ve müspet ilim sahibi annelerin yetiştirdiği çocuklar sayesinde mümkün olacağı savunulur.⁵⁵⁷ Ancak bu iddiaları zaman zaman korkuya yol açar. *Bazı çevreler* olarak nitelendirdikleri benliklerine dönerler. Eğitimin, kadını kötülüğe hatta fuhşa ittiği, karma eğitimin zarardan başka bir şey getirmediği iddialarına yer verilir. Allah korkusu ve din baskısının zayıflamasıyla birlikte, fuhşun ve fitnenin sebeplerinden

⁵⁵⁴ Karaca, "Şemsettin Sami ve Kadınlar", 136-146.

⁵⁵⁵ Yazarsız, "Kız İmam Hatip Okulu" 23.

⁵⁵⁶ Fatma Zehra Kanlı, "Kadın", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 119, (Şubat 1972), 22, 23.

⁵⁵⁷ Aşkun, "İslâm Kız Kolejlere Açmalıyız!", 6.

olan karma eğitim yaygınlaşmıştır. Kadın için eğitim, her şeyden evvel İslâm dini ve İslâm ahlakını öğrenmek, sonra gündelik hayatında kullanacağı müspet ilimlere yönelmektir. İşte böylesi bir eğitim, kadını düşmüş olduğu bataklıktan kurtaracaktır. Hatta onu asr-ı saadetteki ahlaklı, âlim kadın mertebesine yükseltecektir.⁵⁵⁸ Geleceğin böylesi ulvi başörtülü annelerini yetiştirmek için, orta seviyede de olsa kızlara eğitim verme zorunluluğumuz vardır.⁵⁵⁹

2.5. Kadının Emeği ve Çalışma Hayatı

1950'lerde önceki dönemlere nazaran ameli ve hukuki olarak kadın, eşit haklara sahip olmasına rağmen, Batı toplumlarında dahi pek çok insan, kadının çalışmasına iyi gözle bakmaz, bazıları ise bunu boşanma sebebi sayardı. Bu yıllarda kadın tüm zamanını evde geçirirken, baba eve ekmek getirmek için mücadele etmekteydi.⁵⁶⁰ Cumhuriyetin kurulmasından sonra, kadının iş hayatına atılması için çaba sarf edilmiş olmasına rağmen geleneksel kültürün etkisiyle çok da başarılı olunamamıştır. Laiklik ilkesinin işletilmesiyle cinsiyetçi anlayış azalmaya başlamış, kadınlar da bu vesileyle sosyal hayata dâhil olmuşlardır. 1960 sonrasında İslâmcıların da müracaat ettikleri yöntem olan öğretmenlik rol meslek olarak seçilmiştir. Sayılar göstermektedir ki; öğretmenlik Cumhuriyet Dönemi kadın mesleği olarak algılanır. 1923 yılında ilköğretimde 1217 kadın öğretmen varken, yıllar 1960-61 yıllarını gösterdiğinde bu sayı inanılmaz bir artışla 13.300'e kadar çıkmıştır.⁵⁶¹ Muhtemelen toplumun bu mesleğe yüklediği, masumiyet, ekonomik olmaktan ziyade ilim öğretecek faydalı bir iş anlayışı, kabullenmeyi kolaylaştıracağından bu meslek seçilmiştir. Fakat bu durum meslek alanında cinsiyetçi tutumun başlangıcıdır.⁵⁶²

⁵⁵⁸ Fatma Zehra Kanlı, "Kadın ve Tahsil" *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 121*, (Nisan 1972), 22-23.

⁵⁵⁹ Kanlı, "Yine Tahsil", 22.; Sayı 187 Sayfa: 24 Okuyucu Suallerine Cevaplar.

⁵⁶⁰ Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, 72.

⁵⁶¹ Burhan Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, II. Baskı, 1993), 209, 210.

⁵⁶² Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, 106.

Cumhuriyetle birlikte diğer iş kollarında ücret mukabili meslek hayatına atılmaya başlayan kadınların oranları oldukça düşüktür. 1927 yılına ait verilerde ziraatla uğraşan kadınların oranı %96,2'dir. Kadınların 1950'de iş gücüne katılma oranları %81,5'tir.⁵⁶³ Yaklaşık kırk yıl geçen aradan sonra yani 1950-1965 yılları arasında, ormancılıkla uğraşan kadınlar da dâhil edildiğinde bu oran %95,0 olarak gerçekleşmiştir.⁵⁶⁴

1970'li yıllarda, teknik bilgi isteyen işler, özel yetenek gerektiren meslekler ile karar vermeyi gerektiren üst düzey yöneticilik alanlarında kadın yok gibidir. Cumhuriyet elitlerinden az bir kadın grubunu hariç tutacak olursak, bunun sebeplerini, yeni kentleşen kadının iş hayatına dair bilgisizliği, tecrübesizliği ve tecrübe eksikliğine dayanan çekingenliği ile toplumsal yargılar olduğunu kestirmek zor değildir.⁵⁶⁵ 1976-1982 yılları arasında memuriyet yapan kadınların erkeklere oranı, %24,6'dır. Bunların %33,8' i Milli Eğitimde çalışırken, bunu sağlık çalışanları takip etmektedir.⁵⁶⁶

Türkiye'de kadın sorunlarını çalışanların çoğu, nedenselliklerle ilgilenmemişlerdir. Konuya genel olarak ideolojik yaklaşım, geleneksellik-modernlik çatışması bu alanda da yoğun şekilde görülmüştür. Ya da istatistiğe dayalı bilgi verilmiştir. Belki de ilk defa anlayışçı bir yaklaşımla mevzuyu aydınlatmaya çalışan yabancı bilim insanı Paul S. Magnarella olmuştur. 1969 yılında Susurluk'ta uzun süreli araştırma yapan Magnarella, evli kadınların neden çalışmak istemediklerini üç madde halinde açıklamıştır.

Kadının evin dışında çalışması aile düzeninin bozulmasına sebeptir.

Mahremiyete müdahale, yani kadın, çalıştığı yerde erkeklerle bir şekilde ilişkiye girmek zorundadır.

---

⁵⁶³ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Türkiye'de Kadınların Aile İçi Statüsü, Eğitimi ve İstihdamı*, Değişen Bir Toplumda Kadınların İstihdam İmkânlarını Geliştirilmesi, (Ankara: 7-8 Kasım İstanbul Konferansı 1989, İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1990), 107.

⁵⁶⁴ Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, 118.

⁵⁶⁵ Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, 206.

⁵⁶⁶ Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, 118.

Kadının ücretli bir işte çalışması, kocanın otoritesi için bir tehdittir.⁵⁶⁷

Aslında Türkiye’de kadınların işgücüne katılmasında paradoksal bir ilişki mevcuttur. İç göç yıllarına kadar, Anadolu’nun hemen her yerinde kadın kendi işinde ya tarlasında çalışmaktadır ya da hayvancılık yapmaktadır. Mesele ekonomik olmaktan ziyade toplumsal dönüşüm için kadının geleneksellikten kültürel ayrışması gerekmektedir. Kamusal alana çıkmayan kadının kültürlenmesi zayıf kalmakta, kadının geleneğe bağlı kalması ailenin de muhafazakâr bir tutum takınmasına sebep olmaktadır. Kırdan kente göç eden, kentte çalışan kadının, ailesini dönüştürmeye daha açık olması ve ailede alınacak kararlarda kocasına iştirak etmesi bu durumu açıklar mahiyettedir.⁵⁶⁸ Diğer taraftan hemen bütün yazarlar, kadının kamusal alana girebilmesinin eğitimle alakalı olduğunu yazarlar. Eğitimi istendik davranış geliştirme ameliyesi olarak görürsek, gündelik hayatın ya da modern hayatın mutfağı gibi işlem görür. Kadının gelenekten ayrışması, profesyonel iş hayatına atılması, gündelik hayatın daha hızlı dönüşmesi için fırsat doğurur. Çalışan annenin çocuğu kreş, anaokulu gibi yerlerde aile ortamından farklı, açık bir kültürlenmeye tabi tutulurken, kadın iş yerinde ayrı bir kültürlenmenin nesnesi durumunda kalır. Çok kültürlü ailede, hoşgörü, eşitlik, sorumlulukların paylaşımı, bireycilik gibi pek çok modern olgu belirmeye başlar. Aynı zamanda kadının açık bıraktığı alanlar profesyonel meslekler tarafından doldurulmaya başlanır. Yemekler, paket servislere dönüşürken, çocuklar, bakım evlerine, kreşlere emanet edilir. Evlere yine temizlikçi hanımlar gelir. Daha fazla para kazanıldığı gibi, ailenin üretimden düştüğü alanlara fazlaca harcama yapıldığından, tasarruf azalır. Bu noktada bankalar devreye girer, krediler alınır ve uzun soluklu ödemeler başlar. Durum bir kadın sorunsalından ziyade modern sistemin ayakta kalması problemidir.

Böyle bir sistemi inşa edebilmenin, ayakta tutabilmenin bir ayağını da elbette kadın oluşturur. Kapitalist sistemde kadın, toplumsal kalkınmada önemli rol oynar, onun kıymetini takdir edememiş milletlerin huzurlu ve refah içerisinde olmaları

---

⁵⁶⁷ Doğramacı, *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*, 119.

⁵⁶⁸ Servet Serdaroğlu, *Aile Çevresi, Kadın-Erkek İlişkileri*, (İstanbul: Redhouse Yayınları, 1972), 22, 23.

mümkün değildir.⁵⁶⁹ Türk kadınının meslek hayatı ülkenin sosyo-ekonomik gelişimine paralel bir özellik gösterir. Tarımsal üretimden kentlerde profesyonel iş hayatına doğru gelişimde, tarımsal üretimden fabrikasyona dönüşen bir devlet ve bu ekonomik gelişimin zihinlere, gündelik hayata yansıyan kültür değişimleri kadın algısını da değiştirmiştir.⁵⁷⁰ Bazı düşünürler ise, çalışmayı çıktısıyla yani üretimle değerlendirmeyi sağlıklı bulmazlar. O yüzden geleneksel üretimde, tarlada çalışan kadının gayretini, emeğini, bir çalışma olarak nitelemezler. Çünkü kadın bu yapmış olduğunun karşılığında bir ücret almamaktadır, onların bu yaptıkları ancak bir yaşam biçimi olarak değerlendirilebilir. Yaşam biçimi olduğuna dair tezlerini güçlendirmek için, yapılan işin ne düzenli bir eğitim ne de uzmanlık gerektirdiğini öne sürerler.⁵⁷¹

İkinci Dünya savaşı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadın istihdamını artırmıştır ancak bu artışın çoğu, bazı araştırmacıların istihdam olarak kabul etmediği, tarım ve kilim dokuyuculuğu gibi zanaat alanlarında olmuştur. Burada açıklığa kavuşturulması gereken husus istihdamın, kadınların üretime katılmaları mı, yoksa sosyal güvence çerçevesinde, emeklerinin karşılığı ücretlerini belirli zaman aralığında almak mıdır? Eğer üretime katılmaları ise Türkiye’nin çok partili dönem öncesinde kadın istihdamı açısından çok sorunlu olduğunu söylemek pek mümkün görünmüyor. Eğer durum emeğin satılması ise o zaman tarih bellidir 1946.⁵⁷² Çünkü 1946 ekonomi alanında anlayışın değişmesi açısından önemli bir yıldır. Bu yıla kadar devletçilik ilkesi başat unsur iken, bundan sonra çok partili hayata geçişle birlikte özel sektörün desteklendiği döneme girilmiştir. Özel sektörün varlığı bundan önce zayıf olduğundan istihdamla ilgili sofistike bir sorun yoktur. Diğer bir sorun da en çok kadınların mağdur edildiği kayıt dışı çalışmadır. 1955 yılından itibaren kadın istihdamında düşüş görülmesinin sebeplerinden biri de budur. Programsız endüstrileşmenin, tarımda makinaların kullanımının sebep olduğu iç göçün, kadını

⁵⁶⁹ Doğramacı, *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*, 79.

⁵⁷⁰ Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, 206.

⁵⁷¹ Kağıtçıbaşı, *Türkiye’de Kadınların Aile İçi Statüsü, Eğitimi ve İstihdamı*, Değişen Bir Toplumda Kadınların İstihdam İmkânlarını Geliştirilmesi, 105.

⁵⁷² Yasemin Özen, *Yeşim Ustaoglu Sinemasında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın*, (İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2017), 2, 3.

çalışma hayatından koparması diğer bir sorundur. İç göçün oluşturduğu uydu kentlerde yaşanan yoksunluklar, eğitimsizlik kadınların kayıt dışı istihdamda düşük ücretlerle çalıştırılmalarının da önünü açmıştır.⁵⁷³ Hatta 1970-1980 arası yıllarda devlet politikası olarak kadınların iş gücüne katılması sağlanmaya çalışılmasına rağmen bu kayıt dışılık ve iş gücünde erkeğe tanınan öncelik sebebiyle kadın istihdamı yeteri kadar yaygınlaşmamıştır.⁵⁷⁴

Geleneksel üretimde çalışan kadının, yeni hayat biçimine adaptasyon sürecinde, yeterli eğitimi veya mesleki becerisi olmadığından işsiz kalması olağandır. Ancak kadının kentin sunduğu iş imkânlarından yeteri kadar faydalanamaması yalnız eğitim ile de açıklanamaz. Göç sonrası erken dönem diyebileceğimiz, Türkiye’de yükseköğrenim mezunlarının rahat iş bulabileceği, lise ve dengi okullardan mezun olanların işsiz kalmayacağı 1985 yılındaki verilere göre, lise mezunu kadınların %36’sı, meslek liselerinden mezun olanların %55’i, yükseköğrenimden mezun olanların %76’sı işgücüne katılmışlardır. Üniversite mezunu kadınların bile 1/4’ünün işgücünün dışında kalması, toplumsal bir başka motivasyonun ya da motivasyonsuzluğun varlığına işaret eder.⁵⁷⁵ Göçen kadın için mesleki becerilerin uyumsuzluğu bir başka etmendir. Kırsal bölgelerin ihtiyaç duyduğu mesleki bilgi ve beceri ile kent insanın talep ettiği arasında belirgin farklar vardır.⁵⁷⁶ Kültürden oluşan bu farklar arasındaki makasın kapanabilmesi için kadının bir süre kentli hemcinslerini taklit etmesi gerekecektir.

1960’lı yıllarda hızlı sanayileşmenin oluşturduğu çarpık kentleşme kırsaldaki kadını üretimden ettiği gibi, şehirlerde işverenlerin erkek iş gücünü tercih etmesinden dolayı kadın evinde oturmak zorunda kalmıştır. Diğer taraftan yeni kentli kadın, şehir

---

⁵⁷³ İnce, *Kadın İstihdamı ve Kadın İşgücüne Olan Talep Türkiye Örneği*, 8, 62, 63, 64, 75,

⁵⁷⁴ Özen, *Yeşim Ustaoglu Sinemasında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın*, 21.

⁵⁷⁵ İrfan Çayboylu (ed.), *Hukuki Esasları ve Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Kısmi Çalışma Paneli*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 1991, s. 38, 42.

⁵⁷⁶ Hamarat, *Türk Sinemasında Çalışan Kadın İmgesi*, 36.

hayatına uyum sağlama güçlüğü çekerken, kırsala göre aile yapısı küçülse de işi azalmamıştır. Üstelik ev içi sorumluluk tamamen tek kadın üzerine kalmıştır.⁵⁷⁷

Kadın istihdamına yönelik negatif tutum sadece işverenle sınırlı değildir. 1950'lerde Türkiye bir taraftan doğum kontrolü, nüfus planlaması, kürtaj gibi konuları tartışırken, bir taraftan da önceki dönemlerin bakiyesi olarak, doğurmaktan imtina eden kadınlardan vergi alınması, memure iseler görevlerinden ihraç edilerek ailelerinin yanına gönderilmesi kanun teklifiyle eski ve yeni Türkiye algısı arasında çelişkiler yaşanmıştır.⁵⁷⁸ Sanatta durum farklı değildir. 1980 öncesi yıllarda Türk sinemasında evlilik kutsal bir kurum olarak işlenir. Kadın evliliği boyunca pek çalışmaz. Çalışanlar eşlerine yardım etme düşüncesiyle terzilik, turşuculuk gibi ev içi tarzı işler yaparlar. Ancak boşanan kadın, başının çaresine bakmak için çalışmak zorundadır.⁵⁷⁹

1960'lı yıllarda kadınların rol aldığı reklamlar incelendiğinde bu kadınların bir meslek sahibi olmadıkları görülmüştür. Yine aynı dönemde dişiliğin göstergesi olarak kabul edilen saç konusunda da ilginç veriler mevcuttur. Bu dönem kadınları kısa saçlı ve eril görünümleriyle sosyalleşme imkânı bulmuşlardır. 1960'larda temizlik, yemek yapma, çocuk bakımı gibi ev işleri yapan kadın, 1980'lere geldiğinde meslek sahibi yükümlülüklerini bilen, olaylara hâkim, modern kadın hüviyetine doğru evrilmiştir. Dindarlık ve geleneksellik arasında ayırım yapmada bir hayli zorlanan Oku dergisi yazarlarının tutumu o günün kültürel algısından bağımsız düşünülemez. Dergi yayın hayatına başladığında eğitime bile şartlı evet derken, değişen toplumsal algıya uyumlu olarak önce eğitimin kadınlar için önemine inanmış, sağlıklı nesillerin eğitilmiş kadınlar eliyle yetişeceğini savunmuştur. Ardından kadınların öğretmenlik, vaizelik gibi meslekleri icra etmesinde bir sakınca olmadığını beyan etmiştir. Yayın hayatında kaldığı 1961'den 1979 yılına kadar dergi,

---

⁵⁷⁷ Doğramacı, *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını*, 11, 12, 13, 56, 57.

⁵⁷⁸ Genç, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Siyasetinde Cinsiyetçilik*, 43.

⁵⁷⁹ Atabek Şendur vd., "Değişen Sinema Anlayışları Çerçevesinde Türk Filmlerinde Evlilik ve Boşanma", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 41*, (Yıl, 2015), 296.

özellikle kadınların eğitimi ile kısmen meslek edinmeleri konusunda, radikallikten makullüğe doğru bir çizgiye doğru evrilmiştir.⁵⁸⁰

1960'ların kadını, ev hanımlığı, çocuklarıyla ilgilenme ve kocasını memnun etme algısı üzerinden meşruiyet kazanır. Anaç kadın figürü sosyal hayatta hak ettiği karşılığı bulamaz. Toplam iş gücünün yalnız dörtte biri kadarını kadınlar işgal etmektedir. Aynı tarihlerde aynı işi yapan bir erkek çalışan, kadının %68'i kadar daha fazla ücret almaktadır. Üstelik işveren gibi sendikalar da bu ücret eşitsizliğini makul görürler. Yaşanan bu olumsuzluklar neticesinde kadınların sendikalaşmaları da zayıf kalacaktır.⁵⁸¹ Türkiye'de kadının iş hayatına atılması göç sonrası kent kültürüne bağlı olarak 1970'lerin ikinci yarısından sonrası zamana denk gelir. Ülkemizde kadının ekonomik faaliyetlere katılımında sorun olarak gösterilen; İslâmiyet'in kadının çalışmasını onaylamadığı ya da patriarkal toplum düzeninde kadına kamusal alanda yeteri kadar alan açılmadığı veyahut ev kadınlığının kadınların kendi tercihleri olduğu iddiaları doğru olmakla birlikte tek sebep değil, nedenlerden biridir. Üstelik Diyanet İşleri Başkanlığı 1967 yılında kadınların vaiz olabilmelerinin önünü açmıştır. Bu sayede vaizeler, kadınlara vaaz edebiliyor, Kur'an Kurslarında öğreticilik yapabiliyorlar.⁵⁸² Bunların dışında hesaba katılması gereken önemli unsurlardan birisi de toplum düzenidir. Kent hayatının, sanayi ve kadın işgücüne olan talebin de belirleyicisi olduğunu unutmamak gerekir.⁵⁸³

Öyle ki; 1963 yılında başlayan kalkınma planının ilk dördünde kadın istihdamının ihmal edildiği görülür. Bu durum kadın istihdamına yönelik toplumsal talebin yeteri kadar güçlü olmadığının bir göstergesi olabilir. Kentin hayat düzeni yeni göçmüş aileleri tedirgin etmiş, yeni hayat biçimi kadınları ziyadesiyle çekinceli hale getirmiş olabilir. Çünkü aynı yıllarda yapılan bir çalışmada tarım sektörü

⁵⁸⁰ Koçer, "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmajı", 136.

⁵⁸¹ Koçer, "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmajı", 133.

⁵⁸² Beyza Bilgin, *İslâm'da Kadının Rolü, Türkiye'de Kadın*, (Ankara: Sinemis Yayın Grup, 2. Baskı, 2014), 149.

⁵⁸³ Ecevit, F. Yıldız, "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri", *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, haz. Şirin Tekeli, (İstanbul, İletişim Yayınları, II. Baskı, 1993) s. 120, 121.

dışında çalışanların ancak %9'u kadındır. Hizmet sektörünün %6'sı, sanayii sektörünün ise %15'ini kadınlar oluştururlar.⁵⁸⁴

1960'larda sanayileşmenin yeni filizlendiği Türkiye'de makinalaşma zayıf olduğundan, fiziki olarak erkeklerin kadınlara üstünlüğünde, ücret adaletsizliğinin bir yönünü açıklamada bizlere imkân tanır.⁵⁸⁵ İlk kalkınma planlarında cinsiyetler arası ücret ve sigorta gibi hakların eşitlenerek adaletin sağlanması yönündeki kararlar etkili olamamış, 1965 yılında SSK'lı çalışan erkek, kadından günlük 4,10 TL daha fazla ücret almıştır. Bu yıllardan itibaren çalışan kadın Türkiye'nin sosyal gerçeğinin bir parçası olmasından ötürü ilerleyen zaman diliminde bahsedilen eşitsizliklerin giderilmesi beklenirken, enflasyon gerçeği de ihmal edilmeden, fark daha da büyümüştür. 1969'da 5.51 TL'ye ardından 1973'te 226,69 TL'ye kadar çıkmıştır. Tarihler 1970'leri gösterdiğinde köylerde hala ilkokul sonrası eğitime devam etme ihtimali yoktur. Erkek çocuklarda olduğu gibi kızların kentlerde eğitim almaları sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan pek mümkün değildir. Bu durum onları ev işlerine ve tarlaya zorunlu kılarken, sosyal statü kazanmak adına erken evliliğe itmiştir. Aynı zamanda bu soruna, ücret eşitsizliği de ilave edilince, kadın istihdamını ziyadesiyle etkilemiş görünmektedir.⁵⁸⁶

Gelişen teknolojilerin yardımıyla üretimde fiziksel gücün önemini yitirdiğini, kadın istihdamının çeşitlenmesi açısından bunun kadın için büyük bir avantaj sağladığını iddia edenlerin aksine, kadınların gelişmelerden erkekler kadar yararlanamadıklarını hatta yeni teknolojilerin kadınların statülerini düşürdüğüne dair çalışmalar da vardır. Aynı çalışmanın, gelişen tarımsal yöntemlerin, geleneksel yaşamda üretimin bir parçası olarak görülen kadını, bu iş sahasının dışına ittiğini göstermesi bakımından önemlidir. Öyle ki; kadın için bir fırsat olarak görülen

---

⁵⁸⁴ Damla Nur Macit, *Özel Bakım Merkezlerinin Kadın Çalışanlar Üzerine Etkisi: Samsun İli Örneği*, (Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2017), 38, 39.

⁵⁸⁵ Aydın vd., "1950-1960 Döneminde Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme", 56.

⁵⁸⁶ Macit, *Özel Bakım Merkezlerinin Kadın Çalışanlar Üzerine Etkisi: Samsun İli Örneği*, 38, 39.

teknolojik ilerlemeler, tarımsal alanlarda dahi kadını yerinden etmiş gibi görünüyor.⁵⁸⁷

Diğer taraftan ikinci dünya savaşından 1970'lere kadar geçen sürede ekonomi, sanayi yatırımlarına doğru kaymış, tarım sektörü daralmıştır. Tarım sektörünün daralmasından en fazla kadınlar etkilenmiştir. Tarımsal üretimin doğal bir unsuru olan kadınlar, iş imkânlarını kaybetmişler, göçle birlikte ya ev kadını hüviyetini işgal etmiş ya da kentlerde az sayıda eğitim almış uzmanlık gerektiren mesleklerde çalışan zengin ailelerin kızlarının hizmetlerinde bulunmuşlardır.⁵⁸⁸ Genel olarak kırdan kente göç olayının yaşandığı 1950 sonrasında kente gelen kadınların oluşturduğu gecekondu kadınının, şehirli, çalışan orta sınıf kadının ev işlerini ucuz ücret karşılığında görmek zorunda kalmasını, Şirin Tekeli, kadının kadını sömürmesi olarak nitelendirmiştir.⁵⁸⁹ Göç eden kadınlardan ücretli çalışanlar genelde kentli ailelerin hizmetçisi olarak çalışmaktadır. Yapılan işin evdekinden farklı olmamasına rağmen muhtemelen kentli aile kültürünün yarattığı etkiyle bu kadınların yeniliklere daha açık oldukları görülmüş, davranış kalıplarında hissedilir değişimler gözlemlenmiştir. Ailelerinde koca otoritesi, kadının değişen tutumlarına bağlı olarak zayıflamıştır. Buna rağmen erken evlenme gibi köye ait kültürel unsurlar görülebilmektedir.⁵⁹⁰ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün 1973 yılında yaptığı çalışma, kadının meslek hayatına dair iki önemli unsuru aydınlatması bakımından önemlidir. Bunların başında eğitim gelmekle birlikte evlenen veyahut çocuk sahibi olan kadınların işlerini bırakmaları, kadınların medeni durumlarının iş yaşamlarını etkileyen ikinci bir durum olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışmanın verilerine göre eş ve anne rolleri kadının çalışmasına engel teşkil etmiştir. Bu durumla karşılaşan kadınların %35'i, o dönemde işlerini bırakmak durumunda kalmışlardır. Ancak şehirleşme zamanla kadınların evlilik yaşlarını yukarı yönlü etkilemiştir. 1970'lerin sonlarına doğru yapılan çalışmada evlilik yaş ortalamaları

⁵⁸⁷ Özgen, *Kırsal Kesimde Kadın Eğitimi*, 1065.

⁵⁸⁸ Macit, *Özel Bakım Merkezlerinin Kadın Çalışanlar Üzerine Etkisi: Samsun İli Örneği*, 38.

⁵⁸⁹ Çaha, *Sivil Kadın, Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*, 128.

⁵⁹⁰ Serdaroğlu, *Aile Çevresi, Kadın-Erkek İlişkileri*, 70.

17,6 iken, 1990'da 18,2'dir. Yukarıdaki verilerle kıyas edildiğinde kadının geç evliliği, iş yaşamını olumlu etkilemiştir. Bir başka veri de yine şehre ait olan bir kültürle alakalıdır. Kentli aileler daha az çocuk sahibi olmak istemektedir. Doğum oranının düşmesi de kadının iş yaşamına girmesini etkilemektedir. Az çocuklu ailelerde kadın ev işlerine daha az zaman ayırdığından, sorumluluğunun hafiflemesi dolayısıyla daha rahat iş hayatına atılabilmektedir.⁵⁹¹

Kadın çalışanlar üzerinde eğitimden sonra en ciddi baskı gebelik ve doğumdur. Kadınlar yoğunluklu çalıştıkları iş kollarında bile benzer sorunlardan ötürü kariyerlerinde ilerleme sağlamakta güçlük yaşamışlardır.⁵⁹² Doğum sonrası kadının iş hayatı çocuğunun bakımıyla alakalı olarak gerilim unsuru olmaktadır. Günümüzde bile iş yerlerine yakın kreş, çocuk bakım evlerinin araştırılması sorunun devam ettiğini göstermektedir. Çocuğun gelenekselliğe çektiği, eğitimin, kariyer için teşvik ettiği ortamda kadın, varoluşsal bir problem yaşamaktadır.⁵⁹³

1960 sonrası sanayileşme ile kentin sunduğu iş ve sosyal hizmetlerin motive ettiği iç göç, kadınların işçi olarak istihdamına imkân tanımıştır. Kamusal alanı erkeklerle paylaşmaya başlayan kadın, ücret adaletsizliği gibi en temel sorunlarla mücadeleye girişmiş, sol düşünce bu tür sorunların takipçiliğini yaparak kadınları sendikal faaliyetlerde örgütlemeyi başarabilmiştir. Bu kesim emekçi, devrimci kadınlar, bacılar, anneler olarak isimlendirdiği kadına ideolojik bir hüviyeti de eklemiştir. Emek sömürsünün, adaletsizliğin ancak siyasi iktidarın ele geçirilmesiyle ortadan kaldırılabilceğini savunmuştur.⁵⁹⁴ Bilinçsiz apolitik kadını, solun, politik duruşa getirmesi, Oku dergisi yazarlarını, muhafazakâr kadının yeni konumu noktasında düşünmeye itmiş olması ihtimal dahilindedir. Muhtemelen kadın yazarların dergide görünürlüklerinin artması, sistematik ve bilişsel yönü zayıf olsa da mücadelecisi, savunan kadın tipolojisinin varlığı bu durumun bir sonucudur. Meseleyi

⁵⁹¹ Doğramacı, *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını*, 59, 60.

⁵⁹² Aydın vd., "1950-1960 Döneminde Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme", 56.

⁵⁹³ Yeşilorman, *Toplumsal Eşitlikte Kör Nokta: Kadın Eşitsizliğine Genel Bir Bakış*, 274.

⁵⁹⁴ Aydın, *Toplumsal Cinsiyet ve Estetik Özerklik Bağlamında Türk Edebiyatında Delilik ve Kadın*, 176, 177.

sadece kadınla sınırlamazlar. Yazılarının içerikleri ya da inceledikleri konu başlıklarına bakıldığında köy ile ilgili sofistike düşünceleri olmamakla birlikte uzun bir süre köy köşesi hazırlamaları bunlara örnek verilebilir.

Göç, kentte doğan ya da küçük yaşlarda kente göçen kızların yaşam tarzlarını değiştirmiştir. İyi bir iş sahibi olabilmek ve arzu ettiği gibi biriyle evlenebilmek, daha müreffeh bir hayat idealiyle ve ailenin geleneksel baskılarından kurtulmak için erkeklere göre kadınlar okuma hususunda daha başarılıdır.

Geleneksel ailelerde erkek çocuklar daha az baskı altında olduğundan, düşük ücretle de olsa, ailenin bir işe yerleşmesini uygun görmesinden dolayı okuma hususunda kızlar kadar başarılı oldukları söylenemez. Ayrıca bu tür ailelerde erkekler için baba, rol model görevi gördüğünden, babanın kazancıyla aile reisliği pozisyonunu tahkim eder olması, onları çalışmaya daha istekli kılmıştır.⁵⁹⁵

1967 yılı muhafazakâr kadınlar için önemli bir dönüm noktasıdır. Necmettin Erbakan Türk Ev Kadınları Derneği'nde, *Doğu'da, Batı'da ve İslâm'da Kadın*, başlıklı konferansında, belki de o güne kadar muhafazakâr hiç kimsenin ifade edemediği bir hususu, siyaseti temsilen söylemektedir. '*Efendim! Bir Müslüman Hanımı, iktisadi hayatta çalışabilir, çalışır.*'⁵⁹⁶ Ancak bu iş zannedildiği kadar kolay olmayacaktır. Çünkü geleneksel anlayışı devam ettiren, hatta 2000'lere kadar devam ettirecek ciddi bir yazın hamlesi vardır. Kadının ücretli çalışmasıyla ilgili muhafazakârların kaleme almış oldukları dönem kitaplarının hemen hepsinde, kadın-erkek birlikte çalışmalarının sonucu kötü bir akıbetle yani fuhuşla biteceğine dair tam bir inanç vardır. Bu yüzden kadın zorunlu olmadıkça çalışamaz ön kabulü mevcuttur.⁵⁹⁷

Genel olarak dönemin muhafazakâr yazarlarının düşüncelerini özetleyecek olursak; İslâm tasavvuruna göre erkeğin kazancı ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak

⁵⁹⁵ Mübeccel B. Kiray, *Kentleşme Yazıları*, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1. Basım, 1998), 149.

⁵⁹⁶ Sadık Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, (İstanbul: Araştırma Yayınları, 1989), 58, 59.

⁵⁹⁷ Yakupoğlu, *Aile ve Çocuk Terbiyesi*, 71.

için harcanacağından, kadının böyle bir sorunu yoktur. O evinin işleriyle meşgul olacak, kocasının ve çocuklarının mutluluğuyla ilgilenecektir. İslâm, kadın erkek ayrımı yapmaz. Onlar birbirlerinin rakibi olmadığı gibi eşiti de değildir. Ancak fitratlarına uygun düşen, fitri ve bedeni ayrılıklar çerçevesinde yapabilecekleri mesleklerde çalışmalarını salık vermiştir. Bundan ötürü erkeklerin iş sahaları ayırır, kadınların ki ayrı.⁵⁹⁸

Kur'an ve sünnette göre kadının ve çocukların ihtiyaçları koca tarafından karşılanır. Kadının evlenmeden önce babasının üzerinde olan bu yükümlülüğü, evlilik sonrasında kocaya geçer. Kadının zengin olması bu durumu değiştirmez. İhtiyaçların temininde kıstas örfür. Bu yüzden koca dilerse karısının çalışmasına izin vermeyebilir. Kadın yemek yapma, çamaşır yıkama gibi ev işlerini yapmaya diyaneten zorunludur. Kadının çalışmasının temel problemi, aile hayatı ya da iş ile ilgili taviz zorunluluğudur.⁵⁹⁹ Kadınların çalışabilmeleri için belirli şartları yerine getirmeleri gerekir;

Tesettür: kadın çalışırken mahremi olmayanlarla birlikte olacağından dinen örtülmesi gereken yerlerini örtmek zorundadır.

İhtilat: mahremi olmayan erkek ve kadının yalnız kalmalarını ifade eden ihtilata, İslâm izin vermemiştir.

Kocanın veya kadının velisinin izni: kadın kocasının, bekâr ise velisinin izni olmaksızın evini terk edemez.

Meşru bir işte çalışması ve bu işin kadın fitratına uygun olması: çalışılacak işin İslâm ile çatışan tarafının olmaması gerekir aynı zamanda kadın erkek gibi olmadığından psikolojisine ve fizyolojisine uygun iş tutması gerekir. Ancak kadının halifelik, imamlık ve hâkimlik yapamayacağı akıldan çıkarılmamalıdır.

---

⁵⁹⁸ Mevdudi, *Hicab*, 318, 319.

⁵⁹⁹ Nurettin Kaldırımçı, "İktisadi Organizasyonlarda Kadın Gücünün Verimliliği", *Sosyal Hayatta Kadın*, haz. İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, (İstanbul, Ensar Neşriyat, 1996), 231.

Çocuğunu ve ev işlerini ihmal etmemeli: Allah kadına hamilelik, doğum, çocuk emzirme ve çocuğunu yetiştirme gibi dört önemli özellik vermiştir. Kadın bu görevlerini aksatacak ağır işlerde çalışamaz.

Kadının üç gün süren seyahatlerinde, İslâm'a göre kocalarının yahut mahremlerinin olması gerektiğini ileri süren bazı hukukçular, bu tarz bir işin kadınlar tarafından icrasının mümkün olmadığını dile getirmişlerdir.⁶⁰⁰

Bu yazarlara göre İslâm'da kadının çalışmasına engel olan naslar bulunmamakla birlikte, kadının asıl yeri evi, çocuklarıyla ilgilenmesi fitratının gereğidir. Evin dışındaki işler erkeğin yükümlülüğüdür. Kadın hobi olarak, kariyer yapma niyetiyle, ekonomik bağımsızlık kazanma düşüncesiyle çalışamaz. Ancak bakacak biri olmazsa çalışması uygun olur. Hatta kadının çalışmaması sosyal adalete daha uygundur. Kadınların geçimleri babalarının ve kocalarının üzerinde olması durumunda, erkekler, kadınların boşalttıkları işlerde istihdam edilebilecek ve böylelikle işsizlik sorunu büyük ölçüde çözüme kavuşacaktır.⁶⁰¹

Ancak kadının çalışmak durumunda kaldığı vakit uyması gereken bazı şartlar vardır; tesettür, çalıştığı yerin fitneden uzak olması, kocasının veya velisinin izin vermesi, halvet durumunun oluşmaması, yaptığı işin fitratına uygun olması gerekir. Erkek çalışanların olduğu yerde kadın idareci olamaz.

Yine bu düşünürler kadın hekimlerin mümkün olduğunca hemcinslerini tedavi etmelerini sağlıklı bulurlar. Yalnız kadınlar olağan dışı hallerde erkekleri tedavi edebilirler. Kadınlar fitratlarına uygun olan ebelik, hemşirelik, üst araması yapılacak yerlerde memuriyet, kız okullarında öğretmenlik yapabilirler. Yapılan düzenlemelerle iş ve mesai, kadının cinsel hayatı üzerinde olumsuzluk oluşturmayacak ve çocuklara ilgisini eksiltmeyecek şekilde olmalıdır.⁶⁰²

---

⁶⁰⁰ Hayreddin Karaman, "Günümüzde Çalışan Müslüman Kadının Problemleri", Sosyal Hayatta Kadın, haz. İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, (İstanbul, Ensar Neşriyat, 1996), 294.

⁶⁰¹ Bayındır, *Günümüzde Karı-Koca İhtilaflarının Sebepleri*, 246.

⁶⁰² Beşer, *Kadının Çalışması, Sosyal Güvenliği ve İslâm*, 91.

Onlara göre kariyer isteği kadının olumlu duygularını yok ettiği gibi toplumsal yaşama da zarar vermektedir. Kadının kariyer tutkusu onun fedakârlık yapma duygusunu törpülemiş ve onu egoist bir tutuma itmiştir. Modern aile için ekonomik olmayan çocuk, geciktirilebilen, sınırlandırılan yahut vazgeçilebilen bir hususiyet kazanmıştır. Aileler daha az çocuk sahibi olmalarına rağmen ebeveynin meşguliyeti sebebiyle, çocuklar kurumlar elinde sosyalleştirilmeye çalışılmaktadır. Yuva sıcaklığından uzak büyüyen nesiller, merhametsiz, empatinin gelişmediği bireylere dönüşmektedirler. Manevi değerlerin ve kültürün aktarımı da böylelikle formel bir hüviyette, duygulardan bağımsız olabilmekte, anne-çocuk arasında olması gereken sıcak bağ da oldukça zayıf gelişmektedir.⁶⁰³

Yazarların bir kısmı kadın devlet başkanlığı yapamaz, kısasla ilgili hadler hariç hâkimlik yapabilirler, ancak kadının erkeklerin bulunduğu yerde çalışması haramdır hükmünü koymuşlardır. Burada iki sorun görünmektedir. Birincisi haramdır kesin hükmüyle karşımıza çıkarlar, ikincisi verdikleri kararın rasyonel olduğunu düşünmek çok da mümkün değildir. Erkeği kamusal hâkimiyet konusunda teşvik ederken, erkek olmayan bir alan oluşturmak ne kadar ihtimal dâhilindedir! Makul olan, şeffaf bir oda, kapısı açık bir mekân, herkesin gözü önünde ortada bir yer ya da teknolojik imkânlar dâhilinde mahremiyeti ihlal etmeden bir önlem değil midir? Ya da pek çok yazar istisnalar haricinde kadının dilediği bütün meslekleri yapabileceğini ifade ettikten hemen sonra, hatta aynı sayfada; İslâm'ın kadına uygun gördüğü görevin, ev işleri; kocasının mutluluğunu, çocukların saadetini temin etmek, ifadesi, sorunumuzu çözmede bizlere ne kadar yardımcı olabilir?⁶⁰⁴

1960'lı yıllar Türk kadını için neyi ifade ediyorsa 1980'li yıllar muhafazakâr kadın için aynı şeyi ifade etmektedir. Bu, kadın konusunda bir uzlaşma vardır anlamına gelmemelidir. Sorunlar hala devam etmesine rağmen daha gerçekçi ve kültürel referanslar dikkate alınarak çözüm üretilmeye gayret edilmektedir. 1980'li yıllar

⁶⁰³ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 198, 201.

⁶⁰⁴ Musa Kazım Yılmaz, "İslâmi Aile: Kuruluşu, Fertleri, Sorumlulukları, Bugünkü Durumu ve Geleceği", *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu 15-17 Ekim 1993*, haz. İbrahim Canan (İstanbul, İlmî Neşriyat İç ve Dış Ticaret A.Ş., 1993), 35.

muhafazakâr kadınların aktifleşmeye başladığı yıllar olarak anımsansa da kadın hareketleri, diğer İslâm ülkelerinde görülen hareketlerin bir uzantısı olarak 1970’li yıllarda görülmeye başlanmıştır. O dönemlerde erkek egemen anlayış, İslâm ve kadınla ilgili tartışmalara belli bir ölçüde kadınların da katılmalarına imkân tanımıştır. Ancak erkek egemen bakışın sınırlarını aşamamıştır. Bu anlayışın temeli İslâm’da kadın sorunu yoktur ön kabulüne dayanmıştır.⁶⁰⁵ Fakat bu tartışmalar, zaman içerisinde gündelik hayatın gerçekliğiyle yüzleştiklerinde artık içerden yani muhafazakâr kadından bir meydan okumayla hakikat evresine geçmek durumunda kalmıştır. Çünkü muhafazakâr kadının sorunu, Pakistan ya da Mısır’daki hemicinsinden, en azından kültürel farklılıklar sebebiyle, sorunlar benzeşse de çözüm olarak farklıdır. Bir kadın yazarın ifadelerine göz gezdirecek olursak hakikati daha iyi kavrama şansımız olur. Toplumda kadının ücretli üretime katılması onun ikincil bir görevi gibi algılanırken, hayatın müşterekliği, kadının kazancının paylaşılması gibi algılanmaktadır. Çünkü koca, kadının ailesi için dışarıda göstermiş olduğu fedakârlığı, ev işlerinde karısına yardım ederek göstermemektedir. Toplumsal roller bu algıyı pekiştirmekte; oysa vicdan böyle bir sorunun çözümünde ana unsur olabilir.⁶⁰⁶

Nesrin Türkarıslan 2008 yılında Diyanet Aylık Dergisi Temmuz sayısında kaleme aldığı *Kentte Kadın Olmak* başlıklı yazısında kadınların hala istedikleri mesleklerde çalışmadıklarından yakınır ve akabinde bir olay anlatımı ile sorunun nasıl halledilebileceğini anlatır. Bulgaristan göçmeni Türk bir kadın, Ankara/Pursaklar’da kadın işçisi olmayan bir fabrikada iş bulur. İlk zamanlar erkek işçiler daha dikkatli konuşmak ve davranmak zorunda kaldıklarından durumu yadırgarlar. Ancak hanımefendi kibarlığı ve çalışkanlığı ile kendini kabul ettirir ve sonrasında birkaç kadının daha işe alınmasına vesile olur.⁶⁰⁷

---

⁶⁰⁵ Bilgin, *İslâm’da Kadının Rolü, Türkiye’de Kadın*, 149.

⁶⁰⁶ Sedide Akbulut, “Aile ve Kadın-Ailede Birey Olarak Var Olma-“, *İslâm Penceresinden Kadın*, haz. Ülfet Görgülü, (İzmir, Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 88.

⁶⁰⁷ Türkarıslan, *Kentte Kadın Olmak*, 47.

Önceki dönemlerin İslâmi yayınlarında kadının çalışma sorunu, kendini kabul ettirme problemi değildir, meşruiyet sorunudur. Türkiye’de dini otorite olarak en yetkin kabul edilen diyanetin yayın organında konunun meşruiyeti tartışılmaksızın bu noktaya taşınması ilginçtir.

İslâmi referanslar ışığında meseleyi dönemin gerekliliği içerisinde ılımlı yaklaşarak halletmeye çalışanların düşüncelerini inceleyecek olursak: Kadının ev içinde olduğu gibi evin dışında bir işte çalışmasında, evin giderlerini karşılamada kocasına yardım etmesinde din açısından herhangi bir sorun yoktur. Hatta İslâm’ın kadının çalışmasını yasaklaması şöyle dursun teşvik ettiğini söylemede bir sakınca yoktur. Yalnız fitrat gereği kadına ait olan ev işlerini, çocukların bakımını ihmal etmemelidir. Bu iki alanı birbiriyle çatışan alanlar olarak okumak dinden ziyade kültür kaynaklıdır. İslâm’da kadının kamuda çalışmasına engel herhangi bir hüküm bulunmamakla beraber, çalışmasını yasaklayan yargılar yoruma dayanmaktadır. Burada şu durumu izah etmeden geçmek eksiklik yaratır. İslâm fitratı öncelediğinden, Allah, erkek ve kadını ayrı ayrı yaratmamış, bilakis, birbirlerini tamamlayan iki ayrı cins olarak yaratmıştır. Psikolojik ve fiziki mukavemetiyle erkek, sokakta yaşananlara uyum sağlamada sorun yaşamayacak bir potansiyelle, kadın evinde ve çocuklarıyla meşgul olacak fiziki ve psikolojik bir donanımla yaratılmıştır. Kadın çalışamaz demek başkadır, ev ve aile durumları, kadın ontolojisi için daha uygundur demek başka. Kadının hangi iş kollarında çalışacağını yine kültür belirler. Asıl olan çalışma esnasında abdest-namaz ibadetlerini sorunsuz yerine getirebilmesi, halvetin, zaruret olmadıkça, kadın-erkek çalışanların bir arada olmaması, üç günden uzun süre seyahatte velisinin bulunması ve kocanın karısının çalışmasına rıza göstermesidir. Kocası müsaade ettikten sonra, kadının ihtiyaca binaen çalışması şart değildir, çalışmak istemesi yeterlidir. Kadın çalışmasa da ekonomik özgürlüğünün temini yoluna bakılmalıdır.⁶⁰⁸

Dergi yazarlarının kimi zaman tereddütte kaldığı eğitim-meslek düalizmi ilginç bir şekilde başörtüsü ile ilişkili olma ihtimalini gündeme getirmektedir.

---

⁶⁰⁸ Karaman, *İslâm’da Kadın ve Aile*, 90, 91, 98, 99, 100, 359.

Başörtülü kadının toplumsallaşması, o henüz görünürlük kazanmadan oluşmaya başlamış, olduğundan değil nasıl olması gerektiğinden hareketle varlığı yerine yokluğunda tartışma konusu yapılmıştır. Başörtüsü yasağından ötürü, gereğinden fazla medyada yer alan kadın için ‘*olması gereken yer*’ mevzu edilmiştir. Kadının zorunlu olmadıkça dışarıya çıkması uygun değildir, dolayısıyla çalışması bu bakımdan abestir görüşü genel kabul görmüştür.⁶⁰⁹

Aslında buraya kadar söylenenler işin nazariyatını oluşturmaktadır. Dönem içinde kadın üzerinde yapılan saha çalışmaları ortaya ne koymaktadır, buna bakmak gerekir. 1950’li yıllardan itibaren kadınların çalışma hayatı üzerine yapılan araştırmaların ortaya koymuş olduğu genel durum şudur. Kadınlar için çalışma birincil hedef değildir. Kadın çalışmak durumunda kalmışsa, zorunluluk kalktıktan sonra evine dönmek istemektedir. Ev kadınlığı ve annelik hanımların tercih ettiği bir durumdur. Bu saptama 1960’lı yılların meslek hayatı incelendiğinde daha da netleşir. Mesela 60’lı yıllar insanı için sanayi kollarında zorda kalınmadıkça çalışılmaz. Tercihler genel olarak hizmet sektörü yönündedir.⁶¹⁰

1950’lerden sonra köyden kente göç eden kadın, köyde bıraktığı kadına göre, çalışmayarak, evinin kadını olmakla bir statü elde etmiştir. O dönem köy kızlarının hayali, tarlada güneşin altında bedenen yaptıkları ağır işlerden, yaşlı insanların boyunduruğundan kurtulup, kentli, evinin kadını olmaktır. İlginç olan o yıllarda kentli çalışan kadınların hayali de ev kadını olmaktır. 1973 yılında tüm Türkiye’de çalışan evli kadınlar üzerine yapılan çalışmada kadınların çoğunun çalışmaktan memnun olmadıkları belirlenmiştir.⁶¹¹

1990’lı yıllarda yapılan çalışmalarda dahi kadının ücretli bir işte çalışması ihtiyaca yöneliktir. Çalışan kadınların kocaları, ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir iş

---

⁶⁰⁹ Güven Öz, *Muhafazakâr Moda dergilerindeki Toplumsal Cinsiyet Algısının Çoğul Modernlikler Bağlamında İncelenmesi*, 42, 43.

⁶¹⁰ Ecevit, “Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri”, 119, 120.

⁶¹¹ Ferhunde Özbay, “Kadınların Eviçi ve Evdışı Uğraşlarındaki Değişme”, *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, haz. Şirin Tekeli, (İstanbul, İletişim Yayınları, II. Baskı), 146.

bulurlarsa çalışma hayatından çekilmektedirler. Yaşam kalitesini yükseltmek ve aldığı eğitim üzere çalışmak isteyen kadınların oranları düşüktür.⁶¹²

Lisans ve üstü eğitim alan kadınların bile yaklaşık ¼'ü çalışmamalarına rağmen bulgular yer yer çelişmektedir. Eğitim ile çalışma hayatına atılma arasında doğru orantı tespit edenler de var. İlkokul mezunu olanlar, kadının çalışması hakkında olumsuz kanaate sahipken özellikle lisans düzeyinde eğitim alanlar bu konuda olumlayıcı bir tutum içerisindedirler. Aynı şekilde kadının eğitim seviyesi arttıkça bir meslek edinme ihtimali artmaktadır. Ancak kadınların iş hayatına girmeleri yalnız eğitimle ilişkilendirilemez daha ziyade bu durum toplumsal cinsiyet rolleriyle alakalıdır. Toplumun ya da ait olunan kültür havzasının erkek ve kadına biçmiş olduğu rolleri, emanet ettiği anlam dünyasını ifade eden toplumsal cinsiyet, cinsiyete dair, toplumun yapmış olduğu tanımlama ve değerlendirmeler çerçevesinde cinsiyet kültürü ile denetlenir.⁶¹³ Ton farklılığına rağmen günümüzde halen gelişmiş ülkelerde dahi kadınlar toplumsal değerler ve gelenek tarafından baskılanmaktadır.⁶¹⁴ Çünkü ücretli çalışma hayatının içinde olan kadınlar, aile ve ev işleriyle meşgul olan geleneksel kadın rollerini değiştirmekte ve erkek bağımlı olmaktan kurtulmaktadır.⁶¹⁵ Kadının erkekler için bir tehdit oluşturmaması için de kadının, eğitim, ekonomi, siyaset, sosyal ve kültürel alanlardan kısmen ya da tamamen tecrit edildiği sosyal dışlanma yaşadığıdır. Kadının, kayıt dışı sektörlerde ve iş güvencesinin olmadığı yerlerde çalışmaya mahkûm edilmesinin sebebi de sosyal dışlanma olarak görülebilir.⁶¹⁶

⁶¹² Beşer, *Kadının Çalışması, Sosyal Güvenliği ve İslâm*, 18.

⁶¹³ Birgül Çiçek, Zeynep Çopur, "Bireylerin Kadınların Çalışmalarına ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları", *IJOEEC (International Journal of Eurasian Education and Culture)*, Sayı 4, (Yıl Nisan 2018), 1-21.

⁶¹⁴ Şengül Altan Arslan, "Kadın Odaklı Politikaların Hükümet Politikalarına Yansımaları Üzerine Bir Analiz", *TBB Dergisi, Özel Sayı*, (Yıl 2017), 411-440.

⁶¹⁵ Şelale Uşen, Meltem (Güngör) Delen, "Eğitimli Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Tercihleri: İstanbul Örneği", *Kamu-İş, Cilt 11, Sayı 4*, (Yıl 2011), 127-182.

⁶¹⁶ Özlem Çakır, "Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 31*, (Temmuz-Aralık 2008), 25-47.

Türk kadının çalışma hayatı toplumsal bir ihtiyaca binaen gündeme gelmemiştir, bu yüzden oldukça sorunlu bir mevzudur. Bu konudaki milada bakılırsa zaten meselenin gerçeklik tarafı ortaya çıkar. Kadının çalışma hayatıyla ilgili mevzuat, Tanzimat Dönemi'nde düşünülmüş olsa da bu konuda ancak Cumhuriyetle birlikte bir adım atmak mümkün olmuştur.⁶¹⁷ Konu muhtemelen tam olarak olgunlaştırılmadığından Tanzimat Dönemi'nde düşünce safhasında kalmıştır. Yoksa Cumhuriyetin kadına bakışı ile Tanzimat dönemi arasında temel bir fark yoktur. Çünkü Tanzimat düşüncesi de Cumhuriyet ideolojisi de kadının modernleşmesini devletin modernleşmesiyle eş tutmuştur. Bu sebepten Tanzimat aydını gibi Cumhuriyet aydın ve yönetimi kadına dair meseleleri bihakkın önemsemiştir.⁶¹⁸ Bunun diğer bir sebebi de Batılı anlamda eşitlik ve laiklik anlayışının kadın hakları üzerinden meşrulaştırılmasıdır. Kadın hakları noktasında “*Avrupalı kadınlardan bile*” ileri, resmi ifadesi, kadın hakları alanındaki mücadele azmini öldürmüştür savını öne sürenler olmuştur. Bunun neticesi olarak 2000’li yılların sonuna gelindiğinde bile meslek hayatının neredeyse ön koşulu olarak kabul edilen eğitim konusunda Türkiye’de her beş kadından biri bırakın diploma sahibi olmayı, okur-yazar bile değildir ve kadın istihdamı yine bu yıllarda %23’tür.⁶¹⁹

Cumhuriyet, ideal, modern kadın tipini oluştururken, bir yandan kadının ailedeki geleneksel rollerini tahkim etmiş, diğer yandan kadını çalışma hayatının içerisinde görmek istemiştir. Bu kadın modeli, kadına daha fazla sorumluluk yüklediğinden eleştirilmiştir.⁶²⁰ Vatandaşlığın, çalışan erkek tarzında yorumlandığı durumlarda, kadının erkekle aynı şartlarda ve benzer şekilde kamusal alanda var edilmesi bir başka deyişle kadının anne rolü perspektifinden kamusal alandaki rollerinin çeşitlendirilmesi “*anne vatandaşı*” kavramıyla karşılanmış ve

⁶¹⁷ Elif Pekel, “Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kadının Çalışma Hayatındaki Konumu”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, (Yıl, 2019), 30-39.

⁶¹⁸ Şahika Karaca, “Öncü Bir Kadın Yazar Emine Semiye’nin Kaleminden “İslâmiyet’te Feminizm””, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 21, sayı 2, (Yıl 2012), 269-280.

⁶¹⁹ Hande Paker, “Kimlik Siyaseti ve Türkiye’deki Kadın Örgütlerine Katılım” *CIVICUS Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) II Türkiye Yan Raporları*, TÜSEV (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı Yayınları), 1-16.

⁶²⁰ Ayça Gelgeç Bakacak, “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı 44*, (Yıl Güz 2009), 627-638.

sorgulanmıştır.⁶²¹ Öyle ki; bazı araştırmacılar, Cumhuriyetin, kadının iyi bir eğitimle birlikte bir meslek sahibi olmasını, aynı zamanda aktif olarak sosyal yaşamın içerisinde bulunması ve dahası anlayışlı bir eş ve müşfik bir anne olmakla birlikte abartıdan uzak vakur ve mütevazı olması taleplerini çapraşık ve çelişkili bulurlar. Zaten kadının bir mesleğe sahip olması, görünürlüğü, bir ihtiyaç olmasından ötürü değil, modern bir devlet, medeni bir halk imajından dolayıdır. Sorun şudur ki; yeni rejim modern bir kadın yaratırken geleneksel ahlaki normlara sadık kalarak yani kadının kocasına itaati ve sadakati, bekâreti, kamusal alanda kadına yaraşır tavır-davranış, yine görünürlüğüne koşut olarak belli tarzda giyim gibi geleneğe dair unsurlar, kadın üzerinde pekiştirilerek modernize edilmeye çalışılmıştır.⁶²²

Yaygın kanaate göre Türkiye’de kadının, tüm katmanlarda var olmaya başladığı tarih, 1980 sonrası liberal politikalar sayesinde olmuştur. Bu tarih aynı zamanda, kadın hareketlerinin eril zihniyet ve tutumlardan bağımsız kendi mecrasında akmaya başlamasının miladı olarak da görülebilir.⁶²³

1980 öncesi kadın rolleriyle ilgili vakıa devletin tasarrufu altında resmî ideolojiyi yansıtırken bu durumun toplum nezdindeki yansımaları yaşanan gerçeklikler hakkında bilgi verebilir. Hatice Yeşildal’ın aile kavramını 1960’larda çekilen gerçekçi sinema üzerinden değerlendirdiği çalışması, Oku dergisinin konuya dair bazı yönlerine ışık tuttuğundan önemlidir. 1960-65 yılları arasında gerçekçi sinema mantığıyla hayat bulan Türk sineması, toplumsal sorunları, bireyin gündelik, sıradanlaşmış yaşamı üzerinden anlama gayretiyle kurgulanmıştır. Filmlere hayat veren insan figürü sıradan insandır ve bu insanların karşılaşmış oldukları sorunlar beyaz perdeye aktarılır. Dolayısıyla dönemin sosyal sorunlarına temas edilir. Göç, ekonomik kriz, grev, dönemin başat sorunlarındanır. Ataerkil kültür dönem için yadsınacak bir durum değildir. Aile, korunması gereken, kutsanan ve sağlıklı bir

---

⁶²¹ Berrin Oktay Yılmaz, “Kadınların Sosyal vatandaşlığı ve Bakım Emeline Yönelik Tartışmalar”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12, (Yıl 2013/1), 139-154.

⁶²² Sedef Erkmen Güngördü, “Nezihe Muhiddin ve Mefkûresi”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, Cilt 54, Sayı 3, (Yıl 2019), 1496-1510.

⁶²³ Altan Arslan, “Kadın Odaklı Politikaların Hükümet Politikalarına Yansımaları Üzerine Bir Analiz”, 411-440.

toplumun ön şartı kabul edilen kurumdur. “Kadının yeri evidir” baskın mesajı ile aile ve akraba ilişkileri tahkim edilirken, kamusalılığı geri plana itilir.⁶²⁴

Bu dönem filmlerinde kadın rolleri, “*itaatkâr kadın*” ve “*bağımsız kadın*” olmak üzere iki kategoride seyirci ile buluşturulur. Filmlerde ataerkil mantık tarafından konumlandırılan, aile içerisinde, daha net bir ifade ile geleneksel aile içerisinde yer alan anne rolündeki kadın ile ailesi ve akrabaları ile ilişkisi olmayan genellikle pavyonda çalışan kadın tiplemesinin karşılaştırılması dikkat çeker.⁶²⁵

İtaatkâr kadın, ücretli bir işte çalışmayan, bekâr ise babasına, evli ise kocasına bağımlı, özel alan olan evde ev işleriyle meşgul olan, çocukların ve yaşlıların bakımını üstlenmiş, kocasından lütf görme ve dişiliğini gizleme gibi geleneksel desenlerin ön planda tutulduğu bir tiptir.⁶²⁶

Muhtemelen aile ve akrabalarının görüşmekten imtina ettikleri bağımsız kadın, yalnız yaşayan ve ev işleriyle alakası olmayan, çoğunlukla pavyonda çalışmakla birlikte sair ücretli işler de yapabilen ve asla anne olmayan tiplerdir. Bu kadınların evlenmemeleri ve çocuk sahibi olmamaları geleneksel aile için bir tehdit olarak görülür.⁶²⁷

Filmlerde kadın için, “Kadının yeri evidir” temasıyla kamusal örgütlere karşı duruş, ailesi ve akrabalara bağlılıkla zenginleştirilen ev hanımlığıdır. Acı Hayat filminin karakterlerinden Mehmet’in “*Evlendikten sonra ben seni çalıştırmam Nermin, her gün o kadar erkek arasına sokmam seni.*” ifadesi, toplumsal cinsiyet anlayışının, cinsleri ayrı mekânlarda var etmesiyle, kadını ‘*eviçi*’nde kurguladığını göstermesi bakımından önemlidir. Dahası iffetli ve anne olan aynı zamanda ücretli

---

⁶²⁴ Hatice Yeşildal, “Türkiye’de 1960’larda Toplumsal Gerçekçi Sinemada Aile İdeolojisi: “Kocanın En Kötüsü Hiç Olmayanından Daha İyidir”, *CIU CYPRUS INTERNATIONAL UNİVERSTY Folklor/Edebiyat, Cilt 16, Sayı 61*, (Yıl 2010/1), 213-226.

⁶²⁵ Yeşildal, “Türkiye’de 1960’larda Toplumsal Gerçekçi Sinemada Aile İdeolojisi: “Kocanın En Kötüsü Hiç Olmayanından Daha İyidir”, 213-226.

⁶²⁶ Yeşildal, “Türkiye’de 1960’larda Toplumsal Gerçekçi Sinemada Aile İdeolojisi: “Kocanın En Kötüsü Hiç Olmayanından Daha İyidir”, 213-226.

⁶²⁷ Yeşildal, “Türkiye’de 1960’larda Toplumsal Gerçekçi Sinemada Aile İdeolojisi: “Kocanın En Kötüsü Hiç Olmayanından Daha İyidir”, 213-226.

bir işte çalışmak durumunda kalan kadın, ev hanımları gibi ‘eviçi’nden ve hane halkından noksansız olarak sorumludur.⁶²⁸

Aile için bir tehdit unsuru olarak görülen çalışan kadın, erkeğin kamusal alanda ilişki kurduğu bir tipoloji olduğundan bu kadınlar üzerinden, itaatkâr kadınlara, evlerinin dışına çıkmamaları telkin edilir. Çünkü evin dışı kadın için iki seçenek sunar ya fahişelik ya da ölüm.⁶²⁹

Oku dergisi zikredilen bu anlayıştan başka bir söylem içerisine girmez. Dönemin hâkim anlayışı ile İslâmcıların kadına bakışları çok farklı değildir. Okuyacak kızların tesettüre riayeti ile birlikte kadın-erkek ilişkilerine uymaları kaydıyla okumalarının mümkün olduğu, bu ilkelere sadık kalınmazsa eğitimin bizzat kendinden değil ancak şartlar ihlal edildiğinden haram olacağına kanaat getirirler. Eğitimden sonraki aşamanın meslek hayatı olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak, kadının çalışmasını uygun görmeyen şu ifadeleri kullanırlar. “İslâm ülkelerinde yaygın olan ve dinî icapların bir sonucu bulunan usule göre kadın ev işlerini, erkek de ev dışı işleri yürütür. En salim, en huzurlu yol, ideal yaşayış budur.”⁶³⁰ Hakikatte kamusal alan ve kamusal alana ait meselelere bakış açıları budur. Yalnız toplumsal gerçekler ve baskılar düşüncelerinin savrulmasına sebep olur. Çalışmayın diyemezler, ancak sesiniz haram, çalışsanız da kocanıza itaat edeceksiniz, ev içi sorumluluklarınızdan hiçbir şey eksilmeyecek söylemleriyle pozisyon alma çabalarında. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümlelerini takip etmek kararsızlıklarını ortaya koymada yeterli olacaktır.

“Elleri ve yüzü hariç olmak şartıyla örtünme esasına riayet ettiği müddetçe, ciddiyet ve vakarını koruduğu sürece İslâm dini kadına erkek ile yan yana çalışabilme hakkını tanımıştır. O halde kadına düşen görev kendine münasip olan bir işte çalışmak ve bu çalışmanın gerek vücuduna gerek ahlâkına ve gerekse topluma

⁶²⁸ Yeşildal, “Türkiye’de 1960’larda Toplumsal Gerçekçi Sinemada Aile İdeolojisi: “Kocanın En Kötüsü Hiç Olmayanından Daha İyidir”, 213-226.

⁶²⁹ Yeşildal, “Türkiye’de 1960’larda Toplumsal Gerçekçi Sinemada Aile İdeolojisi: “Kocanın En Kötüsü Hiç Olmayanından Daha İyidir”, 213-226.

⁶³⁰ Yazarsız, “Okuyucu Suallerine Cevaplar”, *Sayı 193*, (Haziran 1978), 23-24.

zarar verecek bir nitelikte olmamasıdır. Aynı zamanda bu çalışmanın, kadını evdeki işlerini, kocasıyla olan münasebetlerini çocuklarına olan ilgisini, aile ve cemiyetteki yerini sarsacak ve yıpratacak şekilde çelişkiye düşürmemesi lâzımdır. İslâm dini kadının amme görevleri almasını, medenî şahsiyetini korumak suretiyle ve olgunluk içerisinde kendisine verilen vazifelere katlanmak şartıyla bütün anlaşmalara girmesini, alım, satım, hibe ve miras gibi hususlarda, söz sahibi olmasını hoş görü ile karşılamaktadır.”⁶³¹

“Kadının işlediği iş ister ticari ister amme görevi olsun kendisine aittir. Bu hususlarda Cenab-ı Hak: ‘Erkekler kendi kazandıklarından payı olduğu gibi kadınların da yine kendi kazandıklarından bir hissesi vardır.’ buyurmaktadır.”⁶³²

“Çalışma durumunda olan kadının beşerî haklarından yararlanabilmesi için ciddiyet ve vakar üzere olmak, fitne şaibelerinden uzak bulunmak şartıyla erkekler arasına karışarak çalışmasını İslâmiyet kadına mubah kılınıştır. Bir kadının yanında kocası veya nikahı kendisine ebediyen haram olan bir yakını olmaksızın yabancı bir erkekle bir arada bulunması asla caiz değildir. Ve yine kadının salına salına yürümesi yahut görünmesi uygun olmayan yerlerini ve eşyalarını göstermemesi lazımdır. Kadınlık gururunun korunmasına dikkat etmesi, insanların aldanarak kötü nazar ile dikkatlerini üzerinde toplayacak acayip davranışlardan sakınması lâzımdır. Ki gerek kadınlara ve gerekse erkeklere gözlerini haramdan ve zinaya yol açacak kötü bakışlardan sakınmaları en büyük görevleridir.”⁶³³

“Yani kadınların, erkeklerle konuşurken iç çekici ve nefis’ duyguları harekete getirici şekilde yumuşak konuşmaktan sakınmaları gerekmektedir. Zira yumuşak konuşmak gönüldü aldatmaya, tabii hislerin uyanmasına ve kötü kişilerin kadınlara meyletmelerine yol açar.”⁶³⁴

⁶³¹ Vehbi, “İslâm’da Erkek ile Kadın Arasındaki Eşitlik”, 6, 7.

⁶³² Vehbi, “İslâm’da Erkek ile Kadın Arasındaki Eşitlik”, 6, 7.

⁶³³ Vehbi, “İslâm’da Erkek ile Kadın Arasındaki Eşitlik”, 6, 7.

⁶³⁴ Vehbi, “İslâm’da Erkek ile Kadın Arasındaki Eşitlik”, 6, 7.

“*Sonra kalbinde bir maraz olan tamaa düşer.*’ kavli şerifinde kadınların böyle bir tehlikeye maruz kalmamaları için yabancı bir erkekle konuşmaları gerektiğinde seslerini yükseltmeksizin sert bir eda ile konuşmalarına işaret olunmuştur. Zira kadın sesini Şeriatın emrettiği ve başkaları tarafından tenkide uğramayacak şekilde ayarlayarak konuşmaya mecbur ve memurdur.”⁶³⁵

“*Ve Yine Cenab-ı Hakk'ın: ‘Vakar ile evlerinizde oturun. Evvelki cahiliyet devri kadınları gibi kırıla döküle yürümeyin.*’ mealindeki ayeti kerimesinin manası: Kadınlarının mutlak evlerinden ayrılmamalarını âmirdir. Her ne kadar burada hitap Hz. Peygamber (S.A.V.)in kadınlarına ise de onların dışındaki bütün kadınlara da şamildir. Çünkü İslâm Şeriatı kadınlara evlerinde durmalarını ve zaruret bulunmadıkça evlerinden çıkmamalarını tembih ederken onların şanlarını yükseltmeyi amaç almıştır.”⁶³⁶

Bazen söylemlerinin gerçeklikten çok uzağa düştüğünü belirtmek lazımdır. Çünkü kadının ticaret yapabileceğini söylerken ilişki ağlarını göz önünde bulundurmazlar, erkeklerin de içerisinde bulunduğu bu ağların nasıl düzenleneceği hususunda bilgi vermezler. Tesettürüne riayetle birlikte erkeklerden uzak olunan bir işte çalışabilir⁶³⁷ ya da kadın sesinin haram kabul edilmesi ile kadının ticaret yapabileceği düşüncesi örtüşen bir durum olmasa gerekir. Zaten işçilik ve sekreterlik gibi meslekler tahkir edilerek sunulur. Hatta yine Hristiyan dini sembolleri üzerinden yürüyerek kadının çalışmasıyla özgürlüğünü kaybetmesi arasında bağ kurulur. Dönem şartları bu mesleklerin dışında zaten kadın için çok da imkân tanımaz. Düşüncelerini şöyle ikmal ederler. “(İslâm’da kadının) *İktisadi yönden ferdiyeti, şahsiyet ve mülkiyeti garantilidir. Alır-satar, kendi malını kendi işletir, kazanır veya kaybeder. Bu işlerde erkeğin sultanı altında değildir. Nikâh esnasında söz sahibidir.*

⁶³⁵ Vehbi, “İslâm’da Erkek ile Kadın Arasındaki Eşitlik”, 6, 7.

⁶³⁶ Vehbi, “İslâm’da Erkek ile Kadın Arasındaki Eşitlik”, 6, 7.

⁶³⁷ Ateş, “Hülle ve Asri Hülleçiler”, 4, 21.

*Manastıra kapanma mecburiyeti olmadığı gibi, imalathanelerde işçi, büroda sekreter olmaya da mecburiyeti yoktur.*⁶³⁸

Aslında kadından beklenen şey net olarak evinden dışarı çıkmamasıdır, çocuk doğurması ailesine bakmasıdır.⁶³⁹ Ötesi hep bir zorlamadır. Çünkü çalışma modern dünyada kadın için özgürlüğü çağırıştırırken, İslâmcılar değişen paradigmayı dikkate almazlar, onlar için iş hala nafaka meselesidir. Mümtaz Turhan'ın 1960'ların sonlarında yapmış olduğu çalışmada durum şunu gösteriyor ki; orta halli ve varlıklı aile kadınlarının sosyal hayatta özel bir yeri vardır. Onlar tarlada asla çalışmazlar, evlerinin kadını olmak gibi bir hususiyetleri vardır.⁶⁴⁰ Bu yüzden kadın için meşruiyet “zorunda kalırsa” ile ilgilidir. Bu aşamada şartları sıralarlar; tesettür, erkeklerden uzak olmak, dini sorumluluklarını aksatmamak ve kocasına olan görevlerini bihakkın yerine getirmek.⁶⁴¹ Bu düşüncelerini dile getirdikleri sayı 180. Sayıdır, yani 80’li yıllara gelindiğinde ancak zorunluluk durumunda böylesi bir düşünsel salınımdan bahsetmek mümkündür. Normal şartlar altında kadının evinden çıkması kadının kötü yola düşmesinin sebeplerindendir, bu olmasa bile mutlak manada aile huzuru bozulmakta, çocukların eğitim ve terbiyesinde kusurlar görülmektedir.⁶⁴²

2.6. Evlilik, Boşanma ve Çok Eşlilik

Nikâh, hukuki olarak evlenmelerinde bir engel bulunmayan erkekle kadın arasında, bazı hakları tesis ettiren, kati manada evliliği murat eden akittir.⁶⁴³ Tüm kültürlerde evlilik kavramı, genel bir anlayışa atıfta bulunsa da, evlilik öncesi, sonrası ve evlilikle ilgili sair örüntülerde kültürlerden kaynaklanan farklılıklar

⁶³⁸ Ateş, “Hülle ve Asri Hülleciler”, 4, 21.

⁶³⁹ Yüksel, “Özlediğim Âlem”, 12.

⁶⁴⁰ <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/100133> 16/07/2020.

⁶⁴¹ Yazarsız, “Kadının Çalışmasının Şartları”, 24.

⁶⁴² Balık, “Almanya İntibalarım ve Tekliflerim”, 12.

⁶⁴³ Hasan Şahin, “İslâmiyet Öncesi Dönemde Yahudi ve Hristiyanlarda Nikâh Algısı”, *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, Samsun, (2016), 118-147.

mevcuttur.⁶⁴⁴ Bu farklılıklar sadece kültürel boyutta kalmayıp toplumlar, dönüşüp farklılaştıkça, tıpkı kültür değişmelerinde olduğu gibi inançlarda dönüşüm yaşanmakta ve değişmeler nikâha da yansımaktadır. Hatta semavi dinler ölçeğinde değerlendirecek olursak, temelde dinler arasında farklılıklar olduğu gibi aynı dinin mezhepleri arasında bile ciddi anlayış farkları olabilmektedir.

Hiyerarşik yaşam düzeninden eşitlikçi anlayışa evrilen gündelik hayatta, evlilik tecrübeleri de radikal şekilde değişmiştir. Geleneğin erkek egemen anlayışından, kadın-erkek eşitliğine uzanan modern yaşamda kadının evliliğe bakışının değişimiyle rol ve statüleri de değişime uğramıştır. Örneğin evlenmekle, çocuk doğurmakla statü kazanan geleneksel kadının modern hayatta karşılığı kariyer yapmak, yaptığı meslekten para kazanmak olmuştur.

Türkiye’de geleneğin bağlarını çözen ya da çözülmeyi hızlandıran unsurlardan birisi de kentleşme olmuştur. Yoğunluklu olarak, 1950’li yıllarda artan içgöçle birlikte hizmet sektöründe ve sanayi kollarında çalışmak isteyenlerin önüne eğitim engeli çıkmıştır. Eğitimi tamamlama düşüncesi evliliklerin ötelenmesine sebep olmuştur. Ekonomik bağımsızlık ve evliliklerin ilerleyen yaşlarda gerçekleşmesi çekirdek ailenin yaygınlaşmasına da sebebiyet vermiştir.⁶⁴⁵

1950’lerde Türk toplumunda görülen siyasi ve sosyo-ekonomik yapıdaki gelişmeler, toplumun moral değerlerinde değişmelere neden olur. Hatta bazıları bunu ahlaki yozlaşma olarak değerlendirmiştir. Bunun nedeni 1923-1980 yılları arası dönemde; 1950 sonrası II. Dünya Savaşının sona ermesi sebebiyle olsa gerek, tüm dünyada evliliklerin arttığı, boşanma oranlarının düştüğü yıllar olurken, Türkiye’de yukarıda sayılan değişimler nedeniyle evlilik oranları düşerken, boşanmalar artmıştır. Bu dönemde yayımlanmaya başlayan kadın dergilerinin kimisi, örneğin *Kadın Dünyası* dergisi gibi, dünyada kadınların göğüslemek zorunda olduğu sıkıntıları anlatmışlar, değişen dünyada kadının yerini tartışmaya açmışlar ancak tiraj sorunuyla

⁶⁴⁴ Meliha Çatal vd., “Evlilik Tipleri Örneği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt 9, Sayı 16, (Aralık 2018), 498-523.

⁶⁴⁵ Şendur, *Değişen Sinema Anlayışları Çerçevesinde Türk Filmlerinde Evlilik ve Boşanma*, 294.

yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Çok geçmeden bu tür dergiler, kadın bedenlerinin konu edildiği, evli kadınların kocalarını aldattığı, kadınlara istedikleri şeylere ulaşabilmelerinin imkânı olarak cinselliklerini kullanmalarının önerildiği, magazin dergiciliğine kaymışlardır. Dönem itibari ile kadının, kocasının namusu olduğu zamanlardır. Bu tür yayıncılıkla, adeta toplumun değer yargıları hiçe sayılarak, anomaliler normalmiş gibi algı yaratılmıştır. Sonuç olarak Türkiye dışında aile yükselen değer olurken, ülkemizde aileyi de bir arada tutan moral değerler örselenmiştir.⁶⁴⁶ Yine bu durumun bir sonucu olarak kadının üretkenliğini, ekonomik özgürlüğünü ele alan eserleri, ancak 1980 sonrası feminist hareketlerin neticesinde görmek mümkündür. Aksi takdirde 80 öncesi dönemde kadına dair sorunları tartışmak ya da bu sorunun öznelliğinden bahsetme imkânı pek yoktur, kadının bireyselliği 80'den önce, ailede uyumun yakalanması adına, eş seçimiyle sınırlı ele alınmıştır.⁶⁴⁷

Diyanet, nikâh ve boşanma hususunda 1940'lı yıllarda geleneksel cevaplar verir. 1952 yılından sonra, nikâh ve boşanmanın muamelatla alakalı tarafları olduğu ifade edilir ve bu duruma, din işleri yüksek kurulunun görev tanımını aştığından dolayı, cevap verilemeyeceği söylenir. Soruyu yönetenler şayet diyanetten görevli kişi iseler görev tanımlarının hatırlatılması yönünde ihtar yazıları gönderilir. 1956 ve 1957 yıllarında diyanetin fetvaları, nikâha bakışta fıkıh temelli olmaktan sosyolojik merkezli olmaya başladığını gösterir. Çünkü özellikle büyük şehirlerde nikâhsız beraberlikler hissedilir şekilde artmaya başlamıştır. Diyanet bu noktada her şeyi idarecilerden ve kanundan beklemenin yanlış olacağını bildirir. Bu duruma yol açan sebeplerin keşfedilip, ortadan kaldırılmasını inananlardan beklemektedir. Nikâhın kutsiyeti, nikâhsızlığın iffetsizlik olduğu hatırlatılır. Diyanet bu dönemde dini nikâhı, resmi nikâhın tamamlayıcı unsuru olarak görme eğilimindedir. Resmi nikâhla birlikte yapılan dini nikâhta herhangi bir beis görmemiştir. İlginç olan şudur ki; resmi nikâh olmadan yapılan dini nikâhın hukuki sorumluluğunu hatırlatmakla birlikte nikâh

⁶⁴⁶ Koçer, "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmajı", 136, 137, 138.

⁶⁴⁷ Ramazan Gülemdam, "Türk Kadınının Aile İçindeki Yeri ve Rolünün Modern Türk Edebiyatına Yansımaları: 1960-1980", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı, 15, (Yıl, Mayıs 2007), 181.

akdinin geçerli olup olmayacağı noktasında net bir ifadeden kaçınılmıştır. 1963 yılında nikâh akdi için tarafların rızasıyla birlikte iki kişinin şahitliğinin yeterli olacağı, resmi nikâhın bu yönüyle şartları oluşturduğu, dileyenin dini nikâh da yaptırabileceği ifade edilmiştir. Bu fetva ile net tavır gösterilmiştir.⁶⁴⁸

1960'lara kadar devlet savaşlarda kaybedilen nüfusun kazanılması ve nüfus istikrarı için doğumu destekleyen bir politika takip etmiştir. Bu yüzden kızlar genç yaşta evliliğe teşvik edilmişlerdir. 1960'larda ekonomik anlayışın değişmesi ve nüfus artışının hızlanması sebebiyle devlet, ekonomik kalkınmaya engel oluşturduğu düşüncesiyle bu defa aksi bir politika yürürlüğe koyar.⁶⁴⁹

Sinema, roman gibi sanat eserleri dönemlerinin algıları için bize pek çok veri sağlarlar. Bu bağlamda dönemin sanat eleştirilerine göz atmada fayda vardır. 1960-80 arası filmlerde orta sınıf aile değerleri ele alınır, baba ev geçindirmekle yükümlü iken kadın fedakâr anne-eş rolündedir. Yani erkek etkin, kadın edilgen bir tipolojiyle resmedilir. Kadının çalışması erkeğin otoritesine, babalık rolüne bir saldırıdır. Boşanma asla kabul edilemez bir durumdur.⁶⁵⁰ İslâmcıların düşünceleriyle uyumlu olan bu görüşlerin yanında, İslâmcılar evlilik öncesi ilişkileri detaylı şekilde düzenleyerek, evliliğin ömür boyu sürmesini murat etmişlerdir. Evliliğin sıhhati açısından İslâm, tarafların belirli şartlarda görüşmelerine müsaade etmiştir. Bunun ölçüsü olarak da evlenecek olanların yanlarında birilerinin olması, tarafların birbirlerini incitmeyecek tarzda davranmaları, fizikleri hakkında fikir edinecek kadar birlikte olmaları uygun bulunmuştur. Bu durum, İslâm'ın evlilik felsefesi üzerine kurulmuştur. Bu felsefenin özü, İslâm'ın evlilikten asıl muradının cinsellik olmadığı, ancak tarafların fiziksel özelliklerini tanıyacak kadar birlikte olmalarında da sakınca

---

⁶⁴⁸ Kiraz, *Sosyal ve Siyasi Değişimlerin Kurumlara Etkisi: Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları Örneği*, 56, 57, 58.

⁶⁴⁹ Fuat Dünder, "Kitap İncelemesi: Düünden Bugüne Aile, Kent, Nüfus (Ferhunde Özbay)", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 25, Sayı 4, (Yıl 2016), 119, 120.

⁶⁵⁰ Şendur, *Değişen Sinema Anlayışları Çerçevesinde Türk Filmlerinde Evlilik ve Boşanma*, 307.

bulunmadığıdır. Bundan gayrısı, nikâha kadar, velev ki; nişan olmuş olsa bile, eş adayları birbirleri için yabancı hükmündedirler.⁶⁵¹

Batının öne sürdüğü flörtün saldırganlığı azaltacağı, tacizlerin azalacağı, uyumun üst düzeye çıkacağı savları inkâr edilir. İslâm'ın ön gördüğü, kadın-erkeğin evlilik öncesi birbirlerini tanıyacak kadar görüşmelerine imkân tanınması makul bulunur.⁶⁵² Nihayetinde nikâh düşüncesi olmadan kadın ve erkeğin vakit geçirme adına bir arada olmaları, ya da evlenilecek kişinin daha iyi tanınmasına yönelik, uzun süreli görüşmeler dinin koymuş olduğu sınırların aşındırılması olarak yorumlandığından uygun görülmemiştir. Evlenme niyetinde olanlar da mahremiyet sınırlarını gözetmek durumundadırlar.⁶⁵³ Ancak mahremiyet anlayışında ortak bir nokta yakalamak oldukça güç görünür. Çünkü sağlıklı bir evliliğin oluşabilmesi için İslâm, sair zamanda müsaade ettiği sınırları biraz daha genişleterek evlenecek adayların ıssız bir yer olmamak kaydıyla, evlilikten beklentilerini ortaya koyabilecekleri görüşme/ler yapabileceklerini kabul etmiştir diyenler vardır. Hatta bu konuda cinsel uyarılma ihtimali olsa bile görülebilecek yerlere bakılmasında bir sorun yoktur ifadesini de eklemiştirler.⁶⁵⁴

Nikâhın ahit, akit ve misak olmak üzere üç temel dayanağı vardır. Ahit onun ahlaki yönünü, akit hukuki yönünü ve misak da insanın tüm kutsi değerleriyle yani dini ve manevi tarafıyla sözleşmeye dâhil olmasını ifade eder. Böylelikle nikâh, sırf beşerî bir münasebet olmaktan çıkar, misakla bu anlaşma, melekler şahitliğinde Tanrıya söz vermeyi, kalbiliği içerir.⁶⁵⁵ Aile ilişkilerinde eşlerin birbirlerine yaptıkları her bir iyilik, samimi, içten bağlılığa vesile olması nedeniyle Allah katında kıymetlidir.⁶⁵⁶ Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı gibi bazı İslâmcılar, nikâh akdinin Allah ve Resulü adına yapıldığını, kadın ve erkeğin ancak nikâh akdinden sonra

⁶⁵¹ Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1999), 31, 32, 33.

⁶⁵² Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 384.

⁶⁵³ Akbulut, "Aile ve Kadın-Ailede Birey Olarak Var Olma- ", 82.

⁶⁵⁴ Hayreddin Karaman, *İslâm Işığında Günün Meseleleri 3*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 439, 440.

⁶⁵⁵ Hatice Görmez, "Ailede Güven Oluşumunda Etkili Temel Değerler", *Sadakat ve Güven Bağlamında Aile*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2019), 126.

⁶⁵⁶ Görmez, "Ailede Güven Oluşumunda Etkili Temel Değerler", 127.

yakın bir ilişkiye girebileceklerini ifade ederler. Katoliklerdeki gibi evliliği insani bir durum olmaktan ziyade kutsal bir akde dönüştürmenin doğuracağı sonuçların yeterince değerlendirilmediği görülür. Yine kadının toplumdaki yerini Bakara Suresi 223. ayette geçen tarla metaforuyla izah etmeye çalışanlar olmuştur. Bu izahlar kadının varoluş amacını en iyi izahla kuluçka makinası benzetmektedir.⁶⁵⁷

Nikâhın duyurulması bu işin tamamlanması anlamına gelmez, tarafların haklarını şüpheye yer vermeyecek şekilde güvence altına alabilmeleri, akdi ancak kayıt altına almakla mümkün olur.⁶⁵⁸ Akdin kayıt altına alınabilmesi için denklik gibi kültürel unsurlar devreye girmeye başlar. Sevgi ve muhabbetin, mutluluğun, kaim olabilmesi için İslâm, ailelerin, kültür, dini yaşam, sosyo-ekonomik düzeylerde birbirlerine uygun olmasını gözetir. Bu vesileyle evlenecek kişiler arasında denklik tesis edilmiş olur. Evlilikte eşler arası denklik dinin önemseydiği konulardandır. Tarafların benzer sosyal yapılardan yetişmiş olmaları, yeni aile üyelerinin, kültür yatkınlığından dolayı, uzun ve sorunsuz bir aile kurmalarına vesile olur.⁶⁵⁹ Ancak bazı müellifler, Kur'an ve sünnette evleneceklerin denkliğine dair bir hüküm bulunmazken, bu konuda müçtehitler, yaşadıkları zamanın kültürel unsurlarından hareketle denklik oluşturmaya gayret etmişlerdir, demişlerdir.⁶⁶⁰ Evliliği Katolikler gibi ömür boyu bir ilişki olarak görmemiş olsalar bile İslâm âlimleri ailenin mümkünse ömür boyu en kötü ihtimalle uzun süre devam etmesi için denklik anlayışını ikame etmiş görünüyorlar. Haklı oldukları noktayı, modern zamanlarla hayatımıza giren *ilişki* kavramında bulmak mümkündür. Gevşek bir bağı ifade eden, istenildiği zaman zahmetsizce bitiriliveren *ilişki* kavramı evliliğe alternatif olarak ortaya çıkmış gibi görünür. Bu yönüyle ilişki kavramı oldukça yenidir ve bu kavram mahremiyet ve bağlılık sorununu gündeme getirmesi açısından önemlidir. Çünkü 1960'larda kimsenin ilişkilerden bahsetme şansı yoktur, hatta ilişki kavramına da ihtiyaç yoktur. O dönem evlilik bağıyla sadakatin ve mahremiyetin sağlandığı

⁶⁵⁷ Yılmaz, "İslâmi Aile: Kuruluşu, Fertleri, Sorumlulukları, Bugünkü Durumu ve Geleceği", 34.

⁶⁵⁸ Bayraktar Karahan, *İslâm'da Aile*, 24.

⁶⁵⁹ Mevdudî, *İslâm'da Aile Hukuku (Karı-Koca Hakları)*, (Konya: Esra Yayınları, 1990), 27, 28.

⁶⁶⁰ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 214.

yıllardır. Hala geleneksel ilişki ağlarının görülebildiği 1960'lar insanı için evlilik, herkesin zamanı geldiğinde tecrübe etmesi gereken yaşam döngüsünün bir evresi olarak görülür. Bu evrenin dışında kalanların yadsınmaması düşünülemezdi.⁶⁶¹ İlişki, modern insanın bir ömür tek eşle mutlu olamayacağı düşüncesi üzerine kuruludur. Tabi ki bu durumda artık evlilikte taraflardan sadakat beklenmemektedir. İşin rasyonel diğer tarafını da bir sistem olarak tek eşliliğin kadın-erkeğin sayıca eşit olduğu kabulüne yaslanması oluşturur. Dengenin bozulduğu zaman ve bölgelerde bu kabul zulme dönüşür.⁶⁶²

Diğer yandan İslâm dünyası evlilik konusunda idareyi hem geleneksel kültür hem de sorumluluğu ağır basan erkeğe verme taraftarıdır. Bu yüzden talak hakkını erkeğe verirler.⁶⁶³ İstikrarlı ve uyumlu bir aile ancak eşlerden birinin idare ve işleri yürütmesiyle mümkün olur. Kadın erkek eşitliği burada da sorun oluşturur. Eşit haklara sahip eşler, kargaşanın sebebi ve uyumun aksamasına nedendir. İslâm'ın erkeğe aile reisliğini vermesi, erkeğin fizyolojik ve psikolojik özelliğinin bir sonucu olduğu gibi, dinin meselelere yaklaşımda dikkate aldığı ölçüt de fitrattır. Evlilikte erkeğin sorumlulukları kabaca, evlenmeden önce hanımına mehir vermek, evlendikten sonra nafkasını temin etmek ve eşine zulmetmemektir. Mevdudi kadının sorumlulukları diye bir başlık açmaz onun yerine *erkeğin eşi üzerindeki hakları* olarak başlık atmayı uygun görür. Çünkü tarafları eşit olarak görmediğinden erkek dolayımından kadının sorumluluklarını anlatmayı tercih eder. Erkeğin karısı üzerindeki hakları ise, kadın kocasının kaybını korumak, yani mahremiyetini bir bakıma her şeyini. Sonra kadın, kocasına itaat etmek zorundadır, kocanın Allah'ın emirlerine karşı olmayan her talebinde karısı, kocasına itaate mecburdur. İtaat mevzusunda pek çok yazarın benzer görüşte olduğunu belirtmek gerekir. Boşanma hakkını da eğer, nikâh esnasında yahut sonradan koca talağı karısına devretmemişse, erkeğin hakkı olarak görürler. Bu durumu şu ifadelerle izah etmişlerdir. Erkek mehir öder, ailenin geçimi ve mutluluğu için çalışıp çabalar, evliliğin devam etmesi için

---

⁶⁶¹ Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, 74.

⁶⁶² Russell, *Evlilik ve Ahlak*, 81, 82, 84, 143.

⁶⁶³ Mevdudi, *Hicab*, 302.

elinden geleni yapar ancak buna rağmen aile bağları kopmaya yüz tutmuşsa erkeğin karısını boşaması onun için bir hak durumuna geçer. Geleneksel kültürde erkek psikolojik ve fiziki olarak daha metin görüldüğünden ve kadına göre sorumluluklarının daha fazla olması sebebiyle boşanmaya karşı daha dirayetli kabul edilmiştir. Hakikatte boşanma yetkisini iki tarafa da tevdi etmek bu riski en az bir misli artıracığından bir kişinin yetkilendirilmesini de makul görürler.⁶⁶⁴

Görülüyor ki; nikâh esnasında herhangi bir kayıt yoksa boşama hakkı kocaya aittir. Boşama hakkının tek tarafta olması potansiyel olarak boşanma ihtimalini yarıya düşürmektedir.⁶⁶⁵ Allah'ın emirlerine karşı gelme dışında hiçbir istek, kadının kocasına itaat etmesine engel değildir. Bir aile kurulması niyetiyle yola çıkıldığında, İslâm, mehir, iâşe gibi güç kazanılan ekonomik hayatın göğüsleyicisi olarak erkeği sorumlu tuttuğu için, birlikteliğin artık mümkün olmadığı koşullarda, boşama hakkını erkeğe tevdi etmiştir. Bu durum aynı zamanda boşanma vakalarının artmasına mâni olacağından kadın için de toplum için de faydalıdır, düşüncesindedirler.⁶⁶⁶

İslâm'da kadın, ekonomik yoksunluklardan dolayı evliliğe mecbur bırakılamayacağı gibi mutsuz bir evliliği de taşımak zorunda değildir. Kadının maişeti, evlilik öncesi babasının, yoksa yakın erkek akrabasının evlendikten sonra da kocasının hukuki sorumluluğudur. Zannedilenin aksine kadınlar hak ihlallerinden doğan boşanma hakkını mahkemelere müracaat ederek kullanabilirler.⁶⁶⁷ Kadın evlendikten sonra kocasının ailesiyle ilgilenmeyen, davranışları kötü, münasebetsiz biri olduğunu anladığında yahut cinsel yetersizliği bulunursa boşanma hakkını kullanabilir.⁶⁶⁸

Kızların evlilik kararlarında yine geleneğin hiyerarşik anlayışı gündeme gelir. Alınan kararın onaylanması şartı vardır. Dolayısıyla Müslüman bir kadın, dilediği

---

⁶⁶⁴ Mevdudi, *İslâm'da Aile Hukuku (Karı-Koca Hakları)*, 31, 43, 44, 48, 49.

⁶⁶⁵ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 244.

⁶⁶⁶ Mevdudi, *İslâm'da Aile Hukuku (Karı-Koca Hakları)*, 48, 49, 50.

⁶⁶⁷ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 24, 359.

⁶⁶⁸ Mevdudi, *Hicab*, 307.

Müslüman bir erkekle evlenebilir. Lakin velisinin iznini almak durumundadır. Velisi de kadını istemediği biriyle evlenmeye zorlayamaz.⁶⁶⁹ Kızın rızası alınmadan da kıyılan nikâh hükümsüzdür.⁶⁷⁰

Çok eşlilik Batıda olduğu gibi ilişki kavramı üzerinden izah edilmese de sebepler yönünden bazı benzeşlikler içerir. Öyle ki; hayatın olağan dışı şartları göz önüne alındığında, tek evliliği yasalaştıran ülkelerde bazı problemlerin görülmesi olağandır. Gayr-ı meşru ilişkilerin görüldüğü bu ülkelerde zarar gören sadece kadın değil, aile, akrabalar ve tüm toplum olabilmektedir.⁶⁷¹ Erkeği önceleyen açıklamalar yer yer yoğunlaşır. Kısaca bir göz atacak olursak. Kadının, kocası için süslenmesi ve en zarif kıyafetlerini kocası için giyinmesi gerekirken, günümüzde artık kadın kocasının dışında herkes için süslenmekte ve kocasına göstermediği hizmet ve hürmeti sair kişilere göstermektedir. Çok evliliğin mümkün olduğu durumlarda ise kadın, kocasının tekrar evlenebileceği ihtimaliyle kocasına ilgi ve ihtimamda kusur etmeyecektir. Üstelik çok evlilikte erkeğin sorumlulukları kat kat artarken kadının yükümlülüğü o derecede azalacaktır. Kadın, kocası için ayırmak zorunda olduğu zamandan tasarruf edeceğinden bilgi ve becerisini artırabilecek faaliyetlere vakit ayırabilecektir. Diğer taraftan bir kadının hakları garanti altına alındığından ikinci, üçüncü ya da dördüncü eş olması evlenmemesinden veya dul kalmasından iyidir. Çünkü evlenmeyenler su-i niyetli erkeklerin kem nazarlarından korunamayabilirler.⁶⁷²

Yine çok eşlilikle ilgili görüşleri detaylandırarak olursak: İslâm hukukuna göre kadın evlilik öncesi koca adayına başka kadınla evlenmeme şartı koşabilir. Şayet daha önce bu şart koşulmamış, koca da birden fazla evlilik yapmış ve eşlerinden bir ya da fazlasını mağdur etmiş ise mağdureler boşanma davası açabilir.

---

⁶⁶⁹ Mevdudi, *Hicab*, 301.

⁶⁷⁰ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 211.

⁶⁷¹ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 394.

⁶⁷² Bayındır, *Günümüzde Karı-Koca İhtilaflarının Sebepleri*, 244.

Unutulmaması gereken husus çok evliliğin bir emir değil, ruhsat olmasıdır. Bu yönüyle idareciler, toplumun maslahatını gözetip çok eşliliği yasaklayabilirler.⁶⁷³

Bazı metinlerde kocanın birden fazla evlenmesinin tek dayanak noktası olarak erkeğin cinsel tatmini gerekçe gösterilir. Kadınların bedenlen zayıf ve narin oldukları, çabuk hastalandıkları gebelik, hayız ve lohusa durumlarının olduğu, bu durumlara bir de çocuk bakımı eklenince kadının çöküp ihtiyarladığı kocasının isteklerine cevap veremediğinden, adaleti sağlamak koşuluyla erkeğin tekrar evlenebileceği ifade edilir.⁶⁷⁴

Geleneksel kültürde koca ailenin başat unsuru olarak telakki edildiğinden kültürel akış kocadan karı ve çocuklara doğrudur. Kadın kocaya tabi olacağından aksi, yani Müslüman kadının gayr-i Müslim bir erkekle evlenmesi caiz görülmemiştir.⁶⁷⁵ Peygamberin, nikâhlanacak kişilerde aranması gereken en önemli vasfın, dindarlık olması gerektiği noktasındaki uyarısı, gayr-i Müslim olanlarla evlenmenin, aile içi uyum ve çocukların İslâmi hayat tarzını benimsemelerinde pürüzler çıkabileceğine de dikkat çekerler.⁶⁷⁶ Hz. Ali ve Abdullah bin Ömer bu yüzden kitap ehli kadınlarla evlenmeyi mekruh olarak nitelemişlerdir.⁶⁷⁷

İslâm dünyası için karı-koca ilişkilerinde en çok tartışılan konulardan birisi kadına şiddettir. Bu konuda erkeğin cinsel talebine olumlu cevap vermeyen kadının, kocası tarafından dayakla cezalandırılabilceğini ifade edenler olduğu gibi, İslâm'ın hoş görmediği, asla tasvip etmediği, özendirmediği, kadına şiddet mevzusunu, olağan bir durummuş gibi gündeme getirmek haksızlıktır diyenler de olmuştur. Koca bu hakkı, intikam saikıyla değil, ancak bu yolla aileyi ayakta tutabileceği kanaatinde ise, makul çerçevede kullanabilir. Dolayısıyla bu durumu kadına şiddet mevzusundan ayrı tutma zorunluluğu vardır.⁶⁷⁸ Kur'an'da kadının dövülmesine dair hükmü

⁶⁷³ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 25.

⁶⁷⁴ Kaplan, *İslâm'da Kadın ve Özel Halleri*, 112, 113.

⁶⁷⁵ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 298.

⁶⁷⁶ Bayraktar Karahan, *İslâm'da Aile*, 21.

⁶⁷⁷ Mevdudi, *İslâm'da Aile Hukuku (Karı-Koca Hakları)*, 27.

⁶⁷⁸ Karaman, *İslâm Işığında Günün Meseleleri 2*, 471.

peygamber izah etmiştir. Şayet evlilik ancak böyle bir tutumla ayakta kalacaksa son çare olarak bu yönteme müracaat edilebilir. Dayağın ölçüsü de hakaret etmeden, yaralama maksadı olmadan kaba yerlerine iz bırakmayacak şekilde olmalıdır.⁶⁷⁹

Aile çevresiyle ilgili o dönemde erkeğe belli tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu tavsiyeler üzerinde muhtemelen 1980 öncesinin Türkiye'sinde, Müslümanların evlerinde haremlik-selamlık anlayışının etkili olduğu kanaatindeyiz. Çünkü tavsiye, erkeğin bekâr arkadaşlarını evine sokmaması gerektiğiyle başlar, evli olanlardan cinselliğine düşkün olanlar varsa onlarla da derhal ilişkinin kesilmesi gerektiğini tavsiye ederler. Bu bakış açısının bütün erkekleri potansiyel suçlu durumuna sokması kaçınılmaz ve günümüzde kadının beyanı esastır anlayışından farkı yoktur. Sağlıklı bir aile çevresi oluşturmak da bu haliyle mümkün değildir.⁶⁸⁰

İslâm kültüründe nikâha atfedilen kutsiyet onun değerini artırmaktadır. Ancak modern insan mantık evliliği gibi kutsiyetten ziyade saygınlık ve ekonomi benzeri sebeplerle bu durumu zedelemekte ve evlilik cinsellik ve prestij üzerinden sürdürülmeye çalışılmaktadır.⁶⁸¹ Aile için güven vazgeçilmez unsurdur, kızlarda bekâret, erkeklerde sadakat bunun için aranır. Yoksa kurum olarak aileyi ayakta tutmanın imkânı yoktur.⁶⁸²

Toplumsal hayatta görülen gelişmeler evlilik kurumunu her yönüyle etkilemiştir. 1960'larda eğitilmiş kız çocuklarının ekonomik bağımsızlıklarını da elde etmeleri evlilik yaşlarını uzattığı gibi evlilikten beklentilerini de değiştirmiştir. Beklentileri karşılanmayan eğitilmiş kadınlar, boşanma cihetini tercih ettiklerinden yapılan araştırmalarda eğitim düzeyi arttıkça boşanmaların da arttığı gözlenmiştir.⁶⁸³ 1970'lerde özellikle gelişmiş ülkelerde, önceki dönemlere nazaran kadına daha fazla eşitlik anlayışıyla yaklaşılması, Türkiye'de dâhil, kadınların iş gücüne katılımlarını

---

⁶⁷⁹ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 25.

⁶⁸⁰ Yakupoğlu, *Aile ve Çocuk Terbiyesi*, 35.

⁶⁸¹ Mevdudi, *Hicab*, 121, 122.

⁶⁸² Russell, *Evlilik ve Ahlak*, 56.

⁶⁸³ Şendur, *Değişen Sinema Anlayışları Çerçevesinde Türk Filmlerinde Evlilik ve Boşanma*, 309.

artırmış, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarını takiben, boşanma oranları ciddi şekilde artmış, ailenin dağılmasına sebep olmuştur.⁶⁸⁴

Boşanmalarda dikkat çeken husus, boşanmayla yalnız eşlerin ilişkileri bitmiş olmaz. Kır-kent fark etmeden geniş akraba ilişkileri evlilikle biçimlendiği gibi boşanmayla zarar görmektedir. Boşanma sonrası kentli-köylü, çalışan-çalışmayan, eğitilmiş-eğitimsiz ayrımı olmaksızın toplumsal baskıdan dolayı en fazla mağdur olanlar kadınlardır. Kadınlar 1950'lerde bu sorunla baş etmek için tekrar evlenmeyi bir alternatif olarak görmüşlerdir. Dönem için boşanma kabul edilebilen bir olgu değildir. Yine bu dönem filmlerinde kadının aldatması namus ve şerefın lekelenmesi olarak algılanırken, erkeğin aldatması eşleri tarafından affedilen hata, çapkınlık ve teselli bulma vesilesidir. Kadının aldatması mutlak boşanma sebebi iken, koca çapkınlığıyla iftihar eder. Kadının aidiyetini kutsadığı görülür. Boşanmış olsa dahi eski kocasına sadıktır. Bugün bile yaşanan boşanma sonrası koca kıskançlığının izlerini bu kültürde sürmek mümkündür. Bu yüzden kadın boşanacak olursa ve hayatta kalabilecek kadar geçimi varsa tekrardan evlenmeyi düşünmez. Bu durum 80'lere kadar devam eder. 80 sonrası dönemde aile eski önemini kaybetmeye başlar, 1980 sonrası boşanmalar ise, aile eş-dost çevresinin itirazlarına rağmen, kadının hayatta kalma mücadelesini göze alabildiğini gösteren bireysel karardır. Feminizmin Türkiye'de etkisini hissettirmeye başladığı bu yıllarda kadın, güçlü ve özgür birey olarak işlenir. 80 öncesinde erkeğin aldatmasına erkek çapkın olur mantığıyla yaklaşan kadın, bu tarihten itibaren aldatan kocasını affetmez. Fedakâr anne tipolojisi eğitim almış, sorunlarla başa çıkabilen, farklı talepleri olan, cinselliğini yaşayan kadına dönüşür. Yine de dul kadınların yaşamış oldukları sorunlar dikkatlerden kaçmaz.⁶⁸⁵

Şimdi de derginin bu konularla ilgili söylemlerine bakalım. Evliliğin felsefesi, nefsi teskin etme yahut cinsel tatmin vasıtası olması değil; bu duyguların meşru yoldan karşılanmasıyla birlikte, insani hislerin yeşermesi ve kökleşmesi gibi

---

⁶⁸⁴ Mustafa Turğut (ed.), *Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması, TBNA 2014, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (İstanbul, Çizge Tanıtım ve Matbaacılık Ltd. Şti., Birinci Basım, 2015), 45, 46.*

⁶⁸⁵ Şendur, *Değişen Sinema Anlayışları Çerçevesinde Türk Filmlerinde Evlilik ve Boşanma*, 308, 309.

erdemli birlikteliğin bahtiyar amacıyla mutlu olabilmektir.⁶⁸⁶ Slogan şudur; “*Evlilik bir nefis davası değil, bir nesil davasıdır.*” Bu konuda modern dünyanın salık verdiği cinsel doyum, ihmal edilir. Dergide çokça müdafaa edilen, İslâm’da çok evliliğin amacının haz eksenli olmadığı, zarurete binaen böylesi bir duruma müsaade edildiği fikrinin postulatı bu düşünce olabilir.

Dinlerin daha düzenli toplum inşası için nesebin safiyetine önem verdikleri bilinen bir gerçektir. Ancak, Yahudi ve Hristiyanlığın bu konuda söylediklerine bakmaksızın dergi, dönem için Batı toplumlarında yaşanan nikâhsız birliktelikleri dile getirerek yerer. Bunun yerine İslâm’ın evlilikten ne umduğunu dile getirir. İslâm’da nikâh, eşler arasında kolay kolay silinemeyecek derin izler bırakır. Evlilik, güven duygusuyla huzuru temin ederken, tereddüt ve şaibelerden uzak bir yaşam tarzıyla neslin safiyetini sağlar, böylelikle insan fitratına uygun bir çerçeve çizilir. Aksi halde; neslin karartılması, insanlığı behimi hayattan kurtaramaz. Bu mağduriyet insanlığı zafiyete uğrattığı gibi kadını da ziyadesiyle mağdur eder.⁶⁸⁷ Müslümanların ve genel itibari ile insanların çoğalması için evlilik elzemdir, bekârlık insan tabiatına da uygun düşmez. İşte bu yüzden İslâm evlilikle ilgili hükümleri, ortalama bir insana göre tertip ederek, evliliğin önünü açmıştır.⁶⁸⁸

Nikâhın hakikatine uygun olabilmesi için, tarafların en azından İslâm ve imanın ne olduğunu bilecek kadar dinden haberdar olmaları gerekir, şayet kişiler dindar değilse diyeneten bu nikâhın doğru olduğu savunulamaz. Bu sebepten resmi nikâhla birlikte dini nikâhın da yapılması gerekir, böylesi İslâm ve peygamberin sünnetine uygun bir durum olur.⁶⁸⁹

⁶⁸⁶ Mehmed Altunkaya, Aile”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 146*, (Haziran 1974), 16; “Behiye Değerli, “Tek Kadınla Evlenme ve Hikmetleri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 125*, (Eylül 1972), 22, 28; Ateş, “Hülle ve Asri Hülleciler”, 4, 21.

⁶⁸⁷ Ateş, “Hülle ve Asri Hülleciler”, 4, 21.

⁶⁸⁸ Muhammed Hamidullah, “Hz. Muhammed Niçin Çok Kadınla Evlendi?”, çev. İbrahim Canan, *İslâm’ın İlk Emri Oku Sayı 79*, (Ağustos 1968), 8, 9.

⁶⁸⁹ Nalçacı, “İslâmiyet’te Aile Hayatının Kutsiyeti ve İzdivaç”, 12.; Yazarsız, “Okuyucu Suallerine Cevaplar”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 177*, (Şubat 1977), 23, 24.

Evlilik konusunda Müslüman kadınının hür iradesinin önünde hiçbir güç yoktur. Hatta velisi dahi söz sahibi değildir. Kadın dilediği kişi ile evlilik yapabilir, vazgeçebilir. Erkek ile kadın nikâh konusunda eşit haklara sahiptir. Veli, ancak kızın istediği kişi ile evlenmesinde ona rehberlik yapabilir.⁶⁹⁰

Bir sorunmuş gibi dillendirilmeye çalışılan çok evlilik mevzusuna gelince; unutmamak lazım ki, peygamber 25 yaşından 53 yaşına kadar tek eşlidir.⁶⁹¹ Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim tek eşliliği, adaletin yerine getirilmesi açısından tavsiye ederken, çok eşlilik yalnızca bir müsaadedir.⁶⁹² Bu, İslâm için bir eksiklik değil, namuslu kalabilmenin bir imkânı ve toplumsal tekâmülün vesilesi olduğundan fazilettir. Mevzuyu kadınların aleyhine tefsir etmenin imkânı da yoktur.⁶⁹³ Şöyle ki; çok eşlilik, zaruretlerin ortaya çıkardığı elzem bir durumdur. Mesela savaşlar, kadınlardan ziyade erkekleri etkiler, erkek nüfusun kadınlara oranla çokça azalmış olduğu zamanlarda kadınların himaye edilmesi ya da kronik rahatsızlığı bulunan bir kadının kocası tarafından terkedilmesi yerine erkeğin bir başka kadınla evlenmesi gibi olağandışı durumlarda geçerli bir müsaadedir. Olağanüstü durumların son bulmasıyla birlikte, elbette İslâm'ın tavsiye ettiği tek eşliliğe dönmek gerekir. Şu durumları unutmamak gerekir olağanüstü durumlarda dahi kadın hiçbir şekilde nikâha zorlanamaz. Kadın evlilik öncesi müstakbel kocasından, başka kadınla evlenmeyeceğine dair teminat alabilir veyahut boşama yetkisini üstlenebilir. Bu da gösteriyor ki hem ilk kadının hem de sair kadınların çok evliliğe rıza göstermesi halinde çok eşlilik vuku bulmaktadır.⁶⁹⁴ Anlatılanlar derginin genel olarak düşüncelerini ortaya koymada önemli olmasına rağmen tek eşlilik-çok eşlilik

---

⁶⁹⁰ Kanlı, "Kadın", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 119, (Şubat 1972), 22, 23.; Vehbi, "İslâm'da Erkek ile Kadın Arasındaki Eşitlik", 8-9-10.

⁶⁹¹ Kadir Sevençan, "Peygamber Efendimiz (sav)'in Çok Evlenmesinin Sebep ve Hikmetleri", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 69, (Eylül 1967), 4.

⁶⁹² Hamidullah, "Hz. Muhammed Niçin Çok Kadınla Evlendi?", 8, 9.

⁶⁹³ Değerli, "Tek Kadınla Evlenme ve Hikmetleri", 22, 28.

⁶⁹⁴ Hamidullah, "Hz. Muhammed Niçin Çok Kadınla Evlendi?", 8, 9.; Kanlı, "Kadın", 22, 23.; Vehbi, "İslâm'da Erkek ile Kadın Arasındaki Eşitlik", 8-9-10.; Değerli, "Tek Kadınla Evlenme ve Hikmetleri", 22, 28.; Ebu's-Semid, "İslâm'da Kadın Terbiyesi", 17-18-19-20.

konusunda tereddütler yaşarlar. 173. sayıda bile çok evliliği ele alırlarken, 125. Sayıda tek kadınla evlenmenin hikmetlerinden bahsederler.

Çok eşliliği eleştirenlere ilk şu soruyla karşı çıkılır. Avrupa’da kaç erkek tek eşlidir? Üstelik metresine servetini yediren, ailesini ihmal eden bu erkekler, aynı zamanda metresinden olan çocukların nesebinin de bozarak, veled-i zina damgası yemelerine sebep olmaktadırlar. Zaruri durumlara rağmen tek eşliliği savunmak etiket ve riyadan başka bir şey değildir.⁶⁹⁵ Hem unutulmamalıdır ki; İslâm eş sayısını tahdit ederek, mehir ve tazminat yükümlülüğü getirerek, kadının şahsiyeti ve mali haklarını korumuştur.⁶⁹⁶

İnsani bir durum olan, çok karılı bir erkeğin eşlerinden birine ziyadesiyle meyiletmesi mümkündür. İrade dışı olan bu durumu, vicdani bir sır olarak kalbinde muhafaza etmesi, hayat ve ilişki kalitesinde ayrımcılığa sebep vermemesini İslâm emretmektedir.⁶⁹⁷

2.7. Doğum, Doğum Kontrolü ve Kürtaj

Semavi dinlerin üçü için de doğum kutsanmıştır. Doğum kontrol aranjmanlarına yalnız mazerete bağlı müsaade edilmiştir. Çünkü doğum tanrının en kutsal hediyesidir. Ve üç din için de kadın, doğurganlık vasfıyla ontolojisini gerçekleştirir.⁶⁹⁸ Yahudilikte, neslin çoğalması yönünde tanrının buyruğuna titizlikle uyulmaya özen gösterilmiştir. Elbette Yahudiliğin ulusal bir din olması, doğurganlık hususundaki özenin anlaşılmasında önemlidir. Yahudiliğin doğuma bakışının kültürel tarafı, doğum, tanrının kadına verdiği ceza olarak görülür, doğurursa acı, elem; doğurmazsa/doğuramazsa aşağılanma, dışlanmadır, bu durumun toplumsal yansımaları, kadın için utanç sebebi, bedbahtlıktır. Mesele, kadın kadar olmasa da erkek için de noksanlık ve ayıptır. Öyle ki, çocuğu olmayan bir erkek “*Sanhedrin*

⁶⁹⁵ Ahmed Ağırbaşı, “Köşeden – Bucaktan”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 103*, (Ekim 1970), 9.

⁶⁹⁶ Değerli, “Tek Kadınla Evlenme ve Hikmetleri”, 22, 28.

⁶⁹⁷ Değerli, “Tek Kadınla Evlenme ve Hikmetleri”, 22, 28.

⁶⁹⁸ Suzan Karaoğlan vd., “Dini İnanç ve Tutumların Doğurganlık Üzerindeki Etkileri (Van İli Örneği)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 10, Sayı, 50*, (Haziran 2017), 391-404.

Meclisi” (dini yüksek mahkeme)ne üye seçilemez. Doğaldır ki; Yahudilikte evliliğin amacı çocuk yetiştirmektir. Çocuk sadece Rabbin verdiği bir miras değil, aynı zamanda gücün temsili ve bir neferdir. Bir erkek evlat sahibi olabilmek için birden çok evlilik yapılabilir. Hatta evliliğin üzerinden on yıl kadar bir süre geçtikten sonra çocuğu olmayan bir adam hemen karısından boşanmalı ve başka biriyle evlenmelidir.⁶⁹⁹ Diğer semavi dinlerde olduğu gibi Hristiyanlıkta da evliliğin temel amacı namuslu bir yaşam sürme ve neslin devamıdır.⁷⁰⁰ İslâm’ın bu konuya yaklaşımı diğer dinlerden farklı değildir. O’na göre evlilik, karı-koca için güvenin, huzurun, sükûnun ve dinginliğin temerküz ettiği kurum iken, çocuk, Allah’a minnettarlığın, şükürün aracıdır.⁷⁰¹

Daha önce ifade edildiği gibi semavi dinlerin hepsinde çocuk ve çoğalma kutsanmıştır. Dolayısıyla kürtaja bakış da bu çerçevede şekillenir. Fransızca “*curretage*” kelimesinden 1930’larda dilimize geçen kürtaj, kısaca uterusun ceninin kazınıp alınmasını ifade eder. Henüz gelişim aşamalarını tamamlamayan embriyonun, rahimden uzaklaştırılması ya da istenmeyen hamileliğin, gebeliğin erken fazında farmakolojik veya tıbbi aletler yardımıyla sonlandırılması işlemi olarak da tarif edilebilir.⁷⁰²Yapılan ampirik çalışmalar göstermiştir ki; istenmeyen gebeliklerde, inanan kadınların kürtaja bakışı, tanrının rızasına aykırı olduğundan, olumsuzdur ve günah olarak kabul edilmektedir.⁷⁰³

Semavi dinler düzenli bir toplum emelinden, nikâh dışı birliktelikleri uygun görmemişler, toplumu ifsat edecek ilişkilere şiddetle karşı çıkmışlardır. Yine bu dinler evlilik ilişkilerini, çocuk doğurma, neslin devamı ekseninde anlamlandırıldığından doğum kontrolü ve kürtaja bakışları benzeşmiştir.

⁶⁹⁹ Salih Çinpolat, “Yahudilikte Çocuk Sahibi Olma ve Çoğalmanın Yeri ve Önemi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 20, Sayı, 51, (Ocak-Haziran 2017), 137-152.

⁷⁰⁰ Davut İbrahimoglu, *Evlilik Kurumu ve Aileye Yönelik Psiko-Sosyal Hizmetler*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1998), 21, 22.

⁷⁰¹ Abdullah Özbek, “Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi”, *İslâm’da Aile ve Çocuk Terbiyesi (II)*, haz. İbrahim Canan (İstanbul, Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2005), 60.

⁷⁰² Zeynep Özçimen, *Dinler Tarihi Açısından Hristiyanlıkta Kürtaj (Katolik Kilisesi Örneği)*, (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019), 4, 5.

⁷⁰³ Karaoğlan, “Dini İnanç ve Tutumların Doğurganlık Üzerindeki Etkileri (Van İli Örneği)”, 391-404.

Hristiyanlığın bidayetinde ve Orta çağda kürtaj salt inanç meselesi iken, modern zamanlarda Batı'da ailenin çözülmeye başlaması, cinsel özgürlük gibi meseleler kilise tarafından sorun olarak algılanmış ve meseleye etik-politik bir bakış da eklenmiştir. Hristiyanlık gebeliği sonlandırma konusunda kadına söz hakkı da tanımamıştır.⁷⁰⁴ Katolik kilisesi dini lideri Papa Francesco Ekim 2018'de yaptığı konuşmada, kürtajı, bir sorunu halletmek için kiralık katil tutmaya benzetmiştir. Savunmasız, masum bir yaşama kastetmenin insani bir tutum olamayacağını belirtmiştir.⁷⁰⁵ Bu beyan da gösteriyor ki; Hristiyanlığın evvelden olduğu gibi, günümüzde de kürtaja bakışı değişmemiştir.

Şimdi de derginin yayın hayatında olduğu dönemde doğuma, doğum kontrolüne ve kürtaja bakışı ele almaya gayret edelim.

Çok çocuk sahibi olmanın modern aile için psikolojik ve ekonomik baskı olduğu bilinen bir gerçektir. Geleneksel aile için çocuk, potansiyel ekonomik refahı temin aracı iken özellikle geliri düşük modern aile için baş edilmesi gereken sorun olarak algılanmaktadır.⁷⁰⁶ Ancak konunun politik bir tarafı olması ve kavramların birbirine karıştırılması sorun algısını derinleştirmektedir. Örneğin aile planlaması, ailenin dilediği zaman, uygun gördüğü sayıda çocuk sahibi olabilmelerine imkân tanırken, bu durum Müslüman toplumun ya da Türk milletinin küçültülerek yok edilmesi korkusu üzerine de inşa edilmiştir. Oysa politik tüm tasarruflardan ayrı düşünüldüğünde aile planlaması ailenin çocuk sayısının sınırlandırılması anlamını taşımaz. Diğer taraftan bu konuda bilinçsiz bazı kadınlar istenmeyen gebeliğin sonlandırılmasını bir doğum kontrol yöntemi olarak görmektedirler. Hâlbuki doğum kontrolü gebelik öncesi yöntemleri içerir. Gebeliğin sonlandırılması aile planlama yöntemi olarak kullanılamaz.⁷⁰⁷ Gebeliğin sonlandırılmasını ancak kürtaj kavramı ile karşılamak mümkündür.

⁷⁰⁴ Sait Yıldırım, Hak, Cinayet ve Politika Üçgeninde Kürtaj Hakkı, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi, Kadın Çalışmaları Özel Sayısı, Cilt 19, Sayı 42*, (2018), 55-72.

⁷⁰⁵ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45808960>, 16/05/2020.

⁷⁰⁶ Mustafa Akman, "Aile Planlaması", *İslâmiyât, Sayı 3*, (Yıl 2004), 163.

⁷⁰⁷ Yusuf Aytaç Tohma vd., "İstemli Gebelik Sonlandırılması, Bir Aile Planlaması Yöntemi midir?", *Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, Cilt 11, Sayı 4*, (Yıl 2014), 112.

Türkiye’de 1923-1950 yılları arasında devlet, nüfus kaybını telafi edecek, aynı zamanda ülke topraklarını işleyerek kalkınmaya destek verecek bir nüfus planlaması yoluna gitmiştir. Doğumların artırılması ve ölümlerin minimize edilmesi için uğraşılan bu dönemde, güdülen politika sebebiyle kır hayatı güçlenmiş, yani düşük kentleşme görülmüş ve nüfus artışı 1960’ların ortalarına kadar yükselmeye devam etmiştir.⁷⁰⁸

Demokrat parti döneminde traktörün köy hayatına yoğun bir şekilde girmesi iş gücü fazlalığını ortaya çıkarmıştır. Ekilebilir alanların tarımla uğraşanlara oranla yetersiz oluşu, 1950’lerde ithal ikameci anlayışın bir sonucu olarak sanayileşme ve sağlık-eğitim gibi hizmetler nedeniyle kentlerin cazibesi artmış, bu durum köyden kente göçü başlatmıştır. Sosyo-ekonomik alanda görülen bu değişimin bir yansıması olarak 1950’lerden sonra doğurganlık hızında yavaşlama görülmeye başlamıştır.

Köyden kente göç ile 1940’ta %24,4 olan kent nüfusu 1980’lerde %45’e tırmanmıştır. Nüfusun köylerden kentlere hızlı akışı hükümetleri kaygılandırmış o güne kadar doğum yanlısı yaklaşımdan taviz vermeyen devlet, özellikle 1960’larda bu yaklaşımı veriler ışığında tekrar masaya yatırarak irdelemiş veri tabanlı çalışmaya başlamıştır. Durum gösteriyor ki; düzensiz iç göç devleti sosyal devlet olmaya zorlamış, harcamaları artırmış ve planlı çalışmaya, yatırıma mecbur bırakmıştır. 1960’ta kurulan Devlet Planlama Teşkilatı, nüfusun artmaya devam etmesi durumunda, ekonomik yatırımlar yerine devletin demografik yatırım yapmak durumunda kalacağını, bu durumun da ilerleyen dönemde istihdam sorunu yaratacağını dile getirmiştir. Kişi başına düşen gayri safi milli hasılanın da gerilediğini gören hükümet doğum karşıtı politikalar gereği prezervatif dışında doğum kontrolünü teşvik etme yönüne gitmiştir. Kürtaj konusunda belirgin bir gevşeme görülmüş anne sağlığı ve çocuğun özürlü doğma ihtimali çerçevesinde kürtaja müsaade edilmiştir.

---

⁷⁰⁸ Ensar Yılmaz, Salih Çiftçi, “Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye’de Kentleşme Dönemleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 35, (Yıl Kış, 2011), 252-267.

Bu önlemlerin sonucunu değerlendiren demografik araştırmaların 1968’de sunduğu verilere göre kadınların %38’i gebelik önleyici yöntemlere başvurmuşlardır. Yalnız bu yöntemlerin çoğunluğu hala konvansiyonel niteliktedir. 1950’lerde geri dönüşümsüz düşen doğum oranlarına rağmen 1955-1985 yılları arasında ülke nüfusu 24 milyondan 51 milyona çıkmıştır. Muhtemelen kent yaşamında insanların sağlık hizmetlerine ulaşması yaşam süresini uzatmış ve nüfus artışının temel belirleyeni olmuştur.⁷⁰⁹

Geçiş dönemi diyebileceğimiz Demokrat Parti döneminde hala anneliğin kutsandığı bir gerçektir. Devlet bir taraftan hızla artan nüfus konusunda endişelenirken diğer taraftan durumu bir mesele haline getirmeyen basın, kadının geleneksel tavrını yadsımadan, aileyi modernlik tasavvuru içerisinde ancak modernliği bir zihniyet dönüşümünden ziyade aileye eklediği dönemin modern algısını güçlendirecek, toplumsal kültürden bağımsız öğeler üzerinden sağlamaya çalışır. Öyle ki; Cumhuriyetin modernleşme konusunda dikkate aldığı, modernleşmenin taşıyıcısı konumundaki kadın, gündelik hayatta ne kadar bilim ve teknoloji ile ilgilenirse ilgilensin, bu durum, kadim geleneğin etkisiyle annelik rolünün aşağısında kalmak durumundadır. Özellikle 1950 ve 1960’lı yıllarda tüm ülkenin huzur ve sağlığının mimarı olarak anneyi görmek, bilimsel ev kadınlığı tezini doğurmuştur. Tabii ki bu durum anneliği bir sanat olarak görüp, anneliğe şeref payesi sunarken, yine bu durumu domine edecek ev kadınlığını Türkiye’nin huzuru için bir teminat olarak görmek yadsınamaz bir gerçektir. Dönem gazete ve dergilerinde kadın, mutluluğu ev hanımlığında bulur, kocasının hoşnutluğu temin eden, çocuklarının sıhhati için çalışan kadın için daha mutlu edici ne olabilir ki! Yalnız şurası hatırdan çıkarılmamalıdır ki; bu kadının dokunduğu her şey moderndir. Piyanonun silinmesi, panama şapkaların bakımı bu kabildendir.⁷¹⁰

1950’lerde kırdan kente göçle Batı bölgelerinde, kent kültürünün etkisi ile doğurganlık azalırken, Doğu’da kentin yoğun kırsal kültürle domine edilmesinden

⁷⁰⁹ Koç, *Türkiye’nin Demografik Dönüşümü Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişmeler: 1968-2008*, 53, 54.

⁷¹⁰ Koçer, “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmajı”, 133, 134.

ötürü kent kültürü doğurganlık üzerinde çok etkili olmamıştır. Kent kültürüne uyumun en etkili yolu eğitimidir. Eğitim, kişilerin dünya görüşlerini değiştirmektedir. Toplumsal statü ve ekonomik duruma pozitif katkı sağlayan eğitimin doğurganlığa etkisi negatiftir.⁷¹¹ Eğitim kadınların kişisel gelişimlerini pozitif yönde etkilemektedir. Eğitimle özgüveni ve saygınlığı artan kadın, kararlar alırken daha akılcı bir tutum içinde olabilmektedir. Yeni hayat biçimlerinin farkına varan kadın, tercihlerinde farklı seçenekleri değerlendirebilecek cesareti de kendinde bulabilmektedir. Diğer taraftan eğitim alanlar almayanlara göre ortalama 4 yıl kadar bir süre geç evlenmekte, tercihlerini çekirdek aileden yana kullanmakta, aile planlamasına dikkat etmektedirler. Öyle ki, eğitilmiş kadınlar daha az çocuk sahibi olmalarına karşın sağlık hizmetlerinden gereği gibi faydalandıklarından çocuk ölümleriyle daha az yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar.⁷¹²

Derginin yayın hayatına başladığı dönem, devletin nüfusla ilgili tavrının değiştiği yıllara isabet eder. Bir taraftan çocuk doğurmamayan kadınlardan yıllık vergi alınması ve memuriyette aktif olan kadınların ihraç edilmeleri için kanun teklifi verilirken⁷¹³ diğer taraftan sanayileşme ve göç gibi çeşitli değişkenler sebebiyle nüfusun gelecekte ciddi sorunlar oluşturacağından korkan yetkililer, soruna dikkat çekmektedir. Kısaca 1960 yılında, Cumhuriyet tarihinin nüfus politikaları anlayışındaki paradigma değişir. Önceki dönemlerde nüfus artışıyla ilgili müspet tutum, 1960 sonrası zorunlu hallerde çocuk düşürmenin caiz olacağı yönünde diyanetten de fetva alınarak, negatife dönüşmeye başlar. 1962 yılında dönemin Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu, doğumun ailelerin kararına bağlı olacağını, bu yüzden doğum kontrol ilaçlarının üretilmesi ve ithalinin önündeki engelin kaldırılacağını açıklar. 1963 yılında hazırlanan I. Kalkınma planında ise hızlı nüfus artışının ekonomik gelişim için tehdit oluşturduğu, ilerleyen dönemlerde işsizlik oranının hızla yükseleceği öngörüsüyle 1960'ta başlayan nüfus kontrol anlayışı devam ettirilir. 1964 yılında Milliyette yayınlanan anket sonucuna göre erkeklerin %70'i,

⁷¹¹ Zafer Başkaya, Fatma Özkılıç, "Türkiye'de Doğurganlıkta Meydana Gelen Değişmeler (1980-2013)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 54, (Yıl 2017), 406.

⁷¹² Özgen, *Kırsal Kesimde Kadın Eğitimi*, 1069.

⁷¹³ Genç, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Siyasetinde Cinsiyetçilik*, 43.

kadınların %79'u nüfus planlaması kararını desteklemektedir. Dahası imamların %38'i, köylülerin %39'u ve muhtarların %74'ü kırsalda nüfus planlamasının desteklenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu anketler 1965'te çıkarılacak olan Nüfus Planlaması Kanunu için kamuoyu oluşturma ameliyesi olarak görülebilir. Nihayetinde hükümet çıkardığı kanun ile ailelerin istedikleri zaman istedikleri kadar çocuk sahibi olmaları teziyle çıkıp, aileye bu yönde yumuşak müdahalede bulunur. Bunun için devlet, hem eğitimi bu işe koşut olarak kullanıp hem de muhtaçlara maliyetine ya da ücretsiz gebelik önleyici ilaçlar sağlar. Ancak zorunluluk halleri dışında gebeliği sonlandırmaya, kısacası kürtaj olarak nitelendirilecek operasyonlara fırsat tanımaz. Kürtaj konusunda kadının görüşünün yok sayılması, 1980'lerde kürtaj hakkı istemi, feminist hareketlerin en yoğun taleplerinden birini oluşturacaktır. Türkiye'de zaruri haller dışında 1983 yılına kadar kürtaja izin verilmezken 1970'lerde yapılan hastane ve toplum merkezli çalışmalarda kadınların %30'u üreme dönemlerinde en az bir kez kürtaj olduklarını belirtmişlerdir.⁷¹⁴

Okur-yazarlığın artması, 1965 nüfus planlaması kanunu, göçle birlikte üretici aileden tüketici aileye dönüşüm, kadının kararlara katılımıyla aileye bakışın değişmesi, çocuk yetiştirmede algının farklılaşması, yaygın sağlık hizmetleri ve doğum hakkında bilinçlendirme gibi etmenlerle nüfus artışı 70'lerde sınırlandırılabilmiştir.⁷¹⁵

Bu yıllarda nüfus planlamasını teknik bir mevzu olarak görmeyenlerin haklı gerekçeleri de vardır. Konunun gündeme geldiği 27 Mayıs darbesinden sonra ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmalar neticesinde, 1962'de nüfus artışının önüne geçmek için yeni nüfus politikaları TBMM'de kabul edilmiş olmasına rağmen 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, 10.04.1965 tarihinde yasallaşabilmiştir. Sırf yoğun eleştirilerin önüne geçmek için 1963 yılında, diyanetten İslâm'ın doğum kontrolüne karşı olmadığına dair fetva alınmıştır. Yine 1963 yılında Population Council'in yaptığı araştırma sonucu paylaşılarak muhalif tutumların gücü kırılmaya çalışılır. 300 köy ve 5000 kişinin katıldığı araştırma sonucuna göre katılımcıların %60'ı, 2-4 çocuktan fazlasını istememektedirler. 1963 yılında doğum kontrol

⁷¹⁴ Hazal Atay, "Kürtaj Yasasının Arkeolojisi: Türkiye'de Kürtaj Düzenlemeleri, Edimleri, Kısıtları ve Mücadele Alanları", *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* 9, Sayı 2, (Yıl 2017), 6, 7.

⁷¹⁵ Dündar, "Kitap İncelemesi: Dünden Bugüne Aile, Kent, Nüfus (Ferhunde Özbay)", 120.

ajanlarının yasak olmasına rağmen katılımcıların %67'si doğum kontrol ile ilgili daha fazla bilgi talep etmektedirler.⁷¹⁶

Öte yandan yabancı vakıfların 1960 sonrası Türkiye'nin kabul ettiği nüfus politikalarına karşı yoğun ilgisi şaşırtıcıdır. Bazı düşünürler bu durumu, sanayileşmiş ülkelerin, geri kalmış ülkelerde hâkimiyetlerini devam ettirme çabası olarak yorumlamışlardır. Bunun en çarpıcı örneği, 1960-1970 yılları arasında Ford Vakfı'nın Türkiye'de nüfus planlamasına destek vermesidir. Vakıf, nüfus planlaması alanında uzman yetiştirmek için üniversitelere ciddi destekler vermiş ancak bu konuda çalışan öğrenciler ve uzmanlar bilimsel raporlar hazırlamak yerine ideolojik tutumla nüfus artışının karşısında olmuşlardır.⁷¹⁷

1965 yılında 557 sayılı yasa ile doğum kontrol ürünlerinin serbest bırakılmasına milliyetçi ve muhafazakârlar, Türkiye'nin yoğun nüfusu ile daha güçlü olacağı kanaatiyle karşı çıkmışlardır. Siyasi ve askeri alanlarda ülkenin söz sahibi olmasının imkânlarından birinin de nüfus olduğunu savunmuşlardır. Dönemin en ilginç bulgularından biri kentli kadına dairedir. İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde yaşayan farklı kültürlerden kadınlar, ekonomik hayatın canlılığının nüfus artışıyla doğru orantılı olduğunu savunmuşlar ve doğum kontrolüne karşı çıkmışlardır.⁷¹⁸ Muharrem Ergin gibi bazı muharrirler, 1970'lerde kaleme aldıkları doğum kontrolü ile ilgili yazılarda, bu tarz faaliyetleri yürütenlerin gösterdikleri yoğun çaba, otellerde yapılan şatafatlı toplantılar ve dernek merkezlerinin lüks binalarda olması yanı sıra dağıtılan, ardı arkası gelmeyen doğum kontrol ilaçları ve kitlerine bakarak bu işlerin ardında dış güçlerin olduğuna inanırlar. Hristiyan nüfusunun azalması karşısında, Müslüman Türk ırkının geleceğinin akamete uğratılmaya çalışıldığını, Türkiye'nin kaderiyle oynandığını ifade ederler.⁷¹⁹

---

⁷¹⁶ Salih Saydam, *Yaşlanan Nüfusun Kamu Yönetimine Etkisi*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019), 104, 105, 106.

⁷¹⁷ Saydam, *Yaşlanan Nüfusun Kamu Yönetimine Etkisi*, 105.

⁷¹⁸ Saydam, *Yaşlanan Nüfusun Kamu Yönetimine Etkisi*, 112.

⁷¹⁹ Muharrem Ergin, *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri*, (İstanbul: Güray Matbaacılık, İkinci Baskı, 1975), 226.

Kanaatlerini din dolayımından ifade edenler durumun ahlaki tarafına da dikkat çekmeye gayret etmişlerdir. Çünkü doğum kontrolü yalnız doğumu kontrol etmemiş aynı zamanda gayr-ı meşru ilişkileri normalleştirmiştir.⁷²⁰ Genel olarak geleneksel anlayışta evliliğin tabii bir sonucu olarak düşünülen çocuk, modernlikle beraber, özgürce yaşanılmak istenilen cinsellik için büyük tehlike arz eder. Eczane, büyük küçük marketlerin hepsinden kolayca temin edilebilecek doğum kontrol ajanları, evli-bekâr bütün insanları, yalnız cinsel arzularını tatmine sürüklemiş, bu yöntemler bireyleri evlilikteki kutsiyet ve amaçtan uzaklaştırmıştır.⁷²¹

Ancak dindarlar da bu konuda tek ses değillerdir. Doğum kontrolüne taraf olanların iddiası şu yöndedir. Hz. Peygamber zamanında, İslâm öncesi dönemde uygulanan doğum kontrolü ya da aile planlaması yöntemi uygulanmakta idi. Spermin dışı bırakılması olarak tarif edilebilecek azil bilinen tek yöntem olmamakla birlikte en yaygın uygulananıdır. Doğum kontrol ajanlarının kullanımında belki en dikkat çeken fark o dönemde bireysel bir tercih olarak gündemde iken modern zamanlarda bu devlet politikası olarak uygulanmaktadır. Ekonomik gerekçelerle azil ve diğer korunma yöntemlerinin kullanımını İslâm açısından tartışma konusu yapanların bir kısmı cevaz vermezken diğerleri herhangi bir gerekçeye gerek olmaksızın caizdir demişlerdir.⁷²² Gebeliği önleme adına kullanılan doğum kontrol vasıtaları, erkeğin spermini dışarıya atması anlamına gelen azil gibidir diyenler, bu tür önlemlerin alınmasında din açısından her hangi bir kusur yoktur, sebebi ne olursa olsun, ister kadının güzelliğini kaybetme korkusu, ister erkeğin iş yoğunluğu... doğum kontrolünü kullanmanın bir sakıncası bulunmamaktadır demişlerdir. Hatta zamanın şartları çocuk yetiştirmek için uygun değilse, ahlaki yozlaşmanın yoğun görüldüğü zamanlarda bile bu tür vasıtalara başvurmak hoş görülebilir diye de eklemiştir.⁷²³

Bir kadının kavvam olmayan yani kendisini koruyup kollayacak birileri olmadan gebe kalması her yönüyle bir felaketten başka bir şey değildir. Doğum

⁷²⁰ Russell, *Evlilik ve Ahlak*, 56.

⁷²¹ Mevdudi, *Hicab*, 125.

⁷²² Akman, “Aile Planlaması”, 165.

⁷²³ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 396, 397.

kontrol yöntemlerine müracaat edilmesine rağmen yaşanan gebelikler, gayr-ı ahlaki bir usul olan kürtaj ile sonlandırılmaktadır. Yine bu konuda da meşru, gayr-i meşru ayrımı kalmamıştır. Evli aileler bile buna tevessül edebilmekte ve yüz binlerce yaşama mâni olunmaktadır. Bu cinayetlere mutlak çareler aranmalıdır. Fıtraten şefkat ve merhametin en yoğun olduğu annelik duygusu nasıl oluyor da merhametsizliğe ve gaddarlığa dönüşerek anne adayını yavrusunu kendi elleriyle boğabiliyor? Hatta istenmeyen gebeliğin sonucunda bebek bir şekilde dünyaya getirilmişse anne kendi yavrusuna karşı kindar olabiliyor. Çünkü o, fıtratının karşısına hayattan keyif almayı, zevklerinin peşinden koşmayı koyuyor.⁷²⁴ Çocuğun özürsüz doğma ihtimali bulunsa bile, kürtaj caiz değildir. Ancak annenin hayatı risk altındaysa kürtaj meşruiyet kazanır, sair zamanlarda bu eylem ancak cinayet olarak nitelendirilebilir.⁷²⁵

Ancak muhafazakâr düşünürler doğum kontrolünde sağlayamadıkları konsensüsü kürtaj hususunda en radikal şekilde sağlarlar. Doğum kontrolü için sperm ve yumurtanın birleşmesine yönelik yani döllenme öncesi yöntemler bir şekilde mubah kabul edilirken, bu aşamadan sonrası kürtaj cana kast olacağından kesinlikle haram kabul edilmiştir. Döllenmeden sonra çeşitli aşamalarda kürtajın caiz olabileceğine dair hüküm geçmiş dönemin bilimsel kısıtlılığıyla ilgilidir. 120 günden önce bebeğin herhangi bir sebeple alınabileceğini ifade eden fetvalar en azından bugün için cinayete ortak olmaktan başka bir şey değildir.⁷²⁶ Konu tartışmaya açık değildir. Kadın hamile kaldığı andan itibaren, doğacak çocuk rahme emanet edilmiş olur. Ona müdahale etmek, özellikle organları belirmeye başlamışsa cinayettir. Bu durumun tek istisnası annenin sağlık durumudur, yoksa doğacak çocuğun akıbeti değil.⁷²⁷

Dergi çocukla ilgili hususları genel olarak eğitim, toplumun geleceği, doğum kontrolü ve kürtaj üzerinden değerlendirmiştir. Yani çocuğun kendi kıymetinden değil, İslâmi bir sistemin gücü ve sürdürülebilmesi için çoğalmaya dönük bir değerdir bu. Doğum kontrolü ve kürtajın anlamı da bu bağlamda belirginleşir. Doğum kontrolü ve

⁷²⁴ Mevdudi, *Hicab*, 125, 126, 127.

⁷²⁵ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 398, 399.

⁷²⁶ Akman, "Aile Planlaması", 171.

⁷²⁷ Kaplan, *İslâm'da Kadın ve Özel Halleri*, 151, 152.

kürtaj asla hoş görülmemiştir. Gebeliğin sonlandırılması için ciddi bir zaruret olması gerekir, keyfi uygulamalar ve özellikle ülke çapında nüfus planlaması asla hoş görülemez. Dünya nüfusunun hızla arttığı ve kaynakların insanlığa yeterli gelmeyeceği yalanları ile Müslüman nüfusu kırmaya gayret etmektedirler, hatta kürtaj ile henüz dünyaya gözlerini açmamış masum yavruların kanına girmektedirler. Oysa Hz. Peygamber, Müslümanları evlenmeye ve çoğalmaya teşvik ediyor.⁷²⁸ Müslüman milletlerin kemiyet ve keyfiyet olarak artmak zorunda olduğu bir zamanda İslâm dışı, düşman çevrelerin İslâm'ın geleceğine dinamit koydukları hatırdâ tutulmalıdır.⁷²⁹

Modern kadın için çocuk doğurmak iptidai toplumdaki kadının görevi olarak algılanmıştır. İş gücüne katılan modern kadın için doğurmak, çalışma hayatını olumsuz etkileyeceği için sorun teşkil eder. Öte yandan hamileliğin, kadının bedeninde bıraktığı izler, çocuk bakımı ve emzirme gibi çocuğa dair unsurların kadını eğlence ve sosyal hayattan koparacağı ve ayrı bir bütçe gerektirdiği düşüncesi çocuk doğurmada etken problemdir.⁷³⁰

Oysa yapılan araştırmalardan anlaşılmıştır ki; kadınlarda görülen meme kanserinin sebebi doğum kontrol hapları, rahim kanserinin sebebi ise rahime takılan gebelik önleyici helezonlardan meydana gelmektedir. Doğum kontrolünün fiziki bunca yan etkilerine rağmen, Kennedy'nin on bir çocuğu olduğu gerçeği ortada dururken, neden çalışıp çabalayıp çocuk yetiştirmiyoruz?⁷³¹

Diğer taraftan din ve ahlakla ilgili programlar her gün biraz daha örselenip bir kenara atılırken, sinemalarda müstehcen içerikli filmler, gazete ve dergilerde çıplak resimler, müzikte cinselliği çağrıştıran temalarla gençler kışkırtılırken, bir de doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılması, gayr-ı meşru ilişkileri ve gayr-ı meşru bir nesli ortaya çıkarmıştır.⁷³²

⁷²⁸ Saraç, "Doğum Kontrolü Din ve İlimin Sözü", 8.

⁷²⁹ Yazarsız, "Kontrol Hapları", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 88*, (Mayıs 1969), 24.

⁷³⁰ Özkafa, "Doğum Kontrolü", 20, 21.

⁷³¹ Yazarsız, "Kontrol Hapları", 24

⁷³² Mevdudi, "İslâm ve Aile Planlaması, 11-12-13.

Kürtaj ve çocuk düşürme meselesi ise her ne sebeple olursa olsun aleni cinayettir.⁷³³ İslâm öncesi dönemlerde insanlar çocuklarını diri diri toprağa gömerken üzülüyorlar ve vicdanları sızlamıyordu. Bugün keyfi olarak doğum kontrolü ve kürtaj vasıtasıyla kendi çocuklarını öldürenlerin, gayr-ı meşru ilişkilerle işlemiş oldukları günahı, doğmamış canlara yükleyenlerin, kınamış olduğumuz Cahiliye Devri cani ana babalardan ne farkı var?⁷³⁴ Ekonomik sebepler ya da zaruri olmayan diğer sebeplerle kürtaj yaptırmak veyahut çocuğun düşmesine sebep olmak, tazir cezasıyla birlikte tazminatı (gurre) gerektirir.⁷³⁵ Ancak, emen bir çocukla birlikte tekrar hamilelikte, anne sütü sıkıntısından ve sıkıntıyı telafi edecek herhangi bir durumun olmayışından ötürü mevcut çocuk zarar göreceksa bu gebelik sonlandırılabilir. Aksi halde, çocuğun organları belli olmadan yapılan ameliye mekruhtur. Organları belli olan ya da organları net olmamakla birlikte uzman kişiler tarafından insan olduğuna şahadet edilen varlığın hayatına kastetmek cinayettir ve cezai müeyyideye tabidir.⁷³⁶

2.7. Aile Yapısında Algısal Değişim

Bireyin davranış kalıplarını şekillendirip kişilik kazanmasına vesile olması bakımından aile, toplumun temelini oluşturan esas kurum olarak kabul edilir.⁷³⁷ Ancak aile, dönemin siyasi, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik gelişmelerinden bağımsız düşünülemez. Bu değişkenlerden bir veya daha fazlasında görülen dönüşüm, aile içi rollerin farklı bir biçim almasına ve ailenin, aile algısının yeni nitelik kazanmasına sebep olabilir.⁷³⁸

Türk modernleşmesinin sacayağından ilki, Tanzimat Dönemi'nde entelektüel inşadır. Cumhuriyet'in kuruluşu siyasal bir dönüşümü gerekli kılar ki; kurumların

⁷³³ Abdulkadir Er, "Nüfus Problemi ve Aile", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 142*, (Şubat 1974), 12, 13.

⁷³⁴ Ömer Bal, "Biz de Müslüman mıyız?", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 87*, (Nisan 1969), 4, 5.

⁷³⁵ Er, "Nüfus Problemi ve Aile", 12, 13

⁷³⁶ Abdülkadir eş- Şeybani, "Doğum Kontrolü", çev. Kemal Kart, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 82*, (Kasım 1968), 16.

⁷³⁷ <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/100133> 16/07/2020.

⁷³⁸ Celaleddin Çelik, "Türkiye'de Dini Hayatın Sosyo-Tarihsel Boyutları ve Dindarlığın Dönüşen Görünümleri (1960-1980)", *Bilimname XXXV, Sayı 2018/1*, (30/04/2018), 215-249

dönüşümü ile yapısal dönüşüm modernizmin ikinci ayağını oluşturur. Üçüncüsü ise 1950 sonrası demokratik ve kapitalist dönüşümdür. Sanayileşme, Türkiye'nin çok partili siyaset vasıtasıyla demokratikleşme çabaları, küresel modernleşmeye uyum, Türk halkı üzerinde ciddi kültürel dönüşümlere kapı aralamıştır. Üçüncü evrede yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmeler, kültür değişmeleriyle birlikte modernizmin geniş halk kitlelerince kabulüne işaret eder. Öyle ki; bu değişim büyük şehirlerle sınırlı kalmayıp, küçük şehirlerden kasabalara hatta köylere kadar uzanmıştır. Cumhuriyetin laikleşme projesi, toplumun tüm müktesebatının dinle güçlü bağlarından ötürü yeteri kadar başarıya ulaşamamış olmasına rağmen 1960-80 yılları arasında dünya ölçeğinde görülen değişmelerle birlikte Türkiye'de yukarıda sayılan gelişmelere, kentlere göç eden kitlelerin karşılaşmış oldukları sorunlara geleneksel dini yaklaşımın tatmin edici cevaplar üretememesi eklenince daha seküler bir hayatın imkânı ortaya çıkmıştır.⁷³⁹

Din dışı alanlarda görülen bu dönüşüm ve değişim, dini algı ve kurumların da dönüşmesini zorunlu kılmıştır. DP hükümetinin iktidarda olduğu 1950-60 arası yıllarda önceki dönemlerin tavizsiz laiklik anlayışından modern İslâm anlayışına doğru bir kayma yaşanır. Bu yıllarda okullarda dini eğitim tekrardan gündeme gelecektir. 1960'lı yıllardan sonra iktidara gelen hükümetler geleneksel din anlayışı yerine akılcı yani modern bir din ikame etmede kararlı tutum içerisindedirler.⁷⁴⁰

Toplumun dönüşümünü radikal şekilde ivmelendiren, ekonomik gelişmeler olmuştur. 1946 yılında çok partili sisteme geçişle iktisat anlayışında köklü değişimler yaşanmıştır. Özel teşebbüsün desteklenmesi, tarımda makineleşme ile kırsalda yaşayan insanlar değişmiş, yeni teknolojik gelişmeler endüstri kentlerinin doğmasına imkân vermiştir. Bu durum kırdan kente göçü tetiklemiş, erkekler tarım dışı sektörlerde çalışmayı deneyimler olmuştur.⁷⁴¹

---

⁷³⁹ Çelik, "Türkiye'de Dini Hayatın Sosyo-Tarihsel Boyutları ve Dindarlığın Dönüşen Görünümleri (1960-1980)", 215, 216, 217, 218, 221, 223, 224.

⁷⁴⁰ Çelik, "Türkiye'de Dini Hayatın Sosyo-Tarihsel Boyutları ve Dindarlığın Dönüşen Görünümleri (1960-1980)", 215, 216, 217, 218, 221, 223, 224,

⁷⁴¹ F. Neşe Kaplan, "Toplumsal Konumu ve Bu Konunun Değişimiyle Türk Sinemasında Kadın", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, Sayı 4*, (Yıl 2003), 149, 152, 153, 158, 159, 169, 170.

Bazı muhafazakârlara göre; geleneksel ailede görülen hiyerarşik yapı katı, ruhsuz, insanı yıldırان özellikte değildir. Muhabbetin görüldüğü, güvenin insanları kuşattığı ve aile bireylerinin görevlerinin tanımlı olduğu, kısaca muhabbetle, kimin neyi nasıl yapacağını belli olduğu özelliktedir.⁷⁴² Bu hiyerarşik yapısal özelliklerden dolayı Cumhuriyetle birlikte, aile kurumunda ciddi değişikliklere gidilmesi öngörölmüş olmasına rağmen, Batı tarzı eğitim almış aydın ailelerin kızlarının bile yetiştirilmesi geleneksel aile tipinin ötesine geçememiştir. Halen Türkiye’de tüm etnik topluluklarında ve farklı din mensubu ailelerde, geleneksel cinsiyet rollerine uygun olarak, ev işlerini yalnızca kadınların işi olarak gören, kızları, iyi bir eş ve müşfik bir anne olarak sosyalleştiren bir anlayış görölmektedir.⁷⁴³

Modern ailede cinsiyet eşitliğinin temeli, tarafların bu sayede birbirlerine en azından saygılı davranacaklarına olan inanç vardır.⁷⁴⁴ Modern aileyi savunanlar, eşler arası uyumdan hareketle erdemli ve uygar toplumun ancak modern aile ile mümkün olacağına inanırlarken, gelenekçiler zaten geleneksel ailenin saygıya dayalı bir uyum ailesi olduğunu iddia ederler. Gelenekçilerin modern aileye karşı en şiddetli eleştirilerinden biri modernizmin rol karmaşasına sebep olduğu yönündedir.

Takip eden 1960’lı yıllar, Türkiye’de toplumsal, siyasal ve ekonomi alanında pek çok yeniliğin ve dönüşümün yaşandığı yıllar olmasından dolayı önemlidir. Sanayileşmenin doğurduğu kentlere doğru göç, göçün sebep olduğu çarpık kentleşme, sanayileşmenin getirdiği bir başka sorun olan işçi problemleri, sendikalaşma, yoksulluk, özellikle kente henüz gelen aile bireylerinin aile içerisindeki yeni konumları, orta sınıfın uç vermeye başlaması gibi sürece yayılan olaylar zinciri toplumsal değişimin temel niteliğini oluşturmuştur. Bu dönemin siyaseten ayrı bir özelliği de yeni belirmeye başlayan işçi sınıfının sorunlarıyla

⁷⁴² Sadettin Ökten, “Aile Üzerine Düşünceler”, *Peygamberimiz ve Aile*, haz. Hale Şahin, Rukiye Aydoğdu Demir, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2019), 75, 76.

⁷⁴³ Selin Süar Oral, Zeynep Çetin Erus, “Sinemada Dönüşen Aile Kavramı Üzerinden Kolektif Belleğin Kurucusu Olarak Kadın ve Erkek: “Çınar Ağacı” Filmi Örneği”, *İniş E-Dergi, Sayı Mayıs 2018 3(1)*, (Yıl 2018), 218, 219.

⁷⁴⁴ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 130.

ilgilenen sosyalizmin, sosyal hayatta canlılığının görüldüğü yıllar olmasıdır. Dahası 1960 sonrası, bürokratların ilerencilik anlayışlarının merkezini de kent yaşamı oluşturur. Bu durum köy kent ikileminde kimlik krizine sebep olur.⁷⁴⁵

Kentlere doğru yoğun iç göç, orta sınıfın ivme kazanması, kitle iletişiminin yaygınlaşması norm ve değerlerin dönüşmesine ve değişmesine sebep olmuştur. Bu yaşananlar eski ile yeni diğer bir ifade ile geleneksel olanla modern olan arasında bir mücadeleyi, bir çatışmayı gündeme getirmiştir. Örneğin geleneksel yaşam anneden kıza doğru bir kültürlenmeyi gerektirirken, modern zamanlarda bu durum ters yüz olmuştur. Kızlar eskiden ev işlerini ve çeyiz yapmayı annelerinden öğrenirken günümüz annesi sosyal medya ve teknolojik aygıtların kullanımını kızlarından öğrenmektedir.⁷⁴⁶

Peki, onca yaşanan bu gelişmelerden aile nasıl etkilenmiştir? Aile, ait olduğu toplumla dinamik etkileşim içerisinde. Gündelik hayatın yeniden üretilmesinde etkin bir rol üstlenen aile, bireyin yine gündelik hayat içerisindeki tecrübelerinden inşa ettiği kimliğin de üreticisidir. Kolektif hafıza vasıtasıyla bireyin biçimlenmesi ve sosyalleşmesine izin veren aile, toplumların tecrübe ettiği siyasi, ekonomik ve kültürel süreçlerden etkilenerek yeni süreçlere, yeni ilişki biçimleriyle uyum göstermektedir. Böylece kamusal düzenin sağlanmasına aracılık etmektedir.⁷⁴⁷

1960’larda Türk toplumunda görülen kültür değişimleri, çatışmasız olmamakla birlikte spontane özelliğiyle önceki dönemden ayrılır.⁷⁴⁸ Türkiye’de siyasi açıdan bir ilk olan, siyasal İslâm kimliği de bu dönemde kamusal alanda kendini hissettirmeye başlamıştır. Yine siyasal İslâm’ın kamusal etkinliği, bir soruna dönüşmemesi adına, çeşitli cemaatler, tarikatlar ve basın yoluyla sınırlandırılmaya

⁷⁴⁵ Bahar Tugen, “1960-1980 Darbeleri Arasında Türk Sinemasında Düşünce Oluşumu ve Filmlerin Sosyolojik Görünümleri”, 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Cilt 3, Sayı 7*, (Bahar 2014), 159, 160.

⁷⁴⁶ Türkarşlan, *Kentte Kadın Olmak*, 50.

⁷⁴⁷ Tugen, “1960-1980 Darbeleri Arasında Türk Sinemasında Düşünce Oluşumu ve Filmlerin Sosyolojik Görünümleri”, 159, 162.

⁷⁴⁸ Sevda Şener, “Türk Tiyatrosunda Aile”, *Türkiye’de Ailenin Değişimi, Sanat Açısından İncelemeler*, hz. İlber Ortaylı vd., (Ankara: Maya Matbaacılık, Yayıncılık Ltd. Şti. 1984), 25.

çalışılmıştır.⁷⁴⁹ Bu çoklu değişimler neticesinde aileye ait yerleşik değerlerin, yeni kültür değişmelerini bir tehdit gibi algılaması zaman zaman sorun yaratmıştır. Örneğin bu tarihlerde kadınların elde ettikleri haklar, özellikle 80 sonrası dönemde, uyumlulaştırma çabasından ziyade, haklarının getirdiği avantajları kullanmada kadınların katı davranmaları, ailelerin dağılmasına sebep olabilmektedir.⁷⁵⁰

Ana-babalar çocuklarına karşı ya sevgi ya da kontrol mekanizmalarını kullanırlar. Sevgi dilini kullanan ebeveynler eşitliği önceleyen, sevgilerini göstermekten çekinmeyen, çocuklarını olumlayan, güçlü duygusal bağ kuranlardır. Kontrol mekanizmasını kullananlar ise, sevgilerini kolay gösteremezler, çocukların yaptıklarını onaylamazlar, denetlerler; çocukla aralarına mesafe girmiştir.⁷⁵¹ Bu bağlamda; özellikle kırsal kesimde kız çocuğunun kendisini ilgilendiren konularda dahi söz sahibi olması mümkün değildir. Bu durum, kız çocuklarının kendilerine has bir kişiliklerinin oluşmasının önündeki en büyük engel olmuştur. Birey olamamanın getirdiği noksanlıkla, anne-baba ya da erkek kardeş bağımlı bir kişilik ve buna bağlı, bağımlı bir hayat sürme durumunda kalmışlardır. Kız çocuklarının eğitim görme, dilediği kişiyle evlenme gibi⁷⁵² ki; geleneksel aile, tarımsal üretimin birlikte yapıldığı, zenginler için evlilik yoluyla mal ediniminin olduğu ekonomik bir birimdir, hakları yoktur.⁷⁵³

Modern ailede evlilik bağı cinsel cazibe üzerinden sağlanmaya başlamıştır.⁷⁵⁴ Geleneksel ailede ise, modern ailede olduğu gibi fantezinin, tutkunun görüleceği cinsel aşka da yer yoktur. Yani kadının evliliği ailenin inisiyatifindedir. Kırsal kesimde kız çocuklarının hayatlarının ana karakterini oluşturacak, eğitim, mesleki

---

⁷⁴⁹ Çelik, “Türkiye’de Dini Hayatın Sosyo-Tarihsel Boyutları ve Dindarlığın Dönüşen Görünümleri (1960-1980)”, 215.

⁷⁵⁰ Şener, “Türk Tiyatrosunda Aile”, 29.

⁷⁵¹ Sema Kut, Nesrin Koşar (ed.), *Aile ve Çevre Sorunlarının Gencin Kişiliğine Etkisi* (Ankara, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, 1988), s. 17.

⁷⁵² Gülemdam, “Türk Kadınının Aile İçindeki Yeri ve Rolünün Modern Türk Edebiyatına Yansıması: 1960-1980”, 166.

⁷⁵³ Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, 69, 73.

⁷⁵⁴ Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, 69, 73.

plan gibi kararlarda bu durum farklı değildir. Haliyle evlilik sonrasında doğurganlıkla ilgili mevzularda bile kocalarının kararları belirleyici olmuştur.⁷⁵⁵

Kırsalda kadının tarlada çalışması, yaşamlarının bir parçası olarak görülür. Özellikle bu kesimde kadının erkeğini cinsel olarak tatmin etme ve çocuk doğurma gibi vazgeçilmez rolleri vardır. Bu yüzden kadın tarla ile teşbih edilir. Kırsal kadını için evlilik, güvende olmanın teminatıdır. Kadının ekonomik bağımsızlığı olmadığından evliliğin getirdiğı sıkıntıları kadın göğüslemek zorundadır. Türk geleneğinin, ev düzenini kuran taraf olarak kadını görmesi, onu ev içine uyum sağlamaya itmiştir. Deniz Kandiyoti'nin o dönemde üniversite öğrencisi kızlar ve anneleri ile yaptığı ankette, annelerin pek çoğı bu rolü benimsemiş görünür. Dönem kadını, toplumsal normların ve adetlerin baskısı altında birey olma hüviyetini kazanamamıştır. Kadının üretken kimliğı ve ekonomik bağımsızlığı dolayımından bireyselliğı ancak 1980'lerden sonra tartışma konusu yapılabilmektedir. Yine dönem için bireysellik, evlilikte eş seçimi, eşlerin karşılıklı sevgi ve uyumuyla özdeşleştirilmiştir.⁷⁵⁶

Bu durum şehir hayatında öz olarak korunur, sadece ilişki biçimleri ve görünümleri değişir. 1950-1960 yılları arasında yayınlanan kadın dergilerinde kadın tek başına var olmaz, onun ontolojik tamlığı evlilikle yani kocası ile mümkündür. Böylesi durum kadının salt varlığını tartışma konusu yaparken, eşlik rolüyle var eder. Eş olarak yapması gerekenler, kaçınmak zorunda oldukları tek tek sayılır. Hatta erkeğini eve bağlama sorumluluğı da onun boynuna sarılır. Öyle ki; kadın ev işlerini kusursuz yaptığı gibi, fiziksel bakımını ihmal edemez. Erkeğinden bilgili olmak kadına yaraşmaz, kocasının fikirlerine saygı duymalı ve boyun eğmelidir. Kadın için mutluluğun sırrı kocasını memnun etmek, evini, çocuklarını çekip çevirmekle alakalıdır. Yine aynı dönem karikatürlerinde, kadının tek ihtiyacı para olarak gösterilir. Para kazanmak için iyi bir eğitim ve uzmanlık isteyen bir mesleğe

⁷⁵⁵ Gülendam, "Türk Kadınının Aile İçindeki Yeri ve Rolünün Modern Türk Edebiyatına Yansıması: 1960-1980", 173.

⁷⁵⁶ Gülendam, "Türk Kadınının Aile İçindeki Yeri ve Rolünün Modern Türk Edebiyatına Yansıması: 1960-1980", 176.

yönlendirilmeleri gerekirken, zengin bir erkek bulmaları, işveli-cilveli davranarak mücevher ve kürklere sahip olabilecekleri tavsiyesinde bulunulur. Akıllı kadının cinsel cazibesini kullanarak istediğini alabileceği anımsatılır.⁷⁵⁷

Kısacası; 1960'lı ve 70'li yılların aile algısı, evin kadını üzerinden kutsallaştırılır. Öyle ki; kadının, karılık ve analık rolleri aileyi bir şekilde ayakta tutar görünür. Kadın, evlatları hatırına kocası zulmetse de ayrılmaz, o, onca ceza ve cefaya göğüs gererek ailesini ayakta tutar. Dönem kadını kocası olmasa dahi ki; dul bir kadının evlenmesi hoş karşılanmaz, evlenenler zaten hafif meşrep, Avrupai görülür, ailenin selameti için bütün yükleri omuzlamaya hazırdılar. Kadının iffetiyle ailenin şerefi aynıdır. Evlenmemiş kızlardan beklenen bekâret, evli kadından beklenti sadakattir. Ancak erkeğin namusu kadının iffetine bağlı iken, erkekten iffetli olması beklenmez. Hatta zafiyetleri üzerinde çok durulmaz.⁷⁵⁸

1960'lardan sonra Türk ailesi, göç, kentleşme, sanayileşme, kadının kamusal yaşama yeni rol ve statülerle çıkması gibi kültür değişmelerinden ötürü buhranlar geçirmiştir. Bu bağlamda Türk tiyatro eserlerinde dönem kadını eleştiren yapıtlara rastlamak mümkündür. Mutsuz kadın temasının başat unsuru, evlilikte kızın tercihinin dikkate alınmaması, evlilik sonrası mutlu bir aile için kadının sürekli çaba harcaması, aile içerisinde denge unsuru olan annenin bitkinliği, özellikle ekonomik imkânsızlık yaşayan ailelerde kadının horlanması, kadın çalışıyorsa emeğinin sömürülmesi bu yetmiyormuş gibi ev işlerini yalnız onun üstlenmesi gibi problemler, dönemin kadın sorunları olarak dikkat çeker.⁷⁵⁹ Her şey kadınların aleyhine işliyormuş görünse bile, Türk toplumunun evlilikten beklentisi Batı ile kıyas edilemeyecek kadar yüksektir. Piar'ın 1989 yılında yapmış olduğu araştırmaya göre Türkiye'de evlilik oranı %91,8'dir. Batı toplumlarına göre o yıllarda aile açısından Türk toplumunun çok güçlü olduğunu verilerden anlıyoruz. Kadın erkek ilişkilerinin motivasyon kaynağı evliliktir. Kentsel bir kültür olan flört %4,8 oranıyla oldukça

⁷⁵⁷ Koçer, "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmajı", 133.

⁷⁵⁸ Nilgün Abisel, "Türk Sinemasında Aile", *Türkiye'de Ailenin Değişimi, Sanat Açısından İncelemeler*, hz. İlber Ortaylı vd., (Ankara, Maya Matbaacılık, Yayıncılık Ltd. Şti., 1984), 38, 42.

⁷⁵⁹ Şener, "Türk Tiyatrosunda Aile", 25.

düşük olmasına rağmen, insanlar, ailelerinin yönlendirmesiyle yani görücü usulle evlenmeye yüksek oranda katılmaları, güven kültürü açısından önemlidir. Diğer taraftan bu araştırma sonucuna göre insanlar evliliklerinden mutludur. Aile içi ataerkil mekanizmada, son söz varsa büyüklerin yoksa kocanıdır. Ev işlerinin kadının omuzlarında olması, aileye ilişkin kararlarda kadının söz hakkının olmaması, ailenin mutlu olmasının önünde bir engel değildir.⁷⁶⁰

Kırsalda ev işlerinin yanında ücretsiz tarlasında çalışan kadın, göçten sonra kentte yine ev işleri dışında fabrika işçiliği, temizlik işleri gibi uzmanlık gerektirmeyen işler yapmaya devam etmiştir. Ancak kırsaldan farklı olarak yapılan işin karşılığında ücret almaya başlamıştır. Yeni kentli kadın üretimde yer almakla aileyi, açık aile şekline sokmuş, neticede baba-oğul bağlarının zayıflamasına sebep olurken kadının aile içerisindeki yerini de güçlendirmeye başlamıştır.⁷⁶¹

Paradigmanın değişimi, aile kurumunu kuşatan tüm kültürel unsurları dönüştürmüştür. Geleneksel toplumlarda büyük aile yapısı görülür, bu toplumlar, atalardan devşirdikleri gelenek ve kadim kültürler ile ontolojilerini tahkim ederler. Modern zamanların özelliği olan bireysel özgürlük, geleneksel toplumlarda görülmez çünkü sosyal kaidelerin ve dini hükümlerin yerleşik olduğu bu toplumlarda alınacak kararlar din ve kültür ekseninde hiyerarşik yapının tasarrufundadır. Modern toplumlarda bireysellik teşvik edildiğinden kişi aile değerleri ve toplumsal yükümlülükten kaçınmakta ve kişisel tercihleri doğrultusunda yaşamaktadır. İndividüalizm karşısında yapısı bozulan geleneksel aile ve ailenin ürettiği değerler, artık sorun çözmekten uzak ve aile, kişiler için eskisi kadar güven kaynağı değildir.⁷⁶²

---

⁷⁶⁰ Şirin Tekeli, “1980’ler Türkiye’inde Kadınlar”, *1980’ler Türkiye’inde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, haz. Şirin Tekeli, (İstanbul: İletişim Yayınları, II. Baskı, 1993), 26, 27.

⁷⁶¹ Kaplan, “Toplumsal Konumu ve Bu Konumun Değişimiyle Türk Sinemasında Kadın”, 153.

⁷⁶² M. Zeki Duman, “Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 4*, (Yıl 2012), 35, 36, 45, 46.

Yeni ailenin lokomotifini eğitim gibi görür. 1960-1980 yılları arasında okul ve öğrenci sayısında ciddi bir artış görülür. Kız öğrencilerin neredeyse yüzde yüze varan artışı ve kadın öğretmenlerin sayısının bir hayli fazlalaşması gibi durumlara bakacak olursak, kamusal alanı kullanmada kadınların iştiağını görmek mümkündür. Bu durum, kadınlara sosyal hayatta var olmakla birlikte geleneksel kadın rollerini sorgulama imkânı tanımıştır. Tüm bu gelişmeler aynı zamanda kadının çalışma hayatı ile aile içi yeni rollerinin tartışılmasına sebep olmuştur.⁷⁶³ Kadınların çalışma hayatına atılmalarının da motivasyonu eğitimidir. Ancak toplum eğitilmiş ve çalışan bir kadından da aile ve ev ile ilgili sorumluluklarını eksiksiz yerine getirmesini beklemektedir. Kadınların bu durumu çok yadsıdıkları da söylenemez. Meslek seçiminde de erkekler kadar geniş bir tercih skalasına sahip değillerdir. Toplum onları hangi mesleğe uygun görürse, çoğu vakit onu yapmak durumundadırlar. Yine 60'lı yılların egemen kadın anlayışı, kocasına sadakati, itaati ve uyumuyla dikkat çeker. Kadının temel hedefi bir aile kurmak ve aileyi çekip çevirmektir. Edilgen, fedakâr ve yapıcı özellikleriyle aile içi akışın düzenini sağlayan kadındır, koruyucu ve aile reisi imajıyla ailesini dış tehditlerden koruyan erkektir. Genel olarak kadın, anne şefkati ile yaşananlara karşı gösterdiği sabırla, durumu idare etme, aileyi çekip çevirme işleriyle babanın yardımcısı rolünü bir kültür mirası olarak alır. Erkeğin kültürel mirası ise, mertlik, sözünün eri olma, yiğitlik ve yöneticiliktir. Kadın için sorun olarak görülen bu durum, ailelerin yaşadıkları ekonomik buhranların neticesinde ortaya çıkmıştır. Geleneksel rollerde ev kadınlığının bir statü olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Toplumsal kabuller çoğu zaman yeni durumlara alan açmada yavaş kalırlar⁷⁶⁴ Öyle ki; sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel olarak orta ve üst sınıfa ait olan kadınlar, toplumsal görünürlüklerinin artmaya başladığı ilk dönemlerde eşleriyle aynı veya eşdeğer meslekler icra etmelerine, aynı/benzer ekonomik gelire sahip olmalarına rağmen, erkeğe bağlı bir tavır göstermişler, kimlik kararsızlığı yaşamışlardır. Türk aile tipinde

⁷⁶³ Çelik, "Türkiye'de Dini Hayatın Sosyo-Tarihsel Boyutları ve Dindarlığın Dönüşen Görünümleri (1960-1980)", 221.

⁷⁶⁴ Kaplan, "Toplumsal Konumu ve Bu Konunun Değişimiyle Türk Sinemasında Kadın", 149, 152, 153, 158, 159, 169, 170.

hala kadın kimliği, aile içerisinde sarf ettiği çaba ile orantılıdır. Aile, kadın için koruyucu kalkan görevi görür. Bu kalkandan yoksun olan kadınlar dışlanırlar. En azından güçlü algı bu yöndedir.⁷⁶⁵ 1960 ve sonrası tarihlerin, kadın istihdamının yaygınlaşmaya başladığı zamanlara işaret ettiğini söylemiştik. Teknolojik gelişmelerle birlikte işlerin önceleri makinalarla, takip eden yıllarda otomasyon ile görülmesi güce dayalı erkek egemen iş anlayışını sarsmış ve iş merkezli cinsiyet rollerinin de ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Bu durum sonucunda kadınların erkeklere ait olduğu düşünülen işleri görmeleri aile içerisinde rollerini ve sosyal statülerini artırmıştır.⁷⁶⁶

Taşradan yeni gelenler, şehirlerin dışına, gecekondu mahallelerine yerleşmiş olsalar da kamusal alanlarda kentli aileler ile farklı düzeylerde iletişim kurmuşlardır, bu durum kadınların daha rahat çalışmasına imkân veren sosyal kurumların doğmasına imkân tanımıştır. Yanı sıra ailede tüketim kültürü artmış neticede gösterişçi bir anlayış ortaya çıkmaya başlamıştır. Gösterişçi tutumun kültürel çeşitliliğe katkısı, niteliğe değer veren kadın tipolojisini doğurmuştur. Kentli ailelerin sahip oldukları imkânlara erişme tutkusu, geleneksel ailenin niteliğinin değişmesine vesile olmuştur. Aslında bir bakıma şunu söylemek mümkündür: Şehirlileşme arzusu, aile, eğitim, hukuk, siyaset ve din gibi toplumun kültür hayatına dair her şeyi yerinden oynatmış ve yeni boyut kazandırarak tekrar topluma sunmuştur. Kentleşme kültürü, aileyi, geleneksel geniş aileden koparmada, modern çekirdek aileye dönüştürmede işlevsel bir mekanizma olmuştur. Geleneksel ailenin düşün dünyasının, eylemlerinin kaynağı olan din, göç sırasında geniş ailenin reisi konumundaki üst kesiminin geride kalması, kent kültürü ve çocukların okullaşma oranlarının artması ile zayıflamıştır. İlk zamanlar şehirlerde yoğun görülen dini semboller, zamanla toplumun mağdur alt tabakalarına özgü olarak klikleşmiştir. Ancak özellikle bu dini sembol ve pratiklerin, göçün ilk zamanlarında, kır-kent

⁷⁶⁵ Kaplan, “Toplumsal Konumu ve Bu Konunun Değişimiyle Türk Sinemasında Kadın”, 149, 152, 153, 158, 159, 169, 170.

⁷⁶⁶ Duman, “Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı”, 42, 43.

ikileminde kalan birey ve dâhil oldukları toplumsal yapı için *'kimlik'* anlamına geldiğini unutmamak gerekir.⁷⁶⁷

Türk toplumunu derinden etkileyen 1970'li yılların ideolojik çatışmaları, toplumun kabuğuna çekilmesine sebep olurken, dönüşmekte olan Türk ailesine yeni bir boyut daha kazandırır. Kadının özgürlük arayışı. 1980 yılında yapılan darbe, sadece ideolojik bağlamda bir değişimi değil aynı zamanda kültürel dönüşümün de habercisi olur. 1960'larda sanayinin gelişmesiyle birlikte ücretli işte, özellikle hizmet sektöründe, yerini almaya başlayan kadın, darbe sonrasında, iş yaşamında daha etkin rol alırken, kamusal alanda kendine yeni alanlar açacak özgürlük mücadelesine de hız vermiştir. Sosyal ve siyasal alanda kadın-erkek eşitliği anlayışı, neo-liberal politikalar sayesinde daha sağlam bir zemine oturma fırsatını yakalamıştır. Ancak bazı düşünürler Türk ailesinin, kültür, siyaset ve ekonomi gibi toplum katmanlarını etkileyen unsurların değişimine paralellik göstererek değişirken, modernite anlayışı çerçevesinde şekli olarak değişmiştir, düşüncesindedirler. Yoksa özellikle emek piyasasında eril hâkimiyetin ve politik dayatmaların mağduru pozisyonundadırlar.⁷⁶⁸

1960-1980 arası aile kültürünü etkileyen diğer mevzular ise kadının eğitim ve iş gücüne katılımı ile ailede söz sahibi olması, mülkiyete ortak olması, tek eşliliğin yaygınlaşması, dıştan evliliklerin artması olarak sayılabilir. 1960'lı yılların aile politikasına bakıldığında yaşanan sorunların ve durumların tek tek ele alınarak çözümlenmesi ve yasal bir çerçeveye oturtulması yerine, toplumsal sorunlara bütüncül yaklaşım adına çok yönlü, çok amaçlı tasavvurlar ön plana çıkmıştır.⁷⁶⁹

Kırsaldan kente göç eden ailede, erkeğin ilişkilerini geleneksel ve ataerkil devam ettirmesine rağmen, kadının modern yaşam tarzına ve kentin kurumlarına intibakının daha kolay olması, kadınların çalışma hayatına katılımını kolaylaştırmış,

---

⁷⁶⁷ Çelik, "Türkiye'de Dini Hayatın Sosyo-Tarihsel Boyutları ve Dindarlığın Dönüşen Görünümleri (1960-1980)", 225.

⁷⁶⁸ Oral, "Sinemada Dönüşen Aile Kavramı Üzerinden Kolektif Belleğin Kurucusu Olarak Kadın ve Erkek: "Çınar Ağacı" Filmi Örneği", 215.

⁷⁶⁹ Necat Erder, "Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler Kitabı Sunuş Yazısı", *Türkiye'de Ailenin Değişimi, Sanat Açısından İncelemeler*, hz. İlber Ortaylı vd., (Ankara, Maya Matbaacılık, Yayıncılık Ltd. Şti., 1984), 61.

artan kadın istihdamı, aile-iş ikileminde yoğunluklu çatışmaların yaşanmasına da sebep olmuştur.⁷⁷⁰ Bu yönüyle kırdan kente göç her zaman olumlu sonuçlar doğurmamış hatta ailenin aleyhine işlemiş, aile kurumunu zayıflatmıştır.⁷⁷¹ Bu çatışmanın dozunu düşürme adına ortaya konan ‘*ayrı dünyalar*’ modeli, çalışan bireylerin aile içi yaşadıkları sorunları kapıda bırakmaları, iş hayatına bu sorunları taşımamaları üzerine kuruludur. Dikkat edilecek olursa buradaki subliminal mesaj, aile, kariyer için tehdittir. Bu mesaj geleneksel rol anlamında zaten iş hayatının içinde olan erkeğe değil, eş ve anne olan kadının kariyer talebine karşı, aile aleyhine bir ikaz olarak algılanmalıdır. Kadının hukuk alanında kazandığı haklar ile birlikte yukarıda zikredilenler, dönüşen modern kentli ailenin, aile içi iletişim biçimi, hiyerarşik ve asimetrik olmaktan eşitlikçi bir anlayışa doğru kaydığını göstermesi bakımından önemlidir.⁷⁷² Yaşanan tüm bu gelişmelerden en çok etkilenen kesim çocuklar olmuştur. Şehirlerde sanayide ve hizmet sektörlerinde iş imkânlarının artması ve gençlerin ekonomik bağımsızlığa kavuşmasıyla ebeveynler çocuklar üzerindeki söz haklarını yitirmeye başlamışlardır. Yaşananların bir sonucu olarak, gençler eşlerini kendileri seçtikleri gibi ayrı evlerde yaşamayı tercih etmeye başlamasıyla çekirdek aile güç kazanmıştır. Eş seçimi, evlilik sonrası her iki aileden bağımsız hareket etme, eşler arası eşitlik anlayışı ve aile içi kararlarda eşler ile birlikte çocukların görüşlerinin dikkate alınması çekirdek ailenin özellikleri olarak zikredilebilir. Görüldüğü gibi, aile sadece küçülmekle kalmamış aynı zamanda ailenin kurulması, işleyişi gibi yapısal durumlar da değişime uğramıştır. Geleneksel ailenin aksine ailede kadın, masanın karşı tarafını oturmakta, alınan kararlarda taraf olmaktadır.⁷⁷³ Yeni aile tipi geleneğin içinde yetişmiş ve yenilik noktasında tereddüt yaşayan düşünürler için kabullenilemez bir şeydir. Remzi Oğuz Arık, 1974 yılında kaleme aldığı yazıda, şehirli kadının, lüks için çabalayan, müsrif, kibirli ve en önemlisi analık görevinden kaçınan yapısıyla Türk kadınlığını temsil edemeyeceğini

---

⁷⁷⁰ Ali Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, (Yıl 2013), 107.

⁷⁷¹ Russell, *Evlilik ve Ahlak*, 102.

⁷⁷² Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, 108.

⁷⁷³ Deniz Güler, Nazmi Ulutak, “Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile”, *Kurgu Dergisi*, Sayı 11, (Yıl 1992), 73.

iddia eder. Şehirli kadının aydın bir tarafının olması gerektiğine inanır, ancak durum, aydın geçinen bu tiplerin, topluma hiçbir fayda sağlamadıklarıdır. Yazar bunların yokluklarının varlıklarından daha hayırlı olduğunu iddia eder. Onları, kadınlığın manasını yitirmiş güruh olarak tavsif eder. Sonra eleştirilerini aileye çevirir ve aile değerlerinin yozlaştığı, her türlü zevkin oyuncağına döndüğü ailenin, iki görgüsüz, beceriksiz çocuğu vardır, kibirli ve kaprisli ana-baba, Türk milletinin kadim aile anlayışından nefret etmektedir.⁷⁷⁴

Kadın erkek arasındaki eşitliği dengeye getiren bir başka gelişme de önceleri tabii seyirinde gelişen doğumun, çeşitli ajanlarla kontrol edilmesi ve kadının kararlarıyla bu sürece dâhil olmasıdır.⁷⁷⁵

Görüldüğü gibi bir noktada başlayan değişim, domino taşları gibi, ilintili olan pek çok unsuru yerinden oynatmakta ve değiştirmektedir. Kadının eğitim hayatına dâhil olması nasıl iş gücüne katılmasını kolaylaştırmış ise, bu iki öge de evlilik yaşının yukarı çekilmesine sebep vermiştir. Elbette bunun karşılığı da doğurganlığın azalması olmuştur. Şehirli aile, doğum konusunda Avrupalılar gibi tavır almaya başlamıştır. Çocuk sayısı düşmüş, hatta bazı aileler tek evlatla yetinme yoluna gitmiştir.⁷⁷⁶ Kentli aile için çok çocuk sahibi olmak sorumlulukların artması ve ekonomik yük olduğundan, bu yıllarda köy hane halkı genel olarak beşten fazla iken kentli aile, iki ila dört kişilik ailelerden oluşmaktadır.⁷⁷⁷

Kadının çalıştığı ailelerde çocuk yetiştirmek, bir angarya olarak görülmeye başlanmıştır. Daha az çocuk sahibi olma kaygısı eşler arasındaki ilişkinin gerilmesine sebep olabilmektedir. Hatta eşlerin her ikisinin çalıştığı az çocuklu bazı aileler bile, dinlenme ya da eğlenceye vakit ayırma veyahut televizyon seyretme gibi gündelik boş zaman etkinlikleri için çocuklarını ihmal etmektedirler.⁷⁷⁸ Genel olarak günümüz

⁷⁷⁴ Remzi Oğuz Arık, *Meseleler*, (İstanbul: Hareket Yayınları, 1. Baskı, 1974), 17.

⁷⁷⁵ Duman, “Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı”, 43.

⁷⁷⁶ Halil Fikret Kanad, *Ailede Çocuk Terbiyesi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 10.

⁷⁷⁷ Serdaroğlu, *Aile Çevresi, Kadın-Erkek İlişkileri*, 73.

⁷⁷⁸ Bayındır, *Günümüzde Karı-Koca İhtilaflarının Sebepleri*, 231.

kadını çekirdek aile yapısıyla kayınvalide, kayınpeder, abla, teyze gibi aile büyüklerinden ayrı, özgürlük tutkusuyla mutlu olmaktadır. Ancak bu durum da bedelsiz değildir. Gerektiğinde yardım alamadığından, kendi başının çaresine bakmak zorundadır. Çocuğunun sorumluluğunu ya kendi başına halletmek ya da kurumlara devretmek zorundadır. Böyle annelerin çocuk yetiştirmede eksik kaldıkları vakıdır.⁷⁷⁹

Üstelik geleneksel geniş ailede, ilgi gören, korunan çocuk, çekirdek ailede karar mekanizmasına dâhil olmuş görünmektedir. Bu özellik çocuğa bakışı başkalaştırmıştır. Bu haliyle aile barındırmış olduğu bireyler için maddi teminat olmaktan çıkmış, bireyin sosyalleşme aracı olmuştur. Dolayısıyla kentli aile için çocuğun anlamı değişmiş, geleneksel ailede çok çocuk sahibi olma sorun çözerken, modern ailede sorun yaratan duruma doğru kaymıştır. Ancak yine de şunu belirtmek gerekir ki; Türk kentli ailesi tam anlamıyla modern bir ailedir demek hala güçtür. Aile içi yaşam pratiklerinde, çocuğa bakışta hala geleneğe dair izler görmek mümkündür. Yakın zamana kadar Türk yasaları da bunu desteklemiştir. Örneğin kocanın eş ve çocuklarının geçiminden yükümlü olması geleneksel anlayışın modern yaşama müdahalesi olarak okunabilir.⁷⁸⁰

Bir diğer sorun ise, 1960'ların geleneksel ailesinin, çocuklarını yeterince tanımamasıdır. Çocuğun en verimli eğitim merkezinin aile olduğu düşünülecek olursa, sorunun ciddi olduğu anlaşılır. Ailelerin çocuklarını nasıl eğitecekleri, nasıl yetiştirecekleri konusundaki bilgisizlikleri çocukların eğitimine mal olurken, çocuklara karşı davranışlarının doğru olduğu, yetiştirme tarzlarında kusur bulunmadığı inancı hatalarında ısrar etmelerine sebep olmaktadır. Anaların gereksiz şefkati çocukların yetiştirilmesinde eksiklik oluşturmuştur. Eğitim için babanın otoritesine, ciddiyetine gerek vardır.⁷⁸¹ İlkesel bir eşitlikle birlikte, herkesin yararına olduğu için anne babanın çocukları üzerinde otorite kurmaları makul görünmektedir.

⁷⁷⁹ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 352, 353.

⁷⁸⁰ Güler, "Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile", 57.

⁷⁸¹ Kanad, *Ailede Çocuk Terbiyesi*, 31.

⁷⁸² Ancak sebep ne olursa olsun aile ortamından uzak yetişmiş çocukların, iyi-kötü değerlendirmesinin dışında, aile sıcaklığında yetişmiş çocuklardan farklı olduklarını belirtmek gerekir. Feminizmi ideolojik bir noktaya taşıyan ya da erkeklerle ilişkilerini sadakat üzerine kuramayan kadınların, çok azı istisna, çocuklarını duygusal olarak eğitmelerinde, kocasıyla iyi ilişkiler geliştirmiş bir kadın kadar başarılı olamayacakları muhakkaktır. Görüldüğü üzere hala kadının analık vasfı kilit bir roldür. Bundan ötürü kadının çalışması, tıpkı babada olduğu gibi, çocuk üzerinde psikolojik önemini yitmesine sebep olur.⁷⁸³ Diğer taraftan çekirdek ailenin, geride bıraktığı çocukla ilgilenecek yakın akraba bulmak kolay değildir. Ailesi yıkılmış bir çocuğun karşılaştığı ilk sorunlardan birisi güvendir, bu tür çocuklar güven duygusunu yitirirler ve bu durum çocuklarda fobilerin oluşmasına ve depresif bir kişiliğe sebep olur.⁷⁸⁴

Bu yıllarda çatışma alanlarından biri de doğum konusudur. 1960'larda ortalama 6 olan doğum oranı, 1980-1985 arası dönemde 4'e düşmüştür.⁷⁸⁵ Modern dünyada kadınlar doğumun getirdiği külfet ve güzelliklerinden ödün vermeme adına çocuk doğurmaktan kaçınmaktadır.⁷⁸⁶ Bu durum fiziki şartlardan ziyade, ailelerin sahip olmak istedikleri ideal çocuk sayısı ile alakalıdır. Ancak sınırlı sayıda çocuk sahibi olmak hepten de kötü değildir. Çocuk sayısının azalması ebeveynleri, eğitim konusunda cinsiyetçi anlayışı terk etmeye zorlamıştır.⁷⁸⁷

Bir de bu işin politik yönü vardır. 1960'larda nüfus artış hızından kaygılanan hükümetler de 1965'te aldıkları kararlarla doğum kontrolünü yasal çerçeveye oturturlar. 1963-67 yılları arası beş yıllık kalkınma planında %2'lik bir nüfus artışını uygun görürler. 1968 yılında 220 köyde gerçekleştirilen anket çalışmasında nüfus

---

⁷⁸² Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, 77.

⁷⁸³ Russell, *Evlilik ve Ahlak*, 122.

⁷⁸⁴ Russell, *Evlilik ve Ahlak*, 115.

⁷⁸⁵ Mustafa E.Erkak, "1938-1980 Dönemi Türkiye'de Sosyal Yapı ve Dinamikleri", *Sosyoloji Konferansları*, No 53, 2016/1, (Yıl 2016), 176.

⁷⁸⁶ Russell, *Evlilik ve Ahlak*, 117.

⁷⁸⁷ Çelik, "Türkiye'de Dini Hayatın Sosyo-Tarihsel Boyutları ve Dindarlığın Dönüşen Görünümleri (1960-1980)", 223.

planlamasının kültürel olarak insanlarda bir karşılık oluşturduğu, dört ve daha az sayıda çocuk düşünen ailelerin sayısında kayda değer bir artış görüldüğü saptanmıştır.⁷⁸⁸

Tarım dışı meslek, evlilik yaşının yükselmesi, eş seçiminin bireylere bırakılması, boşanma oranının yüksekliği, kişisel görevlerin azalması, yakın ilişki bağlarının kopması, ailede bireylerin kendi aralarındaki denetimin zayıflaması ve çekirdek aile yapısı kentsel ailenin özelliklerindedir.⁷⁸⁹

Geleneksellikte kadına kıyasla daha özgür olan, kamusal alanı daha çok kullanan erkeğin rol ve statülerini modern zamanlar, kadın lehine dengeleme cihetine gitmiştir. Modernizm, eğitim, çalışma hayatı, siyaset yapma gibi yaşama dair ne varsa her konuda kadını erkeğe eşitleme arzusundadır. Geleneksel ailede çocuk doğurmakla statü kazanan kadın gerçeği, bu durumda anne olmakla birlikte meslek erbabı, para kazanan, karar verebilen, üretken, çok yönlü, statü sahibi kadına dönüşmüş ve ev içi erkek-kadın rol ayrımı ortadan kalkmıştır. Modern hayat erkek rollerini çeşitlendirmede çok yaratıcı değilken, geleneksel hayatta çocuk doğurup bakan ve ev işlerini döndüren kadına, toplumsallık ve toplumsal rolleri tevdi ederek aktifleştirmiştir.⁷⁹⁰

Değişen, ailenin yalnız fiziki özellikleri değildir. Aynı zamanda ahlaki mevzular da değişimin nesnesi olmak durumunda kalmıştır. Modern zamanların, gönül ilişkilerini, bir anlamda cinselliği, aile içi şiddet, boşanma gibi durumları, basın yayın organları vasıtasıyla kamuoyu önünde gerçek kişilikler üzerinden konuşulur hale getirmesi, aile mahremiyetini dönüştürerek aileye dair pek çok gizi kamusallaştırmıştır.⁷⁹¹

---

⁷⁸⁸ Gülendam, “Türk Kadınının Aile İçindeki Yeri ve Rolünün Modern Türk Edebiyatına Yansıması: 1960-1980”, 167.

⁷⁸⁹ Güler, “Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile”, 73.

⁷⁹⁰ Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, 106, 107.

⁷⁹¹ Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, 105, 106.

70'li yıllarda, sanayileşme, mobilizasyonu ve iş yoğunluğunu artırdığından kentli ailenin akraba ilişkilerinin zayıfladığını ve küçüldüğünü belirtmek gerekir. Bu yüzden çekirdek aile daha yoğun ilişki ağına sahip durumdadır. Karı-koca arasında uyumsuzluk olursa daha belirgin hissedildiğinden boşanma vakaları da artmaktadır.⁷⁹² Burada hemen belirtelim ki; aile içi şiddet 1980'lere kadar aile içi sorun olarak anlaşılmış ve bu tarihe kadar asla dillendirilememiştir.⁷⁹³

Elbette böylesine köklü bir değişim boşanmayla ilgili durumları da etkileyecektir. İstatiksel olarak yıllara göre boşanma oranları 1935'te %0.15, 1956'da %0.45, 1970'te %0.27, 1975'te %0.32, 1980'de %0,35 olarak gerçekleşmiş ve boşanmaların %47,3'ü evliliğin ilk beş yılında çocuksuz ailelerde olduğu gözlemlenmiştir. Boşanmaların artışında, şehirleşme ile ortaya çıkan yalnızlaşmış, çevresinden rehberlik alamayan ailelerin çoğalması, kitlesel iletişimin artması ile aile bireylerinin dışa dönük yaşamları ve beklentilerinin yükselmesi, ekonomik sorunlar, değişen ahlaki kriterler etkili olmuştur.⁷⁹⁴

Geleneksel ailede, modern ailede olduğu gibi, karı-kocayı ailenin temel unsuru olarak görmek eksikliklidir. Çünkü geleneksellikte çocuklar ile akrabalık ilişkileri aile algısının merkezi konumundadır.⁷⁹⁵ Aile ve akrabalık, geleneksel yapıda var olmak için birbirlerini desteklemek zorunda iken modernlikte kesişim alanlarının daraldığı ihtiyari bir hal almıştır. Endüstri devriminin aileyi dönüştürmesi, geleneksel ailenin üretim gücünü, sanayi devriminin parçalamış olmasıyla izah edilebilir. Geniş akrabalık sistemine bağlı geleneksel geniş aileden çekirdek aileye dönüşen modern aile tipi bu özelliğiyle yalıtılmıştır. Çekirdek ailenin akraba anlayışı,

---

⁷⁹² Serdaroğlu, *Aile Çevresi, Kadın-Erkek İlişkileri*, 73.

⁷⁹³ Çaha, *Değişen Türkiye'de Kadın, Türkiye'de Kadının Sosyo-Kültürel, Ekonomik ve Siyasal Durumu*, 48.

⁷⁹⁴ Erkal, "1938-1980 Dönemi Türkiye'de Sosyal Yapı ve Dinamikleri", 176.

⁷⁹⁵ Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, 77.

bireylerin bir arada olduğu, birlikte ürettikleri zorunlu halden diledikleriyle bağ kurabildikleri tercihli akrabalığa dönüşmüştür.⁷⁹⁶

Kentlerde görülen mesleki çeşitliliğin, bireyi mobilize etmesinin bir sonucu olarak, aile yapısını etkilediğini söylemek mümkündür. Çünkü ailenin ilişkide olduğu yakın çevresiyle bağları bu hareketlilikten ötürü zayıflamaktadır. İş farklılığı aile ve aile yakınlarının birlikte geçirecekleri kıymetli zamandan çalmaktadır.⁷⁹⁷

Pek çok imkân ve ilişki ağları sayesinde, insanı kültür, değişimleri hususunda açık hale getiren kent yaşamı, ülke içerisindeki büyük şehirlerden ve uluslararası metropollerden kopuk bir hayat ilham etmez. Nitekim 1960 Türkiye’inde gençler, Avrupalı gibi yaşamak ve giyinmek arzusuyla geleneksel yaşam tarzlarını ve giyimlerini terk etmişlerdir. Kadınların saçlarını kısa kestirmeleri ve her iki cinsin de kot pantolon giymeleri bu kültürel değişimin dışa yansıyan taraflarını oluşturur.⁷⁹⁸ Bu yaşananlar karşısında, uzun zamandan beri kamusal hâkimiyetleri olmayan, fikir beyan etmede güçlükler yaşayan İslâmcılar, tüm bu olanları toplumsal düzeni bozan ahlaki durum olarak nitelendirmişler ve aile konusunda Demokrat Parti döneminde radikal bir taleple dikkatleri çekmişlerdir. 1951 yılının Mart ayında Demokrat Parti Konya İl Kongresinde yurttaşlar yasasının kaldırılmasını, aile ile ilgili durumlarda şeriat yasalarının tekrar getirilmesini istemişler ve dönem milletvekillerinden ikisi de bu dilekçeye açık destek vermiştir.⁷⁹⁹ İslâmcıların din anlayışının temeli şudur; erkeklerin görevleri, çevresindekilere dini anlatma, dinin gerekliliğini onlara ispat etme yönünde iken, Müslüman kadın, nas tabanlı dini ailesine naklederek, onları zamanla köhneleşen, din gibi algılanan kültürel unsurlardan korumak, böylece dinin ve ailenin yozlaşmasına engel olmaktır.⁸⁰⁰

⁷⁹⁶ Duman, “Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı”, 39, 40.

⁷⁹⁷ Güler, “Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile”, 74.

⁷⁹⁸ Özge Gürsoy Atar, Şebnem Gürsoy Ulusoy, “Günümüz Modern Teknolojik İşçileri Prekarya Çalışanların Evliliklerinde Aile İletişimi Kavramına Bakışları”, *e Kurgu, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi, Cilt 28, Sayı 1*, (Yıl Haziran 2020), 194.

⁷⁹⁹ Caporal, *Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)*, 656.

⁸⁰⁰ Aydın Satar, “Müslüman Kadının Sesi: İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları”, 305, 306.

İslâmcıların aile hakkındaki görüşlerini birkaç paragrafta özetleyecek olursak. Batı evliliği, cinsel cazibenin bir ürünü olarak değerlendirirken, İslâmcılar fitratın gereği olarak değerlendirirler. Evliliğe fitrat açısından bakmak, aile bireylerinin fitratlarını gerçekleştirmelerini gerektirir ve çocukların buna göre sosyalleştirilmelerini zorunlu kılar. Bir aile ortamına gözlerini açan birey, belirli bir olgunluğa ulaştıktan sonra kendisi de bir aile kurmak ister. Bireyin fitratında olan bu durum, insanlığın devamı açısından önemli olduğu kadar, toplumların istikrarı ve devamlılığı için de zorunludur.

Modernizmin önerdiği flört, cinsel çekim gibi evlilik dışı ilişkiler, geleneksel düşünenler için ailenin ve toplumun yozlaşmasından başka bir şey değildir. Onlara göre, Peygamberin evlilikte aranacak en başat özellik olan dindarlığa dikkat çekmesi, kurulacak ailede İslâmi bir hayat tarzının yaşanması ve yetiştirilecek çocukların Müslümanca yetişmesi açısından önemlidir.⁸⁰¹ İslâmcılara göre sağlıklı, mutlu bir ailenin temeli, manevi değerlerin yaşandığı ortamla mümkün olur.⁸⁰²

Aile içerisinde hiyerarşik bir yapı gözlemlendiğinden İslâmi aile modelinde eğitim gibi evin dışındaki ilişkilerden öncelikle baba sorumludur. Koca meşru sınırlar içerisinde karısını tedip edebilir. Koca dilerse evine gelecek misafirler hakkında tasarrufta bulunabilir. Kadın kocasının isteği üzerine memleketi dışında bir yerde ikamet etmeye mecburdur. Anne, çocuğun toplumsallaşmasından önce, yani okula başlama gibi düzenli sosyal hayata atılmadan önceki eğitiminden sorumludur.⁸⁰³ Bu cümleden olarak, ev işleri ve çocukların yetiştirilmesi kadının sorumluluğunda olduğundan, eğitimi ve sosyalleştirilmesi de buna uygun olacaktır.⁸⁰⁴

Derginin yayın hayatında olduğu zaman diliminde, aileye bakışı etkileyen pornografik yayınların yaygın olduğu yıllardır. 1970’li yılların pornografik film ve yayınları muhafazakârları etkilemiş olacak ki; o yıllarda muhafazakâr yazarların

---

⁸⁰¹ Bayraktar Karahan, *İslâm’da Aile*, 21.

⁸⁰² Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 34.

⁸⁰³ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, 171, 172.

⁸⁰⁴ Mevdudi, *Hicab*, 257.

kadınlara yaptığı çağrılardan birisi de kocalarını yataklarında yalnız bırakmayın olmuştur. Bu hitap direkt kadındır. Kadını ailenin merkezine oturttuklarından, yani kadını aileyi organize eden, yönlendiren, bir şekilde itici güç olarak görürler. Meşru cinselliğin sahibi de evin kadınıdır. Erkeğin gayr-i meşru bir ilişkiye kaymamasını sağlayacak unsur, muhafazakâr kadının cinsellik noktasındaki tutumudur. Kocasını çağırdığı vakit boş mazeretlerde bulunmadan kocasının isteğine cevap verecek ki; bu yükümlülükten kurtulmuş olsun. Bu yüzden bazıları, çok evliliğe cevaz verirken; kadın, kocasının isteklerine cevap veremiyorsa bu istek meşruiyet kazanır diye not düşülmektedirler.⁸⁰⁵ Kadınların da cinsel kusuru olan erkeklerden ayrılacaklarını ifade etmişlerdir. Gerçi iki taraf için de geçerli olmak kaydıyla cinselliğe engel kusurlar, boşanma için gerekçe sayılabilir. Yalnız bu tür boşanmalar için kusuru nikâhtan önce bilmeme şartı aranır demişlerdir.⁸⁰⁶

Derginin yayın hayatında olduğu zaman dilimindeki gelişmeleri böylece özetledikten sonra şimdi de aile konusunda dergide yayınlanan yazılara topluca bakalım.

Toplumsal nizamın temeli düzenli ailedir. Ailenin sorun yaşamaması, devamlılığın sürmesinde esas rol anne rolündeki kadına bağlıdır. Kadın, meşruiyetini, kocanın dine dayandığı emirlerine itaatle sağlar ve buna mecburdur. Eğitim kadın vazgeçilmez olmamakla birlikte kadına verilen eğitimin, aile içi uyuma hizmet etme gibi bir zorunluluğu vardır. Çünkü eğitilmiş bir kadın, kocasına müşfik olmada, çocuklarına merhamet göstermede daha yeteneklidir. Ve kadının ekonomik katkısı ailenin refah düzeyini yükseltecektir.⁸⁰⁷ Ancak bu katkı erkeğin ortaya koyduklarıyla eş tutulamaz. Çünkü geleneksel anlayışta bu, erkeğin varoluşunun ayrılmaz bir parçası kabul edilir. Kadın çalışsa da kocasına itaate mecburdur. *“Erkekler kadınlar üzerinde reistirler. Allah’ın erkekleri kadınlardan üstün kılması ve mallarından onlara infak etmeleri sebebiyle iyi kadınlar itaatli olan ve tenhada*

⁸⁰⁵ Kaplan, *İslâm’da Kadın ve Özel Halleri*, 99.

⁸⁰⁶ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 96.

⁸⁰⁷ Kanlı, “Yine Tahsil”, 22.

*kaldıkları halde bile Allah'ın hıfzıyla kocalarının haklarına riayet eden malını şerefini ve namusunu koruyanlardır... Bu ayet-i kerime kadının ailede yer ve mevkiini ne güzel belirtmiştir. Bu ayet gereğince kadın kocasından ne kadar zengin, büyük ve tanınmış olursa olsun kocasına itaat etmesi şarttır. Bu kendi menfaati için bir harekettir. Binaenaleyh ibadetini yapan bir kadın kocası için yaptığı her şey bir ibadet hükmündedir.*⁸⁰⁸

*“Kadın çalışıp evinin geçimini sağlamakta olsa dahi kendisi için koruyucu olan kocasına itaat etmesi şarttır.”*⁸⁰⁹

*“Kadın, kocasının hayat arkadaşı ve tamamlayıcısıdır. Onunla her türlü haklara sahiptir. Fakat bu kadının her isteğinin yerine getirilmesi demek değildir. Çünkü kadın itaat eden, erkek itaat edilendir, Bugünün modern ailesi adıyla tanınan ailelerde maalesef bu emre riayet edilmemekte, bu sebeple de itaat edilen kadın olup evde erkeğin hiçbir değeri olmamaktadır. Kadın kocasının evinde bekçi, yuvanın en samimî koruyucusu, çocuklarına en iyi mürebbidir. Sabahtan akşama kadar bütün makyajlarıyla sokakta gezen kadın, geç vakit kocasının eve geleceği saatte ev işleriyle uğraşmaktadır. Kadının bu hatalı hareketi kocasının gayri meşru yollara sapmasına sebep olmaktadır. Nasıl kendini makyajlı haliyle yabancı erkekler seyrediyorsa, karısını evinde görmeyen erkek de sokaktaki kadınlara bakmakla kendi nefsinin tatmin etmektedir. Bu da aile arasındaki bağın kopup eşlerin birbirine karşı nefret duymalarına sebep olmaktadır.”*⁸¹⁰

*“Kadının kocasına olan vazifelerinden birisi de yasak halleri dışında (Hayız ve Nifas) kocasının gayri meşru yollara sapmaması için nefsi arzusunu yerine getirmesidir.”*⁸¹¹

---

⁸⁰⁸ Kanlı, “Kadının Kocasına Karşı Vazifeleri”, 20, 21, 26.

⁸⁰⁹ Kanlı, “Kadının Kocasına Karşı Vazifeleri”, 20, 21, 26.

⁸¹⁰ Kanlı, “Kadının Kocasına Karşı Vazifeleri”, 20, 21, 26.

⁸¹¹ Kanlı, “Kadının Kocasına Karşı Vazifeleri”, 20, 21, 26.

“Bütün bunlardan başka kadın, kocası tarafından emredilen vazifeleri tam olarak yapmalı, en ağır emirlerde bulursa dahi... Çünkü kadının kocasına yaptığı her vazife bir ibadet hükmüne geçmektedir.”⁸¹²

“Kadın, kocası evdeyken el işleriyle meşgul olmayıp kocasının hâl ve hatırını sormalı, onu güler yüzle karşılamalı. Dışarıdan geldiğinde palto ve sairesini alıp asmalı, yemeğini zamanında hazırlayıp, uyku zamanını vaktinde temin etmelidir.”⁸¹³

“Ailenin saadeti için çalışanlar, iki cihanda da aziz ve bahtiyar olurlar. Zira bir aile reisinin, ailenin yemesi içmesi ve giyimi için her türlü çalışma ve masrafları kendisine birer ibadet sayılır. Aynı zamanda çoluk çocuğuna getirdiği şeyler kendisi için birer sadakadır. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.v) “Cennette yüksek bir mertebe vardır, o mertebeye ancak meşru bir şekilde yaşamak için yorulanlar ve güçlük çekenler erer.” buyurmuşlardır. Binaenaleyh, bir aile reisinin her türlü iyi niyetle çalışması kendisine birer dünya ve ahret için saadet vesilesi olur. Aile reisi bu türlü yollardan hareket ederek çalıştığı an mesut ve bahtiyar olur.”⁸¹⁴

Derginin kadın ve erkeğe yüklemiş olduğu roller dönemin geleneksel kültüründen çok kopuk görülmez. Kadına bakış açısı; sadakat, namus ve erkeğe itaattir. İsraf kadının tutumuyla özdeşleştirilir. Erkeğe yüklenen sorumluluk ise karısının ve çocuklarının ihtiyaçlarını temin etmek, onlara kol kanat germektir. Bu aile içi hiyerarşik düzenin toplumsal yansıması, düzenli bir cemiyet ve müreffeh bir toplumdur.⁸¹⁵ Kadına yüklenen sorumluluğa kıyasla cılız bir tonla da olsa 1960-1980 yılları arasında diğer pek çok yazında dikkat çekmeyen bir hususu dergi dile getirir. Erkeğin işini bitirir bitirmez evine, ailesine dönmesi ve onlarla vakit geçirmesi. Karısına değer vermesi, onu cinsel bir meta olarak görmemesi, gönlünü alması ve hoşnut etmesi salık verilir.⁸¹⁶ Dönemin yeni kentli kadını ailesini yeni tüketim

⁸¹² Kanlı, “Kadının Kocasına Karşı Vazifeleri”, 20, 21, 26.

⁸¹³ Kanlı, “Kadının Kocasına Karşı Vazifeleri”, 20, 21, 26.

⁸¹⁴ Altunkaya, “Aile Reisi Nasıl Olmalıdır?”, 16

⁸¹⁵ Kanlı, “Yine Tahsil”, 22.

⁸¹⁶ Altunkaya, “Aile Reisi Nasıl Olmalıdır?”, 16; Muhammed Sevgili, “Ahlakın Kaynağı”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 162*, (Kasım 1975), 22, 23, 24.

alışkanlıklarıyla tanıştırap sosyalleştirirken, dergi kentli kadının tüketim alışkanlığını israf olarak değerlendirir. Kadınları kocalarını mali külfete sokmamaları, israftan kaçınmaları için uyarır.⁸¹⁷

Geleneksel hayatta üretim-çocuk ikilisi ailenin ekonomik durumunun ana belirleyicisidir. Doğal olarak çok çocuk sahibi olmak ekonomik refahın teminatı olarak görülür. Ancak ücretli işte çalışmak durumunda kalan çekirdek ailenin karı-kocasını için çocuk her şeyi ile hesap edilmesi gereken bir olguya dönüşür. Geleneksel kültürde çocuk sayısına karar veren taraf erkek olarak göze çarpar. Kente göçle birlikte aile içi ve dışı kararlarda kadın da söz sahibi olmaya başlar. Aile artık kendilerini ilgilendiren konularda çocukların da dâhil olduğu bir karar mekanizması ile eyleme geçme istidadındadır. Ancak dergi, çok çocuk sahibi olmaya gösterilen ilgisizliği yalnız kadına yükleme eğilimindedirler. Geniş ailenin çocuğun sosyalleşmesine katkısını vurgulayarak meseleye giriş yaparlar. Yeni tanışılan doğum kontrol kavramını insani bir durum olarak değerlendirmekten ziyade kadınların zevk ve eğlencelerinin bir sonucu olarak bu yönteme temayül ettiklerini ifade ederler. Tüketim alışkanlıklarının da değişim geçirdiğinin farkındadırlar. İhtiyacın yerini lüks almış, olmaması gerekirken, eğlenceye aile bütçesinden para aktarılmış, böylelikle güç durumda kalan aile, sorunun kaynağı olarak çocuğu görmüştür. Bu lüks düşkünü aileler çocuklarının en temel gıdası olan sütü bile temin etmekte zorlanmışlardır. Hatta devletin dağıttığı süt tozunu çocuklara içirecek kadar sorumsuz davranmışlardır. “Çocuk sahibi olan, özelliğini kaybetmemiş hiçbir mahlûk onun emirlerine karşı gelemez. Eski aile tiplerinde, çocuğun yeri, hüküm sahası daha genişti. Çocuk, dede, nine, teyze, hala, dayı, amca gibi kendi emrine hazır birçok fertlerin içinde dünyaya gelir, senelerce ayağı yere basmazdı. Aile parçalanıp küçük ünitelere ayrılınca bu saha daraldı. Artık kendisine ninniler besteleyecek sevgililerden mahrum, yalnızca hayatını idame ettirebilecek yeteneği ile baş başa kaldı. Zamanın annesi çalışmak, çeşitli cemiyet teşekküllerinde vazife almak,

---

⁸¹⁷ Sevgili, “Ahlakın Kaynağı”, 22, 23, 24.

*eğlenmek, dost ve ahbab ziyaretlerinin dışında ev işlerinden arta kalan çok az bir zaman ayırabilmektedir çocuğuna.*⁸¹⁸

*“Ağır meşgaleler altında ezilen anne için çocuk yük telakki edilmeye başlanmış, doğum kontrolü için tıbbın kendisine tanıdığı haklardan istifade yollarına sarmıştır. Hayat pahalılığı, lüks düşkünlüğü ve eğlenceler aile bütçesine yüklenince, çocuğa ayrılacak miktar azalmış, ana ve çocuk sağlığı istasyonlarından verilen süt tozuna ihtiyaç hissedilmeye başlanmıştır. Zamanımız insanı çocuğa dışsöz bir canavar gözü ile bakar olmuştur.*⁸¹⁹

O günlerde dikkat çeken mevzu sadece doğum kontrolü değildir. Batı’da hayata geçirilen dönemin kavramı ile ‘tohum bankaları’ nın Hacettepe tavassutuyla Türk toplumunda boy göstermeye başlamasıdır. Erkeğin üreme vasfının ıskat edildiği, nesezsöz bir topluma doğru bir kayış olduğu endişesiyle kıvranırlar ve toplumsal ahlakî aile vasıtasıyla ikame etmenin imkânını araştırırlar. Emek, üretim-üketim, enflasyon geçim sıkıntısı gibi fiziki olan her bir şey, ahlakî değerler karşısında islenmiş camdan manzarayı seyretmeye dönüşür. Tohum bankasına Amerikan erkeği için müracaat edenler, sosyetenin olsa da, bu zaten ahlakî olarak zemin kaybeden ailenin, nesep olarak da bozulması, koskoca bir milletin soysuzlaşması demektir.⁸²⁰

İsim konusunda da dergi geleneksel tavrı sürdürme eğilimindedir. Geniş aileler bir çocuk dünyaya geldiği zaman evvela erkek ise peygamberlerin isimlerinden, kız ise İslâm’ın önde gelen hanımlarından birinin adını, ardından da İslâm memleketlerinde Müslüman vakarına uygun bir isim verirlerdi. Böylelikle insanlar taşıdıkları isimlerin ve ait oldukları ailelerin sanlarını lekelememek için gayret gösterirler, böylece isim bir kontrol mekanizması olarak işlev görürdü. Ancak günümüzde bu adetten vazgeçilerek, Volkan, Kral, Hakan gibi erkek, Birsöz, Belma, Verda gibi kız isimleri koymayı yeğler oldular. Maziden kopuk işlevsel olmayan bu

⁸¹⁸ Engin, “Anneler ve Çocuklar”, 13.

⁸¹⁹ Engin, “Anneler ve Çocuklar”, 13.

⁸²⁰ Cumahoğlu, “Dünyayı Saran İnkâr ve İsyân Fırtınası”, 18, 19.

modern isimlerin sülalelere ve topluma bir katkısı yoktur. Üstelik çocuk taşıdığı ismin mizacına uygun bir karaktere sahip olacağından, toplumda az bulunan nadide isim bulma yarışı yerine, anlamı güzel, yaşamı örneklik teşkil eden şahsiyetlerin isimlerinin konmasını tavsiye etmişlerdir.⁸²¹

Dergi diğer tüm mevzularda olduğu gibi bu konuda da modern Batı ile bir kıyas yapma niyetinde değildir. Onlar Hıristiyanlık üzerinden değerlendirme yapma eğilimindedirler. Dolayısıyla Hıristiyanların çocuklarına aziz ve azizelerin adlarını verdikleri böylelikle dini kimliklerinden vazgeçemedikleri iddiasında bulunurlar.⁸²²

Dergi yazarlarının gelişmiş müreffeh toplum hayalinin temelini iki unsur oluşturur. Bunlardan ilki manevi kalkınmadır, maddi kalkınma bundan sonra gelir. Manevi kalkınma insanın, insani boyutta kalmasının teminatıdır. Öyle ya; insan yalnız makine değil ki üretsın, hayvan değil ki tüketsın, insan ancak ahlaki ilkeleri hayatına kılavuz yaparak insan kalabilir. Ahlakın kaynağı ancak İslâmi ruh ve şuurdur. Çocuk ahlaki ilkelere, eğitime ailesinden gördükleriyle, duyduklarıyla başlar. Peki; laik hukukun, modern hayatın kadını evden sokağa çıkardığı, moda illetiyle, gösterişçi lüks hayatla sömürdüğü, plajlarda soyduğu, toplum içerisinde mini etekle dolaştırdığı, dini bilgilerden yoksun bıraktığı anne, çocuğuna manevi değerleri nasıl verecek?⁸²³ Yazarların çocuk eğitiminden yalnızca anneyi sorumlu tuttıkları görülmektedir. Bu sorumluluğu öylesine ileri götürürler ki; toplumu inşa edenlerin yalnız kadınlar olduğu ihtimali akla getirirler. *“Milletlerin huzur ve saadete kavuşup hayallerinde yaşattıkları hayata erişmelerinde kadının rolünü unutmamak gerekir. Kadın, var oluşun temel taşıdır. Kadın, cemiyetlerin, tarihin kader kasırgalarında tutunup, parlamasıyla yıkılıp tarumar olması arasında bir mekân çizgisidir. Kadın, iffet ve namusu ile etrafa huzur ve saadet, imanı kumandanlara destek, hayâ perdeleriyle cemiyete huzur ve refah boşaltan, Kur'an ölçülerine bağlı bir evlâtle cemiyetin temelini iman ve aşk betonuyla perçinleyen eşsiz bir mimardır. Çeyrek asırdır hasretini çektiğimize, eski asliyetimize*

⁸²¹ Kemal Kuşçu, “Adlarımız ve Soyadlarımız”, *İslâm'ın İlk emri Oku, Sayı 42*, (Ocak 1965), 8, 9.

⁸²² Kuşçu, “Adlarımız ve Soyadlarımız”, 8, 9.

⁸²³ İsmail Arslan, “Ailede Manevi Buhran” *İslâm'ın İlk emri Oku, Sayı 85*, (Şubat 1969), 20.

dönüşümüüzün hareket noktası senin hayâ ve iffet perdenden başlar! Türkiye'nin istikbali, senin bel kemiğın üzerine kurulur dense yeridir. Bu vatanın asayışı, senin damla damla hayâ şırıldayan, ayın nurani çehresini madde plânında noktalaştırın vakar ve feyz dolu bakışlarından geçer."⁸²⁴

Kadına yüklenen bu büyük sorumluluğun ana sebebi, muhtemelen, dönemin babasının henüz bir karara oturmamış mesai saatleridir. Ancak yine de Tanzimat Dönemi itibari ile özellikle İslâmcıların, kadınların eğitim hayatlarını meşrulaştırmak için, çocukların ilk mürebbiyeleri anneleridir, savının kalıntıları olma ihtimalini göz ardı etmemek gerekir.

Çocuk terbiyesi konusunda da derginin okurlarına tavsiyeleri vardır. Karı-koca arasında yaşanabilecek sorunlardan çocukları uzak tutmak, yapılan hataları çocuklar önünde konuşmamak ve aile dışından insanların mahremiyetlerini muhafaza etmek gibi ilkesel unsurları hatırlatmışlardır. Çocukla alay etmemek, verilen sözün mutlaka yerine getirilmesi önemlidir. Çocuğun iletişim kurduğu çevresini takip etmek artık dini bir vecibe olmuştur. Bunları yaparken iyi bir örneklik teşkil etmemek tüm bu çabaların boşa gitmesi demektir. O yüzden ebeveynin erdemli yaşama, ahlaki ölçülere göre konuşma ve davranma zorunluluğunu anımsatmışlardır.⁸²⁵

Dönem kültürü içerisinde muhtemelen hoş görülebilecek ancak günümüzde ifade edilmesinin bile insanları rahatsız edebileceği, çocukların terbiyesinde dayak mevzusunda da hatırlatmalarda bulunurlar. Çocuğa lüzumsuz yere aşırı şiddetten kaçınılmalıdır ve anne babadan birinin çocuğa şiddet uygulaması, diğerinin çocuğu kurtarması, çocukta şiddet uygulayana karşı nefret uyandıracığı anımsatılır. Çocukları sevmeye mümkün olduğunca adil olunması, aşırı sorumluluk verilmemesi, yalana tevessül ettirecek söylem ve eylemlerden kaçınılması hatırlatılan diğer mevzular arasındadır.⁸²⁶

⁸²⁴ Süslü, "Müslüman Türk Kızına Hitap!", 14.

⁸²⁵ Fatma Zehra Kanlı, "Çocuk Terbiyesi" *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 110* (Mayıs 1971), 20, 21.

⁸²⁶ Kanlı, "Çocuk Terbiyesi, *Sayı 110*, (Mayıs 1971), 20, 21.

SONUÇ

Geleneksel yaşamda kadın doğurganlığıyla var olur. Bu onun ontolojisinin bir parçası olarak görüldüğü gibi milletlerin ve devletlerin bekasıyla kutsanarak ulvileştirilir. II. kuşak feminist hareketler, kadının çocuk doğurmaya mahkûm edilemeyeceğini ifade etmiş olmalarına rağmen genel olarak algı, kadının analık vasfından büsbütün sıyrılmadığından, eski anlamını tam olarak muhafaza edemese de modern zamanlarda bile kadının varoluşunu analık vasfıyla tamamladığı yönündedir.

Cumhuriyetle birlikte geleneksel kadın anlayışından uzaklaşmaya başlanmıştır. Cumhuriyetin, ailesinin sorumluluğuyla birlikte erkekle birlikte omuz omuza çalışan mücadeleci kadın kimliği, İkinci Dünya Savaşının etkisiyle, 1945-1965 yılları arasında, *aile odaklı modernleşme* olarak kavramsallaştırılan, vatan evlatlarını yetiştiren itaatkâr, fedakâr anne tiplmesiyle ev kadınlığına doğru evrildiği görülür.

Demokrat Partinin iktidar olması birtakım olaylara bakışı temelden değiştirmiştir. Önceki dönemlerde toplumsal hayatta dini referanslara yer vermemek bazı muhafazakârları rahatsız etmiş görünür. Hatta bazı muhafazakârlar kız çocuklarını okutmaktan hassasiyetle kaçınırken, Demokrat Partinin hükümet olmasıyla bu durum değişmeye başlamıştır. Partinin hedef kitesinin muhafazakârlar olması, politik olarak partiyi, daha önce güdülen tavizsiz İslâm karşıtlığında ya da laiklik anlayışında gevşemeye itmiştir. Bu durum müfredata din derslerinin konulması, İmam Hatip Okullarının açılması gibi birtakım imkânların oluşmasına vesile olmuş ve bu kesim kız çocuklarını okutmada gerekli motivasyonu yakalamıştır.

Diğer taraftan 1960'larda devlet, Komünizmi yükselen bir tehlike olarak görmeye başlayınca etkili olacağından şüphe etmediği İslâmi hassasiyetin yeniden dolgunlaştırılması işine girişmiştir. 1961 yılında Diyanet İşleri başkan yardımcısı Yaşar Tunagör'ün Seyyid Kutub'dan yaptığı çeviri ile resmi olarak bu kapı aralanmış, İslâm coğrafyasından çevirilere hız verilmiştir. Örneğin Mısır'dan Müslüman Kardeşler, Pakistan'dan Cemaat-i İslâmi'nin kadrajında olan yazın

çerçevesinde Türkiye’de İslâmi kimlik yeniden inşa edilmiştir. Çeviriler entelektüel bir kitle için düşünülürken halkın dini hassasiyetlerini ikmal etmek için de *Minyeli Abdullah*, *Huzur Sokağı* gibi hidayet romanları işe koşulmuştur. Çeviriler İslâmi bilincin yükselmesine yardımcı olurken gerçekliğin gözden kaçırılmasına da yol açmıştır. Örneğin Türkiye’de İslâmcılar çevirilerin dayatması olarak, bu ülkenin sorunu olmamasına rağmen çok karlılığı tartışırken, aynı tarihlerde solcular, ücret eşitliği gibi büyük bir sorun üzerinden kadının emeği için mücadele etmişlerdir. Mevcut sorunlar totaliter bir anlayışla ele alınmış, kültürel farklılıklar göz ardı edilerek, kitap ve sünnet merkezli problemler alanları çözebileceklerine iman etmişlerdir. Mevdudi’nin İslâm kadını hakkındaki görüşleri Türkiye’de neredeyse kolektif muhafazakâr kadın kimliğini oluşturmuştur. Bu yanlıgı kültürel uyumsuzluğu da gündeme getirmiştir, mesela sütannelik gibi kültürümüzde karşılığı olmayan kurumlar üzerinden kadına paye verilmeye çalışılır. Şöyle ki, Müslüman bir kadın doğurduğu çocuğu emzirmeyecek kadar özgürdür. Dilerse kocası çocuğuna sütanne tutmak zorundadır. Sütanneliğin mevcut olduğu kültürlerde tartışma konusu yapılması ne kadar olağansa olmayan kültürlerde tartışılması o kadar abestir. Muhafazakârlar kadının özgürlüğüne bu cümlelerle dayanak ararlarken, kocasının cinsel taleplerine cevap veremediğinde, kocanın karısını dövme hakkı vardır diyerek çelişkiye düşmüşlerdir.

Oku dergisi yazarları mevcut durumun etkisi altında görünürler. Örneğin Mevdudi’nin kadın tasavvuru Oku dergisi yazarları için bir tipoloji oluşturur. Bu tipolojiye göre; Oku yazarları için moda toplumsal bozulmanın sebeplerindedir. Bu düşüncelerini yöneten temel unsur, kadının görünmezliği ile ilgilidir. Kadının toplumsal görünürlüğü arttıkça fitne de artacak böylelikle toplum bozulacaktır. Tesettüre bakışları da bu düşünce etrafında şekillenir. Kadının evinin dışına çıkması elzem ise bu dikkat çekmeyecek bir tesettür ile mümkündür. Hatta toplumda fitne kol geziyorsa kadın peçe de takmak zorundadır.

Tesettürün modası olacağına ihtimal vermezler. Onlara göre tesettür tamamen gizlenmeye yönelik bir eylem iken moda belirlenmeye, görünürlüğün artmasına

hizmet etmektedir. Dolayısıyla tesettür ve moda yan yana getirilemeyecek iki kavramdır.

Ayrıca giyim kuşamla ilgili cinsiyetçi tavırlarını sürdürürler. Örneğin pantolon bir erkek giyimidir. Pantolonu bir kadının giymesi olası bir şey değildir. Şayet kadın bir zaruretten ötürü pantolon giymek zorunda kalırsa bile bu erkek kumaşından üretilmeyen, erkeğin pantolonuna benzemeyen bir yapıda olmak durumundadır. Kısacası kadın kendi cinsinin gerektiği kıyafetler giymek zorundadır.

Bu konudaki tespitimiz; kadın toplumda en az dikkat çekecek şekilde, sade, mümkün olduğunca az renkli, tesettüre uygun, modadan uzak ve kadına ait elbiseler giymek zorundadır.

Oku dergisi yaratılıştaki kadın-erkek eşittir demesine rağmen uygulamada kadın-erkek rolleri arasında çok büyük fark gözetir. Onlara göre erkeğin yaratılışına uygun olan ev dışı işlerde çalışmak, ailesinin geçimini temin etmek, yediğinden-giydiğinden aile üyeleri için de temin etmektir. Bu sorumluluk erkeğin fizik olarak güçlü, psikolojik yönden dirayetli olmasının bir sonucudur. Kadın bunlardan sorumlu değildir. Kadının ev dışına çıkması zaten uygun bir durum değildir. İşte bu noktada şöyle bir argüman geliştirirler. Madem erkek kadından daha güçlüdür ve bin bir zorlukla evinin ihtiyaçlarını temin etmektedir, hatta kadın çalışmış olsa dahi ev geçindirme gibi bir sorumluluğu olmadığından, onun yapmış olduğu ev bütçesine katkıdan ibarettir, öyleyse kadın ve çocuklar evin reisi olan erkeğe itaat etmek zorundadır. Bu mantık çerçevesinde, kadının, kocasını ismiyle çağırmasını da mekruh görürler.

Diğer taraftan dergi, karı-koca arasındaki eşitliği, kadın ticaret yapabilir, alırsatar gibi ifadelerle kotarmaya çalışır. Kadının erkekle aynı ya da benzer şeyleri yapabilmesini eşitlik kavramıyla karşılarlar. Oysa düşüncelerinin aslı, erkek ve kadın doğalarına uygun işler yapabilir noktasındadır. Böylece bir eşitlikten ziyade doğal olana yönelim gösterirler.

Oku dergisi kadının kamusal varlığını reddetme eğilimindedir. Bu durumu şöyle izah ederler. Kadının asli görevi kocasına hizmet etmek, ev işlerini kusursuz

olarak yapmak ve çocuk yetiştirmek. Kadın asli görevinden koparılır, evin dışına çıkarılırsa öncelikle aile yapısı bozulmaya başlar, ardından koskoca bir toplum ifsat olur. Toplumu koruma yollarından biri de kadının kamusal varlığını sınırlamaktır. Hatta hayalini kurdukları toplumda sokakta görülen üç beş kadın vardır. Bu kadınlar zorunluluklarına binaen evlerinden dışarı çıkmışlardır. Aynı zamanda dışarı çıkmak zorunda kalan bu kadınlar, tesettürlerine dikkat etmişlerdir. Dergi, kadının ev hanımlığını yüceltirken bunun dışındaki kadın tiplerini, sokak kadını ve zevk kadını olarak alçaltma yönüne gider.

Kamusal hayatın bir ögesi olan siyasi katılıma kadınların girmelerine karşı çıkarlar. Onların siyasetle ilgilenmesini faydasız, gereksiz görürler. Kadının siyasete girmesi, seçim masraflarını ve seçim konusunda rekabeti artırmaktan başka bir işe yaramaz düşüncesindedirler. Kadın ancak evinde mutludur ve ancak ev hanımı ailesini mutlu eder.

Dergi yazarları kadınların eğitimleri konusunda; İslâm dini ilmi erkekle beraber kadına da farz kılmıştır, ifadesiyle doğru bir çıkış yaptıklarını düşünürler. Ancak yazıların geneline dikkat edildiğinde bu eğitim, kadının kendi refahını yükseltmesi için ya da hak ve sorumluluklarının bilincinde olması adına kurgulanmış bir süreç değildir. Kadınların eğitimi, hayalini kurdukları güçlü İslâm devletinin erkek yöneticilerini yetiştirecek, muhafazakâr anneler içindir. Hayallerini süsleyen, Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerinin Fatihleri, Yavuzları ve Kanunileridir. Bu simaları yetiştirecek annelerin karma eğitimden yetişmeleri mümkün değildir. Kız ve erkeklerin birbirlerini asla göremeyecekleri, İmam Hatip Okulları açmak gerekir. İmam Hatip Okuluna da her erkek/kız, öğrenci girmemelidir. Bu okulların ruhuna uygun, bilinçli öğrencileri seçmek önemlidir. Aksi halde İmam Hatip Okulundan mezun olsalar da milleti, memleketi zor durumlara düşürebilirler.

Alınan eğitimin genel olarak kadınların meslek hayatlarına bir katkısı yoktur. Kadının asli vazifesi yuvasına bekçi, evladına mürebbiye olmasıdır. Bir meslek düşünülecekse onlar da ya vaizelik ya da başta İmam Hatip okulları olmak üzere, okullarda din dersi öğretmenliğidir.

Oku yazarlarının kadının iş yaşamıyla ilgili zihni yapıları duru değildir. Bazı yazılarda kadının çalışabileceğine hükmederlerken diğerlerinde kadının çalışmasının kesinlikle uygun olmadığına kanaat getirirler. Elleri yüzü kapalı olması şartıyla yani tesettür hükümlerine uyduğu vakit, vakarını ve ciddiyetini de koruyabilecekse kadın erkeklerle birlikte çalışabilir düşüncesinin üzerinden çok zaman geçmeden Ahzab suresi 33. ayetinde geçen “*Vakarla evlerinizde oturun*” ayetine atıfta bulunarak kadınların evlerinden ayrılmalarının mümkün olmadığını ifade ederler. Sonra yine kadınların dilerse ticaret yapabilecekleri, dilerse de kamuda memuriyet yapabileceklerini, hatta erkeklerin olduğu ortamlarda da çalışabileceklerini; onların çalışmalarını İslâm’ın garanti altına aldığını anlatırlarken, birden çalışmak durumunda kalan kadınların, fitne şaibeleri hususunda dikkatli davranmaları gerektiğini hatırlattıktan sonra kadının velisi olmaksızın yabancı erkeklerle aynı ortamı paylaşamayacaklarını ifade ederler. Ancak 1960’lardan 1980’lere uzanan süreçte, eğitime katılan kadınların gelişen iş yaşamları karşısında dergi daha fazla direnemeyeceğinin farkındadır. Bu yüzden vaizelik, öğretmenlik ve kadınların tedavisi için ebelik, hemşirelik, doktorluk gibi alanlarda kadınların çalışabileceklerini ifade ederek, eğitimden sonra kadın algısı noktasında en ciddi değişime imza atmış olurlar.

Oku yazarlarına göre nikah akdinin gerçekleşebilmesi için tarafların en azından İslâm’ın ve imanının ne olduğu hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Taraflardan biri ya da her ikisi bu bilgiden yoksun ise diyaneten bu nikahın geçerli olduğunu iddia etmek şüphe götürür. Bu yüzden resmi nikahla birlikte dini nikahın yapılması gereklidir.

Yukarıdaki söylemlerden anlaşıldığı üzere dergi, dini nikaha denetleyici bir anlam yükleyerek, dini bilgilerin öğrenilmesinde nikahı, toplumsal motivasyon aracı olarak kullanmaya çalışmıştır.

Evliliğe ya da boşanmaya karar verme noktasında kadının iradesinin önünde velisi dahil hiçbir engelin olmadığını düşünürler. Nikah hususunda kadın-erkek eşittir. Nikah konusunda kadının velisinin konumu, kadına rehberlik yapmasıdır, düşüncesini paylaşırlarken dergi boşama hakkını erkeğe tanır. Bir yazıda kadının

boşama kararını vermede özgür olduğu dile getirilirken bir diğerinde boşama hakkı kocanıdır diyerek çelişki yaratılır.

Çok evlilikle ilgili geliştirdikleri argüman; Avrupa’da kaç erkek tek eşlidir, sorusudur. Onlara göre orada erkekler metreslerine servetlerini yediriyorlar, metresten doğan çocuklar veled-i zina damgası ile damgalanmaktadır. İslâm bu konuda erkeğin evliliğini dört eş ile sınırlandırmış, erkeğin eşlerine karşı adaletli olmasını salık vermiş ve nesep korunmuştur, düşüncesindedirler. Üstelik nikah yapılırken kadın, müstakbel kocasına başka eş almamayı şart koşması mümkündür, ifadesini de eklemişlerdir. Bazen de çok eşliliğin zor zamanlarda meşruiyet kazandığını olağanüstü, durumlarda bunun söz konusu yapılabileceğini, şartların normalleşmesi durumunda tekrar tek eşliliğe dönmek gerektiğini söyledikleri olur.

Ancak bütün bunlara rağmen dergi bazı sayılarda tek eşliliğin önemine vurgu yaparken diğer bazılarında olağanüstü şartları zikretmeden, çok evliliğin gerekliliğinden bahsederek ikilemde kalmıştır.

Dergi, doğum kontrolünü, İslâm düşmanlarının Müslüman nüfusu azaltma planı olarak algılamaktadır. Böylece Müslümanların yeryüzündeki etkinliği, hakimiyeti de son bulacaktır. Bu düşünce onları, çocuğun kıymetinden ziyade hayal ettikleri İslâm toplumunun ayakta kalması çabasına sürüklemiştir. Doğum kontrolüne hiçbir zaman müsamahalı davranmamışlar, her zaman şiddetli bir karşı duruş sergilemişlerdir. Kürtaj onlar için zaten cinayettir. Cahiliye Dönemi’nde kız çocuklarını diri diri toprağa gömmekle kürtaj arasında fark görmezler. Kürtaj behimi arzuların neticesinin bir masum canla ödenmesi sorunudur. Doğum kontrolüne de kürtaja da bir zaruretten ötürü müracaat edilecek en son çare olarak bakmışlardır.

Doğumun çalışan modern anne için ne anlama geldiğinin farkındadırlar. Çalışan anne çocuğa bir angarya gözüyle bakacak, yorgun argın döndüğü evinde çocukla ilgilenme fırsatı yakalayamayacaktır. Eğlence için geçireceği zamandan ve sosyal hayattan, hobilerinden de ödün vermek durumunda kalacaktır.

Doğumun kadının bedeninde bıraktığı izlerin, doğum kontrol ajanlarının kullanılmasıyla ortaya çıkacak sorunlarla kıyas edildiğinde ne kadar önemsiz

olduğunu anlatma cihetine giderler. Doğum kontrol ilaçları meme kanserinin en önemli sebeplerindendir. Rahim içi araçlar da rahim kanserine sebep olmaktadır.

Doğum kontrol araçları yalnız gebeliği önlememektedir, onlar aynı zamanda gayr-ı meşru ilişkilere kapı aralayarak, ahlakın yozlaşmasına, toplumun bozulmasına sebep olmaktadır.

Kısacası dergi yazarlarının bu konuda bakışını şekillendiren iki dinamik vardır. Bunlardan ilki Müslümanların nüfus olarak çoğalmak zorunda olduğu, diğeri ise doğum kontrol ve/veya kürtajın Müslüman nüfusa müdahalesine ilaveten ahlaksızlığın yayılmasıyla toplumsal bozulmaya sebep olacağıdır.

Oku dergisi ailenin merkezine kadını yerleştirir. Öyle ki; koca ile layıkıyla ilgilenme, çocukların bakımı ve eğitimi, ev işlerinin çekip çevrilmesi kadının sorumluluğundadır. Hatta kadınlara verilen eğitim bu işlerin kusursuz yerine getirilmesi içindir.

Kadın eğitilmiş, kültürlü ve muhafazakâr olursa aile iyi olacaktır. Ailelerin iyi olması toplumun iyi olmasına vesiledir. Bu yüzden ailelerin sorun yaşamaması ve ailenin devamlılığının sağlanması için kadının iyi yetiştirilmesi gerekmektedir.

Kadın, dine muhalif olmama kaydıyla kocasının emirlerini yerine getirmeye mecburdur. Dergi, kadının, kocasının isteklerini yerine getirmesini ibadet olarak nitelendirdiğinden, isteğin zor olması sevabı artırır, kadın bu tür talepleri de yerine getirmeye mecburdur, demiştir.

Oku dergisine göre, ailede kadının yeri, kocasının hayat arkadaşı, onun tamamlayıcısıdır. Kocasıyla birlikte her türlü hakka sahiptir dedikten sonra şu açıklamayı ilave etme ihtiyacı duyarlar. Kadının her türlü hakka sahip olması, onun her talebinin yerine getirileceği anlamına gelmemelidir. Çünkü erkek itaat edilen kadın ise itaat edendir. Kadın erkeğe itaat etmezse erkeğin aile içerisinde bir kıymeti kalmaz düşüncesindedirler.

Tespitlerimize göre; kadın çalışsa da kocasına itaate zorunludur, çünkü evin geçimi kadının asli vazifesi değildir, onun kazancı ancak aile bütçesine bir katkı olarak değerlendirilmelidir.

Aile ile ilgili bazı yazılardan çıkardığımız sonuç; çocuğun eğitiminden yalnız anne sorumludur. Bu durumun muhtemel sebeplerinden biri, o yıllarda özel sektörde çalışma saatlerinin çok iyi oturtulmadığından, babanın yorgun ve eve geç dönmesiyle alakalıdır. Derginin annelerden talebi, vatanını milletini seven Kur'an ölçülerine bağlı evlat yetiştirmeleridir. Ancak böyle bir nesil bizi, özlemini duyduğumuz tarihteki büyük millet seviyesine çıkaracaktır.

KAYNAKLAR

- Abakay, S. (2010). *Moda Tasarımcısı, Moda Fotoğrafçısı ve Moda Editörü Üçgeninde Tasarım* (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 7.
- Abay, G. (2010). *Demokrat Parti Döneminde Türk Basınında Din (1950-1960)*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 46, 123.
- Abisel, N. (1984). “Türk Sinemasında Aile”, *Türkiye’de Ailenin Değişimi, Sanat Açısından İncelemeler*, hz. İlber Ortaylı vd., (Ankara, Maya Matbaacılık, Yayıncılık Ltd. Şti.), 38, 42.
- Acar, H. (2019). “Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın”, *İnsan&İnsan, Sayı 21*, 395, 411.
- Acun, F. (2012). “Görsel Verilerde Kadın İmajı (1923-1960)”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 16, Aralık 2007*, 91-112.
- Ağırbaşı, A. (1970). “Köşeden – Bucaktan”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 103*, 9.
- Ağırbaşı, A. (1970). “Yılbaşı!”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 95*, 3.
- Ahat, K. (2018). *Bilincin Moda Yönelimine Etkisi (Moda Bilinci, Öz-Bilinç ve Öznel Mutluluk Üzerine Alan Araştırması)* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 24.
- Akbulut, S. (2020). “Aile ve Kadın-Ailede Birey Olarak Var Olma-“, *İslâm Penceresinden Kadın*, haz. Ülfet Görgülü, (İzmir, Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), 88.
- Akdemir, S. (1997). “Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerim’de Kadın”, *Journal of Islamic Research, Vol. 10, No, 4*, 249, 258.
- Akdoğan, Y. (1995). *Görsel İktidar*, (İstanbul, İnsan Yayınları), 9.
- Akgül, M. (1999). *Türk Modernleşmesi ve Din*, (Konya, Çizgi Yayınevi, 1. Baskı), 73
- Akgül, M. (2002). *Türkiye’de Din ve Değişim, Bir Erol Güngör Çözümlemesi* (İstanbul, Ötüken Neşriyat), 62.
- Akın, H.H. (2019). *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye’deki Siyasal İslâmcılık Hareketinin Dış Politika Söylemlerinin Hidayet Romanları Üzerinden İncelenmesi*, (Ankara: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 38, 65, 69.

- Akıncı, A. vd., (2015). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* (17 (29), 47.
- Akıncı, M. (1961). “İrfan Ordusuna” *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 1, 7, 9.*
- Akıncı, M. (1975). “Yurt Kalkınmasında Payı Olanlar”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 161, 9.*
- Akman, M. (2004). “Aile Planlaması”, *İslâmiyât, Sayı 3, 163.*
- Aksoy, İ. (2016). “Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını”, *Yasama Dergisi, Sayı 32, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2016 (Dünya Kadınlar Günü Özel Sayısı II), 9.*
- Albayrak, S. (1989). *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, (İstanbul: Araştırma Yayınları), 58, 59.
- Altunkaya, M. (1974). “Aile Reisi Nasıl Olmalıdır?”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 147, 16.*
- Altunkaya, M. (1974). “Aile”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 146, 16.*
- Alver, F. (2011). *Gazetecilik Bilimi ve Kuramları*, (İstanbul, Kaldeon Yayınları. 1. Baskı), 309.
- Anthony, G. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, (İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti. Birinci Basım), 69.
- Arabacı, C. vd, (2009). *Konya Basın Tarihi*, (Konya Palet Yay., 2. Baskı), 205.
- Arık, R.O. (1974). *Meseleler*, (İstanbul: Hareket Yayınları, 1. Baskı), 17.
- Arıkan, R. (2013). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2. Basım), 21.
- Arışahin, T. (1961). “Tarihi Mukadderatımız ve Dini Tedrisat Müesseseleri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 7, 12*
- Arıtan, M.Ş. (1976). “Örtünme”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 175, 17.*
- Arıtan, M.Ş. “Kara Salgın ve İslâmiyet’te İçki Yasağı”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 178, (Mart, 1977), 4.*
- Arslan, A. “Kadın Odaklı Politikaların Hükümet Politikalarına Yansımaları Üzerine Bir Analiz”, 411-440.
- Arslan, E. (2020). *Eğitim ve Kadın-Kâmil İnsan Olma Yolculuğu, İslâm Penceresinden Kadın*, haz. Ülfet Görgülü, (İzmir, Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), 60.

- Arslan, İ. (1969). “Ailede Manevi Buhran” *İslâm ’ın İlk emri Oku, Sayı 85, 20.*
- Arslan, Ş.A. (2017). “Kadın Odaklı Politikaların Hükümet Politikalarına Yansımaları Üzerine Bir Analiz”, *TBB Dergisi, Özel Sayı, 411-440.*
- Aslan, Ş. vd., (2015). “İslâm’ın Kadın Liderliğine Bakışı: Disiplinler arası Nitel Araştırma”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 8, 71-107.*
- Aşkun, N. (1969). “İslâm Kız Kolejleri Açmalıyız!”, *İslâm ’ın İlk Emri Oku, Sayı 93, 6.*
- Atabey, İ. (1967). “Moda Denilen Canavar”, *İslâm ’ın İlk Emri Oku, Sayı 63, 5.*
- Atar, Ö.G. ve Gürsoy Ulusoy, Ş. (2020). “Günümüz Modern Teknolojik İşçileri Prekarya Çalışanların Evliliklerinde Aile İletişimi Kavramına Bakışları”, *e Kurgu, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi, Cilt 28, Sayı 1, 194.*
- Atay, H. (2017). “Kürtaj Yasasının Arkeolojisi: Türkiye’de Kürtaj Düzenlemeleri, Edimleri, Kısıtları ve Mücadele Alanları”, *Fe Dergi: Feminist Eleştiri 9, Sayı 2, 6, 7.*
- Ateş, M. (1961). “Bir Neslin Arzuhalisi”, *İslâm ’ın İlk Emri Oku, Sayı 9, 3*
- Ateş, M. (1961). “Faiz ve İktisat”, *İslâm ’ın İlk Emri Oku, Sayı 9, 10, 11.*
- Ateş, M. (1961). “İmam-Hatipli Kardeşlerimizle Baş başa”, *İslâm ’ın İlk Emri Oku, Sayı 3, 11.*
- Ateş, M. (1961). “Niçin İslâm Enstitüsü?” *İslâm ’ın İlk Emri Oku, Sayı 5, 8, 9.*
- Ateş, M. (1962). “Alaka Bekleyen Bir Müessesese”, *İslâm ’ın İlk Emri Oku, Sayı 18, 14, 15.*
- Ateş, M. (1963). “Mevhum Tehlike”, *İslâm ’ın İlk Emri Oku, Sayı 29, 3.*
- Ateş, M. (1965). “Hülle ve Asri Hülleciler”, *İslâm ’ın İlk Emri Oku Sayı 47, 4, 21.*
- Ateş, N. (2018). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türk Siyasal Yaşamında Kadının Yeri*, (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 66, 90, 91.
- Avcı, E. (1974). “Aile”, *İslâm ’ın İlk Emri Oku, Sayı 150, 9.*
- Avcı, Z.E. (2011). *1980 Sonrası Türkiye’de Kadın Sivil Toplum Kuruluşları ve Türk Hukuk Sistemine Etkileri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 25, 110.

- Aydın Özer, E. (2019). *Yeni Türk Şiirinde Beden Algısı (Tanzimat'tan Cumhuriyete)*, (İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 5, 6, 7.
- Aydın vd., “1950-1960 Döneminde Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme”, 56.
- Aydın, A. ve Yıldız, M. (2016). “1950-1960 Döneminde Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yasama Dergisi. Sayı 33 (Dünya Kadınlar Günü Özel Sayısı III)*, 52, 66.
- Aydın, H. (2014). *Toplumsal Cinsiyet ve Estetik Özerklik Bağlamında Türk Edebiyatında Delilik ve Kadın*, (Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 174, 175, 179.
- Aydoğdu, N. (2016). “Türk Basın Tarihinde İlk Resimli Dergi: Mirat”, (Yayına Hazırlayan) Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu, ed. Merve Uğur, (Elâzığ, 19-21 Ekim), 913, 919, 924.
- Ayhan, H. (1962). “Mücadeleye Devam”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 16*, 21.
- Ayhan, H. (2013). *İnönü Dönemi Basını (1938-1950)*, (Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 97.
- Bakacak, A.G. (2009). “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı 44*, 627-638.
- Baktır, M. (1996). *İslâm'da Kadının Çalışma Şartları, Sosyal Hayatta Kadın*, haz. İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, İstanbul: Ensar Neşriyat, 115.
- Bal, Ö. (1969). “Biz de Müslüman mıyız?”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 87*, 4, 5.
- Balık, M. (1977). “Almanya İntibalarım ve Tekliflerim”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 187*, 12.
- Bardakoğlu, A. (2017). *Kadın Sorunlarının Kaynağı Din Değildir*, Kadın ve Aile Yazıları, (Ankara: 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), 121, 122.
- Barış, T. (2016/2). “Meşrutiyet Döneminin Uzun Soluklu Yayınlarından Biri Olarak Resimli Kitap Dergisi”, *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl 20, Sayı 31*, 244, 254.
- Baseri, A. (2014). “Semavi Dinlerde (İslâm, Hristiyanlık, Yahudilik) Kadına Şiddet ve Saygının Karşılaştırılması Hakkında Araştırma”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (Özel Sayı 1)*, 123-127.
- Baş, N. (1962). “Garp Medeniyetinin Asıl Sahipleri”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 17*, 12.

- Başarıcı, B. (1973). “Lanetler”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 130, 21.
- Başkaya, Z. ve Özkılıç, F. (2017). “Türkiye’de Doğurganlıkta Meydana Gelen Değişmeler (1980-2013)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 54, 406.
- Başmanav, N. (2019). *Michel Foucault’un Beden Algısı ve Kültürel Dönüşüm Süreçlerinden Hareketle Moda Kavramı ve Lüks Markaların Dijital Medya Evrimi*, (İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), xvi, xvii.
- Bayer, A. (2013). “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, 107.
- Bayındır, A. (1996). *Günümüzde Karı-Koca İhtilaflarının Sebepleri*, Sosyal Hayatta Kadın, haz. İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, (İstanbul, Ensar Neşriyat), 231.
- Berki, Ş. (1962). “İslâmda Toplum Hayatı”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 14, 3.
- Beşer, F. (1991). *Kadının Çalışması, Sosyal Güvenliği ve İslâm*, (İstanbul: Seha Neşriyat), 16.
- Bilgin, B. (2014). *İslâm’da Kadının Rolü, Türkiye’de Kadın*, (Ankara: Sinemis Yayın Grup, 2. Baskı), 149.
- Bilgin, R. (2016). “Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, Elâzığ, 219, 243.
- Bozdağ, İ. (1992). *Dünyada ve Türkiye’de Basın İstibdadı*, (İstanbul, Emre Yayınları), 183, 184.
- Bulaç, A. (1995). *Din ve Modernizm*, (İstanbul: İz Yayıncılık), 151.
- Bulunmaz, B. (2012). “Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları”, *Öneri Dergisi*, Cilt 10, Sayı 37, 207.
- Bulut, S. (2013). “Türkçülerin Penceresinden Osmanlı’da Kadın Meselesi ve Orta Asya Referansı”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 10, 313-336.
- Büyükkörükçü, T. (1962). “Ramazan ve Oruç”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 12, 7.
- Caporal, B. (1982). *Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı), 662, 663.
- Cem, İ.S. (1967). “O Belde Hayal Şehir” *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 68, 16.
- Cemile, M. (1968). “İslâm Adabı ve Garp Muaşeretı”, çev. Kemal Kuşçu, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 79, 16, 17, 26.

- Cenan, M. (1964). “Kız Oğlan Kız mı? Oğlan Kız mı?”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 41*, 25.
- Cenan, M. (1965). “Marazi Bir İlet: Acele ve Telaş”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 43*, 9.
- Cenan, M. (1965). “Yeni Bir İlim: Havaiyat”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 42*, 14.
- Cenan, Ş. (2016). *Antropontolojik Açıdan Eğitim Kavramı ve Eğitimde Etik Sorunsalı*, (İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 2.
- Ceran, M.H. (1976). “Gençlik”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 167*, 17.
- Cevizci, A. (2000). *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul, Paradigma Yayınları, 4. Basım), 304.
- Cilacı, O. (1976). “Yılbaşı Gecesi”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 175*, 24.
- Coşkuner, K.F. (1961). “Gericilik Üzerine”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 6*, 7.
- Coşkuntürk, Ş. (1962). “Ruhtan Bakışlar: Türk Dedim”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 12*, 5.
- Cumalıoğlu, F. (1971). “Dünyayı Saran İnkâr ve İsyân Fırtınası”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 114*, 18, 19.
- Çaha, H. vd., (2014). *Değişen Türkiye’de Kadın, Türkiye’de Kadının Sosyo-Kültürel, Ekonomik ve Siyasal Durumu*, (İstanbul: Piya Matbaa Sanatları San. ve Tic. Ltd. Şti., 1. Baskı), 22.
- Çaha, Ö. (1996). *Sivil Kadın, Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın*, (Konya: Vadi Yayınları, 1. Basım), 11, 19, 130, 132, 133.
- Çakan, İ.L. (1962). “Ey Çobanlar” *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 16*, , 24.
- Çakır, Ö. (2008). “Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 31*, 25-47.
- Çakmak, D. (2007). *Forum Dergisi 1954-1960*, (Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 10.
- Çalışkan, O. (2014). “Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu ve Yeni Kamusal Alan Arayışı”, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Güz 1(1)*, 41, 62.
- Çatal, M. vd., (2018). “Evlilik Tipleri Örneği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt 9, Sayı 16*, 498-523.

- Çayboylu, İ. (ed.), (1991). *Hukuki Esasları ve Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Kısmi Çalışma Paneli*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, s. 38, 42.
- Çeker, O. (1978). “Sigorta Lüzumlu mudur?”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 190, 6, 7.
- Çekmegil, M.S. (1963). “Sana Söylüyorum”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 29, 21.
- Çekmegil, M.S. (1964). “İslâm’da Kadın ve Yarı Aydınlar”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 38, 10, 11, 12.
- Çekmegil, M.S. (1970). “Şura’ya Dayanan İdare”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 101, 12.
- Çelik, C. (2002). *Şehirleşme ve Din*, (Konya: Çizgi Kitabevi, Birinci Baskı), 56.
- Çelik, C. (2018). “Türkiye’de Dini Hayatın Sosyo-Tarihsel Boyutları ve Dindarlığın Dönüşen Görünümleri (1960-1980)”, *Bilimname XXXV*, Sayı 2018/1, 215-249
- Çelik, S. (2018). *Geleneksel ve Modern Değerler Bağlamında Beden Algısı ve Tüketim (İstanbul Üniversitesi Örneği)*, (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 16, 17, 18, 19, 20.
- Çiçek, B. ve Çopur, Z. (2018). “Bireylerin Kadınların Çalışmalarına ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları”, *IJOEEC (International Journal of Eurasian Education and Culture)*, Sayı 4, 1-21.
- Çiçekli, A. (2019). “Evinin Hanımı Çocukların Anası Olan Kadının Kamusal Alan Mücadelesi”, *Social Sciences Research Journal Volume8, Issue 1*, 1-14.
- Çilingir, L. (2002). “Kültür Kaynaklarımız Açısından İlk İnsandan Günümüze Kadın Problemi”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt 15, Sayı 4 477, 483.
- Çinpolat, S. (2017). “Yahudilikte Çocuk Sahibi Olma ve Çoğalmanın Yeri ve Önemi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 20, Sayı 51, 137-152.
- Çokoğullar Bozaslan, E. (2012). *1967’den 2000’lere Değişen İslâmcı Kadın Kimliği: Cemiyetin Kurtarılmasından Bireysel Yaşam Kaygılarına Doğru*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 104.
- Çüçen, A.K. (2006). “Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) Atatürk’ün doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel sayısı*, 25, 34.
- Değerli, B. (1972). “Tek Kadınla Evlenme ve Hikmetleri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 125, 22, 28.

- Deliahmedoğlu, M. (1965). "Din Bir Terbiye Meselesi midir?", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 52, 22.
- Demirer, Y. (2012). "Modernleşen Türkiye'de Din", haz. Faruk Alpkaya, Bülent Duru, *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*, (Ankara, Phoenix Yayınevi, 2. Baskı), 288.
- Deniz, B. (1977). "Kadın", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 180, 19.
- Derin, Y. (1971). "Liselerde Din Bilgisi Durumu", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 113, 12.
- Dikici, A. (2008). "Milli Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 42, 175, 176, 177, 178.
- Dodurgalı, A. (1996). *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları), 34.
- Doğan, D.M. (1994). *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ülke Yayın Haber Tic. Ltd.Şti., 10. Baskı, 1055.
- Doğan, D.M. (1997). *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, Ülke Yayın Haber LTD., 10. Baskı, 269.
- Doğan, İ. (2007). "Türkiye'de Tek Parti Dönemde Sivil Toplum", *SBARD* 9. Sayı, 1.
- Doğramacı, E. (1992). *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Baskı, 97.
- Doğramacı, E. (1993). *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını*, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi), 11.
- Doğramacıoğlu, H. (2012). "Namık Kemal'in Diyojen Gazetesindeki Mizahi Yazıları Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1, 936, 938.
- Doğru, R. (1970). "Aşğılık Kompleksinde Yüzen Kadın", *İslâm'ın İlk Emri Oku* Sayı 100, 20-21.
- Döndüren, H. (1977). "Emr-i Bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i Ani'l-Münker" *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 176, 11-12-13.
- Döndüren, H. (1977). "İslâm Ahlakı", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 187, 15.
- Dönmezer, S. (1982). *Sosyoloji*, (Ankara, Savaş Yay., 8. Baskı), 407.

- Dulum, S. (2006). ‘Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918), (Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 14.
- Duman, M.Z. (2012). “Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 4*, 35, 36, 45, 46.
- Dündar, F. (2016). “Kitap İncelemesi: Dünden Bugüne Aile, Kent, Nüfus (Ferhunde Özbay)”, *Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 25, Sayı 4*, 119, 120.
- Ebu’s-Semid, N.İ. (1979). “İslâm’da Kadın Terbiyesi”, çev. Mustafa Gökoğlu, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 206-207*, 10-11-12-13.
- Ecevit, F.Y. (1993). “Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri”, *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, haz. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, II. Baskı, s. 120, 121.
- Eke, N.P. (2013). *Bedene Müdahalenin Bir Yolu Olarak Moda ve Medyada Sunulan Beden Algısı*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 82, 83.
- Ekinci, Y. (2013). “1980 Sonrası İslâmcılığın Dönüşümü Bağlamında Türkiye’de Antikapitalist Müslümanlar”, *Uluslararası Katılımlı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar*, haz. Muammer Tuna, (Muğla, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi), 417, 418.
- Emiroğlu, A. vd., (2012). “Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal araştırmalar Dergisi*, (Sayı 8), 74, 75.
- Engin, G. (1967). “Anneler ve Çocuklar”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 67*, 13.
- Er, A. (1973). “Taksitli Satışlar”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 138*, 11.
- Er, A. (1974). “Nüfus Problemi ve Aile”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 142*, 12, 13.
- Er, E. (2013). *Moda ve Reklam: Toplumsal Değişimin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Moda Reklamlarında İncelenmesi*, (İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 165, 166, 167, 168.
- Erder, N. (1984). “Türkiye’de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler Kitabı Sunuş Yazısı”, *Türkiye’de Ailenin Değişimi, Sanat Açısından İncelemeler*, haz. İlber Ortaylı vd., (Ankara, Maya Matbaacılık, Yayıncılık Ltd. Şti.), 61.
- Erdoğan, M. (2003). *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, (Ankara, Liberte Yayınları, 4. Baskı), 71.
- Ergin, M. (1975). *Türkiye’nin Bugünkü Meseleleri*, (İstanbul: Güryay Matbaacılık, İkinci Baskı), 226.

- Erkal, M.E. (2016). “1938-1980 Dönemi Türkiye’de Sosyal Yapı ve Dinamikleri”, *Sosyoloji Konferansları, No 53, 2016/1*, 176.
- Erkan, A. (1971). “Toplum ve Manevi Değerler”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 107*, 11.
- Ersöz, G.A. (2015). “Özel Alan/ Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın ‘Doğası’ ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 18, Sayı 1 Yıl*, 80, 102.
- Ersöz, İ. (1967). “Ezilmesi Gereken Düşman Komünizm”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 70*, 3.
- Ersöz, V. (1977). “Mes’uliyet Duygusu”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 181*, 13.
- Ertan, V. (1962). “İslâm Dininde İçtimaı Yardımlaşmanın Ehemmiyeti”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 21*, 10.
- Ertan, V. (1962). “İslâm’da Çalışmanın Değeri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 19*, 10.
- Ertan, V. (1963). “İslâm Dininde Zekât ve Zekâtın Önemi”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 24*, 6.
- Ertan, V. (1963). “Namaz ve Oruç”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 23*, 16.
- Ertem, R. (1962). “Misyonerliğin Öncüleri” *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 20*, 6, 7.
- Ertem, R. (1963). “Afrika’da İslâmiyet’in Dünü, Bugünü, Yarını”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 29*, 16, 17.
- Erten, H. (1996). “İslâmcılık Düşüncesinde Kadın Sorununa Bakışta Farklılaşma-II”, *Kamer Dergisi, Sayı 6*, 13.
- eş-Şeybani, A. (1968). “Doğum Kontrolü”, çev. Kemal Kart, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 82*, 16.
- Et-telidi, (1969). A. *Müslüman Kadının Kimliği*, (İstanbul: Ravza Yayınları), 39.
- Ezgin, S. (2011). *Türkiye’de Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Kadın Erkek Eşitliği Bağlamında Medeni Kanun’da Yapılan Değişiklikler Üzerine Bir değerlendirme*, (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 65.
- F.S. (1967). “İbretle Oku!”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 70*, 5.
- Fatma, B.K. (2019). *İslâm’da Aile*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 11, 12.

- Fatma, B.K. (2020). *Toplumsal Hayat ve Kadın, İslâm Penceresinden Kadın*, haz. Ülfet Görgülü (İzmir, 2. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları) s. 101.
- Feridinoğlu, İ.C. (2016). “Çok Partili siyasi Hayatımızdan Medya Siyaset İlişkileri Bağlamında İktidar Olgusu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 44, 1047, 1048.
- Gahramanlı, N. (2012). “Servet-i Fünun Romanlarında Devrin Moda Olgusunun Kadın Kıyafetine Etkisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 23, 235-247.
- Geçit, B. (2013). “John Stuart Mill’de Kadının Toplumsal Konumu”, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy ISSN 1303-8303, Vol. 3, Issue 2*, 105-127.
- Genç, E.N. (2018). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Siyasetinde Cinsiyetçilik*, (İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 46, 47.
- Gökalp, H. (1998). “Türkiye’de Modernleşme Politikaları ve İslâmcı Siyaset”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, haz. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları), 45.
- Gökçek, D. (1973). “Genç Kız Kardeşim” *İslâm’ın İlk Emri Oku Sayı 135*, 19.
- Göksel, B. (1993). *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, II. Baskı), 209, 210.
- Gölcü, A. (2015). *Türkiye’de Demokrasi Kültürü ve Medya*, (Konya, Literatürk Academia), 37
- Göle, N. (1998). “Modernleşme Bağlamında İslâmi Kimlik Arayışı”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, haz. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları), 80.
- Göle, N. (2001). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*, (İstanbul: Metis Yayınları, Yedinci Basım), 76.
- Görmez, H. (2019). “Ailede Güven Oluşumunda Etkili Temel Değerler”, *Sadakat ve Güven Bağlamında Aile*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım), 126.
- Gülendam, R. (2007). “Türk Kadınının Aile İçindeki Yeri ve Rolünün Modern Türk Edebiyatına Yansıması: 1960-1980”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı, 15, 181.
- Güler, D. ve Ulutak, N. (1992). “Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile”, *Kurgu Dergisi*, Sayı 11, 73.
- Güler, H. (1961). “Cezayir’in Kurtuluş Savaşı”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 10, 14, 15.

- Güler, H. (1961). "Dini Öğrenmenin Lüzumu", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 1*, 5
- Güler, H. (1961). "Doğuluyum!..", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 3*, 10.
- Güler, H. (1961). "Fuhşu Kamçılayanlar", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 5*, 13.
- Güler, H. (1961). "Kardeşlik Ruhu", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 2*, 4.
- Güler, H. (1961). "M.B. K. ne Açık Mektup", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 7*, 3
- Güler, H. (1962). "Komünizmle Mücadele", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 13*, 14, 15.
- Güler, H. (1962). "Müntehir Köy Enstitüleri", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 12*, 10, 11.
- Güler, H. (1962). "Tarih Sevgisi ve Milli Kültür", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 16*, 4.
- Güler, H. (1963). "Komünizm Karşısında Türkiye'nin Durumu", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 26*, 20, 21.
- Güler, H. (1964). "Okullarımızda Şekli ve Fikri Perişanlık", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 39*, 12.
- Güler, H. (ed.), (1961). "Çıkarken...", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 1*, 1.
- Güler, M. (2007). "Atatürk'ün Kadın Devrimi ve 80 Yıl Sonrası", *38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara, 309.
- Gülerce, H. (2012). *Sosyal Bilimlerin Gelişmesinde Editörlüğün Rolü ve Akademik Dergi Editörleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 19.
- Gümüş, T.T. (2010). "Orta Çağ'dan Erken Modern Döneme Batı Avrupa'da Eğitim Tarihi: Yeni Yaklaşımlar", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 1*, 25-40.
- Gündüz, A. (2012). "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", *International Journal of Social Science, Vol. 5, Issue 5*, 129, 148.
- Gündüz, L. (1072). "Kadın ve Yuva", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 124*, 22, 28.
- Güneşdoğan, O.C. (2009). *Türk Basınında Kadının Toplumsal-Gündelik Yaşamda Konumlandırılması*, (İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 3.
- Güngördü, S.E. (2019). "Nezihe Muhiddin ve Mefkûresi", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, Cilt 54, Sayı 3*, 1496-1510.
- Güvenir, O.M. (1991). *II. Dünya Savaşında Türk Basını*, (İstanbul, Erdini Basım ve Yayınevi), 29.

- Güz, N. (1989). *Atatürk'ün 50. ölüm yılı anma konferansları*, Ankara, 68.
- Hamarat, H. (2012). *Türk Sinemasında Çalışan Kadın İmgesi*, (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 35, 36, 37.
- Hamidullah, M. (1966). "İslâm'ın Millet Anlayışı" çev. Osman Sabit, Eymirlioğlu, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 57, 5.
- Hamidullah, M. (1968). "Hz. Muhammed Niçin Çok Kadınlı Evlendi?", çev. İbrahim Canan, *İslâm'ın İlk Emri Oku Sayı 79*, 8, 9.
- Hatemi, H. (2000). *İlahî Hikmette Kadın*, (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 5. Baskı), 31.
- Hatipoğlu, R. (1966). "İslâm'da Kadın", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 58, 16.
- Hüdaverdi, A. (1967). "İstikbal İslâm'ındır", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 69, 18.
- Işıcık, Y. (1970). "İçtimai Bir Tedkik", *İslâm'ın İlk Emri Oku Sayı 102*, 14, 15.
- Işıcık, Y. (1972). "Pakistan'ın Kaderi", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 119, 3.
- Işıcık, Y. (1973). "Tasavvufun Gölgesinde", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 137, 3.
- Işıcık, Y. (1975). "İslâm Rönesansı", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 155, 2.
- İbrahimoğlu, D. (1998). *Evlilik Kurumu ve Aileye Yönelik Psiko-Sosyal Hizmetler*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 21, 22.
- İhtiyar, B. (2018). "Türkiye'de Fikir Sanat Dergiciliği: İlk Dönem *Hareket* Dergisi Örneği", *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 31, 191, 192.
- İkiz, M.L. (1966). "Kara Yara", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 55, 5.
- İnce, M. (2010). *Kadın İstihdamı ve Kadın İşgücüne Olan Talep Türkiye Örneği*, (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 63.
- İnuğur, M.N. (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*, (İstanbul, Der Yayınları, 5. Baskı), 19, 20.
- İsmail, H. (1969). "Kadın..." *İslâm'ın İlk Emri Oku Sayı 88*, 22.
- İşçimen, F. (1977). "Kadın" *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 176, 19.
- Kabacalı, A. (1990). *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, (İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1. Baskı), 165.
- Kaçmazoğlu, H.B. (1988). *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, (İstanbul: Birey Yayıncılık), 77, 78, 121, 125.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). *Türkiye’de Kadınların Aile İçi Statüsü, Eğitimi ve İstihdamı, Değişen Bir Toplumda Kadınların İstihdam İmkânlarını Geliştirilmesi*, (Ankara: 7-8 Kasım İstanbul Konferansı 1989, İş ve İşçi Bulma Kurumu), 107.
- Kaldırımçı, N. (1996). “İktisadi Organizasyonlarda Kadın Gücünün Verimliliği”, *Sosyal Hayatta Kadın*, haz. İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, (İstanbul, Ensar Neşriyat), 231.
- Kanad, H.F. (1969). *Ailede Çocuk Terbiyesi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi), 10.
- Kanlı, F.Z. (1971). “Çocuk Terbiyesi” *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 110*, 20, 21.
- Kanlı, F.Z. (1971). “Hanımlar Köşesi” *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 108* 20, 21.
- Kanlı, F.Z. (1971). “Kadının Kocasına Karşı Vazifeleri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 117*, 20, 21.
- Kanlı, F.Z. (1971). “Müslüman Kadının Vazifeleri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 112*, 20, 21.
- Kanlı, F.Z. (1972). “Kadın ve Tahsil” *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 121*, 22-23.
- Kanlı, F.Z. (1972). “Yine Tahsil”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 122*, 22.
- Kanlı, F.Z. (1973). “Kadın İçin Tesettürün Önemi”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 139*, 21-22.
- Kanlı, F.Z. (1976). “Kadın”, *İslâm’ın İlk Emri Oku Sayı 119*, (Şubat 1972), 22-23.; Yazarsız, “Okuyucu Suallerine Cevaplar”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 167*, 18.
- Kaplan, C. (1973). *İslâm’da Kadın ve Özel Halleri*, (İstanbul. İrfan Matbaası, 3. Baskı, 121.
- Kaplan, F.N. (2003). “Toplumsal Konumu ve Bu Konumun Değişimiyle Türk Sinemasında Kadın”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, Sayı 4*, 149, 152, 153, 158, 159, 169, 170.
- Karaaslan, D. (2014). “Antik Yunanda Kadın Olmak”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 2*, 159, 174.
- Karabiber, N. (2019). *Medeniyetlerde Kadın ve Evlilik Hz. Peygamberin Aile Hayatı*, (Konya, Hüner Yayınevi. 1. Baskı), 34, 35, 36, 37.
- Karaca, Ş. (2010). “Şemsettin Sami ve Kadınlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Kadın Çalışmaları Özel Sayısı Cilt 3, Sayı 13*, 136-146.
- Karaca, Ş. (2012). “Öncü Bir Kadın Yazar Emine Semiye’nin Kaleminden “İslâmiyet’te Feminizm””, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21, sayı 2*, 269-280.

- Karaca, Ş. (2013). "Modernleşme Döneminde Kadın Eğitiminin Niteliğine Yönelik Farklı Yaklaşımlar", *UHBAB, Uluslararası Hakemli Beşerî ve Akademik Bilimler Dergisi, Ocak, Şubat, Mart Kış Dönemi Cilt 2, Sayı 3*, 1-11.
- Karaman, H. (1995). *İslâm'da Kadın ve Aile*, (İstanbul: Ensar Neşriyat), 79.
- Karaman, H. (1996). "Günümüzde Çalışan Müslüman Kadının Problemleri", Sosyal Hayatta Kadın, haz. İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, (İstanbul, Ensar Neşriyat, 294.
- Karaman, H. (2001). *İslâm Işığında Günün Meseleleri 2*, (İstanbul: İz Yayıncılık), 470, 471.
- Karaman, H. (2001). *İslâm Işığında Günün Meseleleri 3*, (İstanbul: İz Yayıncılık), 439, 440.
- Karaoğlan, S. vd., (2017). "Dini İnanç ve Tutumların Doğurganlık Üzerindeki Etkileri (Van İli Örneği)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 10, Sayı 50*, 391-404.
- Karaoğlu, Ö. (2013). "İktisadi Düşünce Tarihimizde Bir Sayfa: Mecmua-i Fünun", *Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 8, Sayı 1*, 277.
- Karataş, E. (2009). "Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Edebiyatımızda Kadın Sesleri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4*, 1659.
- Karazehir, A. (2019). *Popüler Kültür ve Tesettür Modası: Tekbir Tesettür Markası Örneği*, (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 27.
- Karpat, K.H. (2009). *Osmanlıdan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, İstanbul: Timaş Yayınları, I. Baskı, 228.
- Kart, K. (1976). "Hayvan ve Kuş Hakları", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 174*, 20.
- Kart, K. (ed.), (1974). "Okuyucu Suallerine Cevaplar", *İslâm'ın İlk Emri Oku Sayı 151*, 16, 17.
- Kart, K. (ed.), (1975). *Okuyucu Suallerine Cevaplar, İslâm'ın İlk Emri Oku Sayı 153*, 22.
- Kaval, M. (2016). "İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi", *Akademik Bakış Dergisi, Sayı 55*, 306-324.
- Kaya, E. vd., (2010). "Demokrat Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, (Sayı 39, İstanbul), 94.
- Kaya, İ. (1963). "Oku", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 1*, (Mart 1961), 11; Mustafa Topuz, "Anlayana", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 26*, 8.

- Kaymaz, R. (1975). "Toplumumuza Kısa Bir Bakış", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 159*, 6.
- Kazancı, A. (1963). "Rüşvet", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 26*, 4.
- Kazancı, A. (1966). "Dil", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 15*, (Mayıs, 1962), 5.; Halit Güler, "Müstehçen Neşriyat", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 61*, 14.
- Kesen, H. (2019). *Feminist Teori ve Annelik: "Feminist Politika (2009-2015) ve Amargi Dergilerinde (2006-2015) Annelik Olgusu"*, (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 75, 76.
- Kırcıoğlu, Ş. (1977). "Müzik Ruhun Gıdasıdır", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 182*, 4, 5.
- Kılıç, Y. (1964). "Gençliğin Izdırabı...", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 35*, 8.
- Kılıç, Y. (1964). "Gençliğin Izdırabı...", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 35*, 8.
- Kılıçoğlu S. vd., Meydan Larousse, (Sabah Gazetesi, 5. Cilt), 211.
- Kıray, M.B. (1998). *Kentleşme Yazıları*, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1. Basım)149.
- Kiraz, G. (2019). *Sosyal ve Siyasi Değişimlerin Kurumlara Etkisi: Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları Örneği*, (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 77, 78.
- Koç, H. (1974). "İdeal Türk Genci", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 146*, 14.
- Koç, İ. vd., (2008). *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişmeler: 1968-2008*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Kitabı), 54.
- Koçer, D. (2009). "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmaji", *ZfWT Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, Cilt 1, Sayı 2*, 139.
- Koçyiğit, M. (1969). "Neden Tepki?", *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 85*, 7.
- Korlaelçi, M. (2002). *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi*, (Ankara, Hece Yayınları, 2. Baskı), 31.
- Korucu, B. (2007). *Türk Hümanizminin Çeviri Boyutu: Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi (1940-1946)* (İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 1, 2, 3, 4.
- Koyuncu, A. (2013). "Kimliğin İnşasında Kent: Konya Örneği", *Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 8, Sayı 2*, 163.

- Kömür, G. (2015). *Türk Siyasi Hayatında Çok Partili Siyaset Uygulamalarına Geçiş Hazırlayan Sebep ve Faktörler*, (Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 96.
- Köse, S. (2015). *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 4. Baskı), 47.
- Kuşçu, K. (1967). “Pasif Mukavemet Konuları: Dil Konusunda”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 65, 5.
- Kuşçu, K. (1964). “Uydurmacalara Karşı Passif Mukavemet”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 41, 8, 9.
- Kuşçu, K. (1965). “Adlarımız ve Soyadlarımız”, *İslâm’ın İlk emri Oku*, Sayı 42, 8, 9.
- Kut, S. ve Koşar, N. (ed.), (1988). *Aile ve Çevre Sorunlarının Gencin Kişiliğine Etkisi* (Ankara, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları), s. 17.
- Kutup, S. (1966). “İslâm’da Sosyal Adalet”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 58, 19, 20.
- Kuyucu, M. (2013). “Türkiye’de Müzik Basını Tarihi ve Hey Dergisi Örneği”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 33.
- Kuyucu, M. (2016). “Çocuk Dergileri ve Reklam: Türkiye’de Yayınlanan Çocuk Dergilerinde Kullanılan Reklamlara Yönelik Bir İnceleme”, *SOBİDER*, Yıl 3, Sayı 8, 151.
- Küçüker, A. (1968). *İslâm’da ve Günümüzde Kadın*, (Ankara: Nur Yayınları), 23, 24, 31.
- Küçükkalay, H. (1973). “İslâm’da Selam”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 136, 3.
- Küken, G. (2001). *Orta çağda Eğitim Felsefesi*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Baskı, xiii.
- Macit, D.N. (2017). *Özel Bakım Merkezlerinin Kadın Çalışanlar Üzerine Etkisi: Samsun İli Örneği*, (Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 38, 39.
- Maden, S. vd., (2015). “Türk Kültür Birliğinin Sağlanmasında ‘Türk Amacı’ Dergisi”, *KSBD, Süreli Yayınlar Özel Sayısı*, (y. 7), 3.
- Martı, H. (2019). “Aileyi Ayakta Tutan Ahlaki Değerler”, *Peygamberimiz ve Aile*, haz. Hale Şahin, Rukiye Aydoğdu Demir, Ankara, 2. Basım, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 62.
- Martı, H. (ed.), (2019). *Hadislerle Kadın*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, s. 122, 124.

- Meriç, N. (2017). “Sosyo-Kültürel Değişim ve Kadın Dindarlığı”, *Kadın ve Aile Yazıları*, (Ankara, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), 77.
- Meşe, İ. (2015). “İslâmi Bir Moda Dergisi Örneğinde Moda ve Tesettür: Ne Türden Bir Birliktelik?” *Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM), Fe Dergi: Feminist Eleştiri, Cilt 7, Sayı 1*, 146-154.
- Mevdudi, (1973). “İslâm ve Aile Planlaması”, çev. Hasan Utanç, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 139, 11-12-13.
- Mevdudi, (1990). *İslâm’da Aile Hukuku (Karı-Koca Hakları)*, Konya: Esra Yayınları, 27, 28.
- Mevdudi, (2003). *Hicab*, İstanbul: Hilal Yayınları, 7. Baskı, 325.
- Nalçacı, A.R. (1963). “Mübarek Ramazan Orucu”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 23, 5.
- Nalçacı, A.R. (1967). “İslâmiyet’te Aile Hayatının Kutsiyeti ve İzdivaç” *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 67, 12.
- Nalçacı, A.R.(1966). “Dinimizde Domuz Eti Niçin Haramdır?”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 54, 9.
- Okan, H.B. (1962). “Senden Nefret Ediyorum Fuhuş”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 12, 14.
- Or, K. (1962). “Atatürk ve İlim”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 20, 4.
- Oral, F.S. (1973). *Cumhuriyet Basın Tarihi 1923-1973*, (Ankara, Sanayii Nefise Matbaası), 130.
- Oral, S.S. ve Erus, Z.Ç. (2018). “Sinemada Dönüşen Aile Kavramı Üzerinden Kolektif Belleğin Kurucusu Olarak Kadın ve Erkek: “Çınar Ağacı” Filmi Örneği”, *İnif E-Dergi*, Sayı Mayıs 2018 3(1), 218, 219.
- Öcal, M. (1998). “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Cilt 7, Sayı 7, 242.
- Ökten, S. (2019). “Aile Üzerine Düşünceler”, *Peygamberimiz ve Aile*, haz. Hale Şahin, Rukiye Aydoğdu Demir, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım), 75, 76.
- Ökten, Ş. (2009). “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergi*, Cilt 2/8, 302-312.
- Öner, M. (1975). “İslâm’da Namazın Ruhu”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 155, 3, 4.

- Öz, E. (1996). “Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Süreci 1944-1950”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 3, 61.
- Öz, H.G. (2018). *Muhafazakâr Moda dergilerindeki Toplumsal Cinsiyet Algısının Çoğul Modernlikler Bağlamında İncelenmesi*, (İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 34.
- Özbay, F. “Kadınların Eviçi ve Evdışı Uğraşlarındaki Değişme”, *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, haz. Şirin Tekeli, (İstanbul, İletişim Yayınları, II. Baskı), 146.
- Özbek, A. (1978). “Eğitim ve Gençlik”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 188-189, 6.
- Özbek, A. (2005). “Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi”, *İslâm’da Aile ve Çocuk Terbiyesi (II)*, haz. İbrahim Canan (İstanbul, Ensar Neşriyat, 2. Basım), 60.
- Özçimen, Z. (2019). *Dinler Tarihi Açısından Hıristiyanlıkta Kürtaj (Katolik Kilisesi Örneği)*, (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 4, 5.
- Özdemir, A. (1976). “Aç Karınlardan Ziyade Aç Ruhlara Acımalıdır”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 167, 3.
- Özdemir, A. (1977). “Gıybet”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 178, 14.
- Özen, Y. (2017). *Yeşim Ustaoglu Sinemasında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın*, (İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 2, 3.
- Özer, A. *Yeni Türk Şiirinde Beden Algısı (Tanzimat’tan Cumhuriyete)*, 5, 6, 7.
- Özgen, Ö. ve Ufuk, H. (2000). *Kırsal Kesimde Kadın Eğitimi*, (Ankara: Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi Kitabı, Cilt 1), 1068.
- Özkafa, S. (1962). “Yüce ve Cüce Millet”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 12, 16.
- Özkafa, S. (1965). “Çetin Altan Ne?” *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 44, 13.
- Özkafa, S. (1965). “Sola Açılan Pencere”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 49, 21.
- Özkafa, S. (1967). “Doğum Kontrolü” *İslâm’ın İlk Emri Oku* Sayı 72, 20, 21.
- Özmen, M.Ş. (1961). “İlmin Dinimizdeki Üstün Yeri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 8, 5.
- Özmen, M.Ş. (1962). “Din ve Ahlak Öğütleri”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 16, 5.

- Paker, H. "Kimlik Siyaseti ve Türkiye'deki Kadın Örgütlerine Katılım" *CIVICUS Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) II Türkiye Yan Raporları*, TÜSEV (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı Yayınları), 1-16.
- Parlatır, S. (1962). "Yılbaşı", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 11, 5.
- Pekel, E. (2019). "Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kadının Çalışma Hayatındaki Konumu", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 30-39.
- Polat, F. ve Derer, G. (2016). "Muhafazakâr ve Feminizm Kıskacında Bir İsim Fatma Aliye Hanım", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 15, 185-206.
- Polat, N.M. (1961). "Dini Tedrisatın Ehemmiyeti", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 3, 6.
- Polat, Y. (ed.), (1990). *Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'de İslâmcı Akımlar*, (İstanbul, Beyan Yayınları, İkinci Baskı), 49.
- Russell, B. (1998). *Evlilik ve Ahlak*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1. Basım), 84.
- S.A., (1968). "Tesettür", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 74, 23.
- S.İ C., (1965). "Liselerde Hafif Batıcılık", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 43, 9.
- Sabık, S. (1964). "İslâma Davet" çev., Mevlüt Cavlak, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 34, 22
- Sakallı, F. (1974). "Sadaka", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 144, 16.
- Saklı, A.R. (2011). "Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti ve Milliyetçilik Anlayışının Uygunluğu Sorunu", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1-22.
- Sancar, S. (2009). "Türkiye'de Feminizmin Siyasal Bilimlere Etkisi", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No 40, 119, 132.
- Saraç, C. (1961). "Cemiyetlerin Ahlaken Yükselmeleri ve Gerilemeleri", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 5, 10, 11.
- Saraç, O. (1963). "Doğumun Kontrolü ve İlmin Sözü", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 22, 8.
- Sarıbay, A.Y. (1998). *Siyaset Demokrasi ve Kimlik*, (Bursa: Asa Kitabevi), 102.
- Satar, N.A. (2016). "Müslüman Kadının Sesi: İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Sayı 49, 297, 298, 302, 312.
- Savlu, A.H. (1973). "Çocuklarımız ve Problemleri", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 135, 18.

- Savran, G.A. (2002). “Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru”, *Praksis Dergisi* 8, 255-306.
- Saydam, S. (2019). *Yaşlanan Nüfusun Kamu Yönetimine Etkisi*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 104, 105, 106.
- Serdaroğlu, S. (1972). *Aile Çevresi, Kadın-Erkek İlişkileri*, (İstanbul: Redhouse Yayınları), 22, 23.
- Sevencan, K. (1967). “Peygamber Efendimiz (sav)’in Çok Evlenmesinin Sebep ve Hikmetleri”, *İslâm ’ın İlk Emri Oku, Sayı 69*, 4.
- Sezer, İ.H. (1978). “İslâm Benim”, *İslâm ’ın İlk Emri Oku, Sayı 193*, 12, 13.
- Söğüt, Y. ve Aktaş, C. (2018). *Şehbal Dergisinden Günümüze Tüketim Kültürü ve Magazin Dergiciliği Analizi*, Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi, Cilt 11, Sayı 1, s. 177, 178.
- Subaşı, N. (2004). *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, (İstanbul: İz Yayıncılık), 12.
- Süslü, M. (1969). “Müslüman Türk Kızına Hitap!”, *İslâm ’ın İlk Emri Oku, Sayı 88* 14.
- Şahin, H. (2016). “İslâmiyet Öncesi Dönemde Yahudi ve Hristiyanlarda Nikâh Algısı”, *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, Samsun*, 118-147.
- Şapolyo, E.B. (1969). *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, (Ankara, Güven Matbaası), 220.
- Şeker, A. (2017). “Türk Romanında Cinsiyet Açısından Kadın Temsillerine Yönelik Sosyolojik Bir Çözümleme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 10, Sayı 54*, 651.
- Şeker, K. (2011). “İnönü Dönemi Basın Hayatı ve 1948-1950 Arasında CHP ve Muhalefet Arasında Basın Alanında Yaşanan Tartışmalarda Merzifon Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Sayı 13)*, 39.
- Şeker, M. (1975). “Ahlakın Neresindeyiz?”, *İslâm ’ın İlk Emri Oku, Sayı 66*, (Mayıs 1967), 14.; Yazarsız, “Estetik Ameliyatı” *İslâm ’ın İlk Emri Oku, Sayı 153*, 23.
- Şendur, A. vd., (2015). “Değişen Sinema Anlayışları Çerçevesinde Türk Filmlerinde Evlilik ve Boşanma”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 41*, 296.
- Şener, S. (1984). “Türk Tiyatrosunda Aile”, *Türkiye’de Ailenin Değişimi, Sanat Açısından İncelemeler*, hz. İlber Ortaylı vd., (Ankara: Maya Matbaacılık, Yayıncılık Ltd. Şti.), 25.

- Şibli, E.Z. (1962). “Hac Farızası ve Hikmetleri”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 14, 4, 5.
- Şimşek, M.S. (1978). “Aydınlarımız ve Din”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 188-189, 1.
- Tabakoğlu, A. (1996). *Batı'da Aile ve Kadın*, Sosyal Hayatta Kadın, haz. İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, (İstanbul, Ensar Neşriyat), 169.
- Tan, M. (1966). “İ. Hatip Okullarının Çatısına Konan Baykuşlar”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 56, 20.
- Tapper R. (ed.), (1991). *Çağdaş Türkiye'de İslâm, Din, Siyaset, Edebiyat ve laik Devlet*, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 99.
- Tarhan, I.Ö. (2016). *Kamusalın Politik İçeriğinin Mekâna Yansımaları Bağlamında Kentsel Kamusal Mekânda Güç Mücadelesi*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 5, 6, 7, 8, 9.
- Tatar, T. (2017). “Cemaat Olarak Çok Kültürcülük ve Politikaları”, *Sosyoloji Konferansları (Dergisi)*, No 55, 289-314.
- Tekeli, Ş. (1993). “1980’ler Türkiye’inde Kadınlar”, *1980’ler Türkiye’inde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, haz. Şirin Tekeli, (İstanbul: İletişim Yayınları, II. Baskı), 26, 27.
- Tekinalp, Ş. ve Uzun, R. (2006). *İletişim Araştırma ve Kuramları*, (İstanbul, Beta Basım A.Ş., 2. Baskı), 1
- Tellioğlu, İ. (2016). “İslâm Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED) Sayı 55*, s. 209, 224.
- Tellioğlu, İ. (2016). “İslâm Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED) Sayı 55*, 209-224.
- Tercüman Gazetesi, (1961). 9/16 Nisan 1961, “Rusya’da İslâmiyet”, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Sayı 3, (Mayıs), 8, 9.
- Timur, T. (1994). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Basım), 111.
- Tohma, Y.A. vd., (2014). “İstemli Gebelik Sonlandırılması, Bir Aile Planlaması Yöntemi midir?”, *Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi*, Cilt 11, Sayı 4, 112.
- Topaloğlu, B. (1967). “Örtülmesi Gereken Yerler”, *İslâm'ın İlk Emri Oku Sayı 70*, 8-9.

- Topaloğlu, B. (1968). “Örtünmeye Lüzum Var mıdır?”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 77*, 15.
- Topuz, H. (1973). *Türk Basın Tarihi*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1. Baskı, 170.
- Tugen, B. (2014). “1960-1980 Darbeleri Arasında Türk Sinemasında Düşünce Oluşumu ve Filmlerin Sosyolojik Görünümleri”, 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Cilt 3, Sayı 7*, 159, 160.
- Tuncalp, E. (1962). “Amirin Dinde Yeri”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 18*, 24.
- Tuncalp, E. (1962). “Boşanma İstatistikleri”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 16*, 8.
- Tuncalp, E. (1962). “İbadet ve Gösteriş”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 15*, 8.
- Tuncalp, E. (1962). “İslâm'da Misafire İkrâm”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 19*, 7.
- Tuncalp, E. (1962). “İslâmiyet ve Şahsi Mesuliyet”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 13*, 11.
- Turğut, M. (ed.), (2015). *Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması, TBNA 2014, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı*, (İstanbul, Çizge Tanıtım ve Matbaacılık Ltd. Şti., Birinci Basım), 45, 46.
- Türk, M. (2010). *Allah'ın Kelamı (Kur'an-ı Kerim ve Meali)*, Konya: Adım Matbaacılık, 421.
- Türkarşlan, N. (2017). *Kentte Kadın Olmak, Kadın ve Aile Yazıları*, (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı), 49.
- Tüzün, G. vd. (1993). *Temel Britannica Cilt 5*, (İstanbul, Ana Yay. A.Ş., 1992 Baskısı), 188.
- Uğur, Ç. (2018). *Osmanlı'da Bilimsel Tercüme Faaliyetleri: Envanter ve Analiz* (Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 5, 6, 7, 8, 9, 10.
- Uğurlu, S.B. ve Balık, M. (2008). “Nazlı Eray Öyküsünde Kentli Kadın Kimliği”, 8. *Uluslararası Dil, Yazın, Değişbilim Sempozyumu Kitabı*, Bartın, 445, 447, 457, 458.
- Ulucan, M. (1962). “İslâm'da Ahlak”, *İslâm'ın İlk Emri Oku, Sayı 16*, 3.
- Uluçay, M. (2014). *Mehmet Akif Ersoy'un Eserleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi*, (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 17.
- Uludağ, S. (1995). *Sufî Gözüyle Kadın*, (İstanbul: İnsan Yayınları), 12.

- Uslu, R. (1016). “Nisa Suresi 34. Ayeti Çerçevesinde İslâm Hukukunda ‘Nüşuz’ Kavramına Bir Yaklaşım”, *Uluslararası Sosyal araştırmalar Dergisi, Cilt 9, Sayı 47*, 1133-1141.
- Uşen, Ş. Güngör Delen, M. (2011). “Eğitimli Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Tercihleri: İstanbul Örneği”, *Kamu-İş, Cilt 11, Sayı 4*, 127-182.
- Uysal, M. (2004). *Peygamber Günlerinde Giyim Kuşam ve Süslenme*, (Konya: Yediveren Kitap, 1. Baskı), 168, 175.
- Uzunpostalcı, M. (1962). “Ticaret Ahlakımız”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 16*, 18.
- Uzunyaylalı, M.T. *Türkiye’de Basının İslâmiyet’e Bakışı*, (Erzurum, AHD Yay., Tarihsiz), 53
- Üste, R. B. (2014). “Hegel, Rousseau, Mill ve Hayek’in Değerlendirmelerinde Toplumda Ötekileştirilen ‘Kadın’ın Konumu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 4*, 103, 126.
- Varlı, G. vd., (2016). “Görsel İletişim Açısından Sporda Maskülen Kültürün Hibritleşmiş Görünümü: Futbolcu İmgesi”, *UHİVE, Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 10*, 160, 161.
- Varlı, M. (1962). “Hayâ”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 13*, 9.
- Vehbi, T.A. (1975). “İslâm’da Erkek ile Kadın Arasındaki Eşitlik”, çev. Mehmed Çiftçi, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 156*, 8-9-10.
- Yakupoğlu, M.Y. (1976). *Aile ve Çocuk Terbiyesi*, (İstanbul: Demir Kitabevi, İkinci Baskı), 34.
- Yaman, A. (1999). *İslâm Aile Hukuku*, (İstanbul: Marifet Yayınları), 31, 32, 33.
- Yaman, K. (1964). “Beklediğimiz Milli Maarif”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 39*, 17.
- Yaylalı, K. (1977). “Kitap, Sünnet ve Tasavvuf”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 177*, 9.
- Yazarsız, (1962). “Pençeremin Önünde”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 12*, 8.
- Yazarsız, (1964). “İmam-Hatip Lisesinde İlericilik Tertipleri...”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 34*, 24.
- Yazarsız, (1965). “Hindistan’da Müslümanlara Karşı Zulüm Devam Ediyor”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 42*, 22, 23.
- Yazarsız, (1966). “Bu da mı Gericilik?” *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 58*, 25.
- Yazarsız, (1966). *Rüşvet, İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 60* 9.
- Yazarsız, (1968). “Kız İmam Hatip Okulu”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 83*, 23.

- Yazarsız, (1968). “Teenni”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Konya, Sayı 74, 13.
- Yazarsız, (1969). “Haberler ve Kritiği”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 93, 24, 25.
- Yazarsız, (1969). “Özlenen Anne”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 92, 24.
- Yazarsız, (1969). “Rusya Kadınlaşıyor” *İslâm’ın İlk Emri Oku Sayı 93*, 24.
- Yazarsız, (1972). “İslâm Daveti ve Aile İnkılâbı”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 121, 3, 4.
- Yazarsız, (1973). “Kadınları Tuşa Getiren Yıldız(!)” *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 140 23-24.
- Yazarsız, (1974). “Kadın Evinin Bekçisi Midir?” *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 144, 22.
- Yazarsız, (1975). “Okuyucu Suallerine Cevaplar”, *Sayı 163*, 20-21.
- Yazarsız, (1976). “Okuyucu Suallerine Cevaplar”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 165-166, 23, 24, 25.
- Yazarsız, (1977). “Kadın” *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 176, 19.
- Yazarsız, (1977). “Kadının Çalışmasının Şartları”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 180, 24.
- Yazgan, M. (1965). “Kargalar ve Komünistler”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 46, 14.
- Yazgan, M. (1965). “Komünizmle Savaş”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 45, 10.
- Yazgan, M. (1965). “Komünizmle Savaş”, *İslâm’ın İlk Emri Oku*, Sayı 45, 10.
- Yengin, M.N. (2006). *Türkiye’de Ulus Devletin Dinamikleri*, (İstanbul, Bir Harf Yayınları, 1. Baskı), 41, 72, 73.
- Yeşildal, H. (2010). “Türkiye’de 1960’larda Toplumsal Gerçekçi Sinemada Aile İdeolojisi: “Kocanın En Kötüsü Hiç Olmayanından Daha İyidir”, *CIU CYPRUS INTERNATIONAL UNİVERSTY Folklor/Edebiyat*, Cilt 16, Sayı 61, 213-226.
- Yeşilorman, M. (2001). “Toplumsal Eşitlikte Kör Nokta: Kadın Eşitsizliğine Genel Bir Bakış”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, 271.
- Yetmen, G. (2011). *Türk Toplumunda 1960’lı Yılların Yaşam Tarzı Dinamiklerinin Kadın Dış Giyim Modasına Etkileri*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sanatta Yeterlilik Tezi), 75, 76, 91, 92, 148, 149, 152, 153.
- Yıldırım, A. (2008). *Askeri Bir Süreli Yayın; Ceride-i Askeriye, (15 Aralık 1880/20 Mart 1881 Yılları Arasındaki Sayıları)*, (Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 1, 9, 11.

- Yıldırım, S. (2018). Hak, Cinayet ve Politika Üçgeninde Kürtaj Hakkı, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi, Kadın Çalışmaları Özel Sayısı, Cilt 19, Sayı 42*, 55-72.
- Yılmaz, B.O. (2013). “Kadınların Sosyal vatandaşlığı ve Bakım Emegine Yönelik Tartışmalar”, *Kadın Araştırmaları Dergisi, Sayı 12*, 139-154.
- Yılmaz, E. ve Çiftçi, S. (2011). “Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye’de Kentleşme Dönemleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 10, Sayı 35*, 252-267.
- Yılmaz, M.K. (1993). “İslâmi Aile: Kuruluşu, Fertleri, Sorumlulukları, Bugünkü Durumu ve Geleceği”, *İslâm’da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu 15-17 Ekim 1993*, haz. İbrahim Canan (İstanbul, İlmî Neşriyat İç ve Dış Ticaret A.Ş.), 35.
- Yiğit, M.A. (1961). “Bugünden Yarına”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 3*, 5
- Yonca, S. (1977). “Basın ve Müstehcenlik”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 182* 9.
- Yüksel, O. (1976). “Özlediğim Âlem”, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 58* (Eylül 1966), 12; Yazarsız, “Okuyucu Suallerine Cevaplar, *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 168*, 23.
- Yüksel, S.O. (1965). “Komünizm Nasıl Durdurulur?” *İslâm’ın İlk Emri Oku, Sayı 49*, 15, 25.
- Yürüt, B. (2017). “Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri”, *TBB Dergisi, Özel Sayı*, 365-396.
- Zengin, M. (2017). “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının Din Dersi Öğretim Programlarına Etkileri” *Sakarya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi (SAUİFD)*, Cilt, 19, Sayı 36, 116.

İnternet Kaynakları

file:///C:/Users/MT/Desktop/at%C4%B1f%20e%C4%9Fitim/Prof.Dr.HulyaArgunsah169d.pdf 16/06/2020.

<http://ari.cankaya.edu.tr/~figen/nayloncorabintarihi.htm>, 21/03/2020.

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/212194>. 27/03/2018

http://journals.manas.edu.kg/mjsr/oldarchives/Vol02_Issue03_2002/251.pdf, 03/04/2020.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/100133> 16/07/2020.

<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/720/51-ayet-tefsiri> 05/04/2020.

<https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/837/bosama-yetkisinin-ese-veya-baskasina-devredilmesi-mumkun-mudur-19/04/2020>

<https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/64-65-66.-Say%C4%B1lar-Makaleler-141-160.pdf> 04/04/2020.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45808960>, 16/05/2020.

<https://www.youtube.com/watch?v=DyxR4sZRSc0>, 14/05/2020.

EKLER

Ek-1: Dergi Yazar Tablosu

NO	DERGİ NO.	YAZAR	YAZI ADEDİ
1	1	Mustafa ATEŞ	49
2		Hayrettin KARAMAN	86
3		Ali Kemal BELVİRANLI	1
4		Halit GÜLER	40
5		N. Mustafa POLAT	15
6		M. Sait ÇEKMEGİL	38
7		Mustafa AKINCI	17
8		Mehmet Ali UZ	8
9		A.K	1
10	2	Yaşar GÖKÇEK	17
11		Selahattin PARLATIR	8
12		Mehmet ULACAN	1
13		Ahmet KAZANCI	5
14		Enver TUNCALP	17
15	3	A. Kadir HACIİSMAİLOĞLU	3
16		Süleyman ATEŞ	3
17		M. Ali YİĞİT	1
18		Ali YARDIM	3
19	4	Bekir TOPALOĞLU	5
20		İbrahim KOÇ	1
21	5	Hasan AKSAY	1
22		Tahsin ÜNAL	7
23		Mustafa PARLIYAN	1
24		Celal SARAÇ	1
25		Hasan ÖZÖNDER	13
26	6	Önal Vasıf ÖZTAŞ	4
27		Kemal Fedai COŞKUNER	6
28		Ahmet İhsan GENÇ	2
29		Talip ARIŞAHİN	4
30		Ali Osman KOÇKUZU	34
31		Hüsnü DİKEÇLİGİL	25
32	7	Hayri BİLECİK	1
33	7	Mustafa UZUNPOSTALCI	12
34		Durmuş Ali ERFİDAN	2
35		M. Feyzi BELVİRANLI	8
36		Mehmet Emin BİLDİRİCİ	1
37	8	Rekin ERTEM	7
38		Lütfi DOĞAN	7
39		Mustafa Şevki ÖZMEN	5
40		Şahin Ahmet GÜNŞOY	2
41		Ö. Suat ALKAN	7
42		İbrahim ŞENER	1
43	9	Baha Nasuhi ÖĞÜT	3

44		Kemal YAMAN	7
45		Musa ÇIĞAL	1
46		İbrahim KARAMAN	1
47		Ahmet KABAKLI	4
48		Vehbi GÜBE	2
49	10	Mehmet ÖNDER	2
50		YANARDEDE	1
51		Şükrü COŞKUNTÜRK	2
52		Gökhan EVLİYAOĞLU	2
53		Tahir BÜYÜKKÖRÜKÇÜ	21
54	11	Ahmet Lütfi KAZANCI	5
55		Mehmet YILDIRIM	1
56		Agâh Oktay GÜNER	1
57		Necati GÜNÜÇ	3
58		Hasan Basri OKAN	6
59		Süleyman ÖZKAFA	26
60		İbrahim GACAOĞLU	1
61	13	Şakir BERKİ	3
62		Kemal SÖNMEZ	1
63		Hakkı GÖRÜR	1
64		Mustafa VARLI	11
65	14	Ahmet KARAKULLUKÇU	6
66		Nihat Sami BANARLI	3
67		Mustafa LÜTFİ	1
68		Nuri BAŞ	5
69		Ali AVNİ	2
70	15	Ömer KÜRŞAD	1
71		Cemal YAMAN	1
72		Hamza YAYLA	1
73		Necati NUSRET	1
74		Mehmet BUHARALI	2
75		Ragıp KAYALI	1
76	16	Mehmet ULUCAN	2
77		İsmail KAYA	3
78		Nafiz DANIŞMAN	3
79		Halil ASLANGÜL	3
80		İsmet ERSÖZ	11
81		Halis AYHAN	2
82		İsmail Lütfi ÇAKAN	3
83		Kemal DEMİRCİOĞLU	1
84	17	Feyzi ÖZÇİMİ	6
85		Veli ERTAN	85
86		Hasan ÖZ	1
87		Mehmet Hulusi İŞLER	3
88		İ. YAVUZOĞUZ	1
89	18	Ali NUSRET	1
90		Ali Ulvi KURUCU	3
91		İbrahim EKEN	2
92		Z.B.	1

93		Halide Nusret ZORLUTUNA	1
94	19	Nurettin TOPÇU	4
95		M.DÂNÂ	1
96		Hüseyin ATAY	1
97		Rahmi SERİN	2
98		Abdülmecit ÜNLÜKUL	2
99		Arif ETİK	5
100	20	Kemal OR	1
101		M. BOZKIRLI	1
102		Avnullah GARİBOĞLU	1
103		Celaleddin ATAMANALP	2
104		Zübeyir YETİK	4
105		Şehbal GÖKÇEK	3
106	21	Feridun Nafiz UZLUK	1
107		M. Lütfi İKİZ	6
108	22	H. Hüsnü ERDEM	1
109		Mustafa TOPUZ	4
110		Osman SARAÇ	1
111		Kemal Vehbi GÜL	1
112		Muhsin İlyas SUBAŞI	3
113		Eşref METEOĞLU	1
114		M. Kubilay İMER	1
115		Fevzi ÖZER	1
116		La MARTİN	1
117	23	Ali Rıza NALÇACI	18
118		A. Arslan AYDIN	16
119		Remzi ÇIĞLI	1
120		Fazlı LEKESİZ	1
121		Sadettin EVRİN	1
122	24	Himmat ATAMAN	2
123	25	Mustafa POÇAN	3
124		Ahmet GÜRTAŞ	20
125		Ahmet KAHRAMAN	1
126	26	Akif CAN	3
127	27	Yusuf KILIÇ	2
128	28	Ahmed Subhi FIRAT	6
129		Halil KARAATLI	1
130	29	Cemal SAKİN	1
131	30	Mehmet DOĞRU	6
132		Mustafa BARCIN	3
133	31	YAMANDEDE	1
134		Mehmet S. SELÇUK	3
135	32	Necati ÇERÇİOĞLU	1
136		Aynur YÜCE	1
137		Mehmet ÖZCAN	4
138		E. Ruhi FIĞLALI	1
139	33	Hüseyin KÜÇÜKKALAY	82
140		Osman CİLACI	81
141	34	Nazır ZÜGÜL	1

142		Ramazan KUNT	2
143		Hüseyin TEZCAN	1
144		Mevlut CAVLAK	3
145	35	Ali TANTAVİ	1
146		Fethi TEVETOĞLU	1
147		Mahir İZ	2
148		M. Hulusi BAYBAL	8
149		Güner TOLGAY	1
150		Afife İFFET	2
151		Necdet İLHAN	1
152		Bekir BAŞARICI	1
153	36	Ali Rıza AKDEMİR	1
154		Kemal KUŞCU	19
155		Cahit KOCA	1
156		Mehmet AKŞİT	1
157		Nidai ÖZDEMİR	1
158		Mihridin CENAN	6
159		Mehmet DOĞRU	1
160	38	Mehmet AYDIN	14
161	39	Samihya AYVERDİ	1
162		İ. Semahaddin CEM	13
163	40	Cevat Rifat ATILHAN	4
164		Fehmi CUMALIOĞLU	24
165		M. Zeynel TİMUR	2
166		Ahmed BAYEZİD	5
167		Selahattin ARIKAN	1
168		Mehmet ALTUNKAYA	4
169	41	Ömer OKÇU	2
170		Muammer TAN	8
171		Yusuf DERİN	4
172	42	Güzel GÜZEL	4
173		Fazıl Senai SARPER	4
174		Ahmet KURHAN	10
175	43	Cemal ÖZEN	1
176		Fethi TEVETOĞLU	1
177		Ahmet AKÇEEL	1
178		Viktor KRAVCHENKO	1
179	44	Recep DOKSAT	3
180	45	Mustafa YAZGAN	15
181		Namık ÇİFTÇİ	2
182		Osman YOLAL	1
183		Nuri ARICI	1
184	46	Munis Faik OZANSOY	1
185		Mehmet ŞEKER	11
186		HAKSEVEROĞLU	1
187		Ali OFLUOĞLU	4
188		İsmet SOYER	11
189	47	A. Gressy MORRISON	2
190		Naci ARICI	2

191		Ahmet Hamdi SAVLU	9
192	48	Ömer Hüsnü AK	1
193		Mohammed SAMİ'ULLAH	1
194	49	Tekin ERER	1
195		Ömer KİRAZOĞLU	8
196		İsmail Hami DANİŞMEND	4
197		Mehmet MAKSUDOĞLU	1
198		Serdengeçti Osman YÜKSEL	3
199		Ergun GÖZE	3
200		Kemaleddin NOMER	1
201	50	Ahmet GÖZÜKARA	2
202		Ö.K.	3
203	51	Osman TURAN	4
204		Etem BARANSÜ	2
205		Nurettin GÜLDEN	1
206		Osman ÇANDIR	2
207	52	M. Hamdi YAZIR	1
208		Cemal KANTAR	3
209		M. DELİAHMEDOĞLU	2
210	53	Ali Rıza IŞIN	1
211		Muhammed BÜYÜKKAPLAN	2
212	54	Necip Fazıl KISAKÜREK	10
213		Nizameddin Nazif TEPEDELENLİOĞLU	2
214		Mustafa PEKTUT	1
215	55	M. Ali KÜÇÜKSAKALLI	1
216	56	Osman Sabit EYMİRLİOĞLU	11
217		Yasin HATİBOĞLU	1
218		Hasan BUZ	1
219		Hasan BAĞCI	10
220		KARAOSMANOĞLU	4
221		Rahmi ÖZER	1
222	57	Zekai KAPLAN	1
223		Halis GERÇEK	1
224		Cevdet SAN	1
225		Durmuş SERT	1
226		Necati NAHLİ	1
227		Bilal SELMAN	1
228	58	Tahsin YAPRAK	1
229		Harun TOLASA	2
230		Reşat HATİPOĞLU	1
231	59	Muhammed HAMİDULLAH	1
232		Hasan Hüseyin VAROL	4
233		M.S. BAYRAMAŞIK	1
234		Mehmet AY	2
235		Ali TURGUT	3
236	60	Ali Rıza KÖKSOY	1
237		Şükrü ÖZÜDOĞRU	3
238		Cemaleddin KÖSEOĞLU	1
239		Enver TÖRE	3

240		Şükrü AKKAŞ	1
241	61	Mehmet ÖZÇANAK	1
242		A. Vehbi VAKKASOĞLU	1
243		Gültekin ENGİN	14
244		Halis SÜMBÜL	1
245	62	Ömer SAKALLI	2
246		Abdulkadir KARAHAN	2
247		Avni İLHAN	6
248		Hamdi DÖNDÜREN	19
249		Kadir SEVENCAN	4
250		Ayhan KIZILTEPE	2
251		Halil EREZ	5
252		Mehmet ŞİMŞEK	5
253	63	İbrahim ATABEY	1
254		A. HERELİOĞLU	3
255		Mehmet BARUT	1
256		Mehmet COŞAR	3
257		KİVERLİOĞLU	4
258		F. SARIOĞUL	1
259		Cemal ŞEREF	1
260		İbrahim URAL	7
261		Hasan ÖZ	1
262	64	İsmail Hakkı KONYALI	2
263		Mustafa ŞEN	1
264		Yusuf İŞİCİK	75
265	65	B. DOĞANER	2
266		İ.S.C.	1
267		İbrahim CANAN	6
268		Rıza ÖZSU	3
269		Bekir YİĞİT	2
270	67	H. Hüseyin ÇETİN	2
271		Fazlıoğlu Cemal Oğuz ÖCAL	1
272		Hasan Hulki MERT	1
273		Abdullah SERT	1
274	68	İ.S.	1
275		NEZİHE ARAZ	1
276	69	Emin IŞIK	1
277		Mustafa MANSUR	1
278		Osman Zeki ERCİYES	1
279		Kadir MISIROĞLU	3
280		Muhammed NADAN	1
281		Abdullah HÜDAVERDİ	1
282		M. Kemal PARAN	1
283	70	F.S.	1
284		Zekai KUNDAK	3
285	71	Ömer TEMİZEL	1
286		Şevket BULUT	1
287		B. KORUCU	1
288		S. A.	3

289		Hasip BÜYÜKÇAM	2
290	72	Mevlüt KARAASLAN	6
291	73	İsmail BAYRAM	2
292		A. L. CASTELLAN	1
293	74	Salih SOYER	1
294	75	Ömer BAL	13
295		İrfan CEYLAN	1
296	76	Fehmi SARILAR	2
297		Süleyman UÇANOK	1
298		Peyami SAFA	1
299	77	Sadi ŞİRAZİ	6
300	78	Muammer HOŞGÖR	2
301	79	Fred SCHWARZ	2
302		EN-NEDVİ	1
303	80	Yusuf Ziya KAVAKÇI	4
304		Şule Yüksel ŞENLER	1
305		Saadettin AKCAN	1
306	81	M. Şükrü KOZAK	1
307		Deniz GÖKÇEK	2
308	82	Hidayet AKÖZ	3
309		Mustafa KOÇYİĞİT	10
310		İffet AFİF	1
311		Ali Fuat BAŞGİL	2
312		Mehmet SÜSLÜ	9
313	83	Abdullah YILDIRIM	13
314		Zeynep İSLAM	1
315	84	Ahmet DEMİR	3
316		İsmail ARSLAN	3
317		Ayhan KOÇ	1
318	87	Ali TEKELİOĞLU	1
319	88	İsmail TEKİN	1
320		Mecit YILDIRIM	1
321		Tahsin SINAV	1
322		Saliha UĞURLU	1
323		Hekimoğlu İSMAİL	1
324	89	Esalettin GÜBE	1
325		Lütfi ŞENEL	18
326		Faik TÜRKMEN	3
327		Mustafa KÜLAHLIOĞLU	1
328	90	H. KOCAMANOĞLU	1
329		Ahmet HAMDİ	2
330	91	İhsan Süreyya SIRMA	1
331		Ahmet AĞIRBAŞLI	10
332	92	Nazif AŞKUN	2
333		ABDULKAHHAR	1
334	93	Ahmet Şeref CERAN	6
335		Alişan ÖZATTİLA	1
336	95	ABDULGAFFAR	4
337		Necip ÜZÜMCÜ	2

338		Hasan B. MOTÖR	1
339	96	Mehmet KAPLAN	2
340		Hüseyin Perviz HATEMİ	1
341	97	Ömer KARAYUMAK	1
342		Sadettin KAYNAK	1
343		H. Hüseyin AKGÖZ	2
344	98	Süleyman BAŞKAYA	1
345		Mustafa KART	3
346		Ahmet ÖKLÜ	1
347	99	Abdulhalik DURAN	3
348		Mustafa ÖNER	14
349		Ramazan ŞENER	1
350		Âdem ÖZTÜRK	1
351		Necla PEKOLCAY	1
352		Abdurrahman POÇAN	6
353	100	Abdurrahman BEŞKARDEŞ	1
354		Ramis DOĞRU	1
355		Mahmut ÇAVDARCI	3
356	101	Y.L.	1
357		Hasan KAYA	1
358		Sait DİZEN	1
359	102	Niyazi KAMACI	2
360		Abdulkadir GÜLER	5
361	103	Züheyr SELEK	1
362		M. S.	5
363		Mehmet BAĞLAMA	1
364		Mikail BAYRAM	3
365	104	Ahmet ÖNKAL	3
366		Abdullah PARLAYAN	4
367	105	Sadık ALTINKESER	2
368	106	Abdullah BÜYÜKSÜTÇÜ	8
369		Mehmet Ali GÜLYAVŞAN	1
370	107	Arif ERKAN	3
371		Abdülvehhab GÖÇÜLÜ	7
372		Fatma Zehra KANLI	16
373		Kerim ÖZBEKLER	1
374	108	Mehmet SAVAŞ	19
375		Salih CENGİZ	1
376		Atıf YÜKSEL	1
377	109	A. Baki TURAN	5
378	110	Ebu'l CİHAT	17
379		Necati KIRIŞ	1
380		Yahya SEMİZ	6
381	111	Abdulgaffar KINIKÇI	1
382		İhsan MESTCİ	1
383		Tevfik BÜYÜKALİM	1
384	112	Ali Murat DARYAL	1
385	113	Aydın TALAY	9
386		AKINCIZADE	1

387		Rıza TOZLU	3
388		Abdullah Şahin RENÇBER	1
389	114	Hamza UHUTLU	1
390		Fehmi YAVUZ	1
391		Hadiye UHUTLU	1
392	115	Hüseyin KAVUKÇU	1
393		H. İbrahim ÜZÜMCÜ	1
394	116	Duran KÖMÜRCÜ	1
395		Mustafa YEŞİLYURT	2
396	117	Naci KAPUSUZ	1
397		Cem SAFA	2
398		Sabri ÇOKSOLMAZ	1
399		Enver ETİK	1
400	118	İbrahim TÜFEKÇİ	2
401		Mevlana EBU'L KELAM	1
402	119	Halit SEZGÜL	4
403		M. Reşit ÖZBALIKÇI	3
404	120	Durmuş Ali KAYAPINAR	13
405		Pol SELİM	1
406		Sabri AKDENİZ	1
407	212	Bahri DENİZ	16
408		H. Mustafa SARI	2
409		İhsan TELLİ	2
410		Hamza KINIKLI	1
411	122	Osman ÜNLÜ	1
412		Abdulkadir ER	14
413		S. Hamdi BOYDAK	2
414		Ali Osman ATEŞ	7
415		İbrahim TEMEL	1
416	123	Feriduddin ATTAR	1
417	124	S. BEDRİ	1
418		Behiye DEĞERLİ	1
419		Ali YARŞI	1
420	126	Nuri PAKDİL	2
421		Saffet SOLAK	1
422	127	Mehmet Emin PARLAKTÜRK	9
423		Hakkı SEVER	4
424	128	Yusuf BİLGİN	6
425		Kadircan KAFLI	1
426		İlyas SARIKAYA	5
427	129	Ahmet Saim ARITAN	8
428	130	Abdurrahman ÇETİN	3
429		Mehmet Şakir ARITAN	13
430		Abdullah KAVLAK	5
431		Mehmet ÇİFTÇİ	20
432	131	Mustafa GÖL	4
433	132	Ebu'l BEREKAT	1
434		Ayşe ÖZDEMİR	30
435	133	Rıza MENDİ	1

436		Nimet BAYRAKTAR	1
437	134	Gülşen SAVLU	2
438	137	Taner CÜCÜ	4
439		Mustafa COŞKUN	1
440		Mehmet TAHİL	5
441	138	Celil GÜLLÜ	1
442		Lütfi ÜLKÜMEN	2
443	139	Namık Yalçın KAYA	1
444	140	Kamil YAYLALI	3
445		Mehmet ÖZDEMİR	2
446		Fikriye EFİLTİ	1
447	141	Süheyl ÜNVER	1
448		Sabri HİZMETLİ	2
449		Veysi PATİR	6
450		Mustafa ÖCAL	1
451		Abdullah AZMAN	2
452	142	Ö. Faruk ÖZBÜLBÜL	2
453		Ahmet MİSBAH	1
454	143	Selahattin KAPTANAĞASI	1
455		Haşmet OKUR	2
456		Adil AKKOYUNLU	3
457	144	İsmet TOPALOĞLU	18
458		Ahmet ÇİFTÇİ	2
459		Fikret İŞÇİMEN	3
460		H. Avni YILDIRIM	1
461		Fahrettin SAKALLI	1
462	145	Ömer DEMİRCİALAN	3
463		Orhan SERT	1
464	146	Hasan KOÇ	1
465		Mehmet KARAMAN	1
466		İbrahim ÇAKIRGENÇ	1
467	147	Abdullah AYDEMİR	9
468		Saide CERAN	1
469	148	Ali Rıza DEMİRCAN	1
470		Turan KAVAKI	1
471	149	Katip ÇELEBİ	2
472	150	Şaban EVSEN	1
473		Emine AVCI	1
474		İslâm YAŞAR	13
475	151	Veyis ERSÖZ	29
476	152	Şükran KICIROĞLU	12
477		Muhammet SEVGİLİ	14
478	153	Niyazi AYDIN	1
479		Ali BOZKURT	1
480		Adnan ACAR	1
481	154	Mahir YILDIRIM	1
482	156	Faruk ŞAHİN	1
483		Mehmet YARADANAKUL	2
484	157	Rıfki KAYMAZ	5

485	158	Asım UYSAL	2
486		Abdullah CAN	2
487		Sevnur MUMCU	1
488		M. Cengiz ÇETİN	5
489	159	Rıdvan YILMAZ	1
490		Memiş AKDOĞAN	1
491		Mehmet ÇALMAZ	1
492	160	MÜSLİM	1
493		Ali SERTER	1
494		Ömer SELAMİ	3
495		Salih ERSOY	1
496	161	Mustafa BALIK	2
497		Mehmet TÜRK	7
498		Salih TUĞ	2
499		Mehmet YÜKSEL	5
500	162	Nezir DEMİRCAN	5
501		M. Refik SELİMOĞLU	2
502		Senem İLHAN	1
503	164	İbrahim CANDAŞ	1
504	165-166	Abdullah ÇEVİK	4
505	167	Zübeyir KOÇ	4
506		Mehmet Hadi CERAN	1
507	168	Fehmi BAŞARAN	1
508		Mustafa BİLGİN	1
509		Hüseyin TAHSİN	1
510		Ahmet GÜMÜŞGÖZE	1
511	169	YILANLİMÜDERRİSOĞLU	1
512		Emin KORUCU	1
513	170	Osman TUNCAY	1
514		Ethem ERKOÇ	1
515		Cemal ÇALIŞKAN	4
516	171	İbrahim ATEŞ	1
517		KAZIM ÖZTÜRK	9
518	172	Mehmet ÇAKIR	1
519	173	Mehmet CENGİZ	1
520		H. Ahmet ÖZDEMİR	1
521	174	Ahsen GÜL	1
522		Kemal KART	1
523	175	Sıtkı YONCA	10
524		Kemal CENGİZ	1
525	176	Nureddin TURGAY	10
526		Yılmaz AĞAÇAYAK	1
527		Mehmet MAZİ	2
528	178	Muzaffer DERELİ	1
529		Ali Rıza KARABULUT	5
530	181	Bünyamin TOPRAK	1
531	182	Abdullah HALAÇZADE	1
532	183	Rıza SELİMBAŞOĞLU	1
533		Ali Kemal ALBAYRAK	1

534		Salahaddin YILDIRIM	1
535		Hadimli Hasan SABRİ	4
536	185	M. Said ŞİMŞEK	4
537		Abdullah ÖZBEK	9
538	186	M. Askeri KÜÇÜKKAYA	2
539		Semra KEŞ	1
540	187	İbrahim SARMİŞ	9
541		İsmail Hakkı SEZER	2
542		Lütfi KARA	1
543	188-189	Orhan ÇEKER	5
544		Abdullah ÜNALAN	2
545		Ahmet AĞIRAKÇA	1
546	190	İhsan MAYDA	1
547		Hüseyin ŞENGEZER	1
548	192	Cemaleddin SANCAR	1
549	193	Cemal AYDOĞAN	3
550	194	Taceddin UZUN	1
551		Şükrü ARSLAN	1
552	195	Abdurrahman MUHSİN	3
553	197-198	Sena GÜRPINAR	1
554		Zekeriyya YILMAZGÖZ	1
555	203-204	Süleyman TOPRAK	1
556		Cemil AKPINAR	4
557	206-207	Fahreddin AŞIK	2
558		Mustafa GÖKOĞLU	2
559	208-209	Ahmed FESCİ	1

Ek-2: Dergide Bulunan Tercümlere Ait Tablo

SIRA	DERGİ NO.	YAZAR	YAZININ BAŞLIĞI	TERCÜMAN
1	1	ABDURRAHMAN AZZAM	BÜYÜKLER BÜYÜĞÜ PEYGAMBER EFENDİMİZ	HAYRETTİN KARAMAN
2	13	-	KISAS EL KUR'AN	-
3	14	EBU ZEYD ŞİBLİ-MENHAT EL-FETTAH	HAC FARİZASI VE HİKMETLERİ	-MUSTAFA ATEŞ
4	15		KISAS EL KUR'AN -HZ. İSMAİL VE KURAN	MUSTAFA ATEŞ
5	15	M. LÜTFİ MENFELUTİ	ZENGİN VE FAKİR	İBRAHİM ŞENER
6	18	İMAM EBU YUSUF	KİTABU'L HARAÇ MUKADDİMESİ	HAYRETTİN KARAMAN
7	19		BEDRÜDDİN KİTABİ DEBİSTAN-I EDEP SALNAMESİNDEN -BAŞLICA FELSEFE MEKTEPLERİ	ARİF ETİK.
8	24		AMERİKA'DA ZENCİ MÜSLÜMANLAR	YUSUF KARACA
9	25	M.L. EL MENFELUTİ	SENİ ÇEVREN BOZDU	MUSTAFA VARLI
10	27	SAİD RAMAZAN	KAMİL BİR NİZAM	İBRAHİM ŞENER
11	27	EBU MANSUR MATURİDİ	EBU MANSUR MATURİDİ'NİN HAYATI ESERLERİ	AHMED SUBHİ FIRAT
12	34	SEYYİT SABİK	İSLÂM'A DAVET	MEVLÛT CAVLAK
13	36	MERYEM CEMİLE	İSLÂM NİÇİN RESİMDE HEYKELİ YASAK ETTİ	KEMAL KUŞCU
14	37	-	HZ. ALİ'NİN, OĞLU HZ. HASAN'A TAVSİYELERİ	MUSTAFA VARLI
15	38	ALİ TANTAVİ	HADİSDE MÜMİNLERİN LİDERİ	MEVLÛT CAVLAK
16	49	MUHAMMED ESED	YOLLARIN AYRILIŞ NOKTASINDA İSLÂM	HAYRETTİN KARAMAN
17	50	MUHAMMED ESED	İSLÂM'DAN NASIL UZAKLAŞIYORUZ	KEMAL KUŞCU
18	50	ABDÜLHAMİD SİDDİKİ	PAKİSTANLIBÜYÜK ŞAİR İKBAL'İN İSLÂM RÖNESANSINA HİZMETİ	SOFİ HURİ
19	56	MUHAMMED HAMİDULLAH	İSLÂM VE GÜZELLİK	O.S. EYMİRLİOĞLU
20	56	HARUN HAN ŞİRVANİ	İSLÂM'DA SİYASİ DÜŞÜNCE VE İDARE	KEMAL KUŞCU
21	57	MUHAMMED HAMİDULLAH	İSLÂM'IN MİLLET ANLAYIŞI	OSMAN SABİT EYMİRLİOĞLU
22	58	-	İSLÂM'DA SOSYAL ADALET	-
23	59	SEYYİT KUTUB	KUR'ANIN GÖLGESİNDE	MUSTAFA ATEŞ

24	62	MUHAMMED EL HİDİR HÜSEYİN	DİNİN ÖNEMİ	HÜSEYİN KÜÇÜKKALAY
25	63	MUHAMMED KUTUB	BİZ MÜSLÜMAN MIYIZ	A. HERELİOĞLU
26	65	ES-SEYYİT SABİK	İSLÂM CEMİYETİ	AHMET GÜRTAŞ
27	66	CEMALÜDDİN EL KASİMİ	BUHARİNİN HAYATI	HAYRETTİN KARAMAN
28	67	MUHAMMED KUTUB	İLAHİ NURU TAŞIYANLAR	AHMET GÜRTAŞ
29		SADUN ŞÜKR	TEVBEKAR	ABDULLAH SERT
30	68	ES SEYYİD SABİK	BAŞARILI DAVET	AHMET GÜRTAŞ
31	69	SALİH FARFUR	MAĞRUS RÜSTEM VE MÜMİN MUĞİRE	İSMET ERSÖZ
32	70	SEYYİT KUTUP	DİNİ AKİDE VE HAYAT	MUSTAFA VARLI
33	72	YUSUL EL KARZAVİ	İNSANLAR VE HAK	AHMET GÜRTAŞ
34	74	MEVDUDİ	PEYGAMBERLERLE HZ MUHAMMED'İN (A.S) PEYGAMBERLİĞİNİN FARKLARI	MEHMET AYDIN
35	75	YUSUF B. İSMAİL EN-NEBEHANİ	HZ. OMAN'IN BİR KERAMETİ	AHMET GÜRTAŞ
36	76	YUSUF B. İSMAİL EN-NEBEHANİ	SAYI HZ. SA'D'IN DUASI	AHMET GÜRTAŞ
37	77	ALİ ET-TANTAVİ	ALLAH'A İMAN	NEVZAT ÂŞIK
38		MUHAMMED KUTUP	İSTİKBAL İSLÂM'INDIR	A. HERELİOĞLU
39		YUSUF EN-NEBEHANİ	HZ. ENES'İN NAMAZI	AHMET GÜRTAŞ
40	78	YAZAN ES-SEYYİT SABİK	İSLÂM YENİ MEDENİYETİN ZARARLARINDAN YEGÂNE KORUYUCUDUR	AHMET GÜRTAŞ
41	79	ES-SEYYİT SABİK	SAYIDA İLK MÜSLÜMANLARIN KUR'AN-I KERİM SAYESİNDE YETİŞMELERİ	AHMET GÜRTAŞ
42		M. HAMİDULLAH	HZ. MUHAMMED NİÇİN ÇOK KADINLA EVLENDİ	İBRAHİM CANAN
43		MERYEM CEMİLE	İSLÂM ADABI VE GARP MUAŞERETİ	KEMAL KUŞCU
44	80	HARİS EL MUHASİBİ	HAKİKATI ARAYANLARA ÖĞÜTLER	AHMET GÜRTAŞ
45		EBU'L HASAN ALİ ENNEDVİ	DİNSİZLİK DİNİ	HASAN BEŞER
46		MEVDUDİ	İSLÂM'DA SİYASİ LİDERLİĞİN EHEMMİYETİ	ALİ ARSLAN
47		ENNEDVİ	FATİHA SURESİ, MANİDARLIĞI VE HAYATTAKİ ROLÜ	İSMET ERSÖZ

48	81	ES SEYYİD SABIK	FERDİN YETİŞTİRİLMESİ	AHMET GÜRTAŞ
49		MUHAMMED KUTUP	TAKLİTLERİN ÇARPIŞMASI	EROL AYYILDIZ
50	82	EL HARİS EL MUHASİBİ	HAKİKATI ARAYANLARA ÖĞÜTLER	A. HERELİOĞLU
51		ES SEYYİD SABIK	FERDİN AKLİ YÖNDEN YETİŞTİRİLMESİ	AHMET GÜRTAŞ
52		ABDULKADİR EŞ-ŞEYBANİ	ZİHİNLERDEKİ İSTİFHAMLARIN CEVAPLARI	KEMAL KART
53	83	ABDURRAHMAN AZZAM	HAK VE HAKTA SEBAT	HAYRETTİN KARAMAN
54	84	YAZAN EN-NEDVİ	REKABET HALİNDEKİ İKİ DAVA	BELLİ DEĞİL
55		MUHAMMET ESAT	MEKKEYE GİDEN YOL	İHSAN BABULLUOĞLU
56	86	İMAM-I GAZALİ	NEFS	YAMAN ARIKAN
57	89	ES SEYYİD SABIK	FERDİN AHLAKEN YETİŞTİRİLMESİ	AHMET GÜRTAŞ
58	91	MALİK BİN NABİ	ŞARKİYATÇILARIN ESERLERİ VE MODERN İSLÂM DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEKİ TESİRİ	İHSAN SÜREYYA SIRMA
59	93	YAZAR ES SEYYİD SABIK	DAVRANIŞIN ISLAHI	AHMET GÜRTAŞ
60		MALİK BİN NABİ	ŞARKİYATÇILARIN ESERLERİ VE MODERN İSLÂM DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEKİ TESİRİ, MEDHEDİCİ KİTAPLARIN MÜSBET TESİRİ	, İBRAHİM CANAN
61		BOSSUET	ÖLÜM	O. SABİT EYMİRLİOĞLU
62	94	ES SEYYİD SABIK	TOLSTOY İSLÂM PEYGAMBERİNİ ANLATIYOR	AHMET GÜRTAŞ
63		MALİK BİN NABİ	ŞARKİYATÇILARIN ESERLERİ VE MODERN İSLÂM DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEKİ TESİRİ, HAKİKATLER SİYASET ARŞINIYLA DEĞİL, KÜLTÜR ARŞINIYLA DEĞERLENDİRİLMELİDİR	İBRAHİM CANAN
64		BUSİRİ	PEYGAMBERİMİZİN METHİ	ALİ TÜRKASLAN
65		M. A. EL- EBRAŞİ	SABİR BİR FAZİLETTİR	MUSTAFA VARLI
66		ALEXİS CARRELT	NEREYE GİDİYORUZ	LEYLA YAZICIOĞLU.
67	95	ES SEYYİD SABIK	KUR'AN-I KERİM OKUMANIN FAZİLETİ	AHMET GÜRTAŞ
68		YAZAR EBU'L HASAN ALİ EN NEDVİ	ÖĞRETİM SİSTEMİNİN TENKİDİ	SELAHADDİN PARLATIR
69	97	ES SEYYİD SABIK	İSLÂM'IN MUCİZESİ	AHMET GÜRTAŞ
70	98	M. A. EL- EBRAŞ	CESARET BİR FAZİLETTİR	MUSTAFA VARLI

71		ES SEYYİD SABIK	KUR'AN-I KERİM VE O'NUNLA HİDAYETE ERMEK	AHMET GÜRTAŞ
72	100	KUR'AN-I KERİM ÖNÜNDE İNSANLAR	ES SEYYİD SABIK	AHMET GÜRTAŞ.
73		NARDİ REEDER CAMPION	MODERN DÜŞÜNCEDE ALLAH İNANCI	SALAHADDİN PARLATIR
74	101	MUHAMMED EMİN EL- MISRİ	DOĞRU İNANCA İHTİYAÇ, YAZAN	SALAHADDİN PARLATIR
75		MUHAMMED İKBAL	İSLÂM KADINLARINA HİTAP	MİKAİL BAYRAM
76	102	M. A. EL- EBRAŞİ	NEFSE HAKİM OLMADA CESARET	MUSTAFA VARLI.
77	103	ES SEYYİD SABIK, TERCÜME	İÇTİMAİ RABİTALAR	AHMET GÜRTAŞ
78		İMAM-I NEVEVİ	KUR'AN EHLİ KİMSELERİN ÖRNEK EDEPLERİNDEN BAZILARI	AHMET İNCE
79	104	MUHAMMED İKBAL	MEVLANA'YA ÖVGÜ	MİKAİL BAYRAM
80		EBU'L ÂLÂ EL MEVDUDİ	KÜLTÜR EMPERYALİZMİ VE NEDENLERİ	MEHMET AYDIN
81		ABDULVEHHAP HALLAF	KUR'AN-I KERİM'DE İCAZ YOLLARI	YUSUF İŞİCİK
82	105	EBU'L HASAN ALİ EN NEDVİ	MÜSLÜMANLARIN VAZİFE VE ŞAHSİYETLERİ	AHMET ÖNKAL
83		ES SEYYİD SABIK	SABİR	AHMET GÜRTAŞ.
84	106	MUHAMMED KUTUP	EĞİTİM PROGRAMLARINDA GAYE VE VASİTALAR	MİKAİL BAYRAM
85	107	ES SEYYİD SABIK	İSLÂM'DA PARTİCİLİK VE İRKÇİLİK YOKTUR	AHMET GÜRTAŞ
86	108	ES SEYYİD SABIK	HİLM VEYA NEFSE HÂKİMİYET	AHMET GÜRTAŞ
87	109	EBU'L HASAN ALİ EN NEDVİ	İNSANLIĞIN DOĞU VE BATIYA HAYKIRIŞI	, A. BAKİ TURAN
88	110	AFİF ABDÜLFETTAH TABBARA	İSRAİLOĞULLARINA KUR'AN-I KERİM'İN TAVSİYELERİ	OSMAN CİLACI
89	111	AFİF ABDÜLFETTAH TABBARA	İSRAİLOĞULLARINA KUR'AN-I KERİM'İN TAVSİYELERİ, İNSAN ŞAHSİYETİNİN KIYMETİ VE KÖTÜLÜKLERİN ÇİRKİNLİĞİ	OSMAN CİLACI
90		MEVDUDİ	DİN, DİL YÖNÜNDEN ARAŞTIRMA	OSMAN CİLACI
91	112	ALİ SELMAN BENOİST	İSLÂM'I NEDEN SEÇTİM?	AYDIN TALAY
92		ES SEYYİD SABIK	MERHAMET	AHMET GÜRTAŞ
93	113	ES SEYYİD SABIK	MERHAMET	AHMET GÜRTAŞ
94		HAMİT MARCUS	İSLÂMİYETİ SEÇTİM	AYDIN TALAY

95		ES SEYYİD SABIK	KALP TEMİZLİĞİ	AHMET GÜRTAŞ
96	115	FATIMA KAZUE	İSLÂM'IN SESİNE KULAK VERİYORUM	AYDIN TALAY
97		MEVDUDİ	KUR'AN-I KERİM'DE DİN KELİMESİNİN KULLANILIŞI	OSMAN CİLACI
98	116	YAZAN, EBU ABDULLAH EL KURTUBİ	KUR'AN TEFSİRİNİN FAZİLETİ VE KUR'AN'A GÖSTERİLECEK HÜRME TE DAİR	İBRAHİM URAL
99		MASU'DAH STEINMAN	NİÇİN MÜSLÜMAN OLDUM	AYDIN TALAY
100	117	MAVİS B. JOLL	İSLÂM'DA KARAR KILDIM	AYDIN TALAY
101	118	R. L. MELLAMA	İSLÂM'IN ÜSTÜNLÜĞÜ NEREDEN GELİYOR, BENİ BU GERÇEĞE BAĞLAYAN NELERDİR	AYDIN TALAY
102	119	İBRAHİM EN-NİME	İSLÂM MEDENİYETİNİN ÜSTÜNLÜĞÜ	M. REŞİT ÖZBALIKÇI
103	120	MUHAMMET KUTUP	RUH TERBİYESİ	DURMUŞ ALİ KAYAPINAR
104		S. CELALETTİN LAUDER BRUNTON	GERÇEĞE DOĞRU	AYDIN TALAY
105		MUHAMMET EL HİLALİ	MİSYONER VE MÜSTEŞRİKLERİN İSLÂM DÜŞMANLIĞI	M. REŞİT ÖZBALIKÇI
106	121	ÖMER ROLF	AVRUPA'DA İSLÂMİYET	AYDIN TALAY
107	122	BEŞİR PİCKARD	EBEDİ HAKİKATİN SESİ	AYDIN TALAY
108	123	EVELYN ZEYNEP COBBOLD	İSLÂMİYET TESLİMİYETTİR	AYDIN TALAY
109		ABDULMUHSİN ES-SEBİLİ	ÇAĞDAŞ BATI MEDENİYETİ VE İSLÂM	M. REŞİT ÖZBALIKÇI
110	124	COL. DONALD S. R	HÜRRIYET DİNİ İSLÂM	AYDIN TALAY
111	125	HARUN MUSTAFA LEON	MÜSLĞMAN HAKİKATI ARAYAN İNSANDIR	AYDIN TALAY.
112	126	ARNOLD TOYNBEE	HİPPİLİĞİN KÖKENİ	NURİ PAKDİ
113		ÖMER MİTA	JAPONYA'DA İSLÂM'IN BÜYÜK BİR GELECEĞİ VAR	AYDIN TALAY
114		ŞEYH ABDULHAK BAĞDADİ	İSLÂM'IN AVRUPA'DA SON SÖZÜ	ŞEYH MUHSİN FANİ (HÜSEYİN KAZIM KADRİ) SADELEŞTİREN ÖMER CİLACI
115	127	THOMAS IRVING	SEVGİ DİNİ MÜSLÜMANLIK	AYDIN TALAY
116	128	ABDULKERİM GERMANUS	İSLÂM'A SARILDIM	AYDIN TALAY
117		MUHAMMED ALİ ES- SABUNİ	KUR'AN'DA ARAPÇA OLMAYAN KELİMELER VAR MIDIR?	YUSUF İŞİCİK
118	130	AHMET EŞ-ŞİRBASİ	HAK YOLCULARIYLA BERABER SABREDİNİZ	YUSUF İŞİCİK

119	132	EMİNE MOSLER	ALLAH LÜTFETTİĞİNİ DOĞRU YOLA GÖTÜRÜR	AYDIN TALAY
120		ŞEMSÜDDİN ZEHEMİ	ALLAH'A ŞİRK KOŞMAK	BEKİR YİĞİT.
121	134	MUHSİN ABDULHAMİT	İSLÂM VE ÇAĞIMIZIN BUNALIMLARI	İBRAHİM URAL
122		MUHAMMET AMAN HABOHM	NİÇİN MÜSLÜMAN OLUYORLAR	AYDIN TALAY
123		PAUL ACKER	ALKOLİZM	İSMET TOPALOĞLU
124	135	MUHAMMED KUTUP	İSLÂM'DA EĞİTİM PROGRAMI	DURMUŞ ALİ KAYAPINAR
125		CECİLİA MAHMUDE CANNOLY	GERÇEK YOL	AYDIN TALAY
126	136	HÜSEYİN İSA ABDUZZAHİR	İMAM SUYUTİ VE CAMİU'L KEBİR'İ	İBRAHİM URAL
127	140	ABDULKADİR UDEH	BU KAINATI ALLAH YARATMIŞTIR	DURMUŞ ALİ KAYAPINAR
128		HANİF SOYSURA	MADDE VE RUH	İLYAS SARIKAYA
129	141	CÜNEYF SÜVEYSİRA	MADDE VE RUH	İLYAS SARIKAYA
130	142	YAZAR BELLİ DEĞİL	BÜYÜK HADİS ARAŞTIRICISI İBN-İ ŞİHAB EZ-ZÜHRİ	İBRAHİM URAL
131	144	ŞEYH AHMET KAMİL HAZARİ	HZ. NUH'UN OĞLU	AHMET ÇİFTÇİ.
132	146	HALİL HALİD	HİLAL VE SALİB MÜNAZAASI	BELLİ DEĞİL
133	149	EBU'L HASAN EN NEDVİ	KAINATIN ÖZÜ İNSAN	YUSUF İŞİCİK
134	150	ABDURRAHMAN İSA	ORUCUN FELSEFESİ	ŞABAN EVSEN
135	152	İZZET MUHAMMET İBRAHİM	İBN-İ BATUTA SEYAHATNAMESİNDE MEKKE VE MEDİNE	İBRAHİM URAL
136	154	TEVFİK ALİ VEHBİ	İSLÂM'DA ERKEK İLE KADIN ARASINDAKİ EŞİTLİK	MEHMET ÇİFTÇİ
137	159	SALAH İZAM	İSLÂMİ ON NASİHAT	MEHMET ÇİFTÇİ
138	160	MUHAMMED MÜBAREK	İSLÂMİYETİN İNSANLIĞI PLANLAMASI VE HZ. MUHAMMED'İN BÜYÜKLÜĞÜ	ALİ SERTER
139	161	ENVER İKBAL KUREŞİ	İSLÂMİ SİSTEMDE BANKALARIN YERİ	SALİH TUĞ
140	162	MANSUR HAYARİ	TÜRKİYE VE İSLÂM ALEMİ	NEZİR DEMİRCAN
141		ENVER İKBAL KUREŞİ	FAİZİN CEMİYETTE MEYDANA GETİRDİĞİ TESİR VE NETİCELER	SALİH TUĞ
142	163	LE MONDE İSLÂMİQUE	BİR FRANSIZ MÜHTEDİ	İSMET TOPALOĞLU
143	164	AHMET HUFİ	PEYGAMBER EFENDİMİZ (S.A.V)'İN ÇOK	MEHMET ÇİFTÇİ

			EVLENMESİNİN SEBEP VE HİKMETLERİ	
144		ABDÜLİLÂH ES SADUN	KIBRIS'IN SİYASİ GELECEĞİ	NEZİR DEMİRCAN
145	167	ABDÜLKADİR UDEH	İSLÂM'DA HÜRRİYET NAZARİYESİ	NEZİR DEMİRCAN
146	171	ERNST ZBINDEN	MUHAMMED VE KUR'AN-I KERİM	OSMAN CİLACI
147	172	ABDÜLRAHİM FÜDE	NE SAĞ NE DE SOL	NEZİR DEMİRCAN
148	174	SAİD HAVVA	VATAN	MEHMET MAZI
149	186	MUSTAFA SİBAİ	MEDENİYETİMİZİN ÖZELLİKLERİ	M. SAİD ŞİMŞEK
150	187	MUSTAFA SİBAİ,	HAYIR KURUMLARI	M. SAİD ŞİMŞEK
151		MUHAMMED ER-RAVİ	İSLÂM CİHANŞUMÛL BİR DAVETTİR	İBRAHİM SARMIŞ
152		BN. YÛSRA KEMAL	İÇKİ	OSMAN CİLACI
153	193	MUSTAFA SİBAİ	HAYVANLARA ACIMA	NEZİR DEMİRCAN
154			TOKYO İSLÂM HUKUKU KONFERANSI	CEMAL AYDOĞAN
155	194	MUHAMMED DEYYAB	KUR'AN'IN MUCİZE OLMASI	TACETTİN UZUN
156	195	ZERKANİ	TEDVİNDEN ÖNCE VE TEDVİN DÖNEMİNDE ULUMÜ'L KUR'AN	YUSUF İŞİCİK
157		MUHAMMED HÜSEYİN EL-CELALİ	AKRABAYA BAĞLILIĞIN ÖNEMİ	MEHMET ÇİFTÇİ
158		ZERKANİ	KUR'AN İLİMLERİ ULUMÜ'L KUR'AN TERİMİN DOĞUŞU VE BU SAHADA YAPILAN ÇALIŞMALAR	YUSUF İŞİCİK
159	197-198	ZERKANİ	KUR'AN'IN NÜZUL MERHALELERİ	YUSUF İŞİCİK
160		ZERKANİ	KUR'AN KERİM'İN BÖLÜM BÖLÜM İNİŞİNİN HİKMETLERİ	YUSUF İŞİCİK
161	199-200	MUSTAFA SİBAİ	İRK EŞİTLİĞİ	NEZİR DEMİRCAN
162		ZERKANİ	İLİM AÇISINDAN VAHİY	YUSUF İŞİCİK
163	201-202	ZERKANİ	NÜZUL SEBEPLERİ	YUSUF İŞİCİK
164		ABDÜL AZİZ MUHADDİS DEHLEVİ	KISA HADİS BİLGİLERİ	ALİ OSMAN KOÇKUZU
165	203-204	ZERKANİ, YUSUF	NUZÛL SEBEPLERİ NASIL BİLİNİR	YUSUF İŞİCİK
166		MAHMUD ÇELEBİ	KÜFÜR KARANLIKLARINDAN ALLAH'IN NURUNA	CEMİL AKPINAR
167	206-207	NEDİME MUSA EBU'S SEMİD	İSLÂMDA KADIN TERBİYESİ	MUSTAFA GÖKOĞLU

Ek-3: Dergi Şairleri Tablosu

SIRA	DERGİ NO.	ŞAİRLER
1	1	HAYRETTİN KARAMAN
2		M. SAİT ÇEKMEGİL
3		ALİ ULVİ KURUCU
4		İSMAİL KAYA
5	2	M. EMİN BİLDİRİCİ
6		ENVER TUNCALP
7		T. SITKI BALCI
8	4	İBRAHİM KOÇ
9		HALİL YILDIRIM
10	6	SABRİ DOĞAN
11	7	NURİ BAŞ
12	8	AHMET İHSAN GENÇ
13	9	HASAN BASRİ OKAN
14		Ş. AHMET GÜNŞOY
15		YAHYA KEMAL
16		AHMET PINARCI
17	10	FEYZİ HALICI
18	12	SÜLEYMAN ATEŞ
19	13	MUHARREM KÖSETÜRKMEN
20	14	ÖNAL VASIF ÖZTAŞ
21	15	A. ÖZTEMİZ HACİTAHİROĞLU
22		ARİF NİHAT ASYA
23		FARUK NAFİZ ÇAMLİBEL
24		FATİH SULTAN MEHMET
25		N. MUSTAFA POLAT
26	16	MEHMET AKİF ERŞOY
27	17	M. ZERRİN AKGÜN
28		HAKİ EFENDİ (İZLER)
29	18	M.C.S
30		İSMAİL SAFA
31		MEHMET HULUSİ İŞLER
32	19	ŞAHİN AHMET GÜNŞOY
33		GÖKTÜRK MEHMET UYTUN
34	20	HAKKI VAR
35		İBRAHİM ULVİ YAVUZ
36		İBRAHİM EKEN
37	22	HASAN PARMAKSIZ
38		H. GÜRAĞAÇ
39		MEHMET AVŞAROĞLU
40		İBRAHİM ULVİ YAVUZ
41	23	MUSTAFA TOPUZ
42	26	SELAHADDİN PARLATIR
43	27	YAVUZ BÜLENT BAKİLER
44		MEHMET İNCE
45		MUALLİM CUDİ

46	28	MEHMET ERMİŞ
47	29	T. SITKI TARANCI
48	34	TEVETOĞLU
49		LÜTFİYE AYAR
50		ENVER TÖRE
51		ALİ ERFİDAN
52	35	YAŞAR KAPLAN
53		MEHMET SITKI UÇAR
54	36	H. YAŞAR FERSAHOĞLU
55		HÜSEYİN KURT
56		S. KAMİL ÖZÇİMEN
57	38	ÖMER OKÇU
58	40	MUHSİN İLYAS SUBAŞI
59		FAHRİ BİLGE
60	41	CAHİT AYDOĞAN
61		BEKİR BAŞARICI
62		FAHRİ ERDİNÇ
63		M. ŞAHİN YURTSEVEN
64		ORHAN BALCI
65		İLHAN GÜMÜŞ
66		ARİF ETİK
67	43	B. SITKI ERDOĞAN
68		SELAHATTİN KARDEŞ
69		YASİN HATİPOĞLU
70	45	İBRAHİM SEVER
71		ŞEVKET BULUT
72		MUAMMER KOCABAŐ
73	46	ZİYA PAŞA
74		MEHMET AKİF İNAN
75	48	SEZAI ŐENSÖZ
76	51	MUSTAFA ALYÜZ
77	52	HASAN KAYA
78		SAMİ BOZ
79	53	M.K.
80		MEHMET ŞEKER
81		ABDULKADİR GÜLER
82	55	OSMAN ERKMEN
83		NECATİ ÇAĞIRICI
84	56	MEHMET ATIF SAYNAÇ
85		İBRAHİM EDHEM
86		MEHMED ÇAVUŐOĐLU
87		OSMAN SARI
88	57	SÜLEYMAN SARIOĞLU
89	58	ERGİN AKATLI
90	59	MUSTAFA YAZGAN
91		İSMAİL BAYRAM
92	60	MUSTAFA YEŞİLYURT
93	61	CEVAT ÖRNEK
94	62	F.C. OĞUZ ÖCAL

95	64	MEMDUH SİRET
96	66	AVNİ
97		ABDÜLHAK HAMİD
98	67	NAHİT AYBET
99		BASRİ AHMET ÜNAL
100	68	AHMET HAMDİ AKSEKİ
101		İSMAİL ARSLAN
102	72	ŞEYH SADİ
103	73	KAZIM BAYAR
104		İSMAİL MUFİT
105		CEMİLE UĞURLUCAN
106		RUHİ BAĞDADİ
107		YUNUS EMRE
108	74	MUSTAFA ÖZDAMAR
109		MENLANA
110	76	NAİM HAZİM
111	78	MEHMET ŞİMŞEK
112	79	MEHMET HELETELİ
113	81	ZİYA OSMAN SABA
114		ŞAİR EŞREF
115		ADANALI ZİYA
116		YUSUF ÇAKALOĞLU
117	83	MEHMET ALİ KÖRPE
118		AHMET KÜÇÜKAĞA
119		KURBAN YOLCU
120	84	T.S.B
121		SALİH ÖZCAN
122	87	İSMAİL BİZDEN
123	88	ZEYNEP İSLÂM
124		MUSTAFA YILMAZ
125	89	EMİNE ŞEKER
126		MEVLÜT BAYRAKTAR
127		METİN ÖNAL MENGÜŞOĞLU
128	92	M. NİYAZİ GÜNERİ
129		AŞIK HAMZA
130	93	YUSUF İŞİCİK
131		BUSİRİ
132	96	AŞIK MURAT
133	99	ABDULKADİR TUNA
134	100	NECATİ AYHAN
135		ÂDEMİ
136		EKREM MUTLU
137	101	AHMET YILDIRIM
138		AHMET YILMAZ SAKA
139		RIZA TOZLU
140		ALTAN EKİN
141		CAHİT ŞİFA TECİMER
142	102	REMZİ
143		OSMAN SARIER

144		VELİ ÜLVAN VEFALIOĞLU
145	103	ALİ PEHLİVANOĞLU
146	105	KERİM ÖZBEKLER
147	106	MİKAİL BAYRAM (SARAYI)
148		SADIK ALTINKESER
149		MUSTAFA KART
150		YUSUF KOÇ
151		GÜNGÖR ÜNSAL
152		İSMET İPEK
153	107	A. ŞAHİN RENÇBER
154		ŞÜKRÜ GÜNEŞ
155		ŞAKİR ÇAVUŞ
156	108	MUSTAFA ŞAHİN
157		ÂDEM ÜNAL
158		İSMAİL HAKKI AYDIN
159		MEVLÜT AHMET SOYDAN
160		ALİ ŞEREMET
161	109	HALİL ŞAHİN
162		ÂDEM ÖZTÜRK
163		ERDEM ŞENTÜRK
164		SALAHADDİN YAŞAR
165	110	ÖMER UZUN
166	111	M. EMİN ERTAN
167		HABİL ŞENTÜRK
168	112	LADİKLİ AHMED AĞA
169		NİHAT DEMİREZEN
170		MEHMET GÜNAYDIN
171		ŞÜKRÜ BAYTAN
172		SALİH CENGİZ
173		ALİ ÖZTEKE
174	113	YÜKSEL ADIGÜZEL
175		ZEKİYE KARA
176		NEZİR DEMİRCAN
177	115	ERKAN KAMİL
178		İSMAİL OKUTAN
179		ABDURRAHMAN ÇETİN
180	116	HALİL ULUSOY
181		KARAFETTAHOĞLU
182		MEHMET S. SELÇUK
183		OSMAN BÖGÜRCÜ
184	117	ZİYA KOÇAK
185	118	ÂŞIK ALİ TÜRK
186	119	EMİR EŞ
187	120	ABDULLAH SATOĞLU
188		EBU BEKİR AKSOY
189		M. YASİN KÜÇÜKOĞLU
190	121	CEMİLE ŞAİROĞLU
191		İSLÂM YAŞAR
192	122	AHMET YILDIZ

193		OSMAN ÖZTÜRK
194	123	HASAN ALİ COŞKUN
195		ALİ YAKICI
196		SELAHATTİN SINOPLUOĞLU
197	124	AYDIN TALAY
198		ZEHRA ÇİLİNGİR
199		ALİ İHSAN YILDIZ
200		NİHAT HAYRİ AZAMAT
201	125	NEYZEN TEVFİK
202		MUSTAFA SEYHAN
203	126	SEYRANİ
204	131	F. GÜRAKAR
205	133	İSMAİL HAKKI SEZER
206	134	BUĞRA ALPGİRAY
207		M. METİN ATADUR
208	135	ABDULHALİK DURAN
209		SÜLEYMAN FEHİM
210		HİKMET BOZUKLUHAN
211	136	SABAYİ
212		H. ALİ ÖZTARAKCI
213	137	ŞEYHÜLİSLÂM BAHAYİ
214		MUHİTTİN TEKİN
215		AZİZ KARAKAYA
216	139	AHMET YILMAZ
217		ALİYE BARLAS
218	140	YENİŞEHİRLİ AVNİ
219		HÜSNÜ ŞAHİN
220	141	ADNAN BÜYÜKŞEN
221	142	HAMİT DURHAT
222	143	ESİN YILMAZ
223	144	ALİ OSMAN MERAL
224		MUSTAFA BAYSAL
225	145	İSMAİL BİRDANE
226	147	CEVDET ATEŞ
227	148	HALİL PALAZ
228	149	H. ALİŞAN SÖZEN
229		MUSTAFA AKINCI
230	150	SEMRA KEŞ
231	152	HÜSEYİN ÖZOĞLU
232	155	AHMET DOĞAN
233		MUZAFFER DERELİ
234		ALİ KUŞKONMAZ
235	158	ÜMRAN ŞAHİN
236	159	YAKUP ÖZER
237		ZEYNEP KAYMAZ
238	160	AYRULLAH GÜNDOĞDU
239	161	HABİB SARIOĞLU
240		HAYRÜNNİSA BEDİR
241	162	ABDURRAHİM ÇUHADAR

242	165-166	METİN ATAOLUR
243		DİLEK DAĞLIKOCA
244	167	HİKMET SAĞLAM
245	168	SAKİN ÖNER
246		MEHMET AYAS
247	169	ALPASLAN AKINCI
248		YILMAZ DEĞİRMENCİ
249	170	GÜLSÜM AGYAN
250	172	R. KAYMAZ
251	173	MEHMET ÇAKIR
252	174	ŞERİFE SAPANCA
253		AHSEN GÜL
254	175	ABDULLAH SERÇE
255	176	CELALEDDİN NADİR ERKE
256	177	H. AHMET ÖZDEMİR
257		MUSTAFA ÖZALPER
258	178	HANİFE BENDER
259	179	HEDİYE NURLUYALÇIN
260	180	EDİP AYEL
261		H.
262	181	O. MEVLEVİ
263	183	HÜSEYİN KÖMÜŞ
264	188-189	ŞAKİR TARIM
265	191	AYŞE AĞIRBAŞLI
266	192	ŞÜKRÜ ERİCEL
267	193	BİRSEN UĞURLU
268	196	RAMAZAN ALTINTAŞ
269	197-198	İ. H. S
270	201-202.	H. N.B.
271		İSMAİL TURHAN
272	206-207	NİLGÜN YILDIZ
273	208-209	TALİB ULUŞAN
274		MUSTAFA KÜÇÜK